

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Магістр

Випуск № 22

Тернопіль — 2015

ББК 74.480.278
С.88

Магіст. — Випуск № 22. — 2015. — 182 с.

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за поданням Ради молодих вчених і спеціалістів. Протокол № 10 від 26 травня 2015 р.

Видрук оригінал-макету у науковому відділі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ББК 74.480.278
С.88

© Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2015

МОВЛЕННЄВИЙ АКТ ПОДЯКИ В КОНТЕКСТІ ЕКСПЛІЦИТНИХ ТА ІМПЛІЦИТНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СМИСЛІВ

Подяка – явище, притаманне людському суспільству загалом, а тому визнане й досліджене з різних боків у психології та педагогіці. Це явище мотивується бажанням вивищити іншу людину, що стала для певного суб'єкта соціуму джерелом вагомих для нього дії, вчинків, процесів, слів. Важливу роль тут відіграє комунікація, яка виконує в суспільстві інтегративну роль: вона опосередковує всі види соціальної діяльності, сприяє соціалізації особистостей, акумулює суспільний досвід, зберігає культуру, служить чинником цивілізаційної, етнічної та групової ідентифікації та відкриває перспективи для подальшого вивчення й деталізації.

Подяка слідує з самої специфіки людського буття. Дякувати означає приймати життя, приносити задоволення Іншому, бути для нього джерелом радості. Вважається, що дякування – одна з тих дій в житті людини, яку можна виконати лише за допомогою мови, спеціально витворених для цього висловів. Вислів “*дякую*” є особливою формою дієслова “*дякувати*”. Первісне значення його пов'язується зі словом “*думка*” в розумінні: “*Ви мені зробили добро, я думаю, я пам'ятаю про це*”. У такому контексті мотивується дефініція, згідно з якою подяка – соціальна мовленнєва поведінка, яка віддзеркалює у висловленні почуття вдячності адресатові за певну послугу, допомогу. Іншими словами, можна вважати, що висловлення подяки спрямоване на вирішення певного мовленнєвого завдання. У результаті формуються підстави для тлумачення подяки як мовленнєвої дії, мовленнєвого акту.

Поняття мовленнєвого акту актуалізується в площині прагмалінгвістики. Воно визначається як “*цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в даному суспільстві; мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації*” [2, 187]. Мовленнєвий акт подяки можна кваліфікувати як декларатив – соціальну мовленнєву дію. Водночас подяка виявляє ознаки експресивного акту, оскільки вона слугує засобом самовираження мовця крізь призму вибору ним стратегій позитивної ввічливості, вдячності, яка адресується слухачеві.

Здійснення мовленнєвого акту подяки передбачає застосування в межах певної комунікативної ситуації, учасниками якої є мовець та слухач, певних мовних засобів, що узгоджуються зі смисловим аспектом подяки. Відповідно мовленнєвий акт забезпечує реалізацію комунікативного смислу.

У прагматичі виділяють два типи смислів: експліцитний та імпліцитний. У підручнику “*Основи комунікативної лінгвістики*” Ф. Бачевич дає таку їх характеристику:

- Експліцитний смисл – явний, виражений смисл, який сприймається комунікантами із значень мовних одиниць.

- Імпліцитний смисл – неявний, прихований смисл, який виводиться слухачем із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування [2, 173].

Відповідно простежується функціонування експліцитних та імпліцитних подяк.

Експліцитні подяки – висловлення, що оформленні як мовні формули, які однозначно інтерпретуються носіями мови. У системі цих стандартизованих мовних засобів простежуються комунікативні одиниці *Дякую. Спасибі. Вдячний (а, ї). Не знаю, як і дякувати!* Наприклад:

Ну так, змикнув нарешті Доктор, ковзнувши засоромленим тасмним поглядом по Колиних відкритих ногах і не зовсім зграбно підводячися з-за столу. Дякую, любя панно, за чудове товариство. Мені було вельми цікаво поговорити з вами [1, 242].

*Прошу не забувати, що й з мене належить частка на вінок...
Спасибі, – обізвався доктор, ховаючи жовтий папірець [3, 54].*

*А знаєш, здається, я в тебе закохався...
Присмна новина...**Вдячна** [4, 88].*

*Ти справжній друг. **Не знаю, як і дякувати!** Я пропала б без твоєї підтримки [3, 54].*

Імпліцитні мовленнєві акти подяки не пов'язані зі сталими мовними формулами. Їх ідентифікація пов'язана з мовною компетенцією, спільними мовленнєвими навиками членів однієї мовної спільноти. Як правило, імпліцитність подяки пов'язана з експресивними висловленнями. Наприклад:

- *А я і не думав, що ти здатен на подвиг. Ти врятував їй життя. **Ти – людина!***
- *Ти дуже мене виручив, допомігши написати доповідь. **Мені тебе сам Бог послав!***
- *Ти мені так допоміг, підвізши до аеропорту, я ж запізнювалась. **Не знаю, що я без тебе робила б!***
- *Так, ти справді чуйна й доброзичлива людина, не залишив мене в біді, допоміг. **Я твій боржник!***

Розгляд імпліцитних висловлень мотивується контекстами, у яких вони вживаються з експліцитними подяками. Для прикладу: *Дякую! Я твій боржник.* З іншого боку, імпліцитна подяка все частіше вживається в комунікації самостійно, надаючи спілкуванню експресії, увиразнюючи ставлення адресанта до співрозмовника.

Загалом у мовленні простежується тенденція до узуалізації імпліцитних подяк, які все частіше сприймаються як мовні формули. Водночас вживання імпліцитних подяк детермінується типом комунікативної ситуації. Так, в ситуаціях, де подяці передують досить вагома послуга чи допомога (врятоване життя, підтримка у скрутну хвилину) адресант, як правило, виражає вдячність такими висловленнями, як: *Ти – людина! Я твій боржник!* В ситуації подяки за пересічні дії, послуги, слова вживаються висловлення на зразок *Не знаю, що я без тебе робила б! Мені тебе сам Бог послав!*

Порівняно з експліцитними імпліцитні подяки вирізняються більшою експресивністю. Їх використання, ймовірно, пов'язане з мовленнєвими особистостями емоційного складу, – такими, в яких почуття домінують над рацією.

Таким чином, функціонування в комунікації мовленнєвих актів подяки забезпечується різноманітністю використання елементів мовного коду. Загальномовна тенденція до розширення виражальних можливостей засобів знакових одиниць позначається на збагаченні парадигми мовних засобів оформлення подяки. Вагома роль у такому зростанні функційного потенціалу мовних одиниць відводиться позамовним чинникам, насамперед мовленнєвій ситуації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів. – К.: Критика, 2004. – С. 242.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2009. – С. 173, 187.
3. Коцюбинський М. Твори в семи томах. – Т. 3. – К.: Наукова думка, 1973–1975. – С. 54.
4. Роздобудько Ірен. Ескорт у смерть. – К.: Критика, 2001. – С. 88.

Вовк Л.

Науковий керівник – доц. Заборна М. С.

СИСТЕМНІ ВЛАСТИВОСТІ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ ПОРІВНЯЛЬНИХ РЕЧЕНЬ В ЕКСТРАПОЛЯЦІЇ НА ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

У системі синтаксичних одиниць сучасної української мови виділяється як окрема структурно-семантична єдність складнопідрядне порівняльне речення. Воно усвідомлюється як конструкція, в якій зміст головної частини розкривається через порівняння зі змістом підрядної частини. Наприклад: *Наче та кішечка прикрадається до мишачої норки, прикрадалася вона тихим голосом та привітним поглядом до насупленого Довбні (П. Мирний).*

Структурно-семантичні властивості цієї конструкції досліджували такі українські мовознавці, як І. І. Кучеренко, М. С. Заборна, С. М. Рошко, О. А. Щепка, І. І. Судук, О. І. Марчук, Л. В. Голоюх, Н. П. Шаповалова. Аналіз їхніх праць увиразнює мовний статус складнопідрядних порівняльних речень з огляду на певні ознаки: 1. Власне синтаксичні ознаки: а) детермінантний підрядний зв'язок між предикативними частинами, за якого підрядна частина підпорядковується головній у цілому; б) семантичні порівняльні сполучники як засоби вираження підрядного зв'язку; в) гнучкість структури. 2. Семантико-синтаксичні ознаки, які конкретизуються як вплив змістової структури порівняльних засобів зв'язку на загальне синтаксичне значення порівняння, що позначається на виокремленні двох семантико-синтаксичних класів складних порівняльних конструкцій: а) складнопідрядні реального порівняння зі сполучником *як* та сполучниковими єдностями *так як*, *так само як*, *подібно до того як*; б) складнопідрядні ірреального порівняння, де засобами зв'язку виступають сполучники *ніби*, *мов*, *мовби*, *наче*, *неначе*, *немов*, *немовби*, *неначебто*, *мовбито*, *нібито*. 3. Власне семантичні ознаки: а) подібність лексико-семантичного наповнення предикатних позицій головної та підрядної частин; б) контрастування лексики в симетричних непередикатних позиціях. Порівняй: *Ця маса, цей людський потік підхопив і Максима, як каламутна вода підхоплює лист (І. Багряній)*.

Окреслені ознаки осмислюються на фоні протиставлення в синтаксичній порівняльній семантиці значення реального та ірреального порівняння, що узгоджується зі структурно-семантичними особливостями реально-порівняльних та ірреально-порівняльних складнопідрядних речень. Так, складнопідрядні речення реального порівняння постають як структури, у яких зміст головної частини розкривається через його порівняння зі змістом підрядної, що представляє типову, добре відому ситуацію дійсності. Наприклад: *Такі були вони, ті дитячі химери, і спливли поступово, як спливають з неба хмари* (В. Шевчук); *Віддихала рівно й глибоко, як віддихають здорові люди у сні* (Б. Лепкий). Ситуації, які виражають підрядні частини складних порівняльних конструкцій, часто називаються еталонними. Систему еталонних ситуацій утворюють стани природи, типові картини навколишнього середовища, фізіологічні процеси в рослинному й тваринному середовищі, фізіологічний чи психічний стан людини, типові людські взаємовідносини, поведінка людини за певних життєвих ситуацій, типові події в повсякденному житті суспільства та окремої людини, загальновідомі істини [1]. У складнопідрядних реченнях ірреального порівняння зміст головної частини розкривається через порівняння зі змістом підрядної, що репрезентує ірреальну ситуацію, яка усвідомлюється як створений мовцем суб'єктивний образ головної ситуації. Порівняй: *Гуде хуртовина, наче баси на весіллі, сміється, жартує, мов дикун править перемогу* (Б. Антоненко-Давидович); *За вікном шуміло море, наче дихав під скелями якийсь велетенський звір* (З. Тулуб).

Представлення типових властивостей складних порівняльних конструкцій враховує той факт, що синтаксична система мови фактично є результатом стабілізації певних типів мовленнєвих моделей, які функціонують у тексті. Іншими словами, речення як мовна одиниця формується в тексті. Водночас простежується й зворотна картина: типові риси тої чи іншої синтаксичної конструкції увиразнюються та видозмінюються з огляду на індивідуально-творчу манеру письменника. У результаті індивідуальне використання узуалізованих одиниць мовного коду стає одним із аспектів вияву в мові суб'єктивного чинника. Значною мірою це стосується мови художньої літератури, де функціонування реченнєвих одиниць у текстовій матерії визначає характерні риси ідіолекту того чи іншого письменника. У цьому плані пропонується спостереження над реалізацією в художніх текстах Ірен Роздобудько системних властивостей складнопідрядних порівняльних речень.

Детермінантний зв'язок, що в складних порівняльних конструкціях підпорядковує підрядну частину головній загалом, у творах письменниці маркують семантичні порівняльні сполучники *як*, *ніби*, *немов*, *неначе*. Наприклад: *Мабуть, від постійних сліз вони [очі – Л. В.] промилися, як промивають зимові вікна, і засяяли, як вікна весняні* [3, с. 173]; *Я здригнувся, ніби мені за комір вилили холодної води* [2, с. 125]; *Після цих брутальних слів мене затрусило, немов я сиділа на електричному стільці* [6, с. 65]; *Потім розбила скло і, намацавши шорстку поверхню ватману (руки і щоки мої палали, неначе я вихоплювала папір із багаття!), зіжмакала пружний картон і кинула його у ванну* [3, с. 58]. Причому найчастотнішими виступають конструкції зі сполучником *ніби*. Менш уживаними є речення, де сполучними засобами виступають *немов*, *нібито*, *наче*, *неначе*. Структури зі сполучником *як* в текстах Ірен

Роздобудько поодинокі. Не зустрічаються взагалі речення зі складеними сполучниками *ніби як, як ніби, як наче, наче як* та сполучними єдностями *так як, так само як, так ніби, подібно до того як, як коли би, ніби щоб*. Врешті, низька частотність порівняльних речень зі сполучником *як* та вихід з ужитку конструкцій зі складеними порівняльними сполучниками й сполучниковими єдностями – характерна ознака сучасного синтаксису.

Гнучкість структури складнопідрядних порівняльних речень у текстах Ірен Роздобудько увиразнює функціонування порівняльних конструкцій з постпозицією підрядної частини, наприклад: *[Коли таке траплялось], всі ходили по хаті навипиньки і говорили тихими голосами, ніби й самі були хворі* [7, с. 8]; *Нарешті відро до країв наповнилося теплою піною, мов сніговим капелюхом вкрилося* [7, с. 45]. Будучи типовими для синтаксичної системи сучасної української мови, подібні структури в текстах письменниці переважають. Частково простежується вживання конструкцій з інтерпозицією підрядної частини. Наприклад: *Я ніяковів, ніби мені було не тридцять вісім, а вісімнадцять, як тоді* [2, с. 133]. Не фіксуються речення з препозицією підрядної частини. Водночас постпозитивні підрядні частини виявляють в тексті Ірен Роздобудько тенденцію до парцеляції. Наприклад: *Це був випадковий вибір. Парадокс пам'яті. Ніби хтось підкинув угору пригорщу камінців і два-три схожих впали поруч...* [3, с. 72]; *Вони спливали в моїй пам'яті, і я з подивом розуміла, що тепер знаю їх не за іменами, а якось.. зсередини. Ніби переді мною відкрилася їх тонша сутність* [3, с. 76]; *Засинаючи, я дивлюсь на стіну протилежного будинку – на ній вимальовується філігранний візерунок. Ніби закопчений чайник подряпали золотою голкою* [3, с. 185]; *За вікном уже давно жеврів загострений молодий місяць, а Марта все не могла зімкнути очей. Немов кіноплівку прокручувала увесь десь, починаються з того моменту, як відчинила двері* [4, с. 27].

У контексті протиставлення семантики реального та ірреального порівняння текст Ірен Роздобудько позначений домінуванням складнопідрядних речень ірреального порівняння. В них підрядна частина моделює ситуацію-образ, що увиразнюється як уявна, вигадана ситуація, суб'єктивне бачення головної. Ситуаціями-образами в складнопідрядному реченні ірреального порівняння в текстах письменниці постають: 1. Уявні ситуації, де функціонують ті ж учасники, що й у реальних. Наприклад: *Заснула одразу, ніби проковтнула снопійне* [3, с. 256]; *«Мені сьогодні таланить на чарівників! Ніби я дійсно потрапила до країни чудес!»* [4, с. 57]. 2. Абсолютно вигадана ситуація, суб'єктивно-асоціативне бачення, яке не перетинається з реальною ситуацією, не містить спільних з нею компонентів змісту. Наприклад: *[І сама не засинала, поглядаючи], як нічне небо поволі починає висвітлюватись, ніби рядно тоншає і рветься, пропускаючи крізь себе по одній-другій крихітній сніжинці* [5, с. 8]; *А поки що воно зароджувалося десь глибоко всередині, ніби у вологій марлі визрівала квасолина – такий дослід ми робили в школі на біології* [2, с. 6].

Речення реального порівняння маловживані, проте достатньо різноманітні з погляду моделювання в їх підрядній частині еталонного змісту. Текст письменниці виявляє такі ситуації-еталони: 1. Типові стани, поведінка людей, пов'язані з віковими особливостями, наприклад: *Як дитина автоматично йде за повітряною кулькою в руках іншої дитини, Ведмедик пішов за курткою, розмірковуючи скільки вона може коштувати...* [8, с. 265]. 2. Стани, фізіологічні процеси у тваринному середовищі: *Коли б воно навіть впало на землю, я могла б слизати його, як це роблять коти чи собаки* [2, с. 182]; *Я намагався виробити його собі, як змія виробляє отруту* [2, с. 55]. 3. Типові події у повсякденному житті суспільства та окремої людини: *Коли вранці я запитав, як її звать, вона вимовила дивне слово, таке собі дивне співзвуччя: «І-є-ланум»... Тоді я ще мало знав про неї, але зрозумів, що її необхідно вивезти звідси. Вивезти, як вивозять старовинні ікони або антикваріат. Ні, не подумайте, що я вважав її дорогою. Річчю або просто вродливою жінкою. Повірте, у своєму житті я бачив і те, й інше...* [2, с. 234].

Можна стверджувати, що письменниці більше притаманне образно-асоціативне, фантазійне бачення дійсності, а не проведення аналогій між актуальним станом справ та типовими подіями, що становлять фонові знання носіїв мови. Водночас при конструюванні ситуацій-образів Ірен Роздобудько вдається до моделювання ситуацій екстраординарних, нестандартних. Для прикладу: *Вона мчала до лави, і все довкола неї рухалось, ніби своєю стрімкістю вона змушувала планету робити на два оберти більше* [2, с. 52]; *Я дивилася тільки вниз, попід ноги, немов йшла до ешафота* [4, с. 187]; *Заснула одразу, ніби проковтнула снопійне* [3, с. 256]; *Повітря втекло в ніздрі, ніби мене катували розплавленим свинцем* [3, с. 156].

Загалом складнопідрядні порівняльні речення в текстах Ірен Роздобудько виявляють усі

ті закономірності своєї організації, які сформулювались в синтаксичній системі української мови. Водночас підхід до моделювання ірреально-порівняльних конструкцій засвідчує індивідуальність її письменницького почерку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заборна М. С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»/ М. С. Заборна. – Харків, 1997. – 18 с.
2. Роздобудько І. Гудзик. – Харків: Фоліо, 2005. – 222 с.
3. Роздобудько І. Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя. – Харків: Фоліо, 2006. – 287 с.
4. Роздобудько І. Перейти темряву. – Харків: Фоліо, 2012. – 155 с.
5. Роздобудько І. Якби. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 256 с.
6. Роздобудько І. Все, що я хотіла сьогодні. Лікарняна повість. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 240 с.
7. Роздобудько І. Зроби це ніжно. Новели. – К.: Нора-Друк, 2013. – 302 с.
8. Роздобудько І. Останній експорт у пастку. – К.: Спадщина, 2012. – 432 с.
9. Роздобудько І. ЛСД. Ліцей слухняних дружин: роман. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 320 с.

Саламандра У.

Науковий керівник – проф. Вільчинська Т. П.

КОНЦЕПТ «ЖИТТЯ» У МІФОПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ВОЛОДИМИРА ЛИСА (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»)

Одним із провідних понять сучасної когнітивної лінгвістики є концепт. Увагу лінгвістів привертають передусім концепти, які найтісніше пов'язані з культурою народу і найяскравіше відбивають специфіку його колективної свідомості. У своїх працях провідні когнітивісти розробляють численні методики концептуального аналізу, типологізують концепти, визначають їхні характерні особливості (Н. Арутюнова, А. Вежбицька, О. Кубрякова,

А. Приходько, Ю. Степанов, О. Селіванова, З. Попова, Й. Стернін, Н. Слухай, О. Снитко, Т. Вільчинська та інші).

У мовознавстві відомо багато праць, в яких науковці намагаються окреслити дефініції й низку диференційних ознак цього поняття. Розгорнуте визначення концепту подає В. Маслова, зауважуючи, що це: мінімальна одиниця людського досвіду в його ідеальному вираженні, вербалізована за допомогою слова, із властивою їй польовою структурою; основна одиниця обробки, збереження і передачі знань, яка має рухомі межі і конкретні функції; концепт є основною ланкою культури, соціальною одиницею, асоціативне поле якої зумовлене її прагматикою [5, с. 35].

Метою статті є аналіз лінгвокультурної природи концепту «життя» у романі Володимира Лиса «Століття Якова», здійснений за допомогою фреймового підходу, спрямованого на визначення семантико-аксіологічної природи концептуальної одиниці.

Матеріалом аналізу став твір Володимира Лиса «Століття Якова».

Основним вербалізатором досліджуваного концепту в романі, як і українській мові, є лексема *життя*, що вживається на позначення: 1) існування всього живого; протилежне смерть; 2) стану живого організму в стадії розвитку, зросту; 3) періоду існування кого-небудь; вік; 4) способу існування кого-небудь; 5) живої істоти; 7) прояву фізичних і духовних сил живих істот; 8) поживлення, руху, посилення діяльності живих істот; 9) сукупності явищ, що характеризують існування, визначають розвиток чого-небудь; 9) того, що реально існує; дійсності [1].

Актуалізація інтересу до концепту «життя» у творі розпочинається з епіграфа і виражається простим питальним реченням із Соборного послання апостола Якова, 4, 14: «Що таке життя ваше?» І далі, протягом усього тексту, автор намагається дати відповідь на це запитання.

Семантика концепту засвідчена низкою фреймів. До них, зокрема, належить: фрейм «**життя як вік**» (*Який же я старий, – думає Яків. – Який старий, Боже мій!* [4, с. 11]). Цей фрейм характеризують конотації старості (*І тут до його голови приходить інша думка – він живе того, що мусть діждатися письма од тої дівчини, дівки окаяної, що забула про нього* [4, с. 12]), очікування чогось, що надає сенс життю (*І все ж він підводиться, в бок стріляє, аж*

в очах темніє, али на диво швидко проходить [4, с. 12]). В останньому контексті дескриптором життя є також фізичний біль.

Фрейм «життя як стан» презентують численні контексти, в яких концепт реалізує такі семантичні відтінки:

- стурбованість: *Ви живі, діду Якове?* [4, с. 13].
- іронію, здивування: *Чом би мені не жити?* [4, с. 13].
- фізичні показники: *Пальці його рук холодіють* [4, с. 13].
- утвердження життя: *Він може ще її пережити* [4, с. 14].

Нерідко досліджуваний концепт набуває негативних конотацій, що демонструє такий контекст: *Пес загавкав, тихо і хрипло, як завше гавкав в останні літа свого псячого життя* [4, с. 15] (фрейм «життя як спосіб існування живої істоти – тварини»).

Цей же фрейм концепт «життя» реалізує в інших контекстах, але уже у стосунку до людини, зокрема дівчини-наркоманки: *Дівчина-потороччя дихала. Ледь-ледь, али дихала* [4, с. 16]. Дихання, – як відомо, основна ознака життя. Пор.: *Дівчина вовтузилася, хрипіла, а потім наче ожила й заметалася по ліжкові* [4, с. 17] та *Житимеш, – пообіцяв Яків* [4, с. 26].

Життя в уяві людини постає як схід і захід сонця, тобто тривалість дня можна порівняти із тривалістю життя. Таке розуміння засвідчує фрейм «те, що має початок і кінець»: *Сідало сонце за тополі на краю села, і разом з сонцем сідало його життя* [4, с. 45].

Концепт «життя» у цьому фреймі реалізується через різні атрибутивні характеристики. Так, автор розрізняє поняття свого життя (*Він ніколи її не розпитував — звідки, хто батьки, вона йому розповідала якісь історії з свого життя...* [4, с. 45]) і її життя: (*А вже по закінченні тої дивної молитви покаюся — чи то перед Богом, чи перед нею — що ніколи в тому її житті не з'явиться* [4, с. 63]); життя непутячого (*Непутяще у мене було життя, — каже Оленка* [4, с. 72]) і бурхливого життя (*А це, судячи з усього, прожили бурхливе життя*) [4, с. 71] тощо.

Ознакою життя часто виступає стан задоволення: *Якову було добре. Добре було Якову* [4, с. 46] (фрейм «життя як відчуття умиротворення»).

Загалом специфіку досліджуваного тексту визначає те, що концепт «життя» в ньому реалізує свою полісемантичну природу через численні фреймові структури. Зображаючи історію життя головного героя та інших персонажів, письменник змальовує різні віхи їхнього життя: в юності, в зрілий період, пов'язаний з одруженням, народженням дітей, професійною діяльністю, службою у війську, а також старістю і под.

Це дає змогу окреслити низку інших фреймів, наприклад, «життя, як спогади про юність». Концепт тут реалізує свою семантику через асоціативні відношення, пов'язані зі спогадами про весілля, любов, відчуття щастя, кохання, очікуванням сина, з почуттям совісті і честі та ін. Наприклад: *А перед тим нестерпно тяглися страшні осінні дні очікування того ж весілля* [4, с. 32]; *Його щастя, його кохання зрадливе, підле, вночі постукало у маленьке віконце їхньої хатини, під яким він спав* [4, с. 30]; *Коли не, то мусять чинити, як велить совість і честь* [4, с. 34]; *Сина хочу* [4, с. 32].

У цьому фреймі концепт «життя» об'єктивує низку концептуальних смислів на зразок: «життя, що зароджується у лоні матері»: *Али тут він згадав, що вона вже носить у собі, під серцем, його майбутню дитину* [4, с. 33]; «жага до життя»: *Живий! Бо жити хоче* [4, с. 62]; «прагнення змінити життя»: *Вона їх не може засмучувати, у мами постійно болить серце, все оте не для неї, інше життя, вона може жити тільки в Загорєнах і не деінде* [4, с. 28]; «життя як цінність»: *Він мовби збирався зрадити і свого сина (сина? подумалося про сина), а може, й щось більше за те життя, що тільки-но зародилося в Улянці* [4, с. 33].

Семантика концепту розгортається через атрибутивні синтагми: довге життя: *До того обряду, до того, як піднімуть над головами наречених корони й благословить батюшка на довге й щасливе життя, кричати «Гірко!» не годилося, то й не кричали* [4, с. 38] або щасливе життя: *Бажав Улянці щасливого життя, яко на землі і яко Пречистій Діві, шептав* [4, с. 63]; метафори: поламана доля: *То стріляй, стріляй, все заразом рішиться, то ліпше, ніж з поламанною долею жити* [4, с. 42] тощо.

Фрейм «подружнє життя» засвідчує об'єктивацію таких семантичних ознак у структурі досліджуваного концепту: «життя як ілюзія безтурботності, як прагнення до кращого і под.»: *Син теперичка буде великим паном, поїде, хай і в приймаки, до города і житиме, певно, в*

палаці не згіршому, ніж у їхнього графа [4, с. 111]; *На пані, яка вирішила жити з простим поліщуком, ходили дивитися мов на якесь диво* [4, с. 128]; «життя як відчуття змін»: *І вам добру помічницю, бо Зося приїхала, щоб жити у нас* [4, с. 111].

В уявленні письменника життя — це рай і пекло водночас, це те, що дарує відчуття радості і смутку. Уявлення про це розгортають семантику аналізованого концепту, пор.: *Рай, який змінився пеклом розлуки* [4, с. 120] та *То була пісня суму й болю і водночас пісня радості і щастя* [4, с. 133].

Певні концептуальні ознаки з яскраво вираженим забарвленням засвідчують атрибутивні синтагми: нове життя, вільне життя, кляте життя, наприклад: *Поступово призвичаювався до нового життя*» [4, с. 144]; *Вільне життя товариша Меха взимку складалося із заготовлі дров — тепер і панський ліс зробили державним, на його тре' було брати в сільраді наряд і за розчищений гектар відпускали підводу кругляків* [4, с. 145]; *Тиміш помовчав, а тоді мовив: «Кляте життя»* [4, с. 150].

Проаналізований фрейм помітно корелює з таким, як «спогади про службу в польській армії». Головний герой задумується над смыслом життя, значимістю почуттів і вірністю обов'язку. Подібні концептуальні ознаки реалізуються в таких контекстах: *Позбавлений чогось такого, що було значно більше за саме життя. «То ж не моя, Зосина думка», — здивувався, бо пригадав, що то вона казала: почуття вартісніші за саме життя. Без них, казала, життя — то лиш існування* [4, с. 97]; *Взагалі після тієї поїздки не мав снаги до життя* [4, с. 102].

Загалом, основним концептуальним смыслом в семантиці концепту «життя», що презентує цей фрейм, є «життя — це любов»: *Хотів би спитати, що то єстем любов? Почуття між чоловіком та жінкою. Багато хто назвав би, може, якесь формулювання, але будь-яке визначення зів'яне, якщо йдеться про справжнє почуття* [4, с. 74].

Щодо фрейму «життя в німецькому полоні», то тут аналізований концепт об'єктивує смысли «жага до життя», «бажання вижити»: *Вижити, вижити, вижити* [4, с. 159]; *Ти мушиш жити, — апостол хмурить брови* [4, с. 160]. *Та все одно жити хочеться. Те — жити хочеться — сиділо в мозку й грудях* [4, с. 161]; *Ні, він мусив жити* [4, с. 163]; *Живим лишився і Яків, тільки дрягнуло руку* [4, с. 169]; *В таку пору, казали солдати, особливо не хочеться вмирати* [4, с. 169].

Фреймовий підхід до концептуального аналізу дає змогу найповніше розкривати лінгвокогнітивну природу концептів. Проаналізувавши концепт «життя» в романі «Століття Якова» Володимира Лиса, ми дійшли висновку, що це ключова полісемантична аксіологічно маркована мовно-ментальна одиниця в структурі дослідженого тексту. Фреймовий підхід дозволяє змоделювати семантику, з'ясувати асоціативні зв'язки з іншими концептуалізованими поняттями. У ході аналізу було виявлено основні засоби вербалізації концептуальної одиниці (лексеми, атрибутивні синтагми, метафори тощо).

У статті ми торкнулися лише кількох аспектів у дослідженні концепту «життя» у міфопоетичній картині світу Володимира Лиса, а цілісний же його аналіз потребує ґрунтовного вивчення, що дає підстави для подальших наукових студій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Академічний тлумачний словник української мови: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>
2. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст. [Текст] : монографія / Т. П. Вільчинська ; наук. ред. Н. В. Слухай. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.
3. Вільчинська Т. Основні підходи до визначення концепту в лінгвістичній парадигмі / Т. Вільчинська // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Мовознавство / [редкол.: Д. Г. Бучко, В. В. Грещук, В. В. Німчук та ін.]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – Вип. 2(17) - 1(18). – С. 26-33.
4. Лис В. Століття Якова: [Текст] / передм. О. Забужко; внутр. оформл.
5. Т. Коровіної. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. – 240 с.
6. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие [Текст] / В. А. Маслова. – Мн.:ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
8. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові: [монографія] / О.О. Селіванова. – Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
9. Скаб М. Методика концептуального аналізу: проблеми та вирішення /
10. М. Скаб // Науковий збірник ХДУ. Сер. Лінгвістика : зб. наук. праць. – Вип. IV. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – С. 273–278.
11. Слухай Н. В. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні [Текст] : навчальний посібник / Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Т. П. Вільчинська. – К. : Київ. ун-т, 2011. – 367 с.

СИСТЕМА АНТРОПОНІМНИХ НАЙМЕНУВАНЬ РОДИНИ СОКОЛОВСЬКИХ У РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «МАРУСЯ»

Загальна постановка проблеми. Розглянута широка сітка антропонічних найменувань членів родини Соколовських та головного персонажа Марусі зокрема в однойменному романі Василя Шкляра.

Іменування героїв займають особливе місце серед усіх мовних засобів, які автор використовує для художнього оформлення свого твору. Власні назви є носіями ідейно-художніх думок письменника, допомагають втіленню авторського задуму у художньому тексті. Усі антропоніми, замітники імені, безіменна названість та апелятиви, які використовує Василь Шкляр у романі «Маруся», утворюють антропонімічну систему.

Аналіз основних публікацій та досліджень. Центральною проблемою української ономастики є питання формування та становлення власних назв взагалі і прізвищ зокрема. Мабуть, сьогодні найменш дослідженою залишається літературна ономастика. Звичайно, існує багато праць, присвячених інтерпретації власних назв у художніх творах, але вони або торкаються питань літературної ономастики принагідно чи розглядають письменницьку онімію як звичайний матеріал, або ж зосереджуються навколо проблеми історичної достовірності антропонімів [3;3].

Вагомим є внесок Ю. О. Карпенка у літературну ономастику, який в основному розглядав теоретичні засади науки. Ю. О. Карпенко доводить, що літературна ономастика «виникає та існує на тлі загальнонародної ономастики» [1; 34], тобто є вторинною, створеною уявою письменника, яка функціонує лише в художньому просторі. [1; 35-36]. Також Ю.О.Карпенко відзначає, що основна функція власних назв у художньому творі не диференційна (номінативна чи ідентифікаційна), а стилістична.

С. Красножен у статті «Имясобственное и интерпретация текста» обґрунтовує специфіку та особливості виділення літературної ономастики у самостійну галузь лінгвістики. Дослідник підкреслює неабияку роль антропонімів у літературному творі, відзначає, що власна назва - це «вікно в інший, внутрішній для твору світ – завдяки багатій асоціативності власних імен уже на рівні мовної системи» [2;16].

Ще раз важливість та необхідність використання онімів у літературних текстах підкреслює Л. Панасюк. [4; 168]. Дослідниця наголошує, що власні назви відіграють особливу роль у мові художнього твору, вони відображають авторську картину світу, допомагають йому створити уявний світ та його мешканців.

Отже, літературна ономастика сьогодні все ще перебуває на стадії свого становлення. Маємо чимало праць, присвячених теоретичним питанням цієї лінгвістичної науки, де автори намагаються з'ясувати її основні засади та принципи, а також підкреслюють окремішність та відмінність від загальної чи історичної ономастики. Здобутки української літературної ономастики є надзвичайно важливими та вагомими, проте у ній залишається ще багато прогалин. Не дослідженими залишається більшість художніх творів талановитих українських письменників, ономастикон яких є цінним матеріалом не лише для лінгвістів-ономастів, а й етнографів, істориків, літературознавців. Тому надзвичайно **актуальним завданням**, яке потребує негайного вирішення, є детальне дослідження ономастикону найновішого роману «Маруся» Василя Шкляра.

У романі «Маруся» нерідко трапляються імена, які мають дуже давню історію. Василь Шкляр дуже відповідально ставився до номінації персонажів та місць подій, оскільки практично всі імена мають історичне підґрунтя, а події – реальне минуле на початку ХХ століття.

Основний стержень роману та головні події відбуваються навколо отаманші Марусі та її родини Соколовських, це стає зрозуміло ще із заголовку однойменного твору. Автор вдало підбирає спостереження та роздуми італійського купця Флоріана Ліви для опису сім'ї Соколовських : *«Він уже знав, хто такі большевики та як їх зненавиділи тутешні селяни, але щоб отак... щоб такі молоді люди свідомо гинули один по одному?.. Падає брат — на його місце тут-таки стає другий, гине другий — його замінює третій, убивають третього — на зміну смертнику приходять юна сестра... Ні, такого Флоріан Ліва не міг собі пояснити..»* [5; 180] та *«Коли не стало Олекси, мого*

найменшенького Лесика, на його місце став Дмитро. Митю теж убили, і тоді його замінив Василь. А коли вбили Василя, за отамана стала Сашуня... Четвертий, найстарший мій син Степан був, як і ви, отче, православним священиком. Він не міг воювати, і тоді козаки обрали Сашуню.» [5; 7] Саме у цих словах і криється трагічна доля дітей Явдохи Соколовської, котра похоронила всіх синів, котрі ставали на стежку боротьби за незалежність Великої України. Протягом твору батька Тимофія Соколовського та матір Явдоху Соколовську Василь Шкляр називає по-різному залежно від роду занять, походження та зовнішніх ознак. Наприклад, Явдоха Соколовська згадувалася як: *німа Явдоха Соколовська, мама Ядвіга, уроджена шляхтянка, шляхтянка Ядзя, Ядвіга Квасніцька*: «Але їй подобалося, як Сашуня їсть, як рівно тримає спину й голову, не горблячись над тарілкою, як делікатно п'є чай, і Ядвіга думала, що доня таки взяла щось і від неї, уродженої шляхтянки Ядвіги Квасніцької, хоча вона давно стала Явдохою» [5; 191]. Набагато ширша сітка антропонімних одиниць використана на найменування Тимофія Соколовського: *батько Тимофій, гайдамака Тиміш, горбулівський дяк, духівник, мандрівний дяк, начальник штабу повстанської бригади імені Дмитра Соколовського, православний дяк, простоволосий тато*: «Марусі від того знов зацеміло серце, зацеміло й стислося дужче, бо вона в голові колони вже під їжджала до свого подвір'я, де біля воріт гордо стояв її простоволосий тато, стояв Тимофій Соколовський, дяк Покровсько-Миколаївської церкви — не по літах ставний, широкогрудий, тільки борода його й колись русяве волосся тепер споловіли, наче голову йому притрушено попелом.» [5;182]. Їхніх чотирьох синів Василь Шкляр називає зменшено-пестливими словами (переважно у дитинстві), за родом занять та військовими вже званнями. *Василь Соколовський* згадується також як *отаман Василь Соколовський*: «Отаман Василь Соколовський подав свою першу команду «До бою!» [5;50]. Другий син *Дмитро Соколовський* найменується як: *малий Митя* та *прапорищик Дмитро Соколовський*: «І тут Ядвіга здригалася, почувши жалібний голосочок малого Миті.» [5; 192]. Третій із вояків Соколовських був *Олекса*, як згадується у тексті також як: *найменшенький Лесик* та *отаман Олекса Соколовський*: «З Лесика став Олексою — отаманом Олексою Соколовським.» [5; 26]. Четвертий найстарший із Соколовських синів був Степан Соколовський. Він, будучи православним священиком, у романі називається також: *брат Степан* та *самітний печерник*: «Він стояв на амвоні худий, блідолиций, як самітний печерник, чийх молитов не чує ніхто, окрім Бога.» [5; 188]. Окрім Сашуні, у Ядвіги Соколовської були ще чотири дочки, які у тексті згадуються як: *дочка Ганя та Ганна, Настуня, сестри Віра та Устинка*: «На початку квітня Явдоха раптом злягла й уже не вставала з ліжка, коло неї ходила дочка Ганя, яка аж здригнулася, коли раптом почула: — Буду вмирати я, доню.» [5; 6], «Василь хотів востаннє побачити своїх рідних сестер Віру, Ганю, Устинку й найменшеньку Сашу, яка ступила на гостру, як бритва, стежку братів.» [5; 84]. Також яскраво є виражена палітра антропонімних одиниць, виставлена у хронологічній послідовності життя персонажів, їхнього соціального та родинного статусу, віку, для найменування Дмитрової дружини, їхнього сина та вже онуки. Надія Круглецька у творі найменується також як: *бабуся Надя, Дмитрова дружина, жінка Надя, Надія Соколовська-Круглецька* та *старенька*: «Старий брати Василь і Дмитро, як статечні вчителі, пильнували Горбулівську гімназію, в якій директором була Дмитрова дружина Надя Круглецька.» [5; 25]. Син Надії та Дмитра Соколовських – Євген – згадується як: *Євген Васильович, малий Євгенко, малий син Євгенко*: «Жив із дружиною та малим сином Євгенком у двох кімнатах гімназії і часто виходив до вітряка, що стояв край села навпроти їхніх вікон — палицею можна докинути, сажнів за шістдесят.» [5; 36]. Ім'я його *дочки Лізи* має ще одну трьохкомпонентну формулу – *Ліза Євгенівна Соколовська*: «Ліза Євгенівна Соколовська з'їла всі нерви, поки вибігала собі закордонного паспорту...» [5; 11]

Поруч із широкою системою онімних одиниць родини Соколовських, найчисельнішою є Марусина – головного персонажа однойменного роману, яка складається із 17 найменувань різних на будовою. 16-річне дівча обрали отаманшою після чотирьох смертей її братів. Протягом усього тексту Марусю називають : *амазонка*: «— А це що за амазонка?— Олександра Соколовська, — сказав Василь. — Сестра. Воює в нашій бригаді.» [5;78], *«барішнина»*: «— Це вам, барішнина, — простягнув Марусі стосик леїв. — Можете перерахувати.» [5; 238], *«бісова мазниця»*: «Климцьо радо заходився сповняти наказ, теж не помітивши, що «бісова мазниця» вже ними командує.» [5; 216], *відьма*: «...вони тут усі метушаться, хвилюються, а ця відьма їх мовби не помічає, вони для неї порожнє місце.» [5; 301], *«зарвавшейся баба»*: «...і немає нічого дивного в тому, що безсистемні наскоки червоних частин не можуть нічого зробити «с этой зарвавшейся бабой.» [5; 247], *Маруся*: «І ще одне,

— насамкінець сказала вона. — Віднині називайте мене *Марусею!*» [5; 89], *найвродлівіша П'ятниця*: «Мирон ще раз подивувався цьому найзухвалішому й найкмітливішому циганчукові, *цій найвродлівішій П'ятниці*, яка наче знала, що потрапить на безлюдний острів...» [5; 207], *найкраща пастушка Хлоя*: «Він дивився на її чисте обличчя, з якого Дніпро зливав сажу, і думав, що це вже не циганчук і не П'ятниця, це *найкраща* у світі *пастушка Хлоя*, яка також жила на острові й була там найвродлівішою дівчиною.» [5; 209], *Олександра Соколовська*: «— А це що за амазонка?— *Олександра Соколовська*, — сказав Василь. — *Сестра. Воює в нашій бригаді.*» [5; 78], *Орлеанська Діва*: «Ні, це не Гарібальді, подумав він. Це *Орлеанська Діва*, що колись також повстала проти загарбників, та була спалена на кострищі за відьомство і... носіння чоловічого одягу.» [5; 180], *Сама*: «На чолі колони їхала верхи на білому арабові Маруся, поруч неї — Сенько Кулібаба з жовто-блакитним прапором та Василь Матіяш, ад'ютант *Самої*, як іноді називали Марусю її козаки.» [5; 178], *Саши Соколовська*: «Італієць Ліва добре знав *Сашу Соколовську*, як і її братів, бо не раз бував у хаті дяка Тимофія Соколовського.» [5; 179], *Сашуня*: «...а мамі не було, мама була в хаті, бо, почувши, що їде *Сашуня*, вона вже готувала ковмачку, готувала улюблену страву найменшої доні.» [5; 183], *сестричка Саши*: «Разом з козаками йшла його *сестричка Саши* й вела за труною білого коня з уплетеною в срібну гриву чорною стрічкою.» [5; 50], *тендітне веснянкувате дівчисько*: «...перед ними була не сувора відунка-язичниця і навіть не дебела войовнича молодиця, якою вони уявляли Марусю, а *тендітне веснянкувате дівчисько*, таке субтильне, що його, либонь, і кінь не чув під собою.» [5; 168], *циганчук*: «Він це там, на подвір'ї табору, коли соколине око налилося теплом, упізнав цього найкрасивішого та найзухвалішого в світі *циганчука* із синьо-сірими очима.» [5; 199]

Отже, серед усіх компонентів літературного тексту власні назви виступають важливими та необхідними складовими і займають неабияке місце у структурі та композиції художнього твору. Вони мають цілеспрямоване ідейно-художнє значення, оскільки письменник паралельно створює ім'я і образ, які взаємно уточнюють і доповнюють одне одного. Вдалий вибір письменником власної назви не лише надає образу завершеності, конкретності, а й безпосередньо характеризує його.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе // Филологические науки: Науч. докл. высш. шк. – 1986. - № 4. – С.34-40.
2. Красножен С. А. Имя собственное и интерпретация текста // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. праць / Ред. кол.: Ю. О. Карпенко / відп. ред. / та ін. – К.: НМК ВО, 1992. – С.14-18.
3. Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. праць / Ред. кол.: Ю. О. Карпенко / відп. ред. / та ін. – К.: НМК ВО, 1992. – 164с.
4. Панасюк Л. Онімія як засіб часопросторової локалізації дії у першому романі тетралогії Т. Манна «Йосип та його брати» // Наукові записки. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – Вип. І. Ч.2. – С.168-171.
5. Шкляр В. Маруся: роман / Василь Шкляр. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного Дозвілля», 2014. – 320 с.

Волошина О.

Науковий керівник – доц. Головата Л. М.

МЕТОДИКА ОПРАЦЮВАННЯ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ НА СИСТЕМАТИЧНОМУ ЕТАПІ ВИВЧЕННЯ (9 КЛАС)

Роль мови як засобу комунікації та висловлення думки зумовлює необхідність вивчення синтаксису в шкільному курсі української мови. Лише на синтаксичному рівні мовної системи можна повністю побачити, які функції виконують одиниці усіх інших рівнів, яка їх участь у досягненні комунікативних цілей. Таким чином, синтаксис посідає центральне місце у шкільному курсі української мови, оскільки опанування таких понять, як речення, зв'язок слів у реченні є важливою умовою розвитку мовлення. Знання закономірностей побудови речень, їх різновидів допомагає граматично правильно утворювати різні конструкції, збагачує синтаксичні ресурси мовлення, сприяє повнішому й точнішому вираженню думок. Таким чином, опрацювання синтаксису складного речення набуває особливого значення, бо саме цей етап вивчення української мови викликає багато труднощів, без подолання яких неможливе

подальше навчання і розуміння.

Метою статті є розробка методики вивчення складного речення на уроках української мови в умовах середньої школи.

Звідси визначаються такі завдання:

1. узагальнити визначення складного речення в сучасній українській мові;
2. з'ясувати етапи формування поняття про складне речення;
3. запропонувати вправи для прикладу, які можна використати під час вивчення складного речення у середній школі.

Складне речення на початку ХХ ст. трактувалося як *«зложене положеніє», «складчасте речення», «сполука речень»*. Мовознавець ХХ ст. О. Шахматов пояснював його як об'єднання простих речень. О. Пешковський зазначав із цього приводу: «Термін «складне речення» ми відкидаємо, оскільки він називає декілька речень одним «реченням» і тим створює плутанину» [6]. Лінгвіст В. Богородицький, наприклад, трактує складне речення як *єдине зв'язне ціле* (оскільки його частини, взяті окремо, уже не можуть мати цілком попереднього смислу або навіть зовсім неможливі, подібно до того, як морфологічні частини слова існують тільки в самому слові, але не окремо від нього) [1]. М. Поспелов визначав складне речення як таке єдине ціле, в якому «речення», що його складають, органічно пов'язані одне з одним. Над цим питанням також працювали українські мовознавці Л. Булаховський, Б. Кулик (вони трактувати частини складного речення як такі, що є простими реченнями лише умовно). Автори посібника «Грамматика української мови» І. Вихованець, К. Городенська, А. Грищенко теж дотримуються цієї думки [2].

Розглянувши різні погляди на тлумачення терміна складне речення, узагальнюємо їх й виводимо єдине узагальнене його визначення: *це синтаксична конструкція, що складається з двох і більше предикативних одиниць, пов'язаних відповідним синтаксичним зв'язком, які становлять семантичну, структурну, інтонаційну та комунікативну єдність*.

Складне речення займає важливе місце в шкільному курсі граматики і вивчається у 9 класі, становлячи елемент систематичного етапу опрацювання синтаксису. Нова навчальна програма з української мови відводить для цього 31 годину. Відповідно мовна змістова лінія передбачає засвоєння таких синтаксичних понять, як складносурядне речення (6 год.); складнопідрядне речення (11 год.); безсполучникове складне речення (8 год.); складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку (6 год.) [5, с. 90–93].

Оскільки одиницею зв'язного мовлення є речення, то цілком зрозуміла вимога програми працювати над його засвоєнням систематично, цілеспрямовано. Важливість систематичної роботи над реченням пояснюється і тим, що на фоні речення (на синтаксичній основі) учні засвоюють лексичне значення слова, словотвір, фонетику, орфоєпію і орфографію, морфологічні форми слів та їх синтаксичну роль, пунктуацію. Вивчення в школі синтаксису, як і граматики загалом, має на меті всемірно підвищувати рівень розвитку мовлення школярів. Тому опрацювання синтаксису відбувається не лише у 9 класі. До того складне речення вивчається фрагментарно (розпочинаючи з початкової школи, де учні будують складні речення за схемами, переробляють декілька простих в одне складне).

Вивчення певної синтаксичної теми розпочинається зі спостережень над мовними фактами. Саме вони наштовхують учнів на бажання зрозуміти синтаксичні правила та закономірності. Синтаксичні явища, що вивчаються учнями, не є для них новими, оскільки про це вже згадувалося раніше (при вивченні інших граматичних тем), а також учні зустрічалися із ними, читаючи різні тексти: як художні твори, так і наукові тексти у шкільних підручниках. Також учні використовують їх в усному мовленні. Саме під час вивчення синтаксичних явищ необхідно подбати, щоб діти все правильно засвоїли й зрозуміли, а також вміли вдало використовували різноманітні синтаксичні конструкції у своїй мовній практиці.

Важливе значення для глибокого засвоєння типів складного речення має перша тема з синтаксису складного речення, присвячена загальній характеристиці складних конструкцій. Уже самі терміни «сполучникові речення», «безсполучникові речення» свідчать про те, що при виділенні цих структур ураховується передусім наявність/відсутність сполучників чи сполучних слів для поєднання частин складного речення. На цьому принципі базується і виділення складних багатокомпонентних конструкцій – складнопідрядних речень з кількома підрядними, складних речень із сурядністю і підрядністю, складних сполучниково-

безполучникових речень [7, с. 147].

Проаналізувавши вправи шкільного підручника, вважаємо, що школярам варто також пропонувати суцільний текст, насичений складними реченнями та реченнями з однорідними членами: це сприятиме не лише кращому засвоєнню типів складного речення, а й розмежуванню простих речень з однорідними членами та складних конструкцій.

Наприклад:

Вправа. Прочитайте текст, назвіть прості ускладнені та складні речення. Укажіть тип складних речень і кількість частин у кожному з них.

Мова народу – краций, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина. Проте в світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу. Покоління народу проходять одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові – в спадщину потомкам. У скарбницю рідного слова складає одне покоління за другим плоди глибоких сердечних рухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя і пережитої радості... Мова є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живуці та майбутні покоління народу в одне велике історичне живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, але є якраз саме це життя. Коли зникає народна мова, – народу нема більше!

(За книгою К. Ушинського «Рідне слово»)

Запропонований текст у вправі сприяє розвиткові зв'язного мовлення учнів, допомагає розглянути відповідні синтаксичні явища з усіма їхніми специфічними особливостями. Тексти, звичайно, мають сильніший виховний вплив на учнів, ніж речення поза контекстом, бо характеризуються конкретнішим змістом. Отже, завдання вчителя полягає у вдалому підборі системи вправ, яка б дозволяла учням опанувати матеріал та здійснювала виховний вплив на учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богородицкий В. А. Общий курс русской грамматики / В. А. Богородицкий. – М. : Просвещение, 1935. – 229 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: [підручник] / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Методика викладання української мови в середній школі / [І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик]. – К. : Вища школа, 1979. – 311 с.
4. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: [підруч. для філологічних факультетів університетів] / [за редакцією проф. М. І. Пентилюк]. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
5. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5–9 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160 с.
6. Розенталь Д. Э. Словарь – справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – К.: Комплект, 1997. – 384 с. Електронний доступ: <http://www.diclemedicaljournal.com/index.php/list/7-slovar-lingvisticheskikh-terminov/,C.xhtml>
7. Шульжук К. Професійна орієнтація студентів-філологів у процесі вивчення синтаксису / Шульжук К. // Вісник Львівського ун-ту. – 2010. – Випуск 50. – С. 144–149.

Максимець Х.

Науковий керівник – проф. Буда В. А.

АВТОРСЬКІ МЕТАФОРИ У ЗБІРЦІ ОПОВІДАНЬ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА «СОН ІЗ ДЗЬОБА СТРИЖА»

Метафора – один із основних тропів поетичного мовлення. У метафорі певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастним порівнянням [3, с.444]. Метафора виникає внаслідок перенесення властивостей одного явища на інше за ознакою подібності. По суті метафора є порівнянням при відсутності двочленності [1, с.153].

Метафора як мовне явище має свою історію розвитку і свої особливості, що залежать від уживання метафори в різних функціональних стилях мови. При цьому кожна відмінність функціонального навантаження метафори зумовлює й характер її словесної структури [4, с.444]. Метафора, в сукупності з іншими образними засобами, сприяє розрізненню як

функціональних, так і індивідуальних стилів мови. Нерідко саме метафора робить стиль автора самобутнім, оригінальним.

Саме авторська метафора робить стиль письма Володимира Даниленка оригінальним і впізнаваним. Володимир Даниленко – майстер дивних асоціацій і незвичних метафоричних зіставлень. У його творах поєднуються, з першого погляду, несумісні, нелогічні поняття, що зливаються в метафору, створюючи нову реальність.

Кожне з оповідань збірки Володимира Даниленка має свій набір авторських метафор, які чудово характеризують зображуване і можуть навіть не повторюватись у інших оповіданнях.

В оповіданні «Розбуди мене до парисів» створено образ «дивної» жінки, яка через психологічну травму в юності була для всіх «сплячою», але коли несподівано пробудилося її жіноче єство, вона виявилася здатною на страшенні помисли – бажала смерті своєму чоловікові. Письменник таким чином подає метафоричну характеристику героїні, що читач мимоволі починає їй співчувати: «Дихання жінки ставало глибоким і повільним, і вся вона, відсторонена від світу, нагадувала екзотичного метелика з гербарію, тіло якого залишилось у колекціонера, а душа помандрувала в інші світи» [2, с.51].

Оповідання «Черемхова віхола» моделює світ реальності у сні (сонні видива, сонні спогади, сон наяву). «На підвіконня впала льодяна бурулька, зацвірінькали горобці, і в замерзлу шибку зазирнув білMATий ранок... З напіврозплющених повік у лікарняну палату втікав сон» [2, с.84]. Така метафоричність моделює відчуття сонливості, марення, передає сонно-меланхолічний настрій твору.

Містичного відтінку набуває тема смерті в оповіданні «Поцілунок Анжели». Алегорія «переходу від життя до смерті» – поцілунок красуні Анжели, що використовується у тексті на позначення смерті. «Поцілунок Анжели» [2, с.186] – це контекстуальна авторська метафора, в якій письменник зашифрував іронію. Кожен, кого цілує офіціантка Анжела, помирає на протязі кількох днів. У цьому оповіданні можна спостерегти, що Даниленку не чужий і так званий магічний реалізм – поєднання дійсності із фантастично-чудесною стихією, що реалізується через авторську метафору: «Життя – лише проміжок між двома філіжанками кави, першою й останньою» [2, с.190]. Дефініція лексеми життя через таку розлогу метафоричну сентенцію виводить екзистенціальний смисл оповідання, який реалізований шляхом метафоризації.

Окремо слід виділити авторські метафори на позначення природних явищ. Вони створюють у тексті своєрідну сюрреалістичну атмосферу, коли навколишній світ вималюється живим, мислячим, відмінним від того, що ми бачимо в реальному житті.

«Крізь дрімоту фіалкового світання почув, як тихо встала з ліжка і вийшла жінка, як скрипнули підлога і хатні двері, а потім усе замовкло» [2, с.178]. Троп наповнює зміст речення нотами ніжності, безтурботності, душевного спокою. Метафора передає настрій героя через такого роду метафоризацію природного явища.

Часто письменник вдається до метафоризації дощу, який є незамінним елементом більшості оповідань збірки. Він завжди виступає як жива одухотворена істота. Такого стилістичного ефекту Даниленко досягає за допомогою метафор.

«Дощ сичав у калюжах, а вона зіщулилась, її волосся із хімічною завивкою скрутилося в трубочки, до тіла прилипло плаття...» [2, с.99];

«За вікном шелестів дощ, гримів грім...» [2, с.101].

Небесні світила також часто метафоризуються, створюючи ефект їх одухотворення. Астрономічні об'єкти наділяються невластивими їм рисами.

«Крізь тонкі гардини цідилося місячне сяйво» [2, с.17]. Місячне сяйво тут мислиться не як абстрактне поняття, що може тільки візуалізуватися (як і будь-яке світло), а як свого роду рідина, оскільки в прямому значенні лексема цідити вживається лише з іменниками на позначення рідин.

«... низько спустилося волохате сонце...» [2, с. 106]. Тут також лексема сонце співвідноситься із невластивим для неї прикметником. Аналогічна ситуація в наступному реченні з іменником зорі: «Із нічного неба в посулу квартиру зазирали великі волохаті зорі» [2, с.82].

Нерідко письменник вдається і до метафоризації голосу і звуку. Такий прийом викликає у читача звукові асоціації. Цікаво, що характеристику звуку автор неодноразово передає через

співвіднесення із іменниками на позначення виду тканини.

«Всі просто чманіли від саксофона, оксамитовий баритон якого випурхував у височінь і розчинявся у сферах, зливаючись із хором янголів» [2, с.315].

«У жіночих сумочках вимогливо пищали мобільні телефони, в яких, ледь стримуючи бажання, спрагло тріпотіли чоловічі голоси» [2, 163].

«... барвистим метеликом тріпотів у слухавці й лоскотав її жіночу уяву...» [2, с. 133].

Оригінальним у письменника є введення до складу авторської метафори лексеми набрякати.

«Ліза набрякала вином...» [2, с. 84]. Метафора служить заміною лексеми п'яніти. Вжито її для оцінки стану Лізи. Письменник не осуджує її за розпивання алкоголю, тому й пише, що вона не п'яніє, а набрякає вином.

Для передачі стану туги, передбаченої втрати рідної людини письменник вводить у текст авторську метафору, яка підкреслює настрій оповідання: «Три дні в їхньому домі снували люди, пахло воском і чорнобривцями. Три дні їхній дім набрякав ропою сліз і печалі» [2, с.18].

«У туфлі позатікала вода, ноги промокли, а він стояв біля шосе і набрякав дощем» [2, с.184]. Тут лексему набрякати вжито у значенні промокати.

Метафори Володимира Даниленка яскраво ідентифікують його стиль письма, його оригінальне світобачення.

«Твою душу роз'їдає іржа гордині» [2, с.112]. Авторська метафора характеризує внутрішні почуття, моральний стан героя.

«Вона закурила і довго дивилась у вікно, ніби хотіла розгледіти, що на нас чекає за сірою завісою сьогоднішнього дня» [2, с.198]. Така метафора асоціюється із театралізованістю: ніби життя – це гра, і ми не знаємо, що нас чекає за наступною завісою.

«... зморшки тихо руйнують її обличчя...» [2, с. 97]. Процес старіння жінки показано так, щоб викликати у читача співчуття до неї.

«Над садом вибухнуло цвіркунове крещендо» [2, с. 96]. Замість того, щоб просто порівняти пташиний голос зі співом, автор вдається до проведення паралелі із музичним терміном.

«Такі жінки завжди тягнуть за собою шлейф заздрощів...» [2, с.316]. Про заздрощі написано так, щоб дати їм оцінку як явищу бажаному, ніби аромат дорогих парфумів.

Отже, у збірці оповідань «Сон із дзьоба стрижа» Володимир Даниленко вживає цілий ряд авторських метафор, які уточнюючи, конкретизуючи чи характеризуючи різні явища та предмети, допомагають письменнику створити яскраві образи та картини.

Авторські метафори письменника відіграють важливу роль у стилістичній оцінці збірки. Попри свою вишуканість та оригінальність, вони є зрозумілими для кожного читача. У них простота форми поєднується із оригінальністю змісту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блек Макс. Метафора/ Макс Блек // Тория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., польск., яз./ Общ. Ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М.: Прогрес, 1990. – С. 153 – 172
2. Даниленко Володимир. Сон із дзьоба стрижа/ Володимир Даниленко. – Львів: ЛА Піраміда, 2007. – С.444.
3. Літературознавчий словник-довідник/ укладачі: Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: ВЦ Академія, 1997. – 638 с.
4. Пустовіт Л.О. Засоби вираження метафор/ Л.О.Пустовіт// Культура слова. Респ. міжвід. зб. - К., 1976. – Вип. 34. – С. 47 – 58.

Федірко І.

Науковий керівник – Буда В. А.

ПЕРИФРАЗИ У МОВІ ГАЗЕТ “ДЕНЬ”, “ВЛЬНЕ ЖИТТЯ ПЛЮС”, “ЕКСПРЕС” ЗА 2014 РІК

Засоби масової інформації - один із елементів громадського життя, який активно реагує на всі події, що відбуваються, та віддзеркалює їх. Вплив ЗМІ важко переоцінити, адже здатність швидко й майже тотально охоплювати найширші аудиторії дає їм змогу формувати суспільну думку, визначати духовні цінності. Відповідно до цього й мова друкованих видань є

живою, вона завжди була й залишається важливим об'єктом вивчення у мовознавстві та журналістикознавстві.

Одна з специфічних рис газетної мови полягає в особливій виразності та експресивності висловлювань, які досягаються шляхом використання різноманітних засобів. Один з яких – перифрастичні звороти.

За останні десятиліття значно зросла в публіцистичних текстах кількість полікомпонентних моделей перифрастичних виразів, що дозволяють використовувати їх як дієвий засіб для більш повної, точної, глибокої і різнобічної характеристики предмета, явища, оцінити предмет або явище з авторських позицій, висловити думку певної групи людей. Особливої ролі набуває головна на сучасному етапі розвитку суспільства функція публіцистики – функція переконання, реалізувати яку допомагають поряд з різними образними засобами і перифрастичні вирази. Перифрастичний вираз можна розглядати як засіб створення образної характеристики, патетичний, риторичний, викривальний засіб публіцистичної мови [1, с.31].

Аналіз наукових праць лінгвістів засвідчує, що існують різні погляди вчених на статус перифраз, незважаючи на досить тривалу історію їх вивчення.

Проблема лінгвістичної природи, категоріальних ознак перифраз, стильова специфіка цих одиниць та інші аспекти теоретичного аналізу висвітлено в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних мовознавців (О. Потебня, Л. Булаховський, М. Бакіна, Д. Вовчок, А. Григор'єва, Г. Євсєєва, І.Кобилянський, О.Кожин, М. Коломієць, О. Макарова, Г. Моложай, О. Некрасова, Ю. Орлов, Є. Регушевський, Л. Синельникова, А. Свашенко, Н. Сологуб, В. Уткіна, Л. Шубіна, О. Юрченко та інші) [3, с.78].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пояснити високу частотність вживання перифраз у газетному тексті, певною специфікою структури, емоційного забарвлення, їхній вплив та текст, місце й роль у газетному мовленні як важливого засобу вираження думок, оновлення та збагачення образних ресурсів мови періодики.

У стилістиці мову ЗМІ традиційно розглядають як окремий підстиль публіцистичного стилю, чи власне публіцистичний підстиль, що обслуговує періодику, радіо, телебачення, рекламу.

І.С. Грицай стверджує, що на сучасному етапі розвитку суспільства мас-медіа займають панівну позицію як сфера мовленнєвої діяльності. Ця сфера має власну конструктивну специфіку, яка виявляється у відсутності універсальних законів застосування мови в масовому спілкуванні.

Перифрази належать до системи засобів, що є результатом вторинної номінації. Сутність цього стилістичного прийому полягає в контекстуальній заміні однослівного найменування описовим виразом.

Проте словникові дефініції відбивають різні підходи до витлумачення суті перифраза. Лінгвістичні словники трактують його як стилістичний прийом, що полягає в непрямому, описовому позначенні предметів дійсності (переважно емоційно-експресивного характеру) на підставі якоїсь ознаки, істотної в певному контексті чи ситуації, і яка завжди несе в собі оцінку, сприяє яскравості, виразності зображення. Такого визначення дотримується і дослідниця О. Копусь [5, с.52].

Є. Регушевський та М. Коломієць зазначають, що перифраз “виникає у зв'язку з бажанням мовця дати предметові, явищу чи дії певну емоційну оцінку з необхідності уникнути повторень тих самих слів, зворотів. Найчастіше перифрастичний вислів з'являється внаслідок індивідуально-авторського бачення світу, стаючи особливою назвою тільки в процесі мовлення, у певній мовній тканині твору” [4, с.4].

На думку Л. Приблуди, незважаючи на різні підходи до визначення перифраза, спільним є те, що він слугує яскравим стилістичним засобом увиразнення дійсності [5].

На підставі аналізу різних поглядів учених на перифраз ми у статті послугуємося робочим визначенням Г. Євсєєвої: “Перифраз - це функціонально-семантична одиниця мовлення, яка має форму словосполучення, що виділяє одну або декілька характерних рис предмета чи явища, є засобом їх образно-описової характеристики та контекстуальним синонімом до слова або неоднослівного позначення предмета чи явища. Виходячи із вищеописаних чинників, можна зробити висновок, що перифраз – це стилістичний засіб, який вказує предмет шляхом опису, а не ідентифікації” [2]. Також дослідниця відзначає, що “системний характер перифрастичних зворотів виявляється передусім у диференціації їх на різні тематичні групи за

ознакою співвіднесеності із позамовною дійсністю”.

Газета “День” - унікальне видання у форматі якісної преси, щоденна всеукраїнська газета суспільно-політичної тематики, що містить як поточні новини, так і аналітичну інформацію. Єдина в Україні - українською, російською та англійською мовами.

Ми класифікували перифрази газети “День” за 2014 рік за актуальними тематичними сферами, в яких відбувається перифразування. У нас виділено двадцять п’ять тематичних груп: спорт; музика; політика/світ; релігія; медицина; живопис; історія; політика та сучасність; кінематограф; ЗМІ; творчість; географічні назви/Україна; географічні назви/Росія; географічні назви/світ; історія/Росія; історія/Україна; АТО/Війна/Майдан/Волонтери; анексія Криму; світ; політична сучасність України; ефекти; феномени; синдроми; флора та фауна; дати.

Ось приклади деяких із них:

1) спорт: *лихоманка по-бразильськи* – залежність від чемпіонату світу з футболу (День. - №104. – 11 червня. – 2014. – С. 12);

2) музика: *батько української оперети* – Олексій Пантелеймонович Рябов (композитор, скрипаль, диригент) (День. - №123. – 9 липня. – 2014. – С.10);

3) політика/світ: *“семирічка Асада”* – роки правління президента Башара Асада в Сирії (День. - №95. – 28 травня. – 2014. – С.3)

4) релігія: *“духівник Януковича”* – владика Антоній (День. – № 45-46. – 8-9 січня. – 2014. – С. 14);

5) медицина: *“реконструктор” маленьких сердець* – лікар Василь Лазоришинець (День. - №138. -30 липня. – 2014. – С.9).

Варто зазначити, що на початку ХХІ століття у мові газет активізувалися тематичні групи, такі як агентивні імена суб’єктів політики. Це пов’язано з підвищеною політичною активністю в суспільстві, з появою колоритних особистостей. Особливу увагу потрібно звернути на те, що вибірка перифразів базована на матеріалах 2014 року, в період дуже важких часів для України. Зокрема потрібно виділити періоди Євромайдану, Революції Гідності, анексії Криму, АТО (війни). Тому перифрази на тему політики є частовживаними і становлять найбільшу структуро-семантичну групу у газеті “День”. Але їх зустрічаємо і у тематичних групах політика/світ, історія, політика та сучасність, історія/Росія, історія/Україна, світ, політична сучасність України.

Газета “Вільне життя плюс” (“Вільне життя”) – найдавніша і найтиражніша незалежна газета Тернопільської області, хоча і вважається всеукраїнською. У ній ми виділили наступних вісім тематичних груп перифраз: імена, Майдан/АТО, імена/політика, географія, природа, релігія, мистецтво, дати та інше.

Наведемо деякі з них:

– імена: *тричі громадянин* – Ігор Коломойський (має 3 паспорти) (ВЖ. - №81 (15609). – 8 жовтня. – 2014. – С.11);

Майдан / АТО: *новітні Крути* – Майдан (ВЖ. - №7 (15535). – 29 січня. – 2014. – С. 2)

– історія / політика: *прибульці з планети Рви-Ханай* – недавні владоможці за правління Януковича (ВЖ. - №15 (15543). – 26 лютого. – 2014. – С.7);

– географія: *місто Волі* - Київ (ВЖ. - №18 (15546). – 7 березня. – 2014. – С.1);

– природа: *квітучі “їжаки”* – кактуси (ВЖ. - №29 (15557). – 16 квітня. – 2014. – С. 6);

“Експрес” — всеукраїнська україномовна газета універсального змісту з головною редакцією у Львові.

Ми виділили сім тематичних груп перифраз у газеті “Експрес”: імена; політика; природа; географія; спорт; медицина; дати; інше.

1) політика: *найбrehливіша партія країни – 2013* – “Партія Регіонів” (Експрес. - №1 (7339). – 2.01. – 9. 01. 2014. - С. 1);

2) географія: *батьківщина Андерсена* – Данія (Експрес. - №48 (7534). – 6.05. – 7. 05. 2014. - С. 16);

3) спорт: *“червона фурія”* – збірна Іспанії з Футболу (Експрес. - №66 (7615). – 20.06. – 22. 06. 2014. - С. 16);

4) медицина: *“апельсинова шкірка”* – целюліт (Експрес. - №52 (7556). – 16.05. – 18. 05. 2014. - С. 10);

5) дати: *Чорний день нашої демократії* – 16 січня (Експрес. - №5 (7364). – 17.01. – 19. 01. 2014. - С. 9);

Виділені групи достатньо чітко показують актуальні тематичні сфери, у яких відбувається перифразування. Як бачимо, найбільше перифраз виникає у соціально-політичній сфері діяльності людини, а також на позначення революційних подій в Україні 2014 року, АТО. Відзначаючись публіцистичною загостреністю, образністю, перифрази стають не тільки другими найменуваннями предметів, а й виділяють їх певні характерні риси, необхідність у яких викликається тематичним спрямуванням того чи іншого газетного матеріалу. За останній рік спостерігаємо такі тенденції: актуалізація вже наявних у словниковому фонді перифразів і новоутворення.

Варто зазначити, що газетні перифрази довго не живуть. Їх застосовують у мові газет тоді, коли вони актуальні. З цим і пов'язане використання здебільшого політичних перифраз у всіх трьох газетах, які різняться за тиражем, колом своїх читачів, географічною розповсюдженістю, тематикою та мовною компетенцією.

Структурно-граматична класифікація перифрастичних зворотів, які зустрічаються в мові газет "День", "Вільне життя плюс", "Експрес", базується на кількісному та формально-граматичному принципах.

За компонентним складом перифрази-словосполучення поділяємо на дво-, три- та полікомпонентні. Наприклад:

1) двокомпонентні перифрази:

- *Основний Закон* – Конституція (Експрес. - №73 (7646). – 10.07. – 17. 07. 2014. - С. 4);
- *"розвинений кучмізм"* – роки правління Кучми (День. - №173. – 18 вересня. - 2014. – С.4);

2) трикомпонентні перифрази:

- *"Пояс Шовкового шляху"* – новий транспортний коридор Китаю до Європи (День. - №51-52. – 21-22 березня. – 2014. – С.9);
- *"ефект сотника Володі"* – заклик до рішучих дій (День. - №24. – 25 лютого. – 2014. – С.4);

3) полікомпонентні перифрази:

- *шедевр, якого боялася влада* – картина "Свобода, що веде народ" Ежена Делакруа (Експрес. - №19 (7420). – 20.02. – 21. 02. 2014. - С. 20);
- *зчорніла перлина біля моря* – Одеса після заворух із сепаратистами (ВЖ. - №34 (15562). – 7 травня. – 2014. – С. 1).

Формально-граматичний принцип класифікації моделей перифраз є деталізуючим по відношенню до кількісного. В основі будь-якого перифраза лежить словосполучення з граматично головним словом, яке являє собою опорний компонент описового звороту, граматично залежне слово – його залежний компонент.

За морфологічною будовою найчастіше трапляються перифрази, утворені за традиційними моделями, серед яких найбільш частотними є такі:

1) А (ад'єктив) + S (субстантив), напр.: *"гібридна країна"* - Росія (День. - №129. – 17 липня. - 2014. – С.4);

2) S (субстантив) + S (субстантив), напр.: *"збирач людей"* – І. Світличний (День. - №177. – 24 вересня. – 2014. – С.10);

3) S (субстантив) + А (ад'єктив) + S (субстантив), напр.: *День забороненої скорботи* – 18 травня кримсько-татарський народ прагнув відзначити 70-річчя своєї трагедії (День. - №89. – 20 травня. – 2014. – С.5);

4) А (ад'єктив) + А (ад'єктив) + S (субстантив), напр.: *"незрозумілі громадські формування"* – тітушки (День. - №19. – 4 лютого. – 2014. – С.10).

Перифраз належить до ефективних засобів оновлення й збагачення лексики газети. Перифрастичні описові звороти роблять журналістський текст цікавим, що полегшує сприймання матеріалу, його розуміння, дозволяє якнайточніше передати думку, певні почуття, авторське бачення світу, надати зображуваним подіям і явищам відповідної оцінки. ЗМІ переважно використовують перифрази для увиразнення, вироблення власного, неповторного стилю, надання матеріалам експресивності, емоційності. Досить часто вони містять у собі суб'єктивну думку, авторську оцінку явища. Видання виробили власний фонд, в якому домінують не класичні, а власні (створені журналістами цих газет) різнобарвні новотвори. Саме це сформувало неповторний імідж газет, завдяки чому вони сьогодні успішно конкурують на ринку преси.

Сфера вивчення перифраза надзвичайно широка як в тематичному полі, так і в семантичному значенні, а її актуальність постійно зростає у зв'язку із розвитком масмедійного мовлення.

Отже, мова газети у системі функціональних стилів української мови займає досить важливе місце та виконує провідну роль у становленні ментальності українців. Перифраз є ефективним засобом вираження оцінного ставлення до подій і явищ навколишнього світу в публіцистичних та інформаційних текстах. У аналізованих газетах “День”, “Вільне життя плюс”, “Експрес” переважають індивідуально-авторські перифрази. Це робить журналістські тексти більш цікавими та легшими для сприйняття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байдак І.С. Перифраза власних імен американського шоу-бізнесу Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”: збірник наукових праць / укладачі: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2014. – Вип. 46. – С. 31-33.
2. Євсєва Г. П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80-90 років ХХ століття) / Г. П. Євсєва. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. нац. ун-т, 2002. – 99 с.
3. Зайцева В. Перифрастичні одиниці та метонімічні перенесення в газетному тексті / В. Зайцева // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2010. – Вип. 9. – С. 78-88.
4. Коломієць М. П. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К. : Рад. школа, 1985. – 152 с.
5. Копусь О. Проблема визначення статусу перифраза у мовознавстві (на матеріалі роману “Собор” О. Гончара) / О. Копусь // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченка. – Харків : ХДПУ, 2001. – Вип. 7. – С. 51-55.
6. Приблуда Л. М. Перифраза як стилістичний засіб зображення дійсності в сучасній малій прозі / Л. М. Приблуда // Наукові записки. Серія “Філологічні науки” (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2013. – Кн. 3. – С. 206-211.
7. Тимченко Ю. О. Перифрази в художньому мовосвіті Михайла Коцюбинського / Ю. О. Тимченко// Мовознавчі студії. – 2012. – № 1 (293) січень. – С. 22-25.
8. Яблонська Т. М. Перифрастичні найменування в оригінальній та перекладній повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” / Т. М. Яблонська // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. – 2014. – № 18. – С. 173-180.

Воробйов Р.

Науковий керівник – проф. Лановик З. Б.

МАГІЧНИЙ РЕАЛІЗМ У КОНТЕКСТІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ СТУДІЙ

У науковий обіг термін «магічний реалізм» запровадив німецький мистецтвознавець Франц Рох у 1925 році для позначення стилю, відомого як «нова об'єктивність» (Neue Sachlichkeit), як описову альтернативу «постекспресіонізму» [4]. Рох вважав, що термін був логічним продовженням сюрреалізму, проте на відміну від її психологічної та підсвідомої реальності вирізнявся більш конкретною та детальною увагою до матеріального об'єкта, а також до фактичного існування речей у світі [8, с. 61]. Назва згодом була використана для опису стилю американських художників 1940-50-х років, таких як Айвен Олбрайт, Пол Кадмус, Джордж Тукер [3, с. 37]. Варто зазначити, що магічний реалізм у мистецтві далеко не завжди передбачав фантастичний зміст, а репрезентував швидше гіперреалістичне і часто суб'єктивне сприйняття світу, за традицією сюрреалізму [7]. Зі всіх видів мистецтв на сьогодні магічний реалізм найбільше поширений у літературі.

Мета статті – проаналізувати феномен магічного реалізму як літературної течії в контексті постколоніалізму.

Як літературознавчий термін був ужитий в 1955 в есе Анхеля Флореса «Магічний реалізм у Іспансько-Американській фантастиці» для характеристики творів Хорхе Луїса Борхеса, який «писав оповідання, що зосереджені на таємниці реальності про те, як ми живемо» [7]. Після цього есе термін набув популярності, а після Кубинської революції 1959 року почав застосовуватися для позначення нового типу літератури спершу в Південній Америці, а згодом і в усьому світі.

Багатьох письменників необґрунтовано зараховують до «магічних реалістів», розмиваючи таким чином межі терміна, хоча фантастичні елементи в їхній творчості пояснюються іншими причинами [3, с. 24]. До цієї течії приписують чимало дитячих та підліткової авторів, а також послідовників готичної традиції. Також магічний реалізм часто асоціюється виключно з латиноамериканською літературою, зокрема з творами Габріель Гарсія Маркеса та Ізабель Альєнде.

Серед українських письменників, чия творчість містить елементи магічного реалізму, можна виокремити Валерія Шевчука та Тараса Прохаська, втім, для позначення їхніх літературних стилів часто використовуються терміни «літературне бароко», «необароко», а також «психологічна» та «готична проза» [3, с. 12]. Характерно, що сюди ж зараховують і Миколу Гоголя, творчість якого цілком можна розглядати у в контексті постколоніальних студій.

Слід вказати на певні розбіжності у трактуванні терміна. У західній традиції існують такі поняття, як «magical realism» (можна перекласти як «власне магічний реалізм»), «magic realism» («загальний магічний реалізм») і «marvelous realism» (надзвичайний реалізм), хоча сьогодні використовують переважно «magical realism» [8, с. 81]. В Україні окремо існує термін «літературне необароко», що має ряд схожих особливостей. Популяризаторами цього поняття є Д. Чижевський, І. Іванько, В. Шевчук, Л. Ушкалов [1].

Американський дослідник Меттью Стретчер визначає межі сьогоденного магічного реалізму як «те, що відбувається, коли у справжню та деталізовану реальність вторгається щось занадто дивне для того, щоб повірити одразу» [8, с. 49]. Меггі Енн Бауерс пише, що термін висловлює «здавалося би, протилежні погляди до прагматичного, практичного та матеріального підходу до реальності та сприйнятті магії та забобонів в умовах різних культур» [10, с. 23].

Мексиканський критик Луїс Леаль зауважив: «не вдаючись у деталі концепції, кожен автор дає власне бачення реальності, яку він спостерігає в народі. Для мене магічний реалізм є ставленням персонажів у романі до навколишнього світу та до природи» [3, с. 13]. Це визначення цікаве прямим позначенням досліджуваного феномена як опису реальності народу в той спосіб та у тій формі, які видаються найбільше вдалими та сприйнятними. Користуючись наведеними визначеннями можна припустити, що для авторів фантастичним та дивним елементом є радше не безпосередньо явища, що не піддаються аналізу, позаяк вони сприймаються як невід'ємна дійсність, а люди, які намагаються їх пояснити та змінити, які вважають їх дивними.

Гватемальський письменник Вільям Шпіндлер у своїй статті «Магічний реалізм: типологія» [9, с. 11] виокремлює три типи магічного реалізму: метафізичний, повний відчуженості та страху (для прикладу можна згадати твори Франца Кафки); онтологічний, що характеризується показовим беземоційним описом фантастичних та дивних подій; і також антропологічний, де етнічний світогляд зливається та функціонує у взаємодії із західним раціональним світом. Окремий акцент робиться на тому, що часто усі типи переплітаються один з одним. Ця типологія була піддана критиці як «акт категоризації, який прагне визначити магічний реалізм як культурно конкретне явище, шляхом виокремлення типів читачів» [10, с. 81]. І хоча класифікація справді демонструє надмірне узагальнення, у наведеному поділі можна простежити джерело походження та причини саме «магічного».

Зокрема *метафізичним магічним реалізмом* можна назвати не лише твори Франца Кафки, але і творчість Харукі Мураками чи Кобо Абе, що тісно пов'язані з японською традицією «хімерної» метафізичної культури.

Онтологічний та антропологічний є показовими у постколоніальному трактуванні. Представниками магічного реалізму часто є письменники із постколоніальних країн, з Латинської Америки, Африканського континенту, Азії. Відповідно їхнє проходження та світогляд накладали свій відбиток на сприймання таких текстів літературознавцями та читачами «західного» світу.

Тут варто окреслити термін «постколоніалізм». Постколоніальні дослідження є відносно молодою навчальною дисципліною, яка використовує методи інтелектуального дискурсу, що покликані проаналізувати, пояснити та осмислити культурні спадщини колоніалізму та імперіалізму [7]. Як ідейна течія постколоніалізм займається вивченням ідентичності, культури та літератури – у сенсі культурного конфлікту між колишніми або нинішніми колоніями та країнами-колонізаторами.

Можна казати, що у визначенні та встановленні постколоніальної теорії сьогодні література оповідного жанру слугує однією з практик «корінної деколонізації» – коли письменники намагаються пояснити, проаналізувати й подолати особистісний, історичний та соціальний досвід імперського поневолення. Використовуючи рідні мови, особливості національної культури та корінної релігії, місцеві жителі створюють свої власні національні історії задля осмислення набутого досвіду та формування і встановлення національної ідентичності після деколонізації [9, с. 93].

Чимало найцікавіших постколоніальних письменників переосмислюють минуле своєї нації, що так чи інакше стимулюють до різних практик актуалізації історичного досвіду для нового майбутнього. Досвід знову і знову переосмислюється та розгортається, піддається аналізу та поясненню, висвітлюються та трактуються історично забуті події. Це простежується у Салмана Рушді, Дерека Волкотта, Еме Сезера, Чинуа Ачебе, Пабло Неруди, Габріеля Гарсія Маркеса. Більшість постколоніальних письменників поряд із постмодерними практиками альтернативної історії чи фантастики пишуть у межах магічного реалізму. Сьогодні багато виступів на захист Заходу мають фактично оборонний характер, визначаючи у такий спосіб, що старим імперським ідеям кинули виклик праці, традиції й культури поетів, науковців, політичних лідерів з незахідних країн. Спостерігається наплив літератури з постколоніального світу – регіонів, які донедавна називали «темними плямами на землі». Нині говорити про Габріеля Гарсія Маркеса, Салмана Рушді, Карлоса Фуентеса, Чинуа Ачебе, Воле Шоїнку, Фаїза Ахмада Фаїза та багатьох інших означає говорити про нову культуру, народження якої було б неможливе без попередньої роботи поборників постколоніалізму.

Історично критичний погляд у бік магічного реалізму як конфлікту між реальністю та якоюсь аномалією первинно був пов'язаний з дисонансом західного читача при сприйманні міфології, іншими словами – самого джерела магічного, який у той же час був набагато зрозумілишим незахідним культурам [11]. Неузгодженість поглядів західних вчених щодо магічного реалізму пояснюється традицією раціоналізації та «концепцією реального»: дивно, що замість того щоби пояснити дійсність, максимально використовуючи природні та фізичні закони, факти та логічні судження за певною встановленою процедурою, як це було прийнято у західних текстах, тексти самі створювали власну реальність, через що зв'язок між персонажами та подіями не могли бути потрактовані та нормально сприйняті західними читачами.

Показовою в цьому сенсі є тяжіння до демонстрації в таких текстах так званої *нечистоти*, суміші реального і сюрреального, яке неодмінно наштовхувалося на непорозуміння у західній традиції та погано піддавалося категоризації, раціоналізації, ідентифікації. При читанні текстів магічних реалістів на кшталт А. Карпентьєра, С. Рушді, Х. Л. Борхеса, Г. Г. Маркеса й К. Фуентеса можна виразно відчутти переплетення історії та глузування над лінійним нарративом чи догматичними тезами «чистої репрезентації», іншими словами – до спроби окультурення західним світом незахідних країн. До певної міри це є своєрідною опозицією, потягом не лише до власного осмислення, але і до деколонізації, що є важливою складовою у постколоніальній критиці.

Користуючись визначенням магічного реалізму Меттью Стретчера, а також фактом тяжінням постколоніальних письменників до відновлення історії та пояснення набутого досвіду (так звана «деколонізація»), твори в стилі магічного реалізму постколоніальних письменників можна трактувати як метафору реальності, своєрідну спробу опору імперіалізму та постімеріалістичним явищам, обхід цензури, подекуди – постмодерне глузування.

Таким чином, «магічний реалізм» як літературна течія ґрунтується на характерних особливостях, таких як показовість фантастичних елементів, колапс або спотворення часу (він циклічний або неважливий, теперішнє повторює або нагадує минуле), постійні фольклорні та народні мотиви, порушення причинно-наслідкових зв'язків.

Особливістю цього феномена є його зв'язок із постколоніальною теорією сучасного мистецтва, а саме спробою автора актуалізувати і концентрувати набутий «колоніальний» досвід, організувавши своєрідний опір «метрополії».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андял Е. Світ слов'янського бароко / Ендре Андял. – Лейпціг, 1961 – С. 21.
2. Енциклопедія українознавства. У 10-х томах. / Головний редактор Володимир Кубійович. – Париж, Нью-Йорк: «Молоде життя»-«НТШ»; 1954-1989, 1993-2000. – С. 79.

3. Матеріали Міжнародної науково-мистецької конференції «Вплив магічного реалізму Г. Гарсія Маркеса на світовий та український культурні процеси» [Текст] = Papers of the participants of the International conference on literature and art «Influence of the magic realism of G. García Márquez on the world and Ukrainian culture processes». – К. : [б. в.], 2008. – С. 113.
4. Рох Франц. Wikipedia Електронний ресурс. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Roh
5. Саїд, Е. Культура й імперіялізм / Едвард Саїд. – К.: Критика, 2007. – С. 26-27.
6. Саїд, Е. Орієнталізм / Едвард Саїд. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – С. 44-47.
7. Флорес А. Магічний реалізм у Іспансько-Американській фантастиці / Анхель Флорес. – Літературний портал, 1955. – С. 187-192. – Режим доступу: <http://www.jstor.org/stable/335812>
8. Шаршун С. Магічний реалізм / Сергей Шаршун. – Москва, Числа. – 1932, № 6. – С. 229.
9. Bowers, Maggie Ann. Magic(al) Realism. New York: Routledge, 2004. – 213 p.
10. Faris, Wendy B. and Lois Parkinson Zamora, Introduction to Magical Realism: Theory, History, Community / C. S. Lewis. – Cambridge: Cambridge University Press, 1964. – 242 p.
11. Strecher Matthew C., Magical Realism and the Search for Identity in the Fiction of Murakami Haruki, Journal of Japanese Studies, Volume 25, Number 2, 1999, P. 263-298. – Режим доступу: <http://www.jstor.org/stable/3188273>

Луків Л.

Науковий керівник – Задорожна О.М.

ЛІНГВОБРАЗ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Однією із ключових тем слово світу української поетеси-шістдесятниці Ліни Костенко є роздуми над процесом творчості, долею митців. Життєвий і творчий шлях митців завжди нелегкий, оскільки вони надзвичайно чутливо сприймають навколишню дійсність, часто протистоять суспільним ідеологіям. У процесі творення високохудожніх образів майстрів авторка використовує цілий арсенал оригінальних мовних засобів. Тому метою нашої статті є дослідити специфіку авторської інтерпретації феномену творчості, місця та ролі митця в соціумі. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання низки завдань: виокремити з поетичного масиву контексти, у яких наявні образи митців, схарактеризувати експліцитне та імпліцитне вираження поняття «творча особистість», проаналізувати їхню лексичну сполучуваність. Джерельною базою розвідки стало текстове наповнення збірки «Вибране» та дискурси романів «Маруся Чурай» і «Берестечко».

Засадничими для роботи вважаємо мовознавчі студії українських та зарубіжних учених, у яких схарактеризовано особливості функціонування слова в художній мові (С. Єрмоленко [1], Л. Мацько [6], А. Мойсієнка [7], О. Задорожної [2] та ін.).

Як засвідчує лінгвостилістичний аналіз поетичного дискурсу поетеси, ліричними героями віршів Л. Костенко є творчі особистості-представники різних галузей мистецтва: скульптори, музиканти, актори, співаки: *Старий співак співав, як пелікан, проціджуючи музику крізь воло. Він був старий і плакав не про нас. Той голос був як з іншої акустики* (ЛК-В, с. 164). *Його в обличчя знали вже мільйони. Екран приносить славу світову. Чекали зйомки, зали, павільйони, — чекало все!* (ЛК-В, с. 36). Актуалізовано образи майстрів слова – поетів. Нами зафіксовано слова на позначення поетів жіночої статі. Це і циганська поетеса (*Найперша у житті циганська поетеса! Живе, як Гесіод. Труди і дні... і дні... І снились їй вночі забрьохані колеса, кибитки і вогні... вогні... вогні... вогні...* (ЛК-В, с. 407), і Леся Українка (*Коли ти [краю] навіть звався — Малоросія, твоя поетеса була Українкою* (ЛК-В, с. 167), і легендарна піснетворка Маруся Чурай (*Звитяги наші, муки і руїни безсмертні будуть у її словах. Вона ж була як голос України, що клеотів у наших корогвах!* (ЛК-МЧ, с. 19), і, звісно, сама авторка (*У нашому саду була розкішна флора, — жоржини й кропива, любисток і ревець... А потім в паркані хтось виламав штахету, ліхтариками груш вчарований між віт. В ту дірку в паркані відкрився світ поету — великий, і складний, і незбагнений світ* (ЛК-В, с. 68). Проте найчастіше (і що головне – в різні періоди своєї творчості) поетеса апелює до образу Великого Кобзаря. Зауважимо, що поетеса-шістдесятниця неодноразово звертається до постаті Тараса Шевченка. У творчому доробку Ліни Костенко бачимо вірші, у яких авторка ословлює факти із біографії Кобзаря («Кобзар співав в пустелі Косаралу», «Повернення Шевченка», «Княжа гора»), наприклад: *Кобзар співав в пустелі Косаралу, у казематах батюшки-царя. Кайдани, шаленіючи, бряжчали,*

щоб заглушити пісню Кобзаря (ЛК-В, с. 89). Авторка усвідомлювала потребу коректної інтерпретації постаті Тараса Шевченка для українського народу, наголошувала на викривленому радянською ідеологією образу найпотужнішого митця нашого народу: «Ще один контрапункт незалежності: нав'язлива ідея, завезена нам амбітними аутсайдерами західної науки, – десакралізація. І не кого іншого, а неодмінно Шевченка. Вже в нашій літературі немає більш-менш помітної постаті, яка б не була облита брудом. Для демократії в цьому її посттоталітарному варіанті характерна втрата шляхетності в почуттях, у критеріях, у полеміці. Ну, невже ж такі найактуальнішим завданням інтелектуалів було ганяти каламутні хвилі навколо Шевченка? Причому, діапазон цих борінь вражаючий. Одні – за десакралізацію, інші – за канонізацію» [аура, с. 17]. Саме тому у процесі ословлення образу Кобзаря Ліна Костенко використовує лексеми та синтаксичні конструкції із семами «співчуття», «розуміння» (*Бо знаєте... Із каторги в салони... Не завжди усміхнеться чоловік...* (ЛК-В, с. 97), «людяність» (*І світає, і смеркає, день Божий минає, і знову люд потомлений і все спочиває. Тільки я, мов окаянений, І день і ніч плачу На розпутьях велелюдних, І ніхто не бачить, І не бачить, і не знає — Оглухли, не чують* (ЛК-В, с. 132), «совість», «правда» (*Кобзарю! Знов до тебе я приходжу, бо ти для мене – совість і закон* (ЛК-В, с. 138), «страждання», «туга» (*Вже так натомився за краєм своїм тужити, що вірши, здавалось, ридають уже під пером* (ЛК-В, с. 216) та ін.

Частотність функціонування лексем поет, поетеса, поетичний та поезія у мовотворчості пояснюємо особливостями індивідуальної картини світу Л. Костенко: авторка знала, як народжуються художні тексти, усвідомлювала їхню роль для розвитку інтелектуального потенціалу нації.

Вербалізація значення «той, хто досяг у творчій роботі високої майстерності, досконалості; митець» відбувається за допомогою ключових (головних) і другорядних вербалізаторів, які експліцитно та імпліцитно виражають смисл характеризуваного поняття. Головними вербалізаторами, крім слів на позначення творчих професій, безперечно, є лексеми *митець* і *геній*, які експліцитно репрезентують денотат. Другорядними вербалізаторами вважаємо синоніми (в тому числі і контекстуальні) до ключової лексеми та спільнокореневі слова, корінь яких містить сему «творча особистість». Наявність такої семи підтверджує експліцитність у вербалізації концепту.

На нашу думку, ключовими вербалізатором значення «той, хто досяг у творчій роботі високої майстерності, досконалості; митець» є лексеми-синоніми *митець* та *геній*. Семантична характеристика слова *митець* в сучасній кодифікаційній практиці є такою: «1. Той, хто працює в якому-небудь виді мистецтва. 2. на що, у чому, до чого, з інфін. і без додатка. Людина, обізнана, вправна у якій-небудь справі; майстер» [СУМ, IV, с. 746]. У поетичній мові Л. Костенко експліцитно актуалізовано лише перший лексико-семантичний варіант: *Митцю не треба нагород, його судьба нагородила. Коли в людини є народ, тоді вона уже людина* (ЛК-В, с. 38). У представленому контексті авторка використовує показове для мовної картини світу представників української нації співвідношення слововживань людина – народ, котре сприяє творенню філософського контексту, змушує читача задуматися над місцем і роллю людини в житті суспільства. Другий ЛСВ експліковано імпліцитно – у процесі вербалізації образу людини, залюбленої у свою справу. Таким, наприклад, був старий годинникар із однойменного вірша: *А той старий, достоту Каліостро, щось прецизійне маючі в руці, дивився в шкельце, наче кібець, гостро і поціляв у гвинтики й зубці. Навколо нього час лежав навалом. Співали птиці в шибку із куца. А він, старий, сидів як за штурвалом — в руках крутив манюньке коліща... У мерехтінні маятників мідних, коли гуділа басова струна, над мурашинням циферок термітних він був — як тінь старого чаклуна. Він лікував годиннички куповані. Час зупинявся, цокав і кульгав. Вночі нам сходив маятник уповні, а він тихенько гирку підтягав* (ЛК-В, с. 79). Імпліцитна реалізація значення «людина, обізнана, вправна у якій-небудь справі; майстер» вербалізує властиву для мовомислення українства ідею сродної праці.

Лексема *геній* тлумачиться в лексикографічних джерелах як «1. У давньоримській міфології – дух, божество, покровитель людини в її діяльності. <> Добрий геній чий – людина, яка робить благодіючий вплив на кого-небудь, приносить користь комусь. 2. Те саме, що геніальність. 3. Особа, наділена геніальністю. // у чому, на що, розм. Особа, яка досконало знає що-небудь, уміє щось робити. 4. чого. Найвищий вияв, уособлення чого-небудь» [СУМ, I, с. 34]. Перший ЛСВ вживається у поезії авторки спорадично: *І торжествує мудрий Геній роду*

всього живого на живій землі (ЛК-В, с. 113). Декодування цього слова-символу вимагає обізнаності реципієнта із персоналіями давньоримської міфології, тексти якої не входять до обов'язкової програми з літератури загальноосвітньої школи. Такі мовні факти є фрагментами інтелектуальної канви поетичного світу Л. Костенко. У мовотворчості поетеси найчастіше натрапляємо на актуалізацію третього ЛСВ: *Епоха несприятлива ламає іще в колисках геніям хребти* (ЛК-В, с. 98). У цьому ж тексті відбувається дифузія ЛСВ: *Усі вже звикли: геніїв немає. Поснулим душам звелено хропти* (ЛК-В, с. 98). Наведений приклад демонструє взаємопроникнення сем другого, третього і четвертого ЛСВ.

У поетичній мові Л. Костенко контекстуальним синонімом до ключових вербалізаторів семантики «творча особистість» є лексема *майстер*, яка функціонує в поезії поряд із лексемою *геній*. Образ генія ословлено у вірші «Умирають майстри...», де авторка розкриває значення митця в житті суспільства з допомогою корелятивної пари *майстер (геній) – бездара (нероба): Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану. В барельєфах печалі уже їм спинилася мить. А підмайстри іще не зробились майстрами. А робота не жде. Її треба робить. І приходять якісь безпардонні прогнози. Потираючи руки, беруться за все. Поки геній стоїть, витираючи сльози, метушлива бездарність отари свої пасе* (ЛК-В, с. 136). Наведений приклад демонструє стилістичну роль антитези. Вагу митця для моральності нації пояснює фраза *При майстрах якомось легше. Вони — як Атланти, держать небо на плечах. Тому і є висота* (ЛК-В, с. 136), у якій основне семантичне навантаження зосереджено на порівняльній конструкції.

Значення «той, хто досяг у творчій роботі високої майстерності, досконалості» актуалізовано в досліджуваному поетичному масиві не лише експліцитно, а й імпліцитно, тобто за участю вербалізаторів асоціацій у свідомості людини, пов'язаних із митцем: *муза, вірші, складати пісні тощо*, наприклад: *Ти знов прийшла, моя печальна музо. Не бійся, я не покладаю рук. Пливе над світом осінь, як медуза, і мокре листя падає на брук* (ЛК-В, с. 87); *Є вірші — квіти. Вірші — дуби. Є гришки вірші, є рани* (ЛК-В, с. 143); *А з чого ж, Грицю, пісню я складу?* (ЛК-МЧ, с. 19).

Отже, вербалізація значення «творча особистість» у поетичній мові Л. Костенко відбувається експліцитно й імпліцитно. Експліцитне вираження відбувається за допомогою лексем *митець, геній, майстер, поет, письменник, актор, співак* та ін. Для імпліцитного вираження характерне ословлення асоціацій, пов'язаних із митцем, зокрема авторка використовує поняття «муза», «вірші», «пісня» тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єрмоленко С. Я. Висока естетика поетичного слова Ліни Костенко / С. Я. Єрмоленко // *Культура слова*. – 2010. – Вип. 73. – С. 6–16.
2. Задорожна О. М. «Цей білий сніп душі, який горить в людині...» / О. М. Задорожна // *Культура слова*. – № 73. – Київ, 2010. – С. 13–21.
3. Костенко Л. В. *Вибране* / Костенко Л. В. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
4. Костенко Л. В. Гуманістична аура нації, або дефект головного дзеркала / Костенко Л. В. – К.: КМ Academia, 1999. – 31 с.
5. Костенко Л. В. Маруся Чурай / Л. В. Костенко // *Поезія: Ліна Костенко. Олександр Олесь. Василь Симоненко. Василь Стус*. – К.: Наукова думка, 1999. – С. 7–146.
6. Мацько Л. І. *Стилістика української мови: [підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів]* / Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
7. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша: [монографія] / Мойсієнко А. К. – К.: Сталь, 2006. – 304 с.
8. *Словник української мови* / І. К. Білодід (гол. ред) та ін. – Т. 1 – 11. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.

Мандзій М.

Науковий керівник – доц. Головата Л. М.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ НА ОСНОВІ КРАЇ ЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ В УМОВАХ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Синтаксичний рівень є одним із найважливіших у структурі шкільного курсу рідної мови. Важливо, щоб кожен учень засвоїв граматичну будову мови, вмів правильно побудувати власне висловлювання. Тому варто акцентувати на створенні такої системи вправ, що була б

спрямована на розвиток комунікативних умінь школярів шляхом засвоєння синтаксичних норм та формування навичок правильної побудови і використання простих та складних синтаксичних конструкцій [4]. Проте не слід забувати, що основною метою навчального предмета «Українська мова» є формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, що володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови, вільно орієнтується у всезростаючому інформаційному потоці, обстоює власну думку, громадянську позицію щодо тих чи інших подій і явищ [3, с. 11]. Це означає, що ми повинні не просто домогтися засвоєння учнями теоретичного матеріалу, а й виховувати у них найкращі людські якості. Не даремно на першому місці вказано саме «формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості». Цього вчитель досягає завдяки соціокультурній змістовій лінії шкільної програми.

Метою нашої статті є розробка методики вивчення простого ускладненого речення на основі краєзнавчого матеріалу соціокультурної змістової лінії в умовах середньої школи. Нас цікавить систематичний етап вивчення синтаксису.

Термін «ускладнене речення» виник ще на початку 70-х років ХХ століття. Проблема сутності поняття простого ускладненого речення знайшла своє відображення у працях багатьох мовознавців. Вона була об'єктом дослідження А. Ананіча, В. Белашапкової, І. Білодіда, Н. Валгіної, І. Вихованця, А. Загнітка, Б. Кулика, О. Пешковського, О. Шахматова, К. Шульжука. Важливе значення щодо вивчення простого ускладненого речення містять наукові здобутки таких учених, як Л. Булаховський, К. Галкіна-Федорук, В. Горяний, П. Дудик, М. Заборна, Н. Іваницька, Л. Іванова, Л. Кадомцева, П. Лекант, М. Плющ, Г. Понаровська, І. Располов, Р. Христіанінова, І. Цоброва та інші [6, с. 6].

Визначення простого ускладненого речення в синтаксисі неоднозначне. Більшість мовознавців схиляється до думки, що простим ускладненим є речення або з однорідними членами, або з відокремленим членом речення, або зі вставним, вставленим чи звертальним елементом. Проте дехто все ж вважає, що це тільки речення з відокремленими членами, а однорідність не ускладнює речення, а лише кількісно поширює його.

Проблема вивчення простого ускладненого речення у середній школі знайшла своє відображення у працях вітчизняних учених. В українській лінгводидактиці теоретичні засади викладання синтаксису розроблені такими вченими, як О. Біляєв, В. Горяний, П. Дудик, Н. Іваницька, М. Пентиліук, К. Плиско, Р. Христіанінова та ін. Останнім часом вийшли праці С. Карамана, О. Горошкіної, С. Омельчука, М. Кравець [12].

Варто зазначити, що підручники з методики викладання української мови в середніх навчальних закладах містять окремі розділи, присвячені особливостям вивчення синтаксису, проте здебільшого там висвітлені загальні відомості про опрацювання словосполучення і речення (простого і складного). Щодо простого ускладненого речення, то інформацію подано фрагментарно, немає чітко сформованої методики.

Просте ускладнене речення займає важливе місце в шкільному курсі граматики і вивчається у 8 класі, тому становить елемент систематичного етапу опрацювання синтаксису. Нова навчальна програма з української мови відводить для цього 23 години. Відповідно мовна змістова лінія передбачає засвоєння таких синтаксичних понять, як однорідні члени речення (5 год.); звертання, вставні слова (7 год.); відокремлені члени речення, уточнюючі члени речення (11 год.) [10, с. 76; 78].

До того просте ускладнене речення вивчається фрагментарно, без називання терміна. Наприклад, учні 5-го класу поглиблюють знання, отримані у початковій школі, зокрема про однорідні члени речення, звертання, а також ознайомлюються з найбільш уживаними вставними словами; у 6 – 7 класах умови для подальшого поглиблення знань із синтаксису простого ускладненого речення створює вивчення морфології на синтаксичній основі. Восьмикласникам слід пояснити, що прості ускладнені речення – це такі речення, до складу яких входять однорідні члени речення, відокремлені члени речення, звертання, вставні й вставлені компоненти, (слова, словосполучення або речення) але, на відміну від складних, мають одну граматичну основу.

Загалом такі речення розглядають у двох вимірах:

– на рівні членів речення, коли в простому реченні наявна однорідність або

відокремленість;

– поза членами речення, якщо до структури простого речення входить вставний, вставлений елемент чи звертання, при цьому вчитель пояснює учням, що ці компоненти не бувають членами речення, пояснює їх функції [5, с. 250].

Кожна із тем розділу «Просте ускладнене речення» має свої особливості й характеризується певною методикою викладання. Тому завдання педагога – дібрати правильні методи і прийоми, а також керуватися загальнодидактичними і специфічними принципами в процесі навчання синтаксису простого ускладненого речення, використовувати найефективніші підходи.

Сучасна методика викладання української мови в середній школі акумулювала педагогічний досвід провідних учених-методистів й передбачає систему різноманітних підходів до розгляду синтаксису й простого ускладненого речення як його частини. Серед них основними є такі:

– *системно-описовий*, який репрезентує традиційну методику вивчення синтаксису з надмірною затеоретизованістю і схематичністю викладу матеріалу;

– *комунікативно-діяльнісний*, що полягає в такій організації навчання, коли засвоєння мови відбувається безпосередньо в процесі комунікативної діяльності з метою оволодіння пошуковими вміннями й навичками;

– *функціонально-стилістичний*, який полягає у засвоєнні мовленнєвих виражальних можливостей речень різних типів і особливостей їх функціонування;

– *функціонально-комунікативний* (або ж *комунікативно-функційний*, за С. Омельчуком), згідно з яким синтаксис розглядається як поєднання форми, значення і функції [11, с. 2]

Сучасна мовна освіта школярів покликана не лише забезпечити учнів знаннями і вміннями із лексикології, орфографії, орфоєпії чи граматики; перш за все її метою повинно бути формування українознавчого світогляду на основі навчального матеріалу та виховного впливу вчителя [1, с. 161]. Сьогодні особливої актуальності набуває соціокультурний принцип, який, як зазначено у шкільній програмі, вимагає вивчення мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, відображеної в міфології, традиціях і звичаях, усній народній творчості, у творах красного письменства, а також акумульованої в перекладних літературних творах інших народів [10, с. 10]. Його втіленню сприяє соціокультурна змістова лінія, яка є засобом опанування національних, загальнолюдських культурних і духовних цінностей, норм. Вона реалізується на основі дібраних текстів тематики, передбаченої сферами відношень (для 8-го класу «Я і українська мова і література», «Я і національна історія і культура» (звичаї, традиції, свята, культура взаємин), «Я і ми» (родина, народ, людство), «Я і рідна природа», «Я і мистецтво» (традиційне і професійне), «Я як особистість»), що використовуються як дидактичний матеріал мовної і мовленнєвої змістових ліній, а також за допомогою системи спеціальних та інтелектуально й емоційно орієнтованих завдань, передбачають опрацювання цих текстів і зокрема вивчення деяких з них напам'ять. Окремо години на реалізацію цієї змістової лінії не виділяються [10, с. 5]. Важливо, щоб учні не просто засвоїли мовну систему й набули мовленнєвих умінь і навичок, необхідно навчити їх користуватися мовою відповідно до умов соціокультурного середовища носіїв цієї мови.

Реалізації соціокультурної змістової лінії сприяє використання на заняттях української мови краєзнавчого матеріалу. Це можуть бути фрагменти творів місцевих авторів, які доцільно використовувати під час вивчення тієї чи іншої теми або ж відомості про рідне місто чи село. Такі тексти допомагають у розширенні світогляду учнів, формують художні смаки, активізують знання школярів [2, с. 40]. На жаль, методичні ідеї використання в процесі навчання краєзнавчих матеріалів ще не знайшли повноцінної розробки та введення в сучасну практику викладання української мови у школі. Тому потрібно вдосконалювати методику, урізноманітнювати заняття цікавим для учнів матеріалом. На нашу думку, особливо ефективним буде застосування краєзнавчих матеріалів під час опрацювання синтаксису, зокрема простого ускладненого речення. Таким чином учні засвоюють і синтаксичні конструкції, і цікаві відомості, що надовго закарбуються у їх свідомості. Цілеспрямована робота з реалізації краєзнавчого аспекту під час занять з української мови сприяє, з одного боку, підвищенню інтересу до предмета, а із іншого – створює позитивну мотивацію під час засвоєння мовних засобів при опрацюванні культурознавчої та краєзнавчої інформації. Крім того, це досить добре розвиває мовлення, оскільки текст постає як сукупність речень, а речення, як відомо, є однією з основних одиниць синтаксичного рівня й

виконує комунікативну функцію. Вчитель повинен навчити учнів працювати з цілісними текстами, а не лише з окремими реченнями, на основі яких побудовані вправи.

Для ефективного застосування краєзнавчого матеріалу вчителю необхідно укласти дидактичний матеріал, який подається у вигляді карток. Наводимо зразки вправ краєзнавчого характеру для учнів 8-го класу.

Картка 1. Спишіть. Знайдіть у тексті прості речення, ускладнені однорідними членами. Підкресліть однорідні члени речення, визначте їх синтаксичну роль. З'ясуйте, як виражається сурядний зв'язок між ними (за допомогою сполучників сурядності чи інтонації переліку).

Це є село. Як підступити до нього, взяти в руку й звести? Вставай, село! Відчини очі й дивись! Скільки їх, сіл таких навкруги... Таких, як це, провалених у власне нутро, заспаних, зачуханих... Можливо, це й є причина, що так ось сталося, як є тепер...

Володько виминає село. Йде уздовж валом, що відділяє колись панський ліс від селянських городів. Города городами зістались, але ліс щез. Тільки зрідка розкидані насінники та високі, в пояс людини, оброслі губками й пасинками пні. Це свідки часу, кали отам далі гули гармати, а ледачі сапери стинали ці дерева на дорогу й окопи. Тільки над угорською границею ще гурток дерев, що нагадують вимираюче плем'я. Все далі й далі відступає воно під натиском дядьківських плугів. Решта поля, межі, просяні стерні, оброслі опеньками пні...

На городах ще не вибрана картопля. На межах плоти з пожевклим бур'яном, куці ліщини та широкі черешні. Отам кілька диких, розлогих груш, за ними сливки. Там також соняшники, кукурудза, коноплиська, а за ними зчорнілі стріхи... (Улас Самчук, «Волинь»).

Картка 2. Спишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Випишіть звертання, визначте, чим вони виражені.

Перуне освяти мечі

Вперед зловіщі посланці

Іде іде із-під копит

вогонь і пил.

Побідная тремтить Ітиль –

Царгороді тремти

Тремти Дунаю Волго

Іде іде син Ольги (Оксана Лятуринська).

Картка 3. Прочитайте текст. Виділені речення перебудуйте таким чином, щоб утворилися прості ускладнені речення. Вкажіть, чим вони ускладнені.

Спогад про містечко Козову

Легенди про Козову сягають у далеке минуле, ще в часи татарських нападів на Україну. Вже таки тоді стояв замок, з якого тодішні мешканці оборонялись від татар. Замок був осідком родини Мошинських, що тоді була власником довоколишніх земельних посіlostей. До тієї родини належали ще кілька сіл і містечко Завалів. Замок стояв на узгір'ї, в трикутнику між річкою Коропцем та її притокою, що полегувало його оборону. Річка Коропець, підсилювана в давніх часах багатьма потічками, творила наче охоронний вал з мокляків і підмоклих сіножатей, що давали населенню добру охорону і зміцнювали оборону. Біля замку жили перші мешканці Козови, і та частина міста ще й тепер носить назву «Стара Козова». На захід від замку, в напрямі Дібца, була велика оболонь-пасовисько, де перші жителі Козови випасали великі стада кіз, від чого згідно з легендою поселення дістало свою назву. Минали віки, напасники і час цілковито знищили замок. Про розмір і зовнішній його вигляд нема жодних даних, однак збереглися останки величезних фундаментів і тунелі-льохи, що тягнуться на захід від замку, туди, де тепер центр міста. Льохи, очевидно служили за сховок людям та для переховування поживи і матеріалів («Козова і околиці в спогадах емігрантів»).

Отже, вправи і завдання, розроблені на основі краєзнавчого матеріалу, сприяють всебічному розвитку учнів, виховують інтерес і любов до рідного краю, формують високе почуття патріотизму, національну гордість за минуле й сучасне нашої малої Батьківщини. Звернення до різноманітних матеріалів, пов'язаних із Тернопільщиною, формує художньо-естетичні смаки школярів, спонукає до творчого пошуку. Тому вчителям варто використовувати такі тексти і популяризувати їх.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеева В. Реалізація соціокультурної змістової лінії шкільного курсу мови у 6 – 8 класах: (на

- матеріалі сфери відношень «Я і українська мова») / Вікторія Алексєєва // Українознавство. – 2011. – №2. – С. 161 – 163.
2. Бурда К. Л. Краєзнавча робота як один із аспектів реалізації міжпредметних зв'язків на уроках мови (за матеріалами літературної Тернопільщини) / К. Л. Бурда // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2012. – № 1. – С. 41 – 48.
 3. Гавловська Л. Розвиток соціокультурної компетентності старшокласників на уроках української мови / Любов Гавловська // Українська мова та література. – 2011. – №29/30. – С. 11 – 12.
 4. Дика Н. М. Викладання синтаксису в загальноосвітніх навчальних закладах як лінгводидактична проблема [Електронний ресурс] / Н. М. Дика. – Режим доступу: elibrary.kubg.edu.ua/2573/1/N_DYKA_PDBvU_GI.pdf
 5. Дудик П. С. Стилїстика української мови: [навчальний посібник] / П. С. Дудик. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 368 с.
 6. Єрмоленко С. Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання української мови»/ Світлана Іванівна Єрмоленко. – К., 2009. – 25 с.
 7. Кухарчук І. О. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у мовній освіті вчителів української мови та літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання української мови» / І. О. Кухарчук. – К., 2006. – 24 с.
 8. Методика викладання української мови в середній школі / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик. – К. : Вища школа, 1979. – 311 с.
 9. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: [підруч. для філологічних факультетів університетів] / [за редакцією проф. М. І. Пентилюк]. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
 10. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5 – 9 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160 с.
 11. Омельчук С. Комунікативно-функційний підхід до вивчення синтаксису / С. Омельчук // Дивослово. – 2007. – №1. – С. 2 – 10.
 12. Шевцова Л. Формування синтаксичних умінь та навичок (на основі творів Т. Г. Шевченка) [Електронний ресурс] / Л. Шевцова // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2010. – № 21. – С. 323 – 332. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/37448>

Юрик О.

Науковий керівник – доц. Дащенко Н. Л.

ВИБОРЧА АФОРИСТИКА У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

У сучасній мові існує низка лексичних засобів, що функціонують у політичному дискурсі, – так звана функціонально-політична лексика, значний пласт якої становить афористика [12]. Особливо популярним засобом висловлення думок, позицій, переконань і засобом впливу вона стає у передвиборчі періоди. Потенціал афористики у семантичній структурі передвиборчих текстів заслуговує наукового осмислення, оскільки має не лише лінгвістичний вимір, а й проектується на електоральну поведінку, тобто набуває соціального звучання.

Мета статті – осмислити поняття «виборча афористика», жанрово ідентифікувати її у контексті політичного дискурсу на матеріалах електронного видання «День».

Завдання: розглянути особливості виборчої афористики як складової політичного дискурсу; окреслити змістові та функціональні особливості жанрів політичної афористики; проілюструвати їх прикладами із матеріалів електронного видання «День» (президентська та парламентська кампанії 2014 р.).

Ґрунтовно цю проблематику вивчали науковці О. Шейгал, К. Серажим, Н. Шарманова, Г. Коваленко. Їхні доробки здебільшого стосуються жанрових, функціональних і семантичних характеристик виборчої афористики. Поняття «політичного дискурсу» осмислено у наукових працях низки інших дослідників: В. Долгіх, Д. Мацько, С. Онуфрїв, О. Попової.

Як мовностилїстичне явище афоризм вивчають із давніх часів. У підручниках зі стилїстики він часто експлікується як фразеологізм, у словниках – як «дотепний вираз» або жанр афористичної прози [4, с. 141]. В. Лесин та О. Пулинець афоризм визначають як «коротке, лаконічне судження, яке в стислій, зручній для запам'ятовування формі містить глибоку думку» [7, с. 39]. Схоже визначення подає Т. Манякіна: афоризм – «короткий словесно-

художній твір, що виражає окрему думку, яка представлена як загальнозначуща і оригінальна за формою і змістом» [8, с. 4].

Прагматико-комунікативна функція афоризму полягає у сприйнятті спілкування, порозумінні та реалізації естетичного ефекту [4, с. 141]. У контексті нашого дослідження афоризм розглядаємо як засіб, що має маніпулятивний і настановчий вплив, оскільки у передвиборчий час політики активно використовують мовні ресурси з пропагандистською метою.

Політичну афористику К. Серажим розглядає як «мовні рефлексії політичної комунікації, як культурний слід, що залишає в мові той чи інший активно діючий агент політичної комунікації». А також трактує її як «вислови політичних діячів, широкоживані фрази та вислови, що увійшли до фонду прецедентних висловлювань тієї чи іншої лінгвокультури» і стали популярними, а тому відтворюваними [12]. Білоруська дослідниця О. Шейгал політичну афористику визначає як «особливу підсистему знаків політичного дискурсу, план змісту яких складає безліч суджень про політику» та як «узагальнену думку, виражену в лаконічній, художньо загостреній формі» [17, с. 203-204, 206].

Підсистема політичної афористики неоднорідна, проте структурована множина. У її межах виділяють такі жанри, як *власне афоризм*, *прислів'я*, *максима*, *заголовок*, *гасло*, *девіз*, *програмна заява*, *фраза-символ та індексальна фраза* [12]. Для них характерні стислість, узагальнення і глибина думки, влучна виразність, несподіване судження (момент парадоксальності) та обов'язкова цитатність (авторство) [17, с. 206, 384].

Змістові й функціональні особливості цих жанрів, які виявляються в межах підсистеми політичної афористики, проілюструємо прикладами виборчих афоризмів, віднайдених у матеріалах електронного видання «День» протягом президентської та парламентської кампаній 2014 р.

Диференціальними ознаками першого жанру – *власне афоризму* – вважаються стислість, узагальнення, глибина думки, влучна виразність, несподіваність суджень (момент парадоксальності) та обов'язкова цитатність (авторство). Такі вислови містять узагальнену думку, виражену в лаконічній, художньо загостреній формі [12; 17, с. 206]. Ці характеристики, зокрема узагальнення, глибина думки та влучна виразність, властиві віднайденим нами афоризмам: «*Наше мовчання – це мовчання жертви, яка спонукає агресора до нових злочинів*» [13]; «*Путінізм – це фашизм нового типу, так само цинічний, хижий, абсолютно нерозбірливий у засобах (особливо засобах пропаганди), як і фашизм ХХ століття*» [16]. Ці вислови вносять гостроту й претензійність у пропагандистські тексти.

На відміну від афоризму, зміст *прислів'я* більш тривіальний, у ньому немає парадоксальності, проте воно завжди образне й дидактичне. У політичному дискурсі використовуються прислів'я загальнономовного пареміологічного фонду, які за характером змісту (закономірністю соціальних відносин, людської поведінки) можуть бути застосовані до інтерпретації [12; 17, с. 208-209]. Наприклад: «*Мовляв, вони (НАТО – авт.) все життя ганяються за російським журавлем у небі, ніяк не збагнувши, що інколи набагато важливіше отримати українську синицю в руці. І тоді й за журавлем не доведеться ганятись, він сам прийде*» [1]. У запропонованому уривку обігрується відомий вислів «Краще синиця в руках, аніж журавель у небі». Автор трансформує прислів'я шляхом розширення контексту й актуального коментування, представляючи політичну реальність як вторинний референт.

«Політичні» прислів'я, що виникли у політичній комунікації, відображаючи її реальність, яка в них є первинним референтом [12; 17, с. 208-209], створені автором й адаптовані до певних політичних умов: «*Пригадуєте, приказка була: спасибі жителям Донбасу за президента... (далі самі знаєте)*» [5].

Під висловами морального й етичного характеру розуміємо такий жанровий різновид афористики, як *максима*. Для інтерпретації політичного дискурсу вона має ще одне, принципово важливе значення: «правила поведінки, принцип, яким людина керується у своїх вчинках». Відтак політична максима – це «судження, яке містить узагальнення певного політичного досвіду, з огляду на етичні та стратегічні принципи політичної боротьби» [12; 17, с. 207].

Розрізняють два види максими. До першого належать вислови у настановній формі, що містять експліцитний (зовнішній) модус повинності (наказовий спосіб чи модальні слова): «*Доведіть, що на велике гамлетівське запитання: «To be or not to be?» – відповідь одна: Україні – бути...*» [15]. Максими другого виду виявляються у констатуючій формі і містять

імпліцитний (внутрішній) модус повинності. Інакше кажучи, це констатація факту, з якого можна зробити висновок про те, що щось має або не має бути [12; 17, 207-208]. Наприклад: «Сьогодні Слов'янськ і Краматорськ є для Путіна ... – плацдармом гігантської провокації, здатної підпалити Європу, наче звалище старих автомобільних шин» [13]. У цьому прикладі яскраво виражається основна характеристика максими – моральність вчинків.

Ще одним жанром афористики є **заголовок**. У лінгвістиці тексту він розглядається як основний актуалізатор текстового концепту і виступає у ролі передтексту, виконуючи прогноуючу функцію з опорою на тезаурус читача. Заголовки, створені журналістами, покликані привернути увагу читача, встановити із ним контакт і спрямувати його очікування-прогноз [12; 17, с. 210]. Наприклад: «Вплив російських ЗМІ **обернено пропорційний** здатності критично мислити тих, хто їх дивиться» [11]. Вислів обіграє форму фізичного закону і є своєрідним епіграфом до матеріалу І. Самокиша «Кишинів забороняє пропаганду Кремля». У ньому йдеться про те, що Молдова має намір відключити російські телеканали через надмірну російську пропаганду. Заголовок своєрідний, тому що не відповідає усім жанровим характеристикам, окресленим К. Серажим і О. Шейгал. Тобто не є заголовком політичного блоку, програми тощо, оскільки продукований не політиками, а журналістами.

Основними диференційними ознаками **гасел** є директивність (висловлення керівної ідеї) і спонукальність, що вирізняє його з-поміж інших афористичних жанрів [12; 17, с. 214]. Наприклад: «Партія «Самопоміч» веде зовсім іншу кампанію під гаслом «**Візьми і зроби**» [10]. Останні слова не лише констатують наміри лідерів політичної сили і мають агітаційний характер, а й пропонують спосіб поведінки, шлях до формування життєвої та громадянської позиції.

Девіз визначають як «короткий вислів, що виражає мету, ідеали, керівну ідею поведінки або діяльності всієї нації чи соціальної групи» [12; 17, с. 211]. У процесі дослідження ми з'ясували, що журналісти видання «День» рідко, проте все ж обіграють девізи політичних лідерів у своїх матеріалах задля експресивної насиченості тексту, наприклад: «У дальньому кутку зали висить сертифікат про присвячених двох ні в чому не винних небесних світил тому, хто обіцяв **почути кожного**» [3]. До слова, девіз «Почую кожного» належить четвертому президентові України Віктору Януковичу. В сучасному контексті цей вислів набув гротескного звучання.

Наступним різновидом політичної афористики є **програмна заява**. Її інтенція – задекларувати наміри, визначити мету політичної боротьби та політичну позицію. «Програмні заяви політика з часом пов'язують з його ім'ям, входять до асоціативної зони семантики політичного антропоніма та фіксуються культурологічними словниками» [12; 17, с. 214]. Як приклад наведемо висловлювання «Покращення вже сьогодні», яке було ключовим у передвиборчій кампанії В. Януковича у 2010 р.: «Із приходом його до влади обіцяне **покращення вже сьогодні** так і не настало» [5]. У цьому випадку вислів втратив агітаційний характер та набув саркастичного змісту і в контексті матеріалу має на меті принизити політичного лідера перед електоратом.

Фраза-символ – як ще один жанровий різновид політичної афористики – є знаком тропейного характеру і відсилає до певної прецедентної політичної ситуації. Як правило, фрази-символи мають як часткову, так і загальну референцію, або ж можуть обмежуватись лише частковою референцією [12; 17, с. 211]. Наприклад: «Після краху **«імперії зла**» [6], **«Газової принцеси більше нема**» [2]. Наведені уривки є прикладами фраз-символів із частковою референцією, оскільки у першому випадку під «імперією зла» розуміється СРСР; у другому – «газовою принцесою» називають Ю. Тимошенко. Фрази-символи покликані якомога точніше вказувати на основну характеристику чи особливість, у наведених випадках – політичного режиму та політичного лідера.

Індексальна або пам'ятна фраза не містить глибокого судження, не узагальнює політичний досвід, не показує наміру, заклику або основної ідеї, а виконує виключно функцію відсилання, а саме – ремінісцентну. Це – крилатий вислів, що відсилає до відомого політичного тексту, який асоціюється зі знаковою політичною подією, або до ідіолекту певного політика, який можна розглядати як специфічний різновид надтексту [12; 17, с. 216-217]. Наприклад, словосполучення «вишки Бойка» («Приміром, «Опозиційний блок» ховає обличчя своїх лідерів, і при цьому паразитує на стилістиці почлюї ПР і цілковито беззмістовних гаслах. Хоча могли б пообіцяти просто: «Поверну **«вишки Бойка**» [9]) апелюють до корупційної схеми, пов'язаної з

екс-міністром палива та енергетики Ю. Бойком.

Отже, афоризм – це придатний для модифікацій жанр афористичної прози; лаконічне дотепне судження, оригінальне за формою і змістом, що містить глибоку думку і є стимулом для роздумів. У семіотичному просторі політичного дискурсу афоризм посідає вагоме місце. Під політичною афористикою науковці розуміють культурний слід, що його у мові залишає активно діючий агент політичної комунікації. Іншими словами це – вислови політичних діячів, які завдяки своїй запам'ятовуваності стали широковживаними, а тому відтворюваними. А зважаючи на те, що афоризм виокремився та жанрово емансипувався, середовищем для подібної еволюції сьогодні виступає ще й публіцистичний дискурс. Ми переконались у цьому, досліджуючи матеріали електронного видання «День» періоду президентської і парламентської передвиборчих кампаній 2014 р. Особливою активністю відзначаються власне афоризми і політичні максими. Фрази-символи, індексальні фрази та девізи журналісти інтерпретують рідше, очевидно через їх і так асоціативний характер. Функціонування прислів'їв, заголовків, гасел та програмних заяв у досліджуваному матеріалі підпорядковане відображенню позицій політичних сил та їх лідерів і рідко стає предметом журналістського переосмислення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гетьманчук А. Потрібно заохотити європейців чути правду [Електронний ресурс] / А. Гетьманчук // День : щоденна всеукраїнська газета. – 2014. – 23 травня. – № 92. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/potribno-zaohotiti-ievropeyciv-chuti-pravdu>
2. Десятерик Д. Загибель богів [Електронний ресурс] / Д. Десятерик // День : щоденна всеукраїнська газета. – 2014. – 7 травня. – № 81. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/blog/suspilstvo/zagibel-bogiv>
3. Десятерик Д. Мавпа й суть [Електронний ресурс] / Д. Десятерик // День : щоденна всеукраїнська газета. – 2014. – 29 квітня. – № 77. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/taumaut/maupra-y-sut-0>
4. Дорда В. О. Питання про класифікацію афоризмів / В. О. Дорда // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Житомир, 2005. – № 23. – С. 141-142.
5. Кралюк П. Донбас має почути Україну [Електронний ресурс] / П. Кралюк // День : щоденна всеукраїнська газета. – 2014. – 30 квітня. – № 78. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/blog/politika/donbas-maie-pochuti-ukrayinu>
6. Кривченко В. Сила розуму переможе [Електронний ресурс] / В. Кривченко // День : щоденна всеукраїнська газета. – 2014. – 24 квітня. – № 75. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/poshta-dnya/sila-rozumu-peremozhe>
7. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. – К. : Радянська школа, 1971. – 485 с.
8. Манякина Т. И. Языково-стилистическая характеристика жанра афоризмов : автореф. дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.04 / Т. И. Манякина. – Днепропетровск, 1980. – 18 с.
9. Палій О. Вибори по-новому? [Електронний ресурс] / О. Палій // День : щоденна всеукраїнська газета. – 2014. – 16 жовтня. – № 193. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/vibori-po-novomu>
10. Про «стандарт» Небесної Сотні [Електронний ресурс] // День : щоденна всеукраїнська газета. – 2014. – 23 жовтня. – № 198. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/tema-dnya-podrobici/pro-standart-nebesnoyi-sotni>
11. Самокиш І. Кишинів забороняє пропаганду Кремля [Електронний ресурс] / І. Самокиш // День : щоденна всеукраїнська газета. – 2014. – 25 квітня. – № 75. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-planeti/kishiniv-zaboronyaie-propagandu-kremlya>
12. Серажим К. С. Сучасна політична афористика: типологія, особливості функціонування [Електронний ресурс] / К. С. Серажим. – Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2040>
13. Сірук М. Готуймо «Нюрнберг-2» [Електронний ресурс] / М. Сірук // День : щоденна всеукраїнська газета. – 2014. – 8 травня. – № 82. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-planeti/gotuymo-nyurnberg-2>
14. Скуратівський В. Афоризм – колись і сьогодні [Електронний ресурс] / В. Скуратівський. – Режим доступу : <http://ukrlife.org/main/afor/scurat.html>
15. Сюдюков І. Реформи з «подвійним дном» [Електронний ресурс] / І. Сюдюков // День : щоденна всеукраїнська газета. – 2014. – 8 жовтня. – № 187. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/blog/politika/reformi-z-podviynim-dnom>
16. Сюдюков І. Чому українська свобода необхідна світові? [Електронний ресурс] / І. Сюдюков //

- День : щоденна всеукраїнська газета. – 2014. – 19 травня. – № 89. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/chomu-ukrayinska-svoboda-neobhidna-svitovi>
17. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : диссерт. ... д-ра филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Е. И. Шейгал. – М. : РГБ, 2005. – 431.

Шульга К.

Науковий керівник – проф. Вознюк Л.В.

«ШКІЛЬНИЙ СЛОВНИК АНТОНІМІВ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ» М. Р. ЛЬВОВА ЯК ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ СЛІВ З ПРОТИЛЕЖНИМ ЛЕКСИЧНИМ ЗНАЧЕННЯМ НА УРОКАХ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

Духовно-моральне виховання школярів нерозривно пов'язане з формуванням у них грамотного, змістовного і виразного мовлення. Це не тільки засіб спілкування, а й показник інтелектуального розвитку, інструмент пізнання і самовиховання.

Перший аспект статті, на який ми звертаємо увагу, це збагачення лексичного запасу учнів як найважливіший напрям в роботі вчителя-мовника. Вивчення російської мови у сучасній школі спрямоване на формування комунікативної компетентності учнів, тобто вмінь і навичок вільно володіти російською мовою в усіх сферах суспільного життя, розуміти почуте чи прочитане, точно формулювати основну думку, висловлювати її в усній чи писемній формі, творчо мислити, що є передумовою розвитку соціально активної і духовно багаті особистості.

З огляду на це надзвичайно важливою є робота із словниками на уроках російської мови, яка дає змогу найпродуктивніше розв'язувати навчальні, розвивальні й виховні завдання предмету, сприяє оволодінню мовою на всіх її рівнях. Проблема словників на уроках як засобів розвитку мовлення учнів – це нове в методиці викладання російської мови. Необхідність у спеціальній роботі по збагаченню лексичного запасу учнів визначається наступними факторами:

1. важливою роллю слова у мові;
2. потребою в постійному поповненні лексичного запасу слів.

Другий аспект, на який ми звертаємо увагу, це слова-антоніми, що відіграють важливу роль у здійсненні мовленнєвої діяльності, багато в чому визначаючи її змістову і прагматичну сторону. Антонімія становить лексичну основу цілого ряду стилістичних прийомів. Функції антонімів наступні:

- функція контрастного протиставлення;
- розділова функція;
- функція чергування;
- функція з'єднання протилежностей.

Існування антонімів у мові пояснюється характером нашого сприйняття дійсності у всій її суперечливій складності. Тому контрастні слова тісно пов'язані між собою. Слово *добрий* викликає в нашій свідомості слово *злий*, *далеко* нагадує про слово *близько* [7, 77].

Аналіз методичної літератури, шкільних програм та підручників, а також власні спостереження за навчально-виховним процесом у школі свідчать про яскраво виражений недолік у вивченні антонімів. Це більше спостереження над ними, ніж вивчення. Часто учні допускають такі помилки:

- підмінюють у визначенні антонімів поняття реаліями («антоніми – слова, що позначають протилежні предмети»);
- змішують антоніми та суміжні з ними явища;
- вважають антонімами слова типу *білий-небілий* і т. п.;
- недоречно вживають антоніми у своєму мовленні;

Таким чином, ці помилки необхідно враховувати як при поясненні суті антонімії, так і в процесі вивчення інших тем на уроках російської мови.

Мета статті: розкрити особливості методики вивчення антонімів і збагачення мовлення учнів на уроках російської мови з використанням «Шкільного словника антонімів російської мови» М.Р. Львова.

За допомогою «Шкільного словника антонімів російської мови» М.Р.Львова ми пропонуємо розробити систему вправ, що забезпечує формування основних лексичних умінь у вивченні антонімів, адже систематична робота над ними з використанням словника сприяє поглибленню знань. Уміння диференціювати в потоці мовлення протилежні за змістом лексики

є важливим компонентом в активізації мовленнєвої діяльності.

Одне з головних завдань при вивченні антонімії полягає в розкритті поняття «протилежність». В залежності від тих чи інших конкретних умов «протилежними» можуть виявитися найрізноманітніші предмети, поняття і відповідні їм слова [7, 259].

Незважаючи на те, що антонімія належить до числа традиційних і загальноприйнятих лінгвістичних термінів, досі ведуться суперечки про те, який точний зміст слід вкладати в це поняття і які пари слів розумно відносити до антонімів. Зокрема, по-різному трактується сама ідея смислової протилежності. З точки зору логіки існують два види поняття «протилежність»:

- протилежність компонентів (властивостей, якостей) однієї сутності;
- протилежність двох різних сутностей.

Лексична антонімія виникає на протилежності першого типу [1, 226].

Багатство і різноманітність російської антонімії, її типологія розкриваються повною мірою при розгляді класифікації антонімів. Найбільш істотними є структурна, семантична та функціонально-дериваційна класифікації слів з протилежними значеннями.

У школі діти вивчають, що антоніми (від грец. *Anti* - «проти» + *оnyma* - «ім'я») – пари слів однієї частини мови з протилежним значенням. Пояснювати їм, що психологічна основа антонімії – асоціація за контрастом, а логічна – протилежні і суперечливі поняття, буде зайвим і недоречним. Також і те, що відносини зіставлення і протилежності лежать в основі мовної системи на всіх рівнях, але поняття антонімів зазвичай пов'язують з лексикологією, хоча при виділенні однокореневих антонімів мова йде переважно про антонімію морфем. Та важливо навчити дітей бачити антоніми в тексті, розуміти їх значення і грамотно застосовувати в своєму мовленні. Тому слід взяти до уваги, що доречно сприяти тому, аби діти запам'ятовували якомога більше антонімів. Робота вчителя над збагаченням словникового запасу учнів за рахунок його кількісного збільшення антонімами може являти собою наступні шляхи:

1. при ознайомленні школярів з новими словами не обмежуватися одним тільки тлумаченням їх лексичних значень; там, де це можливо підкріплювати лексичний аналіз підбором антонімів;

2. при підборі антонімів до слів, відомим учням, не зупинятися на тому, що зроблено учнями, а доповнювати, уточнювати роботу довідками в словнику.

Робота з антонімами починається з виявлення їх в тексті, потім вводяться і спеціальні вправи:

- а) підбір антонімів до поданих слів;
- б) складання речень з антонімами;
- в) заміна антонімів у реченні;
- г) підбір антонімів до багатозначних слів;
- д) складання паралельних антонімічних пар.

Для того, щоб діти вміло використовували в мові слова-антоніми, необхідно правильно організувати роботу з ними. Кожен урок російської мови, по можливості, може включати в себе вправи, спрямовані на роботу з антонімами. Тільки проведення систематичної роботи дозволить забезпечити правильність і глибину засвоєння знань. Ми пропонуємо такі зразки лексикографічних вправ на матеріалі словника М.Р. Львова:

1. Выпишите пары слов с противоположным значением и затем найдите их в словаре М.Р. Львова.

Подъем, толстый, свет, узкий, худой, ночь, горький, спуск, широкий, сладкий, тьма, день, красный, прохлада.

Подъем-спуск [5, 130], толстый-худой [5, 197], свет-тьма [5, 170], широкий-узкий [5, 220], день-ночь [5, 57], сладкий-горький [5, 179].

2. Прочитайте пословицы из словаря М. Р. Львова. Объясните их смысл и найдите антонимы.

Утро вечера мудренее [5, 210]

В умники попал, а из дураков не вышел [5, 206]

В умной беседе ума набираться, а в глупой – свой растерять [5, 207]

Петь хорошо вместе, а говорить порознь [5, 35]

Слава греет, а позор жжет [5, 179]

3. Подберите по два антонима к данным словам (однокоренные, разнокоренные) и

посмотрите словарные статьи в словаре.

Удачный, сильный, честный, активный, смелый, красивый, хороший, опасный.

4. Перепишите данные фразы, используя антонимы и работая со словарем

Когда мы вошли в зал, вечер уже начался. (кончился)начинать-кончать[5, 106]

Антон рассказал мне грустную историю из своей жизни. (веселую) веселый-грустный [5, 28]

Саша, закрой, пожалуйста, окно, очень холодно! (открой; жарко)закрывать-открыватьб8жарко-холодно [5, 63]

5. Перепишите слова. В словах с противоположным значением выделите ту часть, которая вносит противоположное значение.

1) *Честь – бесчестье, сильный – бессильный, порядок, беспорядок.*

2) *Быль – небыль, правда – неправда, друг - недруг.*

3) *Прибавлять – убавлять, приезжать – уезжать.*

4) *Зацветать – отцветать, загадывать – отгадывать.*

Отже, антоніми – слова різного звучання, які виражають протилежні, але співвідносні один з одним поняття. Необхідно самому вміти визначати протилежне значення слова і не менш важливо навчити цьому й дитину, тому проблема вивчення антонімів в школі є актуальною. У всіх сумнівних випадках бажано звертатися до словника. Хоч на словникову роботу навчальна програма з російської мови не відводить спеціального часу, ми бачимо, що вивчення антонімів краще проходить опираючись не лише на теоретичні відомості, а й на матеріал «Шкільного словника антонімів російської мови» М.Р. Львова. Він є цінним дидактичним матеріалом для різноманітної роботи з антонімами на уроках російської мови. На основі матеріалу даного словника вчитель може створити цілу серію найрізноманітніших вправ зі словами, протилежними за змістом. Вище наведені вправи сприяють засвоєнню учнями антонімії як мовного явища. Основна мета вправ з антонімами – навчити учнів використовувати їх в усному і письмовому мовленні. Адже використання антонімів у мовленні має бути стилістично вмотивоване.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алифиренко Н.Ф. Теория языка. Вводный курс: учебное пособие для студ.филолог.спец.высш.учеб.заведений. – 2-е изд., испр.и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2007 – 395 с.
2. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. М., 1974 – 150 с.
3. Баранов М.Т. О работе с толковыми словарями на уроках русского языка в IV-VIII классах //РЯШ. - 2007. - № 6. – с. 38-42.
4. Вознюк Л. В. Словари в обучении лексике, составу и образованию слова. – Тернополь, 1999 – 107с.
5. Львов М.Р. Школьный словарь антонимов русского языка: Пособие для учащихся. – М.: Просвещение, 1980 – 272 с.
6. Методика преподавания русского языка / М.Т. Баранов, Т.А. Ладыженская, М.Р. Львов и др.; Под ред. М.Т. Баранова. - М.: Просвещение, 1990 – 366 с.
7. Новиков Л.А. Антонимы в русском языке (семантический анализ противопоставлений в лексике), М.: Московский университет, 1973 – 324с.
8. Современный русский литературный язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания / сост. Л.А.Ивашко и др.; отв. Ред. Д.М. Поцепня. – 2-е изд., перераб. и доп.: СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2002 – 403 с.

Сторонянська С.

Науковий керівник – доц. Задорожна О.М.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕСПІВУ ДВНАДЦЯТОГО ПСАЛМА ДАВИДОВОГО ТАРАСОМ ШЕВЧЕНКОМ

Книга Псалмів є своєрідним посібником психології християнина, що відображає найтонші порухи людської душі. У цьому джерелі зібрано правила гідної поведінки у різноманітних життєвих ситуаціях. Саме за допомогою молитов, жалю за свої гріхи та щирого покаяння людина осягає Божий промисел, витриває у скорботах, а душа сягає вічного блаженства. Написані у старозавітні часи, псалми ніколи не втрачали своєї актуальності, оскільки духовна підтримка і мотивація, мудра порада та прагнення змін на краще необхідна кожній людині. Зауважимо, що в українській літературній традиції сформувалася тенденція до переспівування псалмів, зокрема у нелегкі періоди в історії

українського народу. Мовна свідомість авторів апелює до сакрального тексту, щоб засвідчити минушість страждань, наголосити на потребі добра і любові в часи плачу, на неминучій карі кривдникам та винагороді праведникам. Знаковими для української культури творами є переспіви Псалмів Давидових Тарасом Шевченком. Лінгвостилістичні особливості творів Кобзаря на біблійну тематику неодноразово ставали предметом вивчення українських науковців [1; 3; 7 та ін.], проте скрупульозне дослідження процесу розуміння й інтерпретації авторським генієм тексту Святого Письма на матеріалі конкретного твору на тлі сучасних подій особливо актуальні. Метою нашої статті став аналіз специфіки авторської інтерпретації тексту дванадцятого псалма Давидового Тарасом Шевченком. Реалізація окресленої мети передбачає виконання низки завдань: порівняти авторський переспів із прототекстом, діагностувати прихований зміст, закладений Шевченком у досліджувану поезію, виокремити та описати тропи та стилістичні фігури, які використовує Кобзар у своєму творі. Джерельною базою статті став сакральний текст 43 псалма Давидового та художній – стилізований переспів 43 псалма Тарасом Шевченком

Передусім відзначимо семантичну близькість першоджерела, зокрема старослов'янського варіанта дванадцятого псалма Давидового, і Шевченкового тексту. Виразна контекстуальна близькість авторських роздумів із Божим Словом: *Чи Ти мене, Боже милий, навек забуваєш, одвертаєш лице Своє, мене покидаєш? / Доки, Господи, будеш мене забувати назавжди, доки будеш ховати від мене обличчя Своє?* (тут і далі наводимо порівняння з прототекстом за Біблією в перекладі І. Огієнка – ОЗ); *Доки буду мучить душу і серцем боліти? / Як довго я буду складати в душі своїй болі, у серці своїм щодня смуток?* Проте в авторському тексті фіксуємо чимало лінгвальних маркерів українства.

Передусім знаком культури є частотна у мовній практиці вигукова формула звертання людини до Всевишнього в екстремальних ситуаціях *Боже милий*, властива лише українській мові. На нашу думку, в такий спосіб Шевченко ословлює причетність до свого народу, його традицій спілкування. Водночас сакральна лексема *Бог* уживається в поезії лише один раз (у прототексті – п'ять разів). Зауважимо, що ця формула виділена логічним наголосом і задає урочистого, піднесеного настрою подальшому монологу, зверненому до Господа, чий незримий образ простежуємо в кожному рядку вірша (друга особа однини дієслів *одвертаєш, покидаєш, спаси* та займенник *Твої* тощо). Така спорадичність інтимізує твір, виражає повсякчасну присутність Бога поруч з людиною, і разом з тим спростовує думку, що Творець покинув свою дитину.

Мовним знаком української культури є і фразема *серцем боліти* – журитися, уболівати (СУМ, Т. 1, с. 215). Функціонування цієї розмовної лінгвоодиниці у стилізованому під сакральний текст свідчить про універсальність почуття скорботи – воно охоплює усіх людей, незалежно від соціального статусу, освіти чи статків.

Традиційно переспіви псалмів Давидових Тарасом Шевченком, як і першоджерело, відносять до філософської лірики. Цьому сприяють і біографічні фактори – Кобзар писав переспіви псалмів під час важкої хвороби у В'юнищах. Проте уважне спостереження над текстом, а також лінійний аналіз творів, написаних автором у грудні 1845 року («Кавказ», «Холодний яр», «Заповіт»), дають змогу констатувати виразні громадянські мотиви вірша. Так, загальне семантичне тло переспіву творить емоційно-експресивна лексика, зокрема слова на позначення страждання (*мучить, боліти*) та мовні маркери причин скорботи (*ворог, злії, руки вражі*). Усі ці лінгвоодиниці імпліцитно виражають страждання українського народу, спричинені політикою царської Росії. Так, на загарбницький характер цієї політики вказує частотна у творі лексема *ворог* (1. Той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник // Принциповий противник чого-небудь. 2. збірн. Супротивник на війні, у воєнних діях (СУМ, Т. 1, с. 739), а також однокореневий прикметник *вражий*. У кодифікаційній практиці зафіксовано два лексико-семантичні варіанти (далі ЛСВ) цього слова – 1. поет. Ворожий. 2. лайл. Чортів, бісів (СУМ, Т. 1, с. 757). Саме другий ЛСВ сприяє мовно-естетичній організації сакралізованого тексту, виражає конфесійний зміст і спрямований на завуальовування громадського значення цієї поезії, зумовлене особливою увагою цензорів до Шевченкової творчості. Саме тому в досліджуваному тексті відбувається взаємопроникнення цих ЛСВ: *І всі злії посміяться, як упаду в руки, в руки вражі, спаси мене од люті муки*. Помітна стилістична роль і якісного прикметника *злії*. У мовній тканині вірша він субстантивований (переходить у ранг іменників), виступає абсолютним синонімом слова *ворог*

і водночас репрезентує наміри загарбників. За допомогою граматичної форми множини іменника *злії* автор поглиблює семантичний об'єм слова і виражає незчисленну кількість неприятелих, окреслену означальним займенником *всі*. Нестягнена форма свідчить про могутність ворогів і про їхній високий соціальний статус.

Ключем до відтворення громадянського змісту переспіву дванадцятого псалма Давидового є означення *лютий* (*лютий ворог, люта мука*), частотне для Шевченкового дискурсу. Кодифікаційна практика фіксує низку відтінків у значенні цього слова: 1. Хижий, кровожерний, злий (про звіра, тварину). // Який виражає хижість. // Безжалісно жорстокий, нещадний (про людину). // Який виражає або в якому виявляється жорстокість, нещадність. // Доведений до розлюченості, гніву; дуже сердитий. // Який виражає розлюченість, гнів. 2. Який приносить надзвичайно тяжкі страждання, муки. // Надзвичайно сильний і невимовно тяжкий (СУМ, Т. 4, с. 574). У процесі текстотворення автор актуалізує усі семантичні відтінки значення лексеми *лютий*, що сприяє філософському прочитанню твору і розширює простір для його декодування: лютим ворогом може бути і змії-спокусник (диявол), і людина, і обставини, й історичні події. Проте лінійне дослідження Шевченкових поезій-«ровесників» переспіву псалмів дає можливість коректної інтерпретації цього означення, як у вірші «Холодний Яр»: *...стати на ворога лукавого, на лютого ляха; Не ховайте, не топчіте Святого закона, не зовіте преподобним лютого Нерона*. Саме ці контексти допомагають ідентифікувати істинну семантику словосполучень *лютий ворог* і *люта мука* – жорстока політика загарбників, яка приносить безмірні страждання українському люду.

Продуктивним стилістичним прийомом мовно-естетичної організації твору виступає синтаксична організація тексту: питальні речення змінюються спонукальними, і насамкінець – розповідне. Риторичні питальні речення ословлюють тривалий час терпіння, розпач та безвихідь: *Чи Ти мене, Боже милий, навек забувася, одвертаєш лице Своє, мене покидаєш? Доки буду мучить душу і серцем боліти? Доки буде ворог лютий на мене дивитись і сміятись!* Семантику безнадії увиразнює авторська пунктограма – знак оклику наприкінці питального речення. Крім синтаксичних засобів, кульмінацію скорботи посилює і повтор лексеми *доки* (До яких пір (СУМ, Т. 2, с.351).

Саме міцну віру в Божу правду та неминучу грядущість зміни національної історії експлікує фінальна частина твору, сповнена високої сакральної семантики: *Спаси мене, помолюся і воспою знову Твої блага чистим серцем, псалмом тихим, новим*. Ця думка повторюється і в інших творах Кобзаря на світську тематику, написаних у цей же період: *Ми віруєм Твоїй силі і духу живому. Встане правда! Встане воля! І Тобі одному помоляться всі язики вовіки і віки* («Кавказ»); *Стережіться ж, бо лихо вам буде, тяжке лихо!.. Дуріть дітей і брата сліпого, дуріть себе, чужих людей, та не дуріть Бога. Бо в день радості над вами розпадеться кара. І повіє огонь новий з Холодного Яру* («Холодний Яр»). Високе сакральне звучання цитованих фрагментів, якого автор досягає за допомогою старослов'янізмів та конфесійної лексики, акцентує на мовно-релігійному компоненті індивідуального словосвіту Шевченка та демонструє специфіку мислення поета в конкретний період його життя, а саме під час подорожі на Україну 1845 – 1847 років.

Отже, лінгвістичний аналіз переспіву дванадцятого псалма Давидового Тарасом Шевченком засвідчує семантичну близькість першоджерела і метатексту. Проте автор метафоризує філософський зміст сакрального твору і надає поезії виразної етномаркованої семантики, що екстраполює твір до громадянської лірики. Саме тому констатуємо оригінальне тлумачення Святого Письма крізь призму сучасних Кобзареві подій національної історії, непохитну віру в Бога, надію на Його милість для українців. Цю думку увиразнює і лінійний аналіз творів, написаних автором у грудні 1845 року («Кавказ», «Холодний Яр», «Заповіт»).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бородін В. С. Т. Г. Шевченко і царська цензура: Дослідження та документи: 1840 – 1862 роки / В. С. Бородін. – К., 1969.
2. Баранник Д. Х. Цитата // Українська мова : Енциклопедія [вид. 3-є, зі змінами і доповненнями] / Д. Х. Баранник. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 816;
3. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд Монографія / С. Я. Єрмоленко. – К. : НДІУ, 2007. – 444 с.

4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / В. Жайворонок – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
5. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / Переклад о. Івана Хоменка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 1992. – 352 с.
6. Словник української мови / [гол. ред І. К. Білодід]. – Т. 1 – 11. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980.
7. Сулима В. Біблія і українська література : Навчальний посібник / В. Сулима. – К. : Освіта, 1998 – 399 с.
8. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. / Т. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1 – 6.

Федори Н.

Науковий керівник – проф. Буда В. А.

ВИКОРИСТАННЯ ТРАНСФОРМОВАНИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В РОМАНАХ В. ЛИСА «СТОЛПТТЯ ЯКОВА» ТА «СОЛО ДІЯ СОЛОМІЇ»

Трансформація фразеологізмів є одним із дискусійних питань у мовознавстві, оскільки вона зумовлена насамперед екстралінгвістичними чинниками. Залежно від ставлення авторів до мови та до описуваної проблеми відбувається відбір певних стилістичних засобів, серед яких є й оказіонально перетворені стійкі сполуки, основне призначення яких підсилити виразність контексту, його гумористичне або сатиричне звучання. Кунін О.В. зазначав, що у разі оказіонального вживання фразеологічних одиниць можлива заміна компонентів, уклінування слів і перемінних сполучень, часто ускладнене лексичними змінами, додавання перемінних компонентів, синтаксична деформація. У разі оказіонального вживання фразеологічних одиниць у певних контекстах вони дають додаткову інформацію, обсяг якої вимірюється ступенем відхилення від їхнього звичайного вживання [1, с.10].

Варіантність фразеологічних одиниць вже протягом майже півстоліття розглядається як закономірне явище фразеології разом з такою обов'язковою фразеологічною константою, як стійкість компонентів.

У процесі використання фразеологізмів у мовленні протягом тривалого часу фразеологічні одиниці можуть змінювати свою форму. Деякі фразеологізми вживаються у скороченому вигляді, або ж одні компоненти можуть замінюватися синонімічними словами [5, с.170].

В усному мовленні стилістично нейтральні компоненти фразеологізмів можуть замінюватися емоційно-експресивними.

Найчастіше зустрічаються фразеологізми, в яких одні слова (не домінанти) замінюються синонімічними чи словами з іншими суфіксами та префіксами. Багато таких прикладів зустрічаємо в романах В. Лиса: *блиснула очима* [3, с.149], *блимав злим оком* [3, с.15]; *піти світ за очі* [3, с.43], *їхати світ за очі* [3, с.28], *мчати світ за очі* [3, с.99]; *під ложечкою занило* [3, с.25], *смокче під ложечкою* [3, с.163]; мороз по шкірі *побіг* [3, с.34], мороз *пробігає* шкірою [3, с.28], *мурашки тілом побігли* [3, с.88], тілом мурашки *забігали* [3, с.26]; на душу *впаде* ще один *гріх* [3, с.52], *не берімо* цього *гріха на душу* [3, с.194]; *чешуть язиками* [3, с.170], *всьєнке село язики гострить* [3, с.59]; він *підвів* очі [3, с.27], *підвести* очі [3, с.137], очі сміє *піднімати* [3, с.222]; *тягар* на душі є [3, с.205], на душі *мулька* [3, с.145], на душі *млосно* стало [3, с.186]; Яків промовив крізь *клубок*, що з'явився в *горлі* [3, с.140], в *душі клубок* стоїть [3, с.205]; свої *п'ять грошиків* у балачку вставити [3, с.87]; й собі *п'ять копійок* докинула [2, с.229]; у *грудах* *смокче* [2, с.351], *під ложечкою засмоктало* [2, с.263]; *на сьомому небі* од щастя [2, с.23], *вище сьомого неба* [2, с.42]; *звела* очі [2, с.15], *підвела* очі [2, с.30]; *податися* світ за очі [2, с.51], *піду* світ за очі [2, с.317]; Соломія *надула губки* [2, с.35], *як не дула губи* [2, с.186]; *оливкова гілка* (*пальмова гілка*) [2, с.43].

Єдиного визначення трансформації фразеологізмів досі ще нема. Традиційно трансформовані фразеологічні одиниці поділяють на дві основні групи: *семантичну й структурно-семантичну* (В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, Т.В. Цимбалюк, М.А. Бакіна). До засобів семантичної належать власне семантичні трансформації та подвійна актуалізація фразеологізмів. До структурно-семантичних видозмін фразеологічних одиниць – поширення фразеологізмів, заміна компонента або компонентів, скорочення компонентного складу фразеологічних одиниць.

Заміни в структурі фразеологізмів здійснюються з метою:

- 1) розгорнути дію в потрібному напрямку;
- 2) індивідуалізувати персонаж;
- 3) увиразнити мовну характеристику;
- 4) створити колорит гумору чи сатири;
- 5) відсвіжити традиційний образ;
- 6) інтимізувати виклад;
- 7) евфемізувати зображуване тощо [4, с.191].

Індивідуальне авторське «Я» присутнє в обох романах В. Лиса. Письменник видозмінює відомі фразеологізми з експресивною метою. Авторська заміна відрізняється від нормативної тим, що вибір слова-замінника зумовлює насамперед контекст :

– «Голова колишній любив заїхати на поле, перекинутися із жінками слівцем-другим, пожартувати, злегка когось і притиснути ци й ущипнути. Жінки *на його баляндраси* й собі *не лізли за гострим слівцем під спідниці*» [2, с.260]. Тут присутні одразу два модифіковані фразеологізми: усічений – *точити яси/ баляндраси* – вести пусті розмови, марнуючи час; та *лізти за словом під спідниці* (у словнику – в кишеню). Цікава заміна компонентного складу в ФО (фразеологічна одиниця) *лізти за словом в кишеню (під спідниці)*. Автор індивідуалізує персонажів, уточнює на тому, що вони – жінки, а так як жінки носять спідниці, в яких немає кишень, то він здійснює трансформацію усталеного фразеологізму.

– «Відчувала – цей хлопець цілий вік був би вірним, як казали в них, *на руках би носив, ноги мив і воду випивав*» [2, с.176]. Гіпербола підкреслює сильні почуття хлопця до Соломії.

– «То ж вар'ятка, *тарганів укупі з блохами повна голова*» [2, с.213]. Таким фразеологізмом Вірка описує Варку – невістку Соломії. Така ФО якнайкраще передає норовливий характер дівчини.

– «Та слухайте його, холерника, налітала Вірка. – У нього ж не тико *на вербі груші ростуть, а й смажені галушки*» [2, с.329]. Знову гіперболізує Вірка, але тепер її слова стосуються Юрка. За допомогою цього фразеологізму В. Лис показує недовіру Вірки до слів Юрка, мовляв: « Він перебільшує, говорить безглузді речі, вірить в казки». Автор підсилює значення відомого фразеологізму *на вербі груші ростуть*.

– «*Гріхів на Тимошеві навішено було на цілу копу з полукипком*» [3, с.215]. Поширений автором фразеологізм вказує на скрутне становище Тимоша, адже та копа з полукипком – це все наклеп. Насправді Тиміш був ні в чому не винен. Осуджується суспільство, яке звинувачує чесних людей, знаходять «цапа-відбувайла».

Володимир Лис доповнює компонентний склад фразеологізмів словами розмовно-побутового характеру, завдяки чому виникають різноманітні семантичні відтінки й досягається інше сприйняття узуальної ФО.

«Що чули, те не одказуюся. Та сказати всяке можна. *Слово* воно, звісно, *не горобець, али й не латка, щоб до діла пришивати*» [2, с.206]. Авторський фразеологізм створено для мовної характеристики Параски.

«Ци ви-те здуріли, тату, ци *Господь* вам *альбо дідько молоко п'яної кози подарував?* – казала Ольга, котра кілька хвилин тому влетіла до хати»

[3, с.59]. Авторський фразеологізм *Господь альбо дідько молоко п'яної кози подарував* вжито для мовної характеристики Ольги та з метою підкреслення її незадоволення стосовно Якова, якого вона вважає нерозумним.

«Дідуньо, стомившись із тої мови, лоба рукавом взялися витирати. А тато тоді без перерви за дідовою мовою *плуга поперли...*» [2, с.87]. Авторський фразеологізм *плуга поперли* означає вести розмову. Володимир Лис створив саме такий фразеологізм, так як хотів підкреслити риси характеру тата Антіна. *Поперти плуг* означає тут «говорити переконливо, впевнено, без права на заперечення».

«Мо', їй би добра така, бо сама як вирвиця, з *трьох болечок зсукана*» [2, с.208]. Автор використав діалектизми для опису зовнішності Варки: *вирвиця* – видра, *болечка* – хвороба. Фразеологізм з *трьох болечок зсукана* має негативну конотацію. Варка описується тут як некрасива, неприваблива дівчина, синонім – *аж собаки гавкають*.

«Коли *старість голоблі наставляє*. Старість... Тоді ж ще й п'ятдесяти не було» [3, с.206]. Авторський фразеологізм на позначення віку персонажа, що означає близьке завершення

життєвого шляху, наближення смерті.

«Подивилася – сто рублів із очий викинула. – Ладушкі, дедуля, чорт с тобою... Похожу і так» [3, с.20]. Авторський фразеологізм для індивідуалізації персонажа – Альони (Оленки) введений для характеристики її як непокірної, норавливої дівчини. *Сто рублів із очий викинула* – тут означає «подивитись гостро, різонуту поглядом».

«Ой, не кажіть, кумо... Діти-то діти, али я ж бачу, як ваш Яшко на неї дивиться. Як мої покійні бабуня казали – *сто соловейків в оці сидять і виспівують*» [3, с.22]. Фразеологізм має значення «дивитися приязно, із захопленням, обожнювати, любоватися кимось». Він використаний для зображення симпатії Яшка до Улясі.

Дослідивши фразеологізми, використані в романах «Соло для Соломії» та «Століття Якова», ми пересвідчилися, що Володимир Лис модифікує стійкі сполуки, творить унікальні новотвори.

Досі існує проблема розрізнення індивідуально-авторських фразеологізмів та варіантів фразеологічних одиниць. В аналізованих романах присутні обидві зазначені групи. Як правило, письменник представляє фразеологізми, у яких заміняє компоненти сталих виразів синонімічними (використовує варіанти), поширює їх та творить нові одиниці для характеристики та індивідуалізації персонажів, інтимізації викладу, створення колориту гумору та сатири. Оригінальні фразеологічні одиниці якнайкраще втілюють авторський задум, розкривають проблематику романів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кучеренко Т. Особливості синтаксичних зв'язків між компонентами фразеологізмів / Т. Кучеренко // Проблемні питання синтаксису: Зб. наук. праць / Відп. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: ЧДУ, 1997. – С.219-223.
2. Лис В.С. Соло для Соломії: роман / Володимир Лис; передм. Т. Прохаська. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 368 с.
3. Лис В.С. Століття Якова / В. С. Лис. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 240 с.
4. Ужченко В.Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: Посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 400 с.
5. Шевчук С. В., Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: Навч. посібник / С. В. Шевчук, Н. Г. Шкурятяна. – К.: Літера, 2000. – 688 с.

Вітяк Ю.

науковий керівник – доц. Папуша І.В.

НАРАТИВНІ ТОПОСИ ПОВІСТІ ІРИНИ ВІЛЬДЕ «МЕТЕЛИКИ НА ШПИЛЬКАХ»

У текстовому континуумі «Метеликів на шпильках» біографічні нашарування залишають слід на наратологічному пласті. Реципієнт безпосередньо ототожнює Ірину Вільде (Дарину Макогон) із дівчинкою Даркою, яка впродовж усієї нарації перебуває на стадії обсервації власного тіла і свідомості. Цей аспект нівелює грані фікційного і не фікційного світів.

Актуальність статті обумовлена необхідністю комплексного дослідження та аналізу наративного топосу на прикладі повісті Ірини Вільде «Метелики на шпильках».

Мета статті полягає у дослідженні наративних топосів і їх структур, а разом з тим – у визначенні наративних стратегій та взаємодії різних інстанцій тексту.

Теоретичне осмислення та пошук підходів до практичного аналізу наративної структури творів відображається у працях зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема у роботах Ж.Женета, І.Папуші, Ж. Пуйона, Ц. Тодорова, В. Шміда, Ф. Штанцеля. Вагому лепту у становленні категорії наратології у сучасному розумінні внесли російських теоретики та школи, приміром, представники формалізму (В. Шкловський, Б. Томашевський). Підвалини теорії заклали учені 1920-х років, а саме: В. Пропп, М. Бахтін, В. Волошинов, а також дослідники московсько-Тартуської школи (Ю. Лотман, Б. Успенський).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розповідь у тексті ведеться із ракурсу прожитого періоду. Між часом дії і часом повісткування існує низка дистанцій. Інтелектуальний розрив пов'язаний із переосмисленням ситуацій, зміною ставлення до людей, наділенням їх більшою чи меншою значущістю: «І

кажеться, що ніхто так не розуміє своєї дитини, як мама. І кажеться...а як же, що ніхто так не може відчувати болю дитини, ніхто так не може відгадати її думок, як мама» [1, с.81]. Лише з плином літ роль матері набирає такої вагомості, практично наближується до святості через унікальний дар розуміння і порадництва. Пам'ятні моменти із висоти досвіду сприймаються теж дещо по-іншому. Завдяки зіставленню сонмища ситуацій, що відбувались впродовж усього життя, можна вибудувати їх ранжир, починаючи від малопомітних, і, завершуючи, непересічними з масою позитивних емоцій: «Це був один із тих вечорів у родині, що так рідко трапляються, як перла в морі: можна інколи ціле життя витратити на розшуки і не мати такого вечора в житті» [1, с.55]. Як ми бачимо, лише через часову призму, яка почасти є компонентою інших дистанцій, вдається адекватно оцінити довкілля та все, що відбувається навколо.

Зважаючи на низку зазначених аспектів, можна констатувати взаємозв'язок наратора із головною персонажиною. Розповідач і Дарка постають перед реципієнтами як одна і та сама особа в різних іпостасях. Дистанція між ними виражає диференційні ознаки, в числі яких простежуємо протиставлення полярних принципів (що варіюються з часом), глибше осягнення проблемних спектрів, нові рефлексії навколо минулих діянь.

Оскільки наратор «Метеликів на шпильках» ідентифікується за яскравим ототожненим декларуванням власної історії з наскрізною самопрезентацією та індивідуалізованим вираженням емоційної сув'язі, можна зарахувати його до персонажної розповіді другого ступеня, себто, гомодієгетичного наратора в інтрадієгетичній ситуації. Доказом цього є той факт, що біографія Ірини Вільде є смислотворчим центром твору. Наратор, в свою чергу, постає як перша інтерпретаційна інстанція, яка наповнює текст оцінками і судженнями у ході викладу думок, наділяє його автокоментарями. Реципієнт відчуває градацію присутності автора, що підсилює комунікативну складову сприймання. Деталізація тексту, точність подробиць дескриптивного характеру збільшують ступінь переконливості у зображуваних подіях, до прикладу, акцентуванні на способі реалізації певних дій, обтяжному змалюванні зовнішнього плану і т.д.: «Під капою не було вже нічого, крім наперстка й білих ниток. Даремно перетрушувала нічні столики. Нарешті знайшла: в кошику було повно білих та рожевих сорочинок. Обережно, начеб це жива дитина, а не її сорочинка, підняла одну з них двома пальцями вгору й трохи не скрикнула: сорочинка була у сам раз добра на її велику ляльку, а не дитину» [1, с.51].

Нерідко у тексті Ірина Вільде вдається до прийому пригадування, що проходить через призму сумнівів, породжених часовою віднесеністю. Апеляція до цієї наративної стратегії сприяє підсиленню ефекту реальності, продовжує маніпулювання свідомістю читача: «Від сьомого (а може ще скорше?) року життя мала Дарка кілька брунатних веснянок (якби горобчик надзьобав) на насаді вигідного (бо трохи заширокого) носика й свої мрії про них ніхто не знав» [1, с.9].

Факту вагання впродовж ведення нарації протиставляється впевненість у володінні інформацією, максимальна описова деталізація із конкретизацією місця та часу події: «В п'ятницю, о третій пополудні, від їжджала Ляля вже до Відня» [1, с.128].

Ланцюг подій у тексті складається з відносно малої кількості ланок. Тим не менше, епізодичний виклад життя Дарки не є підставою для сумнівів усього, що відбувається у фіктивному світі. Письменниця обирає найяскравіші фрагменти із життя дівчини, добре концентрується на фактуальності (реальності) як сталій умові подієвості, що підштовхує читача до сприймання поданих картинам змодельованої дійсності виключно як реальних, позаяк у межах вигаданого світу події зазнають абсолютної реалізації, а не просто залишаються плодом фантазії персонажів. Принцип відбору матеріалу, що належить до винятково суб'єктивних явищ, виокремлюється та ідентифікується авторкою на тлі невідбраного. Наявна у тексті фактуальність постійно трансформується у результативність, що відбувається до завершення нарації.

Зазначимо, що першими інформаторами, а, поряд з тим, і інтерпретаторами подій у творі виступають не лише головні, а й другорядні персонажі. Так Дарчина подруга Ориська є тією інстанцією, яка декодує незрозумілі явища, намагаючись дошукатись істини, хоча часто ці спроби зазнають фіаско, призводять до загостреної рецепції ситуацій персонажем.

Саме вона повідомляє про вагітність Дарчиної мами, рупоруючи думки соціуму. Це виявляється стресовою звісткою для підлітка, підкріпленою відчуттям сорому. Проблема

полягає у способі викладу відомостей. Згодом Оріська некоректно тлумачить ознаки початку менструального циклу, вважаючи симптоми вагітністю. Зазначена подія відібрана письменницею недаремно, адже є близькою кожній жінці, відображає типову ситуацію і не настільки типову реакцію на неї, зумовлену неволодінням інформацією щодо особливостей біологічних процесів.

Проартикульована ситуація не є тривіальною для Дарки, позаяк трапилася вперше: «...з лівого боку на сорочці червона, ще свіжа кров...Метнулася до простирадла: ті самі ще свіжі сліди...» [1,с.108]. Подієвість у окресленому випадку зазнає зростання, набирає більшої істотності. Підсилювальним фактором виступає непередбачуваність, неготовність до події, разом з нею виявляється відсутність чіткого алгоритму розв'язання проблеми. Відповідно до цього, психологічна реакція піддається градації. Відчуваючи сором, дівчина вирішує затерти сліди власної провини, реабілітуватись в такий спосіб не лише перед рідними, а й самою собою: «Плями з простирадла найкраще вичистити щіточкою від зубів. Знову ж неясного походження, розпливчасті, вогкі плями на простирадлі можуть кинути й інші підозріння» [1, с.108]. Незважаючи на ці спроби, Дарка щоразу більше картається через ситуацію, яку не може пояснити. Незнання витоків та причини виникнення події постають каталізатором зміненого психологічного стану, за якого дії здійснюються не за логікою розуму, а за логікою емоцій, що зазнають наростання по негативному витку: «...чим більше старалася злегковажити цей випадок у своїх очах, тим зростав він до більших розмірів. Як навмисне. Кров, жива кров це не жарти» [1, с.109]. Після втечі з дому через боязнь покарання, переховування у чужих людей Дарка все-таки сягає прозріння завдяки допомозі збоку: «Мама сміється з її переляку: прецінь це звичайнісінька річ, що ні одної жінки на світі не минає» [1, с.116]. Консекутивність прояснення у ході відвертої бесіди призвела до зміни поглядів дівчинки і мала вплив на подальше сприймання довкілля. Перший менструальний цикл спричинив появу своєчасних умовиводів щодо притаманних жінці фізіологічним змінам. Світогляд персонажині помітно піддався варіації. Дарка вийшла на новий рівень розуміння власної природи, відчула духовний поступ, усвідомлюючи гендерну приналежність. Повернення до системи попередніх поглядів, сходження на нижчий щабель рецепції довкілля унеможливлене незворотною – вагомим критерієм подієвості.

Останнім маркером подієвості є неповторюваність. Після засвоєння нового тілесного досвіду ланцюг реакцій і алгоритм дій не піддається більше ті й же конфігурації. Дарка розуміє свою дотогочасну непідготовленість до менструації через відсутність знань про низку біологічних процесів та рекомендацій, як поводитись за їхнього протікання. Разом з тим, картає матір за запізніле викриття істини: «Напружені весь довгий день нерви не витримують, і Дарка вибухає плачем: – Чому...Боже мій...чому...мама не сказала мені цього всього два дні скорше?..» [1,с.116].

Дівчина засвоїла парадигму поведінки під час менструального циклу, що включає межі дозволеного і забороненого. Завдяки запізнілій поінформованості в процесі відвертої бесіди з матір'ю: «Боже борони, перестудитись, мочити ноги в зимній воді, бо можна заворіти на все життя» [1, с.116]. Реакція Дарки, що тяжіла до афективної розглядається як одноразова, адже не мала більше повторення в контексті нарації. Надалі письменниця фокусується на інших подіях, зокрема, на приїзді. Завдяки введенню в текстову канву нових персонажів їй вдається урізноманітнити побут у межах фіктивного світу. З прибуттям у село Олі Данилюк – Данкової сестри з Відня, відбувається ряд змін, пов'язаних із запропонованою ідеєю створення «вакаційного клубу» для культурного становлення молоді: «Дарчина голова, як веретено, крутиться від цих задумів і смілих думок. Дарка думає: як це сталося, що Ляля в одній годині перемінила їх спокійне, аж нудне село на Відень» [1, с.27].

Привнесення змін співвідноситься також із гостюванням вуйка Мухи з нагоди чотирнадцятиліття племінниці. Подія наділена особливою палітрою емоцій, перш за все тому, що йому вдається розширити горизонти уявлень дівчини щодо модних віянь. У намаганнях влаштувати незабутнє свято вуйко Муха допомагає оновити інтер'єр дому: «Вуйко бере собі до помочі Гафійку й лише наказує: фотелі з трьома ногами геть! Фуксії від діда прадіда –геть! Столик ще з бабиної шлюбної виправи–геть! Розкладену отаману–геть! Вази з Боснії–геть! Фігури цигана й циганки, пам'ятка по бабинім браті,–геть!! Має бути зовсім модерно. Так, як

по великих театрах на сцені. Так каже вуйко» [1, с.72]. Відносини між ними видаються вкрай хорошими, незважаючи на довгу розлуку: *«Дарка вхопилася обидвома руками вуйкової шиї й заколихала ногами. Як колось. По дорозі ткнула кілька поцілунків в поза вуха й у чуло. Вуйко підняв її вгору й задержав саме на тій височині, що їх уста були якраз проти себе»* [1, с.65].

Вище згадані події приносять у життя Дарки певну гармонію, заряд позитивних емоцій, окрім того, що звертає поле діяльності у інше русло. Їх завершення відбувається із покиданням локусу домівки персонажами після виконання тієї чи іншої місії, у випадку з Лялею – еталонної (для дівчат) та консолідуючої (сконцентрованої на молоду генерацію села): *«Ось від їжджає та, що всіх віднайшла, згорнула в одно, що дала їй Данка, а Стефкові себе, що зробила ці вакації незабутніми до кінця життя»* [1, с.128].

У повісті виразно простежуються два домінуючі топоси: топос села і урбаністичний (топос міста). Система сюжетних локусів «Метеликів на шпильках» представлена опозиційними парами: 1) природний/ освоєний людиною, 2) відкритий/закритий; 3) свій/ чужий; Вони мають багатокомпонентну структуру, в якій можна виокремити наступні складники:

- приватні локуси, що позначають місце проживання персонажів (домівки Дарки, Орісі, панства Підгірських, орендоване житло);
- локуси соціальної значущості (церква, пошта, станція, гімназія);
- природні локуси (став, річка);
- комплексні локуси (святування уродин, репетиції, збір біля гімназії);
- динамічні локуси (дорога до сусіднього села, маршрут до міста).

Переміщення персонажів з одного топосу в інший має у тексті особливу функцію. Переїзд символізує розрив із минулим стилем життя, що дотичний інфантильним намірам та моделям поведінки. Місця розгортання подій протиставляються між собою. Контрастність картини зумовлюється різними парадигмами рецепції дійсності, перш за все, сприймання себе. Окрім того, у тексті наявний завуальований топос, позбавлений подієвості. Алюзії на нього виражаються фрагментарно через обмеженість нараторського знання. Оскільки Дарка, яка ототожнюється з наратором ніколи не була у Відні, тому дискурс про нього обмежується мовленням Лялі та уявленнями персонажів про місто: *«Дарка думає: як це сталося, що Ляля в одній годині перемінила їх спокійне, аж нудне, село на Відень?»* [1, с.27].

Зазначимо, що хронологічна дистанція між Даркою-підлітком і Даркою-дорослою не піддається датуванню. Саме тому постать автора в контексті фіктивного світу варто розглядати у співвіднесенні з різними інстанціями. Дві іпостасі Дарки умовно позначимо як Д1 та Д2, де маємо опозицію у віковому ключі. Звідси Д1 ототожнюємо з актантом повісті, що охоплює часові рамки 5-14 років. Інстанція наратора має складнішу структуру, є результатом синтезу обох компонентів Д1 та Д2. У цьому випадку Д1 виражає яскраві епізоди життя, чітко представлені під час ретроспекції. Функція Д2 полягає у наповненні нарації коментарями, погляді на події з ракурсу філософського осмислення, екзистенційного досвіду.

Наратор дивиться на фіктивний світ очима актанта, хоча час від часу фокалізація тягнє до нульової. Формальні показники свідчать нібито про можливість проникати у площину передбачень, почуттів та відомостей інших персонажів: *«Оріся сиділа під «крапанистою» і цирувала свої шовкові панчохи. Так, правдиві, шовкові панчохи. (Перші шовкові панчохи). Дарка, може, теж такі дістане на уродини»* [1, с.18]. Тим не менше, ми розуміємо, що Д2, себто Дарка зріла, володіє ширшим спектром інформації, аніж тоді, коли була підлітком. Ключем до коректного визначення фокалізації стає факт близьких стосунків персонажів. У старшому віці Дарка, швидше за все, довідалась про переживання рідних та друзів. Доказом цього є обмін таємницями з Оріською: *«Могла Оріська, приятелька й повірниця, закрастись одного дня попід плоти й розказати, розважити, попередити, донести все до словечка, що «вони» говорили про неї і на неї»* [1, с.32].

При детальному аналізі стає зрозумілим, що фокалізатор знає рівно стільки, скільки відомо головній персонажині. Йому вдається занурюватись виключно у простір думок, емоцій, настроїв та очікувань Дарки. Час від часу реципієнта водять лабіринтами її душі, де відсуваються найпотемніші завіси свідомості: *«Дарка заперече головою. А в душі, куди не можуть досягнути, хоч і які прозорі, Данові очі, каже собі: – І що з того? І що з того, що трохи зимаво? Та ж коли б я навіть цю ніч мала пізніше в ліжку відлежати, то я все одно не*

звернула б тепер до хати...» [1, с.84].

У ході визначення фокалізатора варто сконцентруватися на п'ятьох основних планах точки зору. Перший рівень – ідеологічний (або оцінювальний) є найбільш показовим виразником авторських позицій, де продемонстровано загальну систему світосприйняття. Проте подекуди ставлення до змодельованої дійсності автора та персонажа нашаровуються таким чином, що їх розщеплення та розподіл між різними інстанціями унеможливаються. Оцінка явищ і подій фіктивного світу найменше піддається формальному дослідженню, саме тому доводиться оперувати інтуїтивними чуттями: *«Він (Данко) хоче, щоб я (Ляля) повірила йому... Ніби село – це місто, що можна жити в ньому роками і не знати інших... Але він навмисне мені так... Знаємо, він хоче, щоб я до всіх вас перша пішла і сама познайомилася»* [1, с.27]. Фрагмент тексту засвідчує рівнозначні соціальні формули взаємодії людей у різних топосах. Данкове переконання щодо вирівнювання культурних важелів міста і села озвучується Лялею, хоча немає жодного аргументу, який би потверджував віднесеність думки суто до персонажа, а не висловлення через нього авторського світогляду. Потрібно розуміти, що актанти є провідниками ідеології між реальним світом та фіктивною дійсністю. Дарка водночас виступає предметом і носієм ідеологічної точки зору. Коли вона є актантом події, тоді її визначаємо як *актуального* носія точки зору. У випадку, коли Дарка лише дізнається про певну подію від інших актантів твору, вона нездатна реально оцінювати почуте, виступає *потенційним* носієм точки зору.

Незважаючи на те, що персонажinja ототожнюється у повісті з реальною особою, її присутність у подіях нерівномірна. Відповідно до цього, вона постає водночас як головна (центральна) фігура і другорядна (епізодична) постать. Окрім того, варто розрізняти, що побачене читачами і персонажем сприймається неоднаково.

Розходження точок зору у повісті стосується не лише ідеологічного, а й вербального (фразеологічного) плану, де автор описує різних персонажів, або одного і того самого різними лексемами. Проблема найменування у творі полягає у існуванні низки варіацій на позначення власних імен. Яскравим прикладом цього є характеристика центральної фігури. У творі використовуються різні форми її імені, як нейтральні так і емоційно забарвлені (зменшено-пестливі). Почергове апелювання до відмінних лексичних виявів зумовлене емоційною атмосферою події та зміною точок зору:

– **Дарка /Дарчин** (*«Мабуть, тому тільки, що то був Дарчин день, не дісталось їй нічого за нечуване зухвальство»* [1, с.13].);

– **Одарка/Одарчин** (*«Нова, з блискучим дашком шапка висіла над Одарчиним ліжком і похихочувала тихенько зі спеки на дворі»* [1, с.14].);

– **Дарця/Дарці** (*«Хіба ж ляльки це вина, що їй, Дарці, доскочив ще один рік і ще одна кляса»* [1, с.47].);

– **Даруха** (*«І чи не смішно, Дарухо? Дарухо, а ти не хотіла б мати маленького братчика?»* [1, с.54].);

– **Дарочка** (*«Я теж не розумію цього, Дарочко... Я теж нічого ніколи не розумію, дитино, і це... мене найбільше болить...»* [1, с.93].).

Окрім такого різноманіття варіантів на позначення головної персонажини, у повісті наявні номінативні альтернативи інших персонажів:

– Мама, мамця, мамуха;

– Оріся, Оріська, Орішка;

– Оля, Ляля, а також перифрази імені, зокрема, *«панна з Відня»*: (*«Дарка бачить, що для «панни з Відня» не робить різниці обставина, чи хтось має вже, чи не має матури»* [1, с.28], або ж *«маленька жіночка»*: (*«Маленька жіночка робиться закланна: хоча все, все відразу знати»* [1, с.83].).

У *«Метеликах на шпильках»* також простежується вплив чужого слова на авторське слово. Лінія розмежування лексики інстанцій наратора і персонажа доволі тонка. Вона засвідчена у творі графічно за допомогою лапок. Тому лише за умови надмірної концентрації на текстовому вияві реципієнту вдається коректно розподілити суто авторське і персонажне мовлення: *« – Ану «гераус» звідси! Ми закладаємо тут пошту! [1, с.93] »*.

Як бачимо, Ірина Вільде спорадично послуговується чужими словами з метою

експресивнішої характеристики актантів.

Дотичним до вербального (фразеологічного) плану є просторовий ракурс, адже важливим фактором твору є не тільки те, «що казано?», а й «де сказано?». Розповідач часто перебуває в одній просторовій точці з персонажами, намагається проникнути у їх ідеологію та психологію. Разом з тим, наратор, прикріплений до актанта, постійно описує ті локуси, куди переміщується персонаж, почасти оцінюючи ситуацію: *«Ляля трохи образливо для Дарки (ніби де Дарка виховувалась?) У джунглях, чи де?) показує кімнату за кімнатою (з канцелярією їх чотири): які в них квіти, які завіски на взір віденських, яка в них модерна шапка на книжки... Дарка оглядає все лише настільки, щоб не образити своєю байдужістю Лялі...»* [1, с.119]. Коли позиції автора і персонажа розходяться у ідеологічному та фразеологічному планах, тоді автор стає супроводжувачем актанта. Спільною рисою залишається просторова площина.

При панорамному описі чільне місце займає загальна (всеохоплююча) точка зору, яку Б.Успенський називає точкою зору «пташиного польоту»: *«На ставищу мряка вже обіруч знялась до неба. Пахне росою. Так тихо й так молитовно, що чути скрип колес «великого воза» на небі* [1, с.36]. Паралельно з тим, твір насичений «німими сценами», де описується поведінка актантів виключно через призму жестів, пересування їх, що зближує наративну стратегію з пантомімою. При цьому, діалогічне і монологічне мовлення цілком відсутні. Пантоміма є засобом змалювання картини: *«Раз якось влетіла Дарка до спальні, мабуть, за ножицями, і відразу, ну в ту мить встигла запримітити, як мама сполохано шусьнула чимось під капю ліжка. Дарка вдала, що не бачила нічого. Покрутилась по кімнаті і вибігла, якби нічого»* [1, с.51].

У хронологічному плані, який становить нерозривну єдність із просторовим, відбувається різнобітій точок зору. Фокалізація автора суттєво відрізняється від фокалізації персонажа, адже між часом події та часом нарації існує невизначена хронологічна дистанція. Відтак наратор знає значно більше, ніж персонаж.

Повісткування «Метеликів на шпильках» має анахронічний характер. Тим не менше, наратор постійно намагається концентруватись на часі як важливому чиннику для створення реалістичної атмосфери, себто взаємодіяти таким чином із читацькою свідомістю: *«В п'ятницю, о третій пополудні, від їжджала Ляля вже до Відня»* [1, с.128]. Розповідь переривається відступами у часі, яке є важливими для розуміння персонажів та історії їх становлення: *«Як Дарці було п'ять літ, то вона уявляла собі «щастя» як грубого карлика з повним міхами золота. Залежно від своєї волі карлик давав – одним більше, іншим менше – повні пригоршні золота»* [1, с.14]. Описування фрагменту з минулого дозволяє простежити зміну значення концепту «щастя», яке припиняє бути фантазмагоричним образом, набирає побутової конотації, хоча заміщення концептуального наповнення озвучується наратором: *«Ціле щастя, що дома було власне «по сварці» без перепросин і ніхто не звертав на неї уваги»* [1, с.109].

Точка зору письменниці повісті ретроспективна. Ірина Вільде дивиться на події з позицій майбутнього, відтак у тексті наявне так зване «забігання наперед», екскурс в майбутнє, до прикладу, Орися припускає, що Дарці можуть придбати такі ж шовкові панчохи: *«Дарка, може, теж такі дістане на уродини»* [1, с.18]. Згодом реципієнти розуміють, що ця думка матеріалізується: *«Коли Дарка відчиняє шафу, щоб сягнути по суконку, мама передає їй невеличкий пакуночок і відходить до кухні, бо дуже занята і часу на лік не має. Дарка скоренько розгортає папір: ясно сталеві шовкові панчохи»* [1, с.72].

Грамаітична часова форма виражається у тексті за допомогою минулого («Дарка зблідла, але скоро зарожівіла й засміялася: прецінь дитини не мається ні з цього, ні з того» [1, с.109].), рідше – теперішнього часу («Далі: кров тамується холодними металами і окладами з холодної води (вода з їх криниці зима–зима)» [1, с.108].).

Психологічний план твору означений суб'єктивними точками зору, адже Ірина Вільде не оперує низкою чужих рецепцій, а оперується на власний досвід і достовірні факти. Окрім того, письменниця почасти посилається на стороннього спостерігача, особа якого не встановлена: *«Не треба казати, що листівка мусіла мати марку, перебуту поштовою печаткою...»* [1, с.9]; За допомогою вставних конструкцій, які виконують роль спеціальних операторів, вислови, що описують внутрішній стан, переходять у план об'єктивного опису (відбувається трансформація із плану опису внутрішнього у план ззовні): *«Дарку вже навіть не зворушив їх вигляд: так уже, видно, було їм на роду написано»* [1, с.34]. Слова-оператори, або ж слова-відсторонення використовується автором як

спеціальний прийом, відстороненої фокалізації: «*Дарка наче почванитись хотіла цією невеселою вісткою...*» [1, с.28]. Тим не менше, у повісті найбільш показовою є внутрішня (по відношенні до людини, яка описується) точка зору, про неї свідчать фрази на зразок: *Дарка бачить, Дарка не знає, їй відомо* і т.д., що сприяють передачі внутрішнього стану персонажа.

ВИСНОВКИ

Отже, нарративна стратегія твору «Метелики на шпильках» зумовлена передовсім біографічними чинниками. Письменниця ділиться найбільш пам'ятними подіями із власного життя, описуючи їх дещо в іншому світлі, зважаючи на часову, інтелектуальну, філософську та емпіричну дистанції. Нарація наскрізь внутрішня, хоча почасти видається, що автор може проникати у думки всіх персонажів. Проте при детальному розгляді стає зрозумілим: наратор знає рівно стільки, скільки йому могла стати відомо згодом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вільде І. Метелики на шпильках: повість. – Львів: Каменяр, 2009. – 143 с.
2. Женет Ж. Повествовательный дискурс// Женет Ж. Фигуры: В 2 т. – Т.2. – М.:Мзд-во Сабашниковых. – 1998. – 944 с.
3. Томашевский Б. Теория литературы. Поэтика. М.; Л., 1925, Reprint: Letehworth, 1971
4. Успенский Б. Поэтика композиции. - СПб.: Азбука, 2000. - 348 с. - (Academia). С. 9 - 280.
5. Шкловский В. Искусство как прием // Шкловский В. Б. О теории прозы. М., 1929. С. 7—23.
6. Шмид. В. Нарратология. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

Швець К.

Науковий керівник – проф. Поплавська Н. М.

НОВИНИ ЯК ТИП ДИСКУРСУ

Актуальність. Сьогодні новини – це інформаційний продукт щоденного вжитку. Їх прийнято розглядати як жанр інформаційної журналістики, що за своїми змістовими та смисловими характеристиками вважаються об'єктивними та нейтральними. Проте, такий продукт журналістської діяльності завжди є відображенням певного суспільно-політичного устрою. Отримуючи актуальну та оперативну інформацію, реципієнти задовольняють свої інформаційні, комунікативні, психологічні потреби. Завдяки формуванню командою спеціалістів-медійників так званої «картини світу», суспільство сприймає та оцінює навколишній світ, займає певну громадську позицію та навіть приймає рішення. Відтак, розглядаючи новини як особливий тип дискурсу, ми отримуємо набагато ширші можливості у розумінні їх комунікативної природи.

Мета статті – дослідження тенденцій сучасного новинного дискурсу.

Методологічна база. Журналістикознавство має ряд напрацьованих у цій галузі. Серед вчених варто виділити закордонних – З. Вайшенберга [1], М. Стівенса [12], Л. Васильєву [3], вітчизняних – З. Дмитровського [5], В. Гоян [4], Т. Федоренко [14], М. Недопитанського [9] та інші. Новини як вид дискурсу вивчали Т. Ван Дейк [2], К. Сірінюк-Долгарьова [11], О. Холод [15], В. Кулик [7].

Для з'ясування значення дефініції «новинний дискурс», найперше звернемося до тлумачення терміну «дискурс». Етимологічний екскурс засвідчує, що «дискурсом» у латинській мові називали бесіди вчених. Відповідно, зі значенням «діалог» слово увійшло до сучасних французької та англійської мов [6, с. 152]. Повернутись до «джерельного» значення латинського слова «discursus» також пропонує О. Холод: «бігання взад-вперед», і «рух, коло обіг». Науковець декларує розуміння терміну «дискурс» як рух інформації, її колообіг; рух інформації в часово-просторовому колі – континуумі кодування, транслявання, трансформації, сприймання, декодування і рефлексії [15, с. 259].

Розглядаючи дискурс у контексті не лінгвістики, а власне журналістикознавства, ми вважаємо найповнішим трактування дефініції К. Серажим, яка вважає, що дискурс – складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конституюючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та

синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який «будується» впродовж розгортання дискурсу його репродуцентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом [10, с. 89].

Медійна картина світу становить продукт безперервної інформаційної діяльності, у якій опредметнюється ментальна діяльність людини, спрямована на пізнання світу, в результаті постійної екстерналізації змісту свідомості окремих осіб, що стає частиною свідомості або картин світу багатьох людей унаслідок її актуалізації в медіатекстах [8, с. 140].

Класифікацію дискурсу дослідники різних галузей на наукових шкіл проводять за різними ознаками. Відтак, медійний виділяють залежно від сфери реалізації. А. Кондрико зауважує, що термін «медіадискурс» як сукупне поняття можна вважати дещо умовним, адже у засобах масової інформації представлено не один дискурс, а певна їх кількість, що спричинено плюралістичною моделлю сучасного суспільства [6, с. 153]. Серед його особливостей: апелювання до почуттів споживача з метою ефективного впливу; яскраво емоційне забарвлення; маркована лексика, що привертає увагу реципієнта та допомагає чітко визначити ставлення автора повідомлення до зображуваних подій; психологічна гра на емоціях, що може спричинити нейтралізацію здатності індивіда виважено мислити і спровокувати відповідні дії.

Отже, медіадискурс – це неоднорідна, таксономічна система, у якій реалізуються різні з точки зору модусу види дискурсів: письмові (газетний та журнальний), усні (радіо- та теледискурс) та якісно новий інтернет- дискурс. Тому встановлення структури медійного-дискурсу має відбуватися не тільки через призму медіатекстів, а й його окремих видів [13, с. 106].

Телевізійний дискурс, який власне є основою новинного дискурсу, має також додаткові, вузькоспеціалізовані особливості. Серед них Н. Лютянська виділяє невимушеність, неофіційність. Автори теле- та радіопередач створюють знаковий образ живого мовлення. Мовець (диктор) і слухач (глядач) перебувають у різних точках простору і часу, не можуть коригувати мовлене і почуте (наприклад, перепитати). Темп подавання (відбору) інформації не залежить від слухача (глядача). Статус мовця – офіційний, слухача (глядача) – неофіційний [8, с. 138].

Окремим видом медійного телевізійного дискурсу є дискурс новин, який власне і маємо на меті дослідити. Студіювання новинного дискурсу як явища лежить у площині не лише соціальних комунікацій чи лінгвістики, а й багатьох інших гуманітарних наук: філософії, соціології, психології, політології тощо. Зважаючи на визначну роль новин у житті людини, переконані: від того, як структуруватиметься новинний дискурс у комунікативному просторі суспільства залежатиме саме буття людини – від отримання щоденної інформації до прийняття життєво важливих рішень. Адже дискурс не описує світ, а формує його, він є суттю пізнання і самовираження [11, с. 26]. Природу новинного дискурсу визначає, в першу чергу, характер і призначення новин як продукту соціального у певному часі та просторі для конкретної аудиторії.

Серед численних спроб дефініції поняття «новини» трапляються зорієнтовані на практику і швидше теоретичні, загально сформульовані та конкретні, сучасні та старомодні дефініції. При цьому часто трапляється така ознака новини, як «об'єктивність». У відповідності до цього новина є, з одного боку, «сировиною для публіцистики», а з іншого – жанром журналістики [1, с. 23]. Новина – це повідомлення, в якому представлений сучасний погляд на дійсність відносно конкретного питання, події чи процесу [3, с. 14]. Новини не повинні бути привабливими чи ефектними, але вони повинні писатися професійно й витончено [12, с. 108].

Новини як різновид дискурсу є знаннями, що сприймаються у соціокультурному і соціокомунікативному контекстах, а отже, втілюють ціннісні орієнтації комунікаторів [11, с. 21]. Науковець К. Сірінюк-Долгарьова стверджує, що інформація перетворюється у новинний дискурс за допомогою процесу медіації – інтерпретації інформації відповідно до преференційних моделей тих, хто включений у репортаж подій, а також відповідно до характеристик і засобів репортажу [11, с. 23]. Ми погоджуємося із цією авторитетною думкою, адже лише інформація, нехай і актуальна та оперативна, проте неопрацьована, часткова, хаотична не може вважатися формою новинного дискурсу. Коли набір фактів оформляється згідно жанрових канонів у певних матеріал, лише в такому випадку доречно говорити про дискурс.

Дискурсивну природу новин слід розглядати у різних аспектах: як, виключно, інформаційний продукт та результат професійної діяльності журналіста, так і як комплекс

чинників (соціальних, політичних, економічних, культурних тощо), що прямо чи опосередковано впливають на характер новинних повідомлень.

Зокрема, Т. Ван Дейк пропонує розглядати дискурсивну природу новин: як результат когнітивної і соціальної діяльності журналіста як автора; як результат інтерпретації тексту реципієнтами, яка відбувається на основі їх досвіду взаємодії із ЗМІ [2].

Тексти новин як окремих тип дискурсу формують тематичну структуру, схематичну організацію, стилістичні та риторичні параметри. До нього входить, окрім власне тексту та діалогічної структури, також представлення про учасника комунікації, процес створення та сприйняття новини, соціальний контекст, у якому вона побутує [2].

Телевізійні новини моделюють передусім публічні події на тлі топових у загальному дискурсі відповідних медій приватних, наголошують надзвичайні – на тлі звичайних, багато говорять про політику й владу та тлі її майже цілковитої відсутності в інших продуктах, у контексті яких частина аудиторії сприймає новини [7, с. 258]. Крім суто змістових особливостей, новинний дискурс відрізняється методами та формами представлення дійсності.

Особливості новин як дискурсу: номіналізація; структурування інформації за принципом релевантності; загальна спрямованість повідомлення журналіста і всього ЗМІ; розподілення семантичних ролей учасників події; імпліцитна спрямованість повідомлення до певної оцінки події; спрямованість на загальнодоступні знання і судження в зображенні події, що проявляється у формі сценаріїв. «Ці політичні сценарії визначають і соціальні установки, так як включають думки і судження, основані на оцінці подій конкретними соціальними групами», – зазначає Т. Ван Дейк [2].

Структура новин як різновиду дискурсу включає ряд комплексів. Серед них В. Кулик у праці «Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки» виділяє наступні: тематична структура; тематичні пріоритети; одноразовість представлення переважної більшості подій; жанрова структура; розклад появи новинного продукту [7, с. 287-289].

Отже, новини – це особливий тип дискурсу, який формується у відповідь на інформаційні запити суспільства, є частиною медійного дискурсу, характеризується професійними стандартами журналістики та формується під впливом суспільно-політичних, економічних, культурних та інших чинників, які безпосередньо впливають на його комунікативний характер. Новинний дискурс включає, окрім власне новинного матеріалу, процес кодування та декодування новини, соціальний контекст, який впливає на неї, імідж учасників комунікації та їх досвід у інформаційній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайшенберг З. Новинна журналістика : навч. по -сіб. : стандарти якості журналіст. практики / З. Вайшенберг, Ю. Ракерс ; пер. з нім. В. Климченко, А. Ба -канов. – К. : АУП ; ЦВП, 2004. – 262 с.
2. Ван Дейк Т. К определению дискурса [Електронний ресурс] / Т. Ван Дейк ; пер. с англ. А. Дерябин // Sage. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm>.
3. Васильева Л. А. Делаем новости : учебное пособие / Л. А. Васильева. – Москва: Аспект-пресс, 2003. – 193 с.
4. Гоян В. В. Інформаційна телевізійна програма: типологічна характеристика, параметри діяльності журналіста : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Гоян Віта Володимирівна – Київ, 1999. – 21 с.
5. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. / З. Є. Дмитровський. – Львів: ПАІС, 2006. – 208 с.
6. Кондрико А. Сучасні концепції поняттєвої інтерпретації «дискурсу» в соціальній комунікації [Електронний ресурс] / Анастасія Кондрико // Учен. зап. Тавр. нац. ун-та ім. В. И. Вернадского. Сер. «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63), № 4, ч. 1. – С. 152 – 156. – Режим доступу: http://science.crimea.edu/zapiski/2011/filologiya/uch24_41fn/025.pdf.
7. Кулик В. Дискурс український медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / Володимир Кулик. – Київ: Критика, 2010. – 655 с.
8. Лютянська Н. І. Мас-медійний дискурс: типологічні та структурно-організаційні особливості / Н. І. Лютянська // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Філологічні науки. – 2014. – Кн. 2. – С. 136 – 141. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzfn_2014_2_28.pdf.
9. Недопитанський М. І. Технології теленовин / Микола Іванович Недопитанський // Наук. зап. Ін-ту журналістики : наук. зб. / за ред. В. В. Різуна ; КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – Т. 22. – С. 35 – 39.

10. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність : монографія / за ред. В. В. Різуна // Катерина Степанівна Серажим. – Київ: Либідь, 2002. – 392 с.
11. Сірінюк-Долгарьова К. Новинний дискурс як явище соціокомунікативного середовища / К. Сірінюк-Долгарьова // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – № 18. – С. 21 – 26.
12. Стівенс М. Виробництво новин: телебачення, радіо, Інтернет / Мітчел Стівенс ; пер. з англ. Н. Єгоровець. – К. : Києво-Могилянська акад., 2008. – 407 с.
13. Тирон І. В. Особливості структурно-семантичної організації медійного дискурсу (на матеріалі газетних та журнальних медіа-текстів) / Ірина Володимирівна Тирон // Нова філологія. – Вип. 38. – 2010. – С.105 – 110.
14. Федорів Т. В. Телевізійні новини в політичній комунікації України: жанрова типологія, технологія виробництва, взаємодія з аудиторією : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Федорів Тетяна Володимирівна – Київ, 2004. – 22 с.
15. Холод О. Інмутаційний характер сучасного телевізійного новинного дискурсу в Україні / Олександр Холод // Теле- та радіожурналістика : зб. наук. пр. - Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. - Вип. 11. - С. 259 – 263.

Гах О.

Науковий керівник – проф. Лановик З. Б.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДТЕКСТУ ТА ПРИЧИНИ ЙОГО АКТУАЛІЗАЦІЇ У ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Шістдесяті стали історією

Оксана Пахльовська

Підтекст часто трактують як прихований зміст. Але таке пояснення цього явища в художньому тексті є дещо спрощеним, оскільки воно не розкриває усю його суть. Проте дослідникам не завжди вдається вдало сформулювати найповніше визначення цього терміна.

Підтекст (букв. – те, «що лежить під текстом», тобто в глибині його, власне – в глибині його смислового значення), це тип художнього образу, в якому конкретно-чуттєва даність предмета зображення крім власного має значення зумисно прихованого натяку на якусь іншу ідею чи образ, що прямо не називаються, але мають на увазі і суттєво переоцінюють зміст того, що йдеться відкрито, у прямій формі [3,80].

Це лише один із варіантів визначення цього явища, оскільки його сутність можна визначити відповідно до існуючих підходів: лінгвістичного, літературного та психологічного. Так, усі спроби вмістити підтекст у певні рамки для формулювання якнайкращого визначення є неможливим, оскільки це призводить до ще більшого ускладнення розуміння прихованого змісту: неможливість пояснити його додаткових смислових ознак. Тому на сьогодні так і немає чіткого та єдиного визначення терміна «підтекст»: ні у літературознавстві, ні у лінгвістиці й у інших галузях науки, яке б охопило його багатозначність та функціональність.

Водночас простим і неоднозначним є й процес декодування прихованого змісту в художньому тексті, оскільки він характеризується відсутністю прямих асоціативних зв'язків між словами. Складність розуміння цього явища також пояснюється перенесенням відповідних ознак та функцій на художній текст, які не завжди є помітні та зрозумілі для читача. Підтвердженням цього є теза О. Шупти-Вязовської, яка вважає, що саме у випадку художнього твору феномен підтексту набуває специфічного значення, стає не просто елементом тлумачення, але обов'язковою координатою розгортання художнього світу. Так, кожен письменник під час написання твору вміщає у ньому ряд запитань, щоби читач зумів їх виявити та знайти відповіді, які містяться у підтексті для послідовного й узагальнюючого усвідомлення художнього тексту в цілому.

Літературознавці наголошують на необхідності чіткого розмежування цього поняття із символом й алегорією, адже сам зміст образу-підтексту має конкретніші та чіткіші ознаки сталості. Серед особливих (відмінних) рис підтексту можна назвати такі:

- 1) конкретний (персональний) адресний характер (адресність);
- 2) натяк на історичні події і реальних (чи умовно реальних) людей (про літературний образ);
- 3) непряме (приховане) декларування змісту (окремого образу й твору в цілому);

4) наявність спеціальної авторської настанови на приховання якогось змісту, що викликає почуття недостатності;

5) обсяг прихованого змісту (від репліки – до повної картини);

6) прояв авторської критичної оцінки.

Відомо, що такий специфічний тип образного відтворення світу був характерним для окремих літературних творів античності. Мабуть, причиною появи та розвитку тенденції до приховування змісту у творі став закономірний розвиток різних літературних процесів і найголовніше – можливість відображати найболючіші питання сучасності з точки зору авторського світобачення.

Що ж стало причиною актуалізації та широкого використання цього явища у творах української літератури в 60-тих роках ХХ століття? Щоби відповісти на це запитання варто згадати про умови та події, які довелося пережити письменникам та громадським діячам у той час.

Шістдесяті роки ХХ століття в історії України – історія великих людей та їх вчинків. До числа перших «шістдесятників» зараховують Івана Драча, Миколу Вінграновського, Євгена Гуцала, Валерія Шевчука, Володимира Дрозда та ін. [7].

Так, у квітні 1965 року над ними почалися арешти та суди лиш через те, що вони стали в оборону українського слова. Вилучали їхні твори та контролювали всі видавництва. Але шістдесятники не втрачали оптимізму й знайшли вихід – почали видавати свої твори за кордоном. Першопричиною спротиву існуючому режиму було «упослідження української мови в усіх сферах суспільства» [2, 16]. Це стало поштовхом до зародження такого явища, як «самвидав» із приховуванням тиражу та змістом, який суперечив поглядам ворожого режиму. Воно стало свідомим і явним засобом боротьби проти політики тодішньої влади. На це вказують власні щоденники, нотатки, листування, мемуари, оригінальні художні тексти тощо. Перше офіційне наукове пояснення цього терміна, як явища, подається у літературознавчому словнику-довіднику за редакцією Р. Т. Гром'яка: «Самвидав – позацензурне нелегальне видання... найголовніший внесок шістдесятників у рух опору» [2, 16]. Праця «Інтернаціоналізм чи русифікація» І. Дзюби стала зразком літератури самвидаву та знаком-символом боротьби покоління 60-х за українську мову.

Але це ще не всі перешкоди, через які довелося пройти «інтелектуальній еліті» заради омріяної волі та миру в Україні. Упродовж 60-70-х років були заарештовані Ірина та Ігор Калинці, брати Горині, несправедливо ув'язнені й відправлені до таборів суворого режиму на Уралі чи Мордовії – Є. Сверстюк, І. Світличний, В. Стус та ін., або фізично знищені чи доведені до самогубства, як Алла Горська, Володимир Івасюк, Григорій Тютюнник. До того ж у цей період існувала ціла система «каральної медицини»: тих, кого було важко звинуватити в порушенні відповідних статей кримінального кодексу, оголошували божевільними й утримували у психічних лікарнях тюремного типу. Інші, кому вдалося оминати тиск та контроль влади, вирішили боротися словом, яке було протестом проти гноблення, брехні й загартовувало, зміцнювало й стимулювало до праці, правди, до бою. Тоді кожен письменник, журналіст, громадський діяч щодня ризикував своїм життям.

Постійний контроль влади змушував багатьох письменників ховати своє «Я» під текст, щоби не кидатись в очі «ворогам» і не потрапити під «приціл» влади та зберегти за собою право виконувати своє призначення – фіксувати, переосмислювати, аналізувати та наштовхувати на розуміння багатьох, на перший погляд, простих речей. Проте для того, щоби втілити у життя все задумане, письменники приховували гострий зміст своїх думок та поглядів за допомогою підтексту, створюючи при цьому власний неповторний художній світ, де кожна деталь була ключем до розуміння всієї ідейно-тематичної мозаїки літературного твору.

Так, багато авторів звернулися до історичної тематики – ставали справжніми літописцями і фіксували «пам'ять» для майбутніх поколінь. Роман Іваничук як свідок 60-тих стає «батьком» для своєї історичної прози. Крім того, він «...вправно користується підтекстовими ресурсами художнього письма – коли певний персонаж впливає на читача не так власною присутністю, як тим силовим полем, яке утворилося навколо його імені і його ідей» [4, 222].

Отже, закономірний розвиток різних літературних процесів і найголовніше – можливість відображати найболючіші питання сучасності з точки зору авторського світобачення стали основною причиною появи та розвитку тенденції до приховування змісту для покоління

шістдесятників. Відкрите протистояння цих інтелектуалів у 1960-х роках ХХ століття вплинуло на послаблення, а потім, і руйнування радянської системи. «Бунт шістдесятників – це перший в Радянському Союзі свідомий бунт Людини проти тоталітаризму в післявоєнний час» [6, 67]. Вони, самі не помічаючи цього, сформувавши певну модель поведінки: своєрідну стратегію, яка протиставлялася чітким вимогам тогочасного режиму влади – створивши нове «суспільство». Письменники та громадські діячі ще більше наблизили нашу державу до здобуття незалежності. Тепер можна відкрито говорити про цю «інтелектуальну еліту», різнобічно вивчати їхні здобутки та напрацювання, які досі не втратили своєї актуальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоцерківець Н. Автор манускриптів: Роману Іваничуку – 75 / Н. Білоцерківець // Українська культура. – 2004. – № 5. – С. 14.
2. Василюшин Я. Домінанта національного в боротьбі шістдесятників / Я. Василюшин // Дивослово. – 2003. – № 12. – С. 16-17.
3. Галич О. А. Загальне літературознавство: Навчальний посібник для вузів / О. А. Галич, В. М. Назарець, Є. М. Васильєв. – Рівне, 1997. – С. 80.
4. Ільницький М. М. Людина в історії: сучасний українська історія. Роман / М. М. Ільницький. – К.: Дніпро, 1989. – С. 217.
5. Касьянов Г. Незгодні: Участь української інтелігенції в русі опору в 60-80-х рр. – К.: Либідь, 1995. – 119 с.
6. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту / О. Пахльовська // Сучасність. – 2000. – № 4. – С. 65-83.
7. Слабошинський М. «Мисль не повинна вмерти» (штрихи до портрета Романа Іваничука) // Укр. мова і літ. в школі. – 1989. – № 5. – С. 10.
8. Слабошпицький М. Талант, помножений на волю / М. Слабошпицький // Київ. – 2009. – № 5-6. – С. 158-167.
9. Ярошенко Р. Літературне підпілля – гріх чи реальність? / Р. Ярошенко // Українська література. – 2013. – № 7-8. – С. 51-57.

Сович О.

Науковий керівник – доц. Штонь О. П.

ОПРАЦЮВАННЯ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ ТА МОРФОЛОГІЇ УЧНЯМИ 5-7 КЛАСІВ

Вивчення української мови у сучасній школі спрямоване на формування комунікативної компетентності учнів, тобто вмінь і навичок вільно володіти мовою в усіх сферах суспільного життя, розуміти почуте чи прочитане, викладати його зміст, точно формулювати основну думку, висловлювати її в усній чи писемній формі, творчо мислити, що є передумовою розвитку соціально активної і духовно багатой особистості.

З огляду на це надзвичайно важливою є робота з текстом на уроках української мови, яка дає змогу найпродуктивніше розв'язувати навчальні, розвивальні й виховні завдання предмета, сприяє оволодінню мовою на всіх її рівнях. Враховуючи це, шкільна програма передбачає введення до сучасного курсу української мови елементів лінгвістики тексту, що дає змогу значно підвищити рівень комунікативних умінь школярів.

Аналіз методичної літератури з лінгвістики тексту, результати констатувального експерименту, а також власні спостереження за навчально-виховним процесом у школі свідчать про недостатню спрямованість на послідовне, систематичне опрацювання елементів лінгвістики тексту. Тому виникає необхідність у створенні методики, завданням якої є формування та вдосконалення навичок роботи з текстом та розвиток на цій основі вмінь логічного, послідовного викладу учнями власних думок.

Мета статті: розкрити особливості опрацювання лінгвістики тексту на уроках лексикології та морфології у 5-7 класах, запропонувати систему вправ для роботи над текстом під час вивчення цих мовознавчих розділів.

В експериментальній методиці творчо використовуємо класифікації вправ О. Горошкіної, Л. Варзацької, Т. Ладиженської, Р. Львова, В. Мельничайка, В. Скалкіна. Адже саме вони передбачають роботу з текстом, формування комунікативних та творчих вмінь на його основі.

Ми пропонуємо поділяти вправи для опрацювання лінгвістики тексту під час вивчення лексики та морфології на три групи:

- вправи на основі готового тексту, які не вимагають його зміни;
- вправи, що передбачають створення власного тексту або можливість внесення змін;
- комбіновані вправи, які поєднують у собі риси двох попередніх типів.

До першої групи відносимо аналітико-розпізнавальні вправи. Вони забезпечують усвідомлення структури мови, функції кожної із мовних одиниць, які виявлені у тексті шляхом аналізу. До другої групи належать конструктивно-творчі, трансформаційні та комунікативні вправи. Їх виконання дає можливість формувати практичні вміння будувати власні зв'язні висловлювання, перетворювати, замінювати мовний матеріал тощо. Серед комбінованих вправ виділяємо репродуктивно-творчі та корекційні, оскільки вони передбачають виконання різноманітних операцій над мовним матеріалом.

Пропонована класифікація ґрунтується на характері діяльності учнів, навчальній меті, а також враховує етапи становлення навичок мовлення. Тому вправи становлять цілісну систему опрацювання елементів лінгвістики тексту під час аспектних уроків, а не лише на спеціально відведених програмою.

Експериментальна методика реалізується на уроках вивчення лексики та морфології. Вона дає можливість практично використати ті мовні засоби, якими учні оволодівають, об'єднати роботу над їх засвоєнням із розвитком мовлення школярів, навичками послідовного викладу думок.

На уроках вивчення лексикології у 5 класі варто запропонувати для виконання такі вправи, завдяки яким учні зрозуміють, що лексема може змінювати форму без зміни свого значення, з'ясувати значення багатозначного слова можна лише у контексті, адже в різних текстах воно може мати відмінні значення, у розмовному, науковому, художньому та офіційно-діловому стилях використовуються різні групи слів, а також з'ясувати роль тематичної лексики, синонімів (в тому числі контекстуальних), лексичних повторів у забезпеченні зв'язності тексту. Опрацювання теми варто розпочинати із аналітико-розпізнавальних вправ. Завдання можуть бути такі: *Прочитайте текст. Проаналізуйте його зміст, визначте тему, основну думку, тип і стиль мовлення. Обґрунтуйте поділ тексту на абзаци. Виділіть однозначні і багатозначні слова та поясніть їх лексичне значення. З'ясуйте, яку роль відіграють слова у переносному значенні.*

У цій вправі виявленню мовних явищ за їх характерними ознаками передують аналіз тексту, що передбачає проникнення у змістову структуру висловлювання та повторення деяких елементів лінгвістики тексту. Визначивши тип і стиль тексту, учні знаходять мовні і змістові ознаки, які на них вказують (слова вжиті в переносному значенні, емоційно-експресивні мовні засоби тощо), з'ясовують їх роль.

Програмою для 5 класу передбачено опрацювання лексичних помилок та їх видів. Для практичного закріплення цієї теми найдоцільніше виконати комбіновані вправи на редагування: *Прочитайте. Доведіть, що перед вами текст, вкажіть його тип мовлення. Відредагуйте лексичні помилки у тексті. Користуючись таблицею, вкажіть до якого виду вони належать. Визначте мовні засоби зв'язку речень у тексті.* Метою вправи є виявлення слів, які вживаються у невласливому їм значенні, русизмів, лексичних повторів тощо та усунення їх. Учні працюють разом з учителем, аналізують таблицю з лексичними помилками, висловлюють свої міркування і записують відредагований текст.

Важливо поєднувати опрацювання лінгвістики тексту із темою «Групи слів за значенням: синоніми, антоніми, омоніми». Синоніми є засобом зв'язку речень у тексті. Вони забезпечують його предметно-тематичну єдність, допомагають уникнути повторів, урізноманітнюють і збагачують зміст висловлювання.

Закріплюючи знання учнів про лексичні засоби зв'язку між реченнями, можна пропонувати, наприклад, дібрати слова, якими доцільно замінити у тексті ті, що повторюються, виправити уривок, у якому трапляються лексичні повторення, обґрунтувати доцільність такої заміни: *Прочитайте. Доберіть заголовок до тексту. Виправте допущені помилки, замінюючи вставлені слова відповідними синонімами. Визначте мовні засоби зв'язку у відредагованому тексті.*

Текст

Степ... Гаряче сонце непорушно застигло посеред неба. Його гарячі промені нещадно поливають розпечену землю. Гаряче повітря гарячими хвилями котиться над гарячим розмаїттям липневого степу. Наче все вмерло. Тільки дзвенять, бринять, сурмлять комарі.

Допікають, дошкулюють, діймають комахи.

Пропонована вправа є комбінованою, тому що поєднує навчальне редагування та трансформацію (синонімічні заміни). Виконуючи її, учні можуть замінити слово *гаряче* такими синонімами: *вогненне сонце, палючі промені, перегрїте повітря, розжарене* розмаїття липневого степу. Після цього школярі з'ясовують роль слів близьких за значенням як мовних засобів зв'язку речень у тексті.

Для формування умінь і навичок використання синонімів у мовленні можна використати вправу конструктивного типу, зокрема дібрати найбільш влучні синоніми із довідки і вставити на місці пропущених слів.

У 6 класі учні вивчають види зв'язку речень у тексті: послідовний і паралельний, «відоме» і «нове» та поглиблюють знання про відомі елементи лінгвістики тексту. Їх опрацювання варто поєднати із вивченням лексики та морфології. Наприклад, ознайомлюючись із темою «Групи слів за вживанням: загальноживані й стилістично забарвлені слова, діалектні, професійні слова й терміни, просторічні слова», варто дібрати текст, у якому будуть наявні такі групи лексики. Учні знаходять слова за їх характерними ознаками, аналізують. Доцільною буде і трансформаційна вправа, у якій потрібно здійснити певні заміни, наприклад, діалектні слова на загальноживані. Одночасно варто визначити «відоме» і «нове» у реченнях тексту та типи зв'язку між ними.

Доречно використовувати і комунікативні вправи, метою яких є формування вмій самостійно використовувати засвоєні мовні явища у конкретній ситуації мовлення. Тому учням можна запропонувати скласти невелике висловлювання, наприклад, про їх враження від підготовки до улюбленого свята з використанням діалектних слів, розповісти про професію їх батьків зі словами, які у ній поширені тощо. У кількох реченнях шестикласники визначають «відоме» і «нове» та зображують їх схематично.

Значні можливості для поглиблення знань про особливості будови тексту дає вивчення морфології у 6-7 класах. Робота над елементами лінгвістики тексту може здійснюватися на уроках опрацювання всіх частин мови. Найбільше уваги необхідно зосередити вивчаючи займенники, сполучники, прислівники, дієслова, тому що вони виконують роль засобів міжфразового зв'язку.

Для найкращого розуміння учнями ролі частини мови, яка вивчається на уроці, як мовного засобу зв'язку можна використати трансформаційні вправи, зокрема запропонувавши замінити іменні частини мови займенниками, перетворити одні часово-видові форми дієслова на інші тощо: *Слово — найтонше доторкання до серця. Слово може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом... (В. Сухомлинський).*

Не менш важливим є виконання конструктивно-творчих вправ: побудова тексту за опорними словами, відтворення деформованого тексту, моделювання (складання тексту за схемою), розширення тексту, вставка слів на місці пропущених. Доцільно використати таку вправу як відновлення деформованого тексту та виконання завдань на його основі. Наприклад, вивчаючи часові форми дієслова у 7 класі, можна запропонувати такі завдання:

Відновіть деформований текст, виписіть дієслова, з'ясуйте їх часові форми, визначте «відоме» і «нове» у перших двох реченнях відновленого тексту. Напишіть власну розповідь про цікаву пригоду із дитинства.

Текст

1. Наче й не страшний звір, але ж...2. Леся приїхала до бабусі в гості. 3. Страх Лесин минув. 4. Зуби білють гостро, язик висить. 5. Вертить хвостом, розглядає дівчинку. 6. Та ще й головою раптом потягнувся вперед до Лесиної ніжки. 7. З радощів вона ж не знала, що б йому таке приємне зробити. 8. Дівчинка злякано повернулася до мами. 9. Тут і собака біленький підбіг. 10. – Не бійся, Лесю. Білячок не кусається, – заспокоїла бабуся, – заспокоїла бабуня. – Тільки за хвіст його не бери. Він того не любить. 11. Обережно погладила Леся песика по спині, і він не розсердився (О. Гончар).

Так досягається розуміння учнями ролі морфологічних явищ у зв'язному висловлюванні.

Отже, навчальна програма з української мови передбачає незначну кількість годин на опрацювання елементів лінгвістики тексту у кожному класі. Тому для того, щоб сформува-

комунікативну компетентність в учнів, робота над текстом повинна проводитися не епізодично, а систематично, цілеспрямовано, тобто не лише на спеціально відведених уроках, а під час інших тем. При цьому теоретичні відомості варто не просто повторювати, а поглиблювати відповідно до тих мовних явищ, які в цей час розглядаються. Опрацювання елементів лінгвістики тексту під час лексикології та морфології сприяє єдності нерозривних процесів — засвоєння мовних знань, застосування їх у мовленні та забезпечення комунікативної спрямованості навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко Н. В. Робота з текстом на уроках української мови у 5-7 класах / Н. В. Бондаренко // Бібліотечка «Дивослова». – 2008.– № 5. – 56 с.
2. Варзацька Л. О. Навчання мови та мовлення на основі тексту: Посібник для вчителів / Л. О. Варзацька. – К.: Рад. шк., 1986. – 104 с.
3. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови: Посібник для вчителя / В. Я. Мельничайко. – К: Радянська школа, 1986. – 168 с.
4. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови: Посібник для вчителя / В. Я. Мельничайко. – К.: Рад. шк., 1984. – 223 с.
5. Пентиліук М. І. Аналіз тексту на уроках мови / М. І. Пентиліук // Дивослово. – 1999. – №3. – С. 21 – 23.

Капітан Н.

Науковий керівник – проф. Вільчинська Т. П.

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТАКТИКИ ПОЗИТИВНОГО ОЦІНЮВАННЯ В СУЧАСНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

Відомо, що мова є не лише засобом спілкування, а й способом сприймання світу, відображення його у свідомості людини. Оцінний підхід до навколишньої дійсності, її сприйняття через призму визначеної системи норм та цінностей притаманний кожній людині. Оцінка є беззаперечною та важливою складовою картини світу окремих осіб, представників певних соціальних груп та цілих націй, оскільки всі події та факти навколишнього світу сприймаються як позитивні, нейтральні або негативні залежно від встановлених норм, правил та особистих переконань. Під позитивною емоційно-оцінною інформацією розуміють позитивну оцінку та її модифікації (схвалення, ніжне відношення, захоплення) [5, с.247]. Оцінність є обов'язковим елементом емоційності. Оцінювання людиною якогось предмета чи явища нерідко базується на емоційних переживаннях, проте емоційність не завжди є необхідним елементом оцінності: одне і теж слово в різних мовленнєвих ситуаціях може виражати як емоції, так емоції й оцінку водночас. Характер оцінки зосереджений в основі пізнання людиною навколишньої дійсності, оскільки саме оцінка визначає значущість того чи іншого предмета, дії чи ознаки в картині світу певного етносу. На аксіологічній лінійці з позитивного боку зосереджується та характеристика, що розглядається як позитивна.

На лінгвістичному рівні оцінка виражається через мовні одиниці, художньо-виражальні засоби, які виражають позитивне або негативне ставлення мовця до змісту висловленого або предметів дійсності, спрямоване на реалізацію певного комунікативного завдання.

В останні десятиліття проблема тактики позитивного оцінювання через свою актуальність привертає до себе велику увагу науковців. Зокрема, стратегія позитивного оцінювання була предметом розгляду в наукових працях В. Н. Коробової, А. І. Дубської, Н. В. Василенко, Е. А. Федотової, О. М. Коротун. Власне компліментарне оцінювання досліджували такі вчені, як І. Ю. Шкіцька, К. В. Мудрова, З. Ф. Галімова, Н. М. Германова, І. С. Морозова, Н. В. Василенко та ін.

Журналістський текст, матеріалізуючи в знаковій формі результати пізнавальної діяльності, відображає раціональну, а також почуттєву, емоційну сфери людини. Оцінні слова та вирази характеризуються широкою вживаністю в публіцистиці, де відіграють важливу роль. У публіцистичному дискурсі вони вирізняються величезним розмаїттям як у структурному плані, так і в плані семантики. Тактика позитиву має маніпулятивний характер, основою якого є стратегія підвищення значимості співрозмовника, адже компліментарні висловлювання та

інформація у вигляді похвали завжди позитивно впливають на свідомість реципієнта [4, с.123]. Оскільки мова ЗМІ значною мірою впливає на повсякденне мовлення, формує в носіїв певний мовний смак і диктує моду на використання тих чи інших мовних засобів, матеріалом нашого дослідження стало одне з періодичних видань, а саме газета «Високий замок». Перспектива вивчення позитивно маркованої лексики, в тому числі і в публіцистичному тексті, визначається теоретичними та практичними потребами, зумовленими зрослим інтересом науковців до виявлення і опису мовних засобів вираження оцінки.

Мета статті — дослідити мовні засоби вираження тактики позитивного оцінювання, засвідчених лінгвовиражальними засобами, у львівській газеті «Високий замок» (видання за 2012-2014 рр.), з'ясувати, які оцінки реалізуються в публіцистичному (газетному) тексті.

Повноцінне функціонування сучасних засобів масової комунікації в Україні, як і в усьому світі, сьогодні уже неможливе без оцінювання подій політичного, економічного, культурного життя суспільства та належної аргументації цих оцінок. Українська преса перебуває в постійному пошуку різних засобів суб'єктивного увиразнення мовлення. Газети у мовному плані прагнуть наблизитись до читача, зацікавити його. Одним із важливих завдань сучасної преси в цьому плані є організація та подача інформації так, щоб це сприяло позитивному налаштуванню читача, емоційній розрядці реципієнта. Сучасний публіцистичний дискурс демонструє розмаїття авторських оцінок. Сьогодні журналіст має можливість «проповідувати» особисту точку зору, не ховаючись за певний авторитет (партії, соціальної групи, редакції), як це було в радянські часи.

Оцінка в публіцистиці — явище комунікативно різнопланове. Оцінна спрямованість публіцистичних виступів та інформаційних повідомлень вимагає широкого використання всіх стильових можливостей мови, створення нових соціально-оцінних засобів. Функціональний підхід, застосований до опису засобів вираження оцінки в публіцистичному стилі, ґрунтується на врахуванні здатності лексичних, фразеологічних, словотвірних, синтаксичних, стилістичних одиниць розкривати свої потенційні можливості в процесі комунікації.

У статті на матеріалі публікацій в газеті «Високий замок» з'ясуємо, які мовні засоби об'єктивізації тактики позитивного оцінювання є найбільш продуктивними. У контексті порушеної проблеми нашу увагу привертає насамперед аналіз газетних текстів на стилістичному рівні.

Високим позитивним емоційним зарядом характеризуються передусім численні епітети, наприклад: *Проти французьких «козутиків» — бойові українські орли!* [ВЗ, 2013.25.10]; *А могла тоді і виграти — якби юний Андрій Шевченко зі своїм пацанським драйвом, вишовши віч-на-віч з голкіпером, замість того, щоб влучно пробити «на техніку», не задумав підступно пустити м'яча Бартезу між ноги...* [ВЗ, 2013.25.10]; *Жодна весільна забава не обходиться без запальних танців «під Верку»* [ВЗ, 2013.26.05]; *От-от на екрани вийде перший україномовний містичний фільм «Тіні незабутих предків», де поряд з нововідкритими талантами у фільмі знявся спадкоємець акторської династії Дмитро Ступка* [ВЗ, 2013.26.10]; *Часто люди, які не можуть похвалитися «американськими» зубами, соромляться сміятися щиро* [ВЗ, 2013.30.08].

Засобом вираження авторського оцінного ставлення є також:

– порівняння: *Стоси зошитів та шкільного приладдя тануть, як морозиво на сонці. Для продавців канцтоварів серпень та перша половина вересня найурожайніша пора в році, адже якщо сумки купують, можливо, і не щороку, то зі старими зошитами ніхто в школу не йде* [ВЗ, 2012.30.08]; *Нерідко у дітей молочні зуби були біленькими, мов перлинки, а постійні ростуть жовті* [ВЗ, 2012.30.08];

– риторичні вигуків та питання: *Діти були невимовно щасливими від таких приємних сюрпризів. Та що ви! Хіба вони колись таке бачили?* [ВЗ, 2012.21.04];

– антитеза (протиставлення антагоністичних чи ситуаційно антагоністичних явищ): *Тоді у тайнстві Хрещення ми вмерли і народилися у водах Дніпра* [ВЗ, 2013.18.08];

– апосіопеза (замовчування): *Та це було б правдою, але...* [ВЗ, 2013.22.07];

– еліipsis: *«У листах такі теплі слова — [і тому] їх так приємно перекладати!»* [ВЗ, 2013.14.05];

– градація (підвид — клімакс) — у нашому випадку присутній спад (вітання від

найближчих людей до просто знайомої): *Першою привітала моя молодша сестра, написала, що я була найкращою. Було багато смс з поздоровленнями від друзів, колег по цеху, і мого фан-клубу. Приємно було з рук прем'єр-міністра Криму Анатолія Могильова отримати медаль та звання заслуженого артиста Автономної Республіки Крим. Це перша у моєму житті нагорода державного рівня* [ВЗ, 2013.30.05].

– метафора: *Начинкою її висловлювань були лише приємні вирази, так сказати «посипані медом»* [ВЗ, 2013.11.11].

Усі тропи та фігури в основному базуються на прагненні авторів чітко і зрозуміло передати оцінку та емоції. Позитивна оцінка може передаватися як прямим способом, так і непрямым. У першому випадку — шляхом повідомлення, наприклад, реципієнту інформації про його заслуги, гарні вчинки, позитивні риси характеру, демонстрування зумовленості свого або інших осіб позитивного емоційно-психічного стану чи позитивних змін у житті поведінкою чи присутністю адресата; висловлення переконаності в «хорошості» співрозмовника, спростування сумнівів щодо наявності заслуг і позитивних якостей адресата: *Твої розумні слова переходять з покоління в покоління, додаючи життєвої мудрості* [ВЗ, 2012.11.04].

Непрямо позитивне ставлення до людини чи предмета передається шляхом опису автором свого чи колективного емоційного стану із вказівкою на його спричиненість певним явищем чи особою: *Цілий день юна дівчина просиділа в темряві своїх думок, але врешті з'явився він* [ВЗ, 2012.03.07].

Аналіз засвідчив, що в газетному стилі представлені два види оцінок:

– Відкрита оцінка — це яскраво виражена в публіцистичному тексті авторська позиція, яка підтримується лексичними засобами: *На передвиборчій кампанії Роберта Дуела оцінили негативно, оскільки була нав'язана опозиція молодість — старість. Опонент Білл Клінтон, молодий, енергійний, та відвертий, звичайно, переміг* [ВЗ, 2012.02.04].

– Прихована оцінка — це вмале маніпулювання словом, створення необхідного підтексту, що підсилює ефект впливу тексту та його прагматичну спрямованість на адресата: *І ніхто не знає, що я починав з чудової посади так званого «клінінг-менеджера», яка принесла мені перший досвід і перші гроші, які були найсолодшими і найціннішими для мене* [ВЗ, 2012.02.10]. Засобом творення є евфемізм: клінінг-менеджер — прибиральник.

Проблема категорії оцінки, реалізації тактик позитиву та засобів їх вираження у публіцистичному мовленні вимагає довгого і детального дослідження, тому повною мірою належить до перспективних. Завдання, порушені в статті, потребують дослідження, причому не одного мовознавця, а різних наукових угруповань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Високий замок. — 2012-2014.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е.М.Вольф. — [изд.3-е, стер.]. — М.: Наука, 2006. — 228 с.
3. Коротун О. О. Семантика оцінки в номінаціях особи / О. О. Коротун // Ономастика і апелятиви: зб. наук. пр. — Донецьк: ДНУ, 2001. — Вип. 14. — 113 с.
4. Федоренко О. Є. Категорія емоційної оцінки в реалізації комунікативних завдань журналіста / Ольга Федоренко // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. — Вип. 34, ч. 1. — С. 242-248.
5. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект: [монографія] / Ірина Юрївна Шкіцька; за наук. ред. проф. В.М.Бріцина. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. — 440 с.

Коропатницька Н.

Науковий керівник — проф. Вільчинська Т.П.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ПРИРОДА КОЛЬОРЕМ У МАЛІЙ ПРОЗІ БОРИСА ХАРЧУКА

На зламі тисячоліть активізується новий культурологічний напрямок дослідження мови: мова все активніше розглядається у взаємозв'язку і взаємодії з історією, етногенезом, суспільством, національною психологією, культурою. Лінгвокультурологія, як одна з молодих наук інтегрального типу, синтезувала в собі усі надбання попередніх лінгвістичних напрямів культурологічного спрямування: етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики, соціолінгвістики,

лінгвокраїнознавства.

Найважливішим завданням лінгвокультурології є системне висвітлення культури народу через його мову, відображення культурної значущості мовної одиниці на основі її співвіднесення з “кодами” культури, які відомі тільки носію мови, або які встановлюються за допомогою аналізу, тлумачення співвідношення і зв’язку мови та духовної культури, мови і народного менталітету, мови і народної творчості [2, с. 54].

Предметом дослідження молоді перспективної науки, крім «безеквівалентної лексики і лакун», стали одиниці мови, що набули символічного, еталонного, образно-метафоричного значення в культурі, та які узагальнюють результати власне людської діяльності, що зафіксовано у міфах, легендах, обрядах, ритуалах, звичаях, повір’ях, символах, художніх текстах, фразеологізмах та мовній поведінці [2, с. 55].

Завершена і гармонійна характеристика індивідуальної творчої манери митця неможлива без детального опису його мовного ідіостилу. Під індивідуальним стилем розуміємо таку системність виразових засобів мови окремого письменника, діяча культури чи іншого індивіда, яка вирізняє, виділяє його мову серед інших, яка на тлі загальнонаціональної мови відображає його індивідуальне світобачення і світосприйняття через окремі специфічні художньо-виражальні засоби чи їх оригінальне авторське використання. Мова творів письменника є реальною основою, яка дає підстави для розуміння характеру, способів і засобів відображення автором дійсності. Митець вкладає в слово важливі індивідуально-авторські, асоціативні, оцінні конотації, що сприяє розширенню меж художнього мовлення. Слово як елемент художнього твору набуває нових властивостей, зокрема здатності вступати в семантичні відношення з елементами різних семантичних полів, водночас реалізуючи декілька значень.

Відображення світу в зорових і чуттєвих образах у художньому творі відбувається багато в чому завдяки кольору. Колірна гама як важливе мовноестетичне явище є одним із показників індивідуального стилю автора, а її аналіз має принципове значення для розуміння специфіки національної мовної картини світу. Проблема семантики колоративної лексики та її естетичної значущості в художніх текстах постійно перебуває у полі зору науковців (А. Бєлий, А. Критенко, А. Брагіна, І. Бабій, С. Єрмоленко, В. Дятчук, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, М. Карпенко та ін.). Проте авторські семантичні трансформації, які різною мірою передають лінгвокультурну природу кольороназв у системі мовно-виражальних засобів мови письменників, на сьогодні є одним із маловивчених аспектів, що зумовлює актуальність теми запропонованого дослідження [4, с. 246].

Колір не тільки надає важливу інформацію про предмет, але й має здатність викликати думки та почуття. Осмислення кольороназв та уміння встановити їхні культурні й емоційні зв’язки мають велике значення для системного семантичного аналізу художнього тексту, оскільки колір і колірні поєднання допомагають сприйняти тональність тексту, зрозуміти його суть, а також викликати потрібну реакцію. Авторська мовна майстерність яскраво виявляється як у вмілому використанні та збагаченні уже існуючих колоративів, так і у створенні авторських назв кольору. Останні засвідчують індивідуально-авторське бачення світу та забезпечують адекватне сприйняття художнього тексту. При тому зазначимо, що вибір того чи іншого кольору залежить від низки чинників, психологічних уподобань індивіда, «містить риси свого творця – носія мови». З’ясувати семантику кольоропозначень означає проникнути в глибини підсвідомості митця, зрозуміти своєрідність його творчої лабораторії, вхопити глибинне і найсуттєвіше, показати, яким саме є індивідуально-авторське світобачення та світовідчуття [3, с. 222].

У сучасній українській мові колірна характеристика предметів та явищ дійсності досягається через розгалужену систему кольоропозначень. Вони мають містку семантичну структуру, зумовлену, з одного боку, багатством хроматичної гами об’єктивної дійсності, з іншого – соціокультурною сутністю кольору, що втілюється в його експресивній, асоціативній та символічній функціях [2, с. 55].

Мета статті – дослідити лінгвокультурну природу кольором (*білий і чорний*) у малій прозі Бориса Харчука.

Аналізуючи твори Бориса Харчука, зазначимо, що колірна палітра у його текстах є досить стриманою. Письменник у своїх творах використовує передусім «основні»

кольоропозначення («основними» є група семантично незалежних назв, які позначають колір без відтінків: *червоний, жовтий, зелений, голубий, синій, білий, чорний, сірий, коричневий*); рідше – «другорядні» (периферійні) назви кольору, що знаходяться у відношеннях «привативної і градуальної опозиції до ядерних лексем», мають семи з відтінком основного тону, що вказують на міру вияву колірної якості, на інтенсивність колірного тону, змішування кольорів, на колірну ознаку, якої набув предмет у результаті якоїсь дії чи процесу, і на ряд інших додаткових характеристик [4, с. 246]: *сивий, рудий, русий, рижуватий, бурий, вишневий, золотий, срібний* тощо.

Домінантними в малій прозі Б. Харчука є такі кольори як *білий* та *чорний*. В одинадцятитомному тлумачному «Словнику української мови» зафіксовано 5 лексико-семантичних варіантів для *білого* кольору та 13 – для *чорного*. Пряме номінативне значення кольоратива *білий* – «який має колір крейди, молока, снігу» (*Заступила чорна хмара та білу хмару*) [5 (1), с. 181]. Протилежним до білого кольору є *чорний* – «колір сажі, вугілля, найтемніший; протилежне білий» (*Коло брами стояла сторожка для вартового, помальована білими й чорними смугами*) [5 (11), с. 352].

В українській традиції *білому* кольору відведено особливе священне місце. *Білий* – це колір національного житла, одягу, образи яких засвідчують дослідження, присвячені звичаям українців. Так, О. Воропай зазначає, що саме *білий* колір української хустки вказує на його давню символіку і національний характер [1, с. 505].

У текстах Бориса Харчука *білий* колір, крім прямого значення, набуває додаткових конотацій. Лексеми із семою *білий колір*, реалізують символічне переносне значення молодості (*Сашко засинає, і чорний чубчик, висмикнувшись з-під картузика, розсипається на білому лобі* [6, с. 168]), весни та радості (*Люди, перебувши зиму, самі подібні до цих білих пустунків весни* [6, с. 135]). Для того, аби змалювати стан та вигляд дівчини, яка ще не зазнала горя, автор пише: *Катерини біле лице* [6, с. 186]. З роками воно буде мінятися під впливом негараздів та біди. У такий спосіб, автор привертає увагу до непростой долі української жінки.

Автор звертає увагу на звичай українських жінок, носити хустки, якими прийнято було здавна зав'язувати голову поверх очіпка (*Біла хустина прикривала її коси, але сивизни не сховала* [6, с. 99]). Загалом білий колір на позначення елементів одягу у творах Б. Харчука нерідко символізує прагнення жити краще: ... *вона – тендітна, в білій нейлоновій блузці й чорній широкій спідниці* [6, с. 185].

У новелі «Кара» письменник називає людей похилого віку *білими головами*, або *білоголовами*. Тут, крім колірної ознаки, вказані лексеми набувають виразної оцінної семантики, засвідченої семами «розум», «мудрість», «хитрість», що об'єктивують якості, притаманні саме людям із великим життєвим досвідом (*Один з білою головою, трохи похилий...* [6, с. 161]).

Функціонування лексеми *чорний* у прозових текстах Б. Харчука позначено традиційністю, яку вбачаємо насамперед у тому, що ця барва передає комплекс негативних емоцій. Активізація потенційних можливостей відповідного колоратива відбувається лише в умовах певного контексту, де, залежно від настанови автора, актуалізуються різні компоненти змісту лексеми. І хоча у досліджуваних творах *чорний* позначає загальноприйняті негативні явища, проте в кожному конкретному випадку семна структура цієї кольореми ускладнюється додатковими емоційно-експресивними відтінками. Митець поєднує зорові та звукові враження, відтворюючи зримий образ горя, нещастя, трагічних подій, переданий чорним кольором: *Губи у всіх стали чорними, а язика зовсім сухі* [7, с. 49]. Незламність духу та перемогу над силами природи Борис Харчук зображує так: *Заметіль святкувала. І було дивно: тут, в голому степу, в завиванні бурани чути міста різних світів. Їм не заважали чорні бурі...* [7, с. 56].

Використовуючи назви чорної барви, причому знову ж таки на позначення хустки, письменник передає важку долю жителів села, пише про їх непросвітне майбутнє, де є надії, але немає впевненості у завтрашньому дні: *Материне обличчя, мале, мізерне, в чорній хустині, було просвічене чи то призахідним сонцем, чи її ж очима* [8, с. 300].

У ході дослідження було встановлено, що в колористичній гамі Бориса Харчука контраст *чорного* і *білого*, які часто виступають у єдності та взаємозв'язку, відіграє важливу роль. На контрасті чорного і білого кольорів автор творить яскраві образи, якомога точніше передає переживання та відчуття персонажів. З'ясовано, що переважає білий колір, який у малій прозі

трапляється близько 50 разів, відповідно чорний – 32 рази.

Аналізуючи творчість Бориса Харчука, можна зробити висновок, що використання письменником назв кольору засвідчує особливості сприйняття й відображення ним мовної картини світу українців, а дещо обмежене їх вживання демонструє трепетне ставлення митця до кольоронайменувань, оскільки в них автор вкладає важливий зміст. Досліджуючи кольороназви як один із фрагментів мовної картини світу, ми водночас пізнаємо історію та культуру українського народу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис / О. Воропай. – К.: Оберіг, 1993. – 592 с.
2. Семашко Т. Ф. Колоративи у наївній картині кольору українського етносу / Т. Ф. Семашко // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. Т. 8. – С. 54-60.
3. Семашко Т. Ф. Конотація назв кольору як форма мовної інтерпретації художнього дискурсу / Т. Ф. Семашко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 38. – С. 221-224.
4. Семашко Т. Ф. Особливості семантичного розширення назв кольору у текстах Валерія Шевчука / Т. Ф. Семашко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 37. – С. 246-248.
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
6. Харчук Б. М. Закам'янілий вогонь: Повісті та новели / Б. М. Харчук. – К. : Рад. письменник, 1986. – 198 с.
7. Харчук Б. М. Станція Настуся: Оповідання і повість / Б. М. Харчук. – К. : Веселка, 1965. – 152 с.
8. Харчук Б. М. Теплий попіл: Повісті та оповідання: для середнього шкільного віку / Б. М. Харчук. – К. : Веселка, 1981. – 328 с.

Жолинська М.

Науковий керівник – доц. Панчук Г. Д.

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОР У ПОЕЗІЇ ОКСАНИ ПАХЛІОВСЬКОЇ

Серед різноманітного і багатопланового комплексу засобів виразності тексту метафори відведена особлива роль. Метафору почали досліджувати ще в античні часи, і відтоді вона цікавить філософів, логіків та літературознавців. Метафора є засобом значення відчуттів, які не передаються раціональним шляхом. У метафоричному переносі ми бачимо ознаку, яка надається змісту художнього образу. Таким чином метафора аналогічна логічному наголосу, що задає позицію суб'єкта і предиката художньої думки, бо визначає провідні і конотаційні теми. Внаслідок такого уподібнення виявляється сутність та значення метафори для художнього процесу. Поетика – це мистецтво поезії, теорія словесності і літератури [1, с.7]. О. Потебня вважав, що поезія генетично споріднена з мовою, бо слово містить у собі «таємницю» мистецьких творів. Основною функцією поезії, на думку О. Потебні, є пізнання [3, с. 333]. Хоча в давні епохи звертали увагу на подвійну функцію метафори, що знайшло образне втілення у фразі Цицерона: «Спочатку одяг придумали, щоб захищати себе від холоду, потім стали одягатися, щоб прикрасити і облагородити тіло; так само і метафора, породжена необхідністю, отримала розвиток заради насолоди» [4, с. 11]. У цих рядках підкреслюється дві функції метафори: служити для називання об'єктів, які не мають власних найменувань, і стимулювати образні уявлення про них.

Митець у метафорі передає свій індивідуальний творчий світ, своє, властиве тільки йому образне бачення світу, явищ, предметів, коло ідей, зацікавлень, свій лексичний світ, не схожий на інший. Помітним, оригінальним та мало дослідженим явищем є творчість Оксани Пахльовської. Її поезії притаманна багата метафоричність, що свідчить про індивідуальні знаки мистецького стилю авторки. Джерелом нашого наукового дослідження послужила збірка Оксани Пахльовської «Долина храмів».

Мета статті – охарактеризувати структурні особливості метафори у поезії Оксани Пахльовської.

Актуальність дослідження – незважаючи на великий інтерес до явища метафоризації та

значну кількість робіт, присвячених метафорам різних типів, проблема структурної організації метафоричних сполук, які призводять до витворення оригінальних поетичних картин, не набула ще достатнього розв'язання. Тому вважаємо, що дослідження поезії О. Пахльовської збагатить відомості та розширить уявлення про метафоричні особливості ідіолекту поета.

Предметом нашого дослідження є різні структурні типи метафор, тобто прості, складні та ускладнені метафори у поезії Оксани Пахльовської.

До простих метафор відносяться ті, у яких семантичне ядро складається з двох компонентів:

а) двох іменників: «Чоло весни високе і круте» [2, с. 105], «Тома дороги і голос погоні» [2, с. 124], «На карті смутку контури стирались» [1, с.130];

б) іменника, дієприкметника та прикметника: «Тополі пірамідальні» [2, с. 54], «Як срібні птиці, вилітають / Ще неприборкані слова» [2, с. 66], «...земля, закутана в асфальт» [2, с. 11], «І, може, ця застуджена весна» [1, с. 133], «Скелястий ранок, сірі береги» [1, с.147];

в) іменника та дієслова: «Вклонився вечір сонячному дню» [2, с. 137], «Розсуне ніч зависи пурпурові» [2, с. 159], «Пливе із лісу стежка пурпурова» [2, с. 39], «Моя душа тулилася до слова» [2, с. 72], «Майбутнє озирається крізь нас» [2, с. 10], «Світ навколо дивиться ворожий» [2, с. 115], «Що сниться літу в цю вечірню пору?» [2, с. 146].

До складних метафор ми відносимо ті, у яких один із компонентів семантичного ядра метафоризується двічі, тобто входить до складу двох семантичних ядер. Такі метафоричні структури складаються не менше, ніж з трьох компонентів. У поезії О. Пахльовської складні метафори посідають друге місце за кількістю після простих, наприклад: «...де вічність говорить з душею лісів – / сама ж і оплакала мертві дерева, / де атомний подих на глицію осів» [2, с. 7], «Руйнуй, царице, Січ! Хай стогнуть ці пороги / Руйнуй, царице, Січ / Хай плаче ця струна / Гіркою краю чорні перелogi / розвіє в дим державна борона» [2, с. 18], «Душі не вмiли безчестя прощать / Де ті обличчя, де зрoду світилась / смерті й любові вогненна печать» [2, с. 19].

Серед складних розрізняємо метафори, які виражені формою «іменник + дієслово + іменник в орудному відмінку»: «Світ похитнувся зоряним шатром» [2, с. 23], «Крило століть підбите вже морозом» [2, с.30], «Мороз над ними / блиснув срібним перснем» [2, с. 64], «Обізветься тірольським іодлем / над проваллями горя душа» [2, с. 78], «Долина Храмів... О моя долина! / Якi ти сни розказуєш вітрам?» [2, с. 83]

Другий тип складних метафор – це модель «дієслівна метафора + генітивна метафора»: «Од свічки болю слово засвітить / Найменша квітка, сказана у слові, і та ніколи вже не облетить» [2, с. 10].

В ускладнених метафоричних структурах відбувається розгортання одного чи обох компонентів образу. Так, в метафорі Сонце озирнулось на льоту («Сутеніти рано почало») словосполучення сонце озирнулось ускладнюється завдяки уточненню на льоту, що розвиває, посилює семантику дієслова озирнулось. Крім того, це уточнення повертає семантиці цього дієслова пряме значення, підкреслюючи ефект неочікуваної сполучуваності слів сонце озирнулось.

Значна кількість метафор ускладнюється обставиною, що надає більшої емоційної насиченості, образної завершеності поетичному тексту, наприклад: «Вночі з руїн фортеця підвелася» [2, с. 8].

Часто метафорична структура ускладнюється завдяки означальній функції прислівника, який семантично залежить від обох компонентів ядра, а синтаксично від метафоризуючого дієслова, наприклад: «Вже дерев'яні пальці кореневища / Задумливо у темряві сплелись» [2, с. 112].

У поезії О. Пахльовської ускладнені метафори досить продуктивні, вони допомагають відкрити більші стилістичні можливості для створення індивідуально-авторських метафоричних образів та виступають у поезії автора у формі словосполучень «дієслово + іменник»: Світ навколо дивиться ворожий («Сутеніти рано почало»), Вам синю ковдру поправляє смерть («Лелека»).

У ході дослідження ми виявили багатокомпонентні метафоричні структури. Вони підкреслюють різноманітність добору авторкою граматичних моделей для вираження індивідуально-авторських смислів. Серед них виділяємо такі структурно-граматичні моделі, де розгортання образу відбувається за допомогою конструкцій з двома і більшою кількістю

метафоричних дієслів, що стосуються одного підмета, який інколи може поширюватися епітетами: «Мінялись тіні в заростях доби / Віки ішли, віки ставали димом» [2, с.15], «Та музика оплакувала / І знов до бою звала ще живих» [2, с. 17].

Звертається Оксана Пахльовська і до метафоричних епітетів, які, виконуючи свою переносно-зображальну функцію, створюють емоційний настрій, увиразнюють почуття: «неторканий смуток» [2, с. 68], «причасний подих» [2, с. 68], «сріблястий голосок» [2, с. 87], «похмурі персні» [2, с. 93], «тополі пірамідальні» [2, с. 97], «гарячим пензлем» [2, с. 134], «крилаті хуртовини» [2, с. 147], «гіркого поля» [2, с. 149].

Нова смислова інновація утворюється за допомогою порівнянь, як-от: «І пам'ять роду – як старий кобзар – йде до людей, хитаючись, наосліп» («Чорнобильські села»), «Гніздечко – як жарина» («Ліси над Прип'яттю»), «Душа на мить притихла і прозріла – мов цілий світ очима обвела» («Щось відбулося, зрушилось... Не знаю»), «Душа – мов ніч, розшарпана вітрами» («Маяк»).

Розгортання метафоричного образу у поезії О. Пахльовської може охоплювати і найвищий шабель синтаксичної структури – текст загалом, де художній образ створюється різними типами метафор, насичений лексикою різних стилістичних шарів. До такої структури можна віднести поезію «Далекий обрій. Вохра. Бірюза»: Далекий обрій. Вохра. Бірюза. / Розбилося небо золотим розрядом. / в тобі любов ходила, як гроза / над молодим і обімлілим садом. // То говорила голосом води, / то обривалась в темряві струною, - / він був, той сад, ще зовсім молодий. / Гроза його минула стороною. // Він пам'ятає тень її крила – / гроза ніде з дороги не звернула, / а лиш за плечі мовчки обняла / і тільки в очі тихо зазирнула. // Бо їй було багато тисяч літ. / А в нього ледве прокидалось листя. / Напівживий, він їй дивився в слід. / І розцвітав. І плакав. І молився [2, с. 114]

Розгляд метафоричних структур у поезії Оксани Пахльовської дозволяє зробити висновки щодо ролі різних типів синтаксичних конструкцій у творенні поетичних образів. На структурному рівні метафорика авторки репрезентована дво-, три-, чотири- та багатокомпонентними моделями метафор, може охоплювати також текст загалом. На граматичному рівні утворення метафоричних образів здійснюється дієслівною, іменниковою та прикметниковою формами, які характеризуються різною частотністю та продуктивністю у поезії О. Пахльовської.

Розглядаючи метафору у художньому процесі, ми робимо висновок, що найважливішою характеристикою метафори є її поетика. Найпродуктивнішими структурними типами метафор у поезії письменниці є прості, що складаються з двох іменників, іменника, дієприкметника та прикметника, іменника і дієслова; складні, серед яких поширеною формою є «іменник + дієслово + іменник в орудному відмінку» та модель «дієслівна метафора + генітивна метафора». Третє місце відведено ускладненим метафорам з обставиною, означальною функцією прислівника, а також ті, які виступають у формі словосполучень «дієслово + іменник». Як бачимо, збірка поезій О. Пахльовської «Долина храмів» дає цілий арсенал метафор для дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристотель. О поэтическом искусстве / Аристотель, под. ред. Ф. А. Петровського. – М. : Гослитиздат, 1967. – 183 с.
2. Пахльовська О. Долина храмів: Поезії. – К. : Видавництво «Радянський письменник», 1988. – 166 с.
3. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 615 с.
4. Телия В. Н. Метафора в языке и тексте // Отв. Ред. В. Н. Телия. – М., 1988. – 250 с.

ІСТОРІЯ

Куцик Р.

Науковий керівник – проф. Бистрицька Е. В.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

В період Першої світової війни інформація стала тим засобом, який різні політичні та культурні інституції почали використовувати з метою впливу та тиску на масову свідомість суспільства. Робилось це або для виправдання та обґрунтування власних дій, або ж для створення негативного образу суперника чи ворогуючої сторони. В тогочасному інформаційному просторі важливе місце посідала така українська організація проавстрійської орієнтації як Союз визволення України (СВУ). Він, під час війни, розгорнув серед українського населення та європейських держав активну пропагандистську діяльність, зміст якої базувався на ідеях визволення українського народу та побудови власної державності.

Проблема інформаційно-пропагандистської діяльності Союзу визволення України є мало дослідженою сучасною наукою. Окремі її аспекти розглядалися у роботах С. Адамовича [1], С. Наріжного [4], І. Німчука [6], І. Патера [7], В. Сарбея [10], С. Ріпецького [11] та ін. Тому, сьогодні, в умовах наростаючої агресії Російської Федерації та інформаційної війни, зазначена проблема є як ніколи актуальною і потребує подальшого дослідження.

4 серпня 1914 р. у канцелярії Академічного дому у Львові відбулася нарада українських політемігрантів з Наддніпрянщини, в якій взяли участь колишні члени РУП, УСДРП, В. Дорошенко, Д. Донцов, О. Назаріїв і А. Жук. Присутні на нараді без довгих дискусій погодилися з пропозицією А. Жука заснувати політичну організацію, яку названо Союз визволення України. Головою обрано Д. Донцова, секретарем – В. Дорошенка. Уже 5 серпня О. Назаріїв залишив цю організацію, а в її ряди було прийнято М. Залізняка. Про заснування Союзу А. Жук і В. Дорошенко повідомили голову Головної української ради К. Левицького і митрополита А. Шептицького, які позитивно поставилися до цього, пообіцявши своє сприяння і підтримку [7, с. 363–364].

25 серпня 1914 р. СВУ опублікував свою програму під назвою «Наша платформа». В ній відкрито наголошувалось на австро-німецькій орієнтації, а головним завданням вважалося сприяння швидкій поразці Російської імперії та звільнення українських земель: «Об'єктивна історична конечність вимагає, аби між західною Європою і Москівщиною повстала самостійна українська держава. Потрібне се для досягнення і утривання європейської рівноваги, є се в інтересі народів австро-угорської держави, а передовсім в інтересі німецького народу в обох цісарствах, а для українського народу було б се здійсненням вікових його мрій і зусиль.

Вірячи в остаточну перемогу австро-угорської і німецької армій в розбитті Росії, вірять Українці і в те, що на руїнах Російської імперії, сеї тюрми народів, встане Вільна Самостійна Україна» [5, с. 1–2].

Одразу ж після створення, СВУ оприлюднив написану Д. Донцовим інформаційну пропагандистську відозву «До українського народу в Росії». В ній йшлося: «Довго знущалися над нами царські посіпаки! Довго гралися нашою кров'ю і свободою! Пора порухувати ся з ними за нашу кривду і кров! Не лякаймо ся австрійського війська! Бо є в нім сотки тисяч галицьких Українців – наших братів. Бо з ними ідуть українські «Січові Стрільці». Се військо допоможе нам вигнати з нашої землі всіх царських чиновників і урядників, що сараною вкрили наш край! Поможі розвалити ту прокляту тюрму народів, що зветься імперією царя. Поможі нам стати панами на власній землі. Принесе нам свободу і землю! Бо Австрія шанує права кожного з своїх народів! Бо вільним і незалежним краєм стане Україна в злуці з Австрією! Тому пам'ятайте люде! Не лякати ся, а витати нам треба Австрію! Скиньмо вже раз з себе кляте

московське ярмо! Як сього не зробимо тепер, то вже ніколи. Не скоріше, як згине Росія, зійде сонце свободи на нашій землі! Не скоріше як буде побита Росія, встане вільна Україна» [2, с. 8]. Такий зміст носив явно антиросійський характер і був спрямований на те, щоб акумулювати серед суспільства позитивну думку про себе. СВУ намагався обґрунтувати тезу, що українському народу під владою Росії живеться набагато важче, ніж галичанам, а тому усі українці повинні об'єднатися навколо австрійської корони, яка несе із собою «свободу» та «волю». Такий прийом інформаційного тиску на суспільство на той час був досить популярним. Російська сторона теж його використовувала для виправдання своїх дій у Східній Галичині.

У відозвах до болгарів, румунів, турків, шведів, чехів, опублікованих у Відні, наголошувалося, що Союз визволення України є організацією українців, які поневолені великою державою найближчого їм слов'янського народу, не мають захисту й умов для національного розвитку на споконвічній землі своїх дідів і прадідів. Лише повернення Росії до її етнічних кордонів Московщини покладе кінець російському імперіалізму на українській землі й захистить сусідів від російської інвазії. У зверненнях підкреслювалося, що СВУ бере на себе великий історичний обов'язок викрити брехню московського панславізму, боронити культуру, добробут і мир Європи від московського варварства, вирішити долю України [7, с. 365].

Відозви до нейтральних народів, складені ще у Львові М. Меленевським і схвалені Президією СВУ, були передані до дипломатичних представництв держав, які знаходились у Відні, розіслані до пресових агентств, важливих періодичних видань та окремим політикам і дипломатам, дали поштовх до зацікавлення «українською справою» з боку широких кіл західноєвропейської громадськості. Це перші акти української закордонної політики від часів мазепинської еміграції, відкритий виступ на міжнародній арені наддніпрянців у ХХ ст. як представництва українського народу [7, с. 365].

Таким чином, СВУ взяв курс на активну пропаганду української справи не тільки в Східній Галичині та Наддніпрянщині, але й у світі. Така політика, була спрямована на те, щоб європейська громадськість могла побачити у якому становищі перебували українці, та зрозуміти, що українське питання на той час є одним із найважливіших.

Основним друкованим інформаційним органом СВУ був «Вістник Союзу визволення України», перший номер якого побачив світ у жовтні 1914 р. і який виходив до листопада 1918 р. Періодичність «Вістника» змінювалася від 1 до 4 разів на місяць у різні періоди його існування. З 1918 р. часопис виходив під назвою «Вістник політики, літератури й життя». Фактичне редагування тижневика було в руках В. Дорошенка і М. Возняка, а 1918 р. – А. Жука, хоча на сторінках самого часопису значилося, що за редакцією відповідали О. Бачинський, В. Біберович, М. Троцький [1, с. 272].

Дослідник української еміграції Симон Наріжний відзначає, що «Вістник» «був найсолідніший український орган воєнного часу. Вістник СВУ мав великий вплив на полонених, а також і на австрійських українців» [4, с. 14]. Для розповсюдження видання на українських територіях Австро-Угорщини Союз скеровував до Галичини спеціального посланця. Воякам-українцям австрійської армії, січовим стрільцям та українським гуманітарним інституціям «Вістник» надсилався безплатно [1, с. 272–273].

Один із співробітників СВУ, який перебував у Чернівцях та привіз примірники видання, писав: «А коли б ви знали, яке одушевлення викликали видання «Союза». Я привіз по-одному примірникові українського і німецького видання. Молодіж роздирала ся над ними. За день оба примірники були такі пом'яті та понижені, що вже з них нічого не можна було вчитати. Тепер у Чернівцях уже всі знають про діяльність «Союза» – просили тільки під милий біг посилати їм оба видання для самих і для пропаганди між своїми і чужими на Буковині» [8, с. 9].

Громадський діяч Галичини Іван Німчук в одній із своїх робіт, у закордонному місячнику «Визволення», пише про «Вістник» так: «Його вплив на розбудження національної свідомости між тисячами українських полонених був незвичайний. Та й не тільки між полоненими. І на австрійських Українців, зокрема на молодих українських старшин, однорічних добровольців, УСС, студентів і т. д. мав він благодатний вплив. Сеж був одинокий послідовний самостійницький український орган в Австро-Угорщині, що стало уживав означення: наш – український. Тільки один «Вістник» писав про «наші війська» в розумінню: УСС або українські полки...» [6, с. 26]. СВУ у своїх публікаціях завжди розрізняв українських січовиків як окреме

військо, не австрійське чи російське. Такий підхід до трактування понять забезпечував Союзу прихильність серед українського населення, яке сподівалося отримати після війни якісні зміни.

Подібну тезу про основний орган СВУ висловив також відомий дослідник історії українського стрілецтва Степан Ріпецький: «Знаменито редагований Володимиром Дорошенком тижневик Союзу «Вістник Союзу Визволення України», був найпочитнішим та улюбленим часописом Стрілецтва. Його демократична, самостійницька та всеукраїнська лінія – відповідала стрілецькій ідеології» [11, с. 117]. З цими словами ми можемо цілком погодитися. Дійсно той самостійницький напрям, який проводив СВУ був до душі багатьом українцям, а особливо молоді. До речі С. Ріпецький вдало відзначив про всеукраїнську лінію Союзу, оскільки його члени представляли інтереси не тільки галичан, але й усіх наддніпрянців.

Таким чином, «Вістник» маючи широку популярність серед населення, у період війни став одним із найважливіших засобів масової інформації. Патріотично налаштовані статті та досить критичні оцінки свідчать про його достатню об'єктивність щодо аналізу подій, котрі відбувалися на українських землях.

Намагаючись протистояти російській пропаганді СВУ старався доносити до українського народу важливу, найсвіжішу інформацію. У «Вістнику» розміщувалися різні статті, які відкрито свідчили про неадекватність політики російської окупаційної адміністрації у Східній Галичині та Північній Буковині (1914–1915 рр.). Яскравим прикладом є опублікована 30 листопада 1914 р. стаття «Проти московського насильства!». У ній зазначалося: «Тільки в Галичині й Буковині мав наш народ змогу власного національного розвитку. Тут горіло огнище нашої національної свідомості й полум'я його щораз більше й щораз ширше розходилося по цілій Україні. Тут бо вже складався наш народ у націю й звідси давав приклад своїм братам за кордоном – там, під московським караулом. Тут був наш П'ємонт. Тут, на цій шматку нашої землі, утікачі з російської України знаходили собі захист, щоб вкупі з своїми австрійськими земляками думати й працювати над двигненням свого народу, над визволенням його чужинецької корми, мислити про нашу державність, про самостійну Україну. А московський хижак, що як вовкулака смоктав кров України і живився нею та гладшав її коштом, лютився на саму думку, що є десь Українцям вільніше дихати, є десь набиратися сили для боротьби з ним... Увійшовши з огнем і мечем, з насильством і грабунком у Галичину, взялися російські наїзники до своєї споконвічної роботи – нищення всього українського.

Першим ділом звернули свою хижу увагу на греко-католицьку віру... За цим пішов похід на українську книжку, українську школу, українські інституції... З українських книгарень і бібліотек позабирено всі українські книжки друковані в Австрії і взагалі за кордоном Росії. Українська мова заборонена. Нею не вільно писати навіть приватних листів, не то щоб друкувати. У Львові виходять лише польські та урядові російські газети... Російський варвар одним розмахом хоче знищити весь дотеперішній культурний набуток австрійської України. «Не было, нет и быть не может» українського народу – тому треба знищити все те, що свідчить про його відрубне існування, про його самостійність! Таку-то «свободу» несе Росія своїм «угнетенным братам» в Галичині... Нехай знають всі «брати Славяне», яке визволення готує їм Росія, нехай бачить і чує цілий цивілізований світ про московське варварство!» [9, с. 1–2].

Звичайно, такі заяви з боку СВУ зближували його з політичним проводом українців Галичини і Буковини, створювали ідеологічне підґрунтя для їх співпраці. Таке співробітництво виявилось також у виїзді делегатів ГУР і СВУ на Балкани а метою домагатися від тамтешніх держав підтримки українських національних прагнень, познайомити їх уряди й громадськість ближче з «українським питанням» і налагодити з ними безпосередні зв'язки. У першій половині жовтня 1914 р. делегати СВУ Л. Ганкевич і М. Меленевський виїхали на Балкани для встановлення відповідних контактів. Наприкінці жовтня 1914 р. до Болгарії й Туреччини прибули представники ГУР Л. Цегельський і С. Баран [7, с. 371].

Союз робив усе для популяризації української справи в Європі, знаючи, що громадська думка хоч не вирішує політичних проблем, але має в цьому велике значення. Окрім періодичної преси, СВУ опублікував спеціальні брошури й статті, присвячені «українському питанню». На початку своєї діяльності Союз здійснив багато публікацій іноземними мовами, в т. ч. листівки й відозви, в яких першочергово наголошувалося на історичній необхідності самостійності України. У 1914–1916 рр. Союз видрукував українською мовою близько 50 книжок загальним

тиражем понад 200 тис. примірників, а за весь період діяльності – понад 150 книг і брошур українською та іноземними мовами. В усіх виданнях підкреслювалася протиросійська позиція українців, їх прагнення до самостійності, значення України як першорядного чинника не тільки європейської, а й світової рівноваги [7, с. 371–372].

На кошти, надані урядами Німеччини та Австро-Угорщини, СВУ (невдовзі він перебрався до Відня, а потім до Берліна) розгорнув величезну пропагандистську діяльність. Його діячі виступали з лекціями і доповідями на території Австро-Угорщини, Німеччини, Болгарії. Вони налагодили регулярний випуск українською, німецькою, болгарською, турецькою, румунською, чеською, хорватською, італійською, шведською мовами науково-популярних брошур з історичного минулого та сучасного України. Серед друкованих видань СВУ були «Кобзар» Тараса Шевченка, праці корифеїв української історіографії Миколи Костомарова, Володимира Антоновича, Михайла Грушевського, засновника української антропології Федора Вовка, публіциста Михайла Лозинського, письменника Богдана Лепкого та ін. Під псевдонімом «Ш. Левенко» двома виданнями побачила світ науково-популярна праця відомого вченого-географа й українознавця Степана Рудницького «Чому ми хочемо самостійної України» [10, с. 300].

Проте, діяльність СВУ, зокрема й інформаційно-пропагандистська, викликала незадоволення зі сторони наддніпрянських українців. М. Грушевський, Товариство Українських поступовців та соціал-демократи закликали діячів Союзу бути обережними зі своїми гаслами та прагненнями.

Яскравим прикладом різкої критики діяльності українських галичан та їх австро-німецької орієнтації зі сторони наддніпрянської еліти є лист Симона Петлюри до одного із членів СВУ Осипа Назарука від 18 грудня 1914 р.: «Ті гасла, ті кличі, з якими виступили галицькі українці під цю добу, не могли стати популярними в російській Україні... Очевидно, що все, що діється нині галицькими емігрантами в напрямку австро-германської орієнтації, з погляду російських українців є помилкою, трагічним непорозумінням ситуації... Можу лише поінформувати: кожний крок, слово і акція, направлені до того, щоб створити обставини на російській Україні, ворожі для цілості російської держави, для знесилення її під цю добу, строго осуджуються на Україні, бо вважаються шкідливими і для інтересів України» [3, с. 188–189]. Загалом український політикум Наддніпрянської України досить стримано і обережно поставився до дій СВУ, оскільки такі ж самі заходи з їхньої сторони, спрямовані проти Російської імперії, могли розцінюватися владним урядом як сепаратистські – «мазепинські». Це у свою чергу призвело б до масових переслідувань та арештів. Крім того, причиною не підтримки СВУ були розбіжності, які існували на той час серед української еліти, щодо вирішення українського питання.

Таким чином, з перших днів свого існування СВУ розгорнув на українських землях та Європі широку інформаційну пропаганду. Розуміючи складне становище українства в період Першої світової війни, члени СВУ вирішили підтримувати дії Австро-Угорщини та Німеччини. Основним своїм ворогом вони вважали Російську імперію, яка на їх думку поневолила український народ. Тому, враховуючи цей аспект, у засобах масової інформації Союзу постійно звучали гасла та заклики об'єднатися усьому українству та стати на шлях боротьби з російською агресією під австрійськими та німецькими знаменами. В періодичних виданнях розміщувалися статті, які різко критикували дії російської влади, а особливо ті, котрі були проведені в окупованих територіях Східної Галичини та Північної Буковини. Завдяки такій риториці, СВУ знайшов багатьох прихильників серед української молоді, студентів та Українських січових стрільців, запит яких в отриманні нової інформації був великим. Важливим аспектом інформаційної діяльності СВУ був її міжнародний характер. Члени Союзу намагалися пропагувати українське питання серед європейських дипломатів, що надавало йому виняткової ролі в міжнародних кулуарах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адамович С. Періодичні видання Союзу визволення України на Західноукраїнських землях (1914–1918 рр.) / С. Адамович // Українська періодика: Історія і сучасність: доп. та повід. сьомої Всеукраїнської наук.-теорет. конф. (17–18 травня 2002 р., м. Львів) / [За ред. М. М. Романюка]. – Львів, 2002. – С. 271–274.
2. До українського народу в Росії // Вістник Союзу визволення України. – 1914. – 5 жовтня. – № 1 (Ч.1). – С. 8.
3. Лист до д-ра О. Назарука від 18 грудня 1914 р. // Симон Петлюра: статті, листи, документи. – Нью-

- Йорк: Українська Вільна Академія Наук в США, 1956. – С. 188–190.
4. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Частина 1 / С. Наріжний. – Прага, 1942. – 372 с.
 5. Наша платформа // Вістник Союзу визволення України. – 1914. – 5 жовтня. – №1 (Ч.1). – С. 1–2.
 6. Німчук І. Українська політична еміграція у Відні в часі світової війни. Придніпрянська еміграція / І. Німчук // Визволення: Місячник вільної української думки за кордоном. – Відень-Прага, 1923. – Ч. 2. – С. 24–29.
 7. Патер І. Г. Союз визволення України: заснування, політична платформа, інформаційно-дипломатична діяльність / І. Г. Патер // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У двох книгах. Книга 1. Історичні нариси / [Упоряд. О. П. Реєнт]. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2014. – С. 363–376.
 8. Подорож до Чернівців // Вістник Союзу визволення України. – 1914. – 31 грудня. – № 1 (Ч. 1). – С. 7–9.
 9. Проти московського насильства! // Вістник Союзу визволення України. – 1914. – 30 листопада. – № 3–4 (Ч. 3–4). – С. 1–4.
 10. Сарбей В. Г. Національне відродження України (15-ти томне видання «Україна крізь віки»: Т. 9.) / В. Г. Сарбей. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.
 11. Ріпецький С. Українське січове стрілецтво: визвольна ідея і збройний чин / С. Ріпецький. – Нью-Йорк: Видавництво «Червона калина», 1956. – 360 с.

Куцик Р.

Науковий керівник – доц. Морська Н. Л.

РОЗВИТОК ГУМАНІТАРНИХ НАУК НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ТА АВСТРІЙСЬКОЇ (АВСТРО-УГОРСЬКОЇ) ІМПЕРІЙ

Кінець XVIII ст. ознаменувався для українців кардинальними змінами. Це був період втрати своєї державності – ліквідації Гетьманщини та Запорозької Січі і потрапляння українських земель до складу двох імперій: Російської та Австрійської (з 1867 р. Австро-Угорської). Настав період майже повної експансії та асиміляції, як в політичному, економічному, соціальному, так і в культурному плані. Майже повсюдно насаджувалося російське та австрійське, а усе українське практично було заборонене. Наука, як складова культури, теж зазнала значних переслідувань та тиску. Хоч не варто стверджувати, що із входженням українських територій до складу різних держав наукова діяльність припинила своє існування. Навпаки, були навіть такі тенденції, коли наші дослідження нічим не поступались європейським. Отож, на сучасному етапі модернізації та кардинальних змін у нашій країні, буде доречним звернення до витоків формування наукових уявлень у минулому, а саме в період, коли не було власної державності.

Метою роботи є висвітлення особливостей розвитку гуманітарних наук на українських землях протягом XIX ст.

Основні **завдання** дослідження полягають у висвітленні та характеристиці специфіки розвитку гуманітарної галузі науки на українських землях у XIX ст.; визначенні особливостей політики влади двох імперій, щодо суспільно-наукової діяльності українських учених.

Об'єктом дослідження є історичні закономірності розвитку гуманітарних наук як важливого напрямку культурного життя українського народу у XIX ст.

Предметом даної розвідки є особливості наукової діяльності відомих учених та дослідників на українських землях Російської та Австрійської (пізніше Австро-Угорської) імперій протягом XIX ст.

Питання становлення та розвитку науки гуманітарного спрямування в Україні на різних історичних етапах не раз ставало предметом наукових досліджень. Зокрема, даній проблемі присвятили свої роботи такі дослідники: В. Бездрабко [1], В. Бокань [2], Н. Булик [3], Г. Додонова [6], М. Семчишин [10], Стельмах [11] та ін.

Велика французька революція кінця XVIII ст. та її наслідки спонукали до виходу європейської наукової сфери на новий рівень. Порівняно з минулою епохою, коли наука мала чіткий поділ на три великі блоки: природничий, технічний та гуманітарний, у XIX ст. вона набирає міждисциплінарного значення. Чітка межа починає зникати і між дисциплінами започатковується процес синтезу та обміну основних методологічних засад. Як відзначає В. Бездрабко, конкретні методи дослідження запозичуються загальними науками, а їх ідеї, концепції, теорії впливають на диференціацію знань і народження нових дисциплін [1, с. 138]. Такий всебічний характер науки сприяв розширенню людських знань про минуле, сучасне і дав

можливість прогнозувати навіть майбутнє. Українська наукова сфера, яка перебувала у тісних зв'язках із загальноєвропейською, теж зазнає значних змін.

Особливою умовою розвитку науки на наших землях у XIX ст. була її концентрація навколо провідних українських університетів: Харківського (1805 р.), Київського (1834 р.), Новоросійського (1865 р.) та ін. Потреба культурного і наукового розвитку, зумовила виникнення і низки інших вищих навчальних закладів. У 1874 р. відкривається Глухівський учительський інститут, за рік – Ніжинський історико-філологічний інститут. На західноукраїнських землях наукові дослідження теж в основному концентрувалися навколо вищих навчальних закладів. У 1849 р. у Львові була запроваджена кафедра української мови та літератури, яку очолив Яків Головацький [5, с. 226–227].

Активізований процес розвитку і поширення вищої освіти у XIX ст., відповідно, тягнув за собою і становлення науки, як однієї із провідних напрямів діяльності університетів. Завдяки фінансуванню зі сторони держави і меценатів, науці вдалося якісно себе покращити і вийти на новий рівень розвитку. Гуманітарний напрямок, витрати на який були меншими ніж на природничий, зміг розвиватись досить непогано, хоча влада постійно придушувала поширення суспільно-наукових ідей, побоюючись революційних потрясінь та зміни існуючого режиму.

Перебуваючи під впливом загальноєвропейських ідей романтизму, українці дедалі більше почали звертати увагу на власну культуру. Збір та опис матеріалів про побут, фольклор, звичаї та традиції українців, призвели до становлення на наших землях такої науки, як етнографія. Її засновником був Григорій Калиновський, який видав 1777 р. у Петербурзі «Опис весільних українських обрядів». 20 років по тому (1798 р.) з'являється перша енциклопедія українознавства «Записки о Малороссии» Якова Маркевича, де стисло викладалися відомості про Україну, її природу, історію, населення, мову і поезію [5, с. 231].

У 1819 р. князь Микола Цертелєв, грузин за походженням, опублікував у Петербурзі «Попытку собрания старых малороссийских песен» – збірку українських історичних дум. У 1831 р. Ізмаїл Срезневський видав «Український альманах» – збірку народних пісень і оригінальних поезій, написаних харківськими поетами, а в 1833–1838 рр. – шість випусків «Запорожской старины» [5, с. 231].

Український професор Московського університету Йосип Бодяньський присвятив свою магістерську дисертацію (1837 р.) порівнянню російських та українських народних пісень. У галузі етнографії та фольклористики плідно працювали Т. Рильський, В. Гнатюк, М. Сумцов, П. Чубинський, Б. Грінченко та багато інших фахівців [5, с. 231–232].

Слід зазначити, що усі дослідження в галузі етнографії в першій половині XIX ст. носили нагромаджувальний характер. Основним завданням було якомога більше зібрати фактів та матеріалів про український фольклор, побут і традиції, для подальшої можливості їх опублікування й інтерпретації. Завдяки такій плідній роботі дослідників, сьогодні ми маємо безліч безцінних матеріалів, які можна використовувати в наукових доробках.

Не стояла на місці у той час й історія, яка в основному формувалася навколо таких великих центрів як Київ та Харків. Серед істориків Харківського і Київського університетів, які розробляли теоретичні аспекти історичної науки і справили вплив на появу нової генерації науковців, виділимо В. Циха, М. Луніна і О. Рославського-Петровського. Володимир Цих дотримувався морально-естетичної концепції історичного процесу, в основу якого покладено моральний розвиток «роду людського, як індивідуально, так і за народами». Історичний процес розглядався ним як органічне поєднання одиничного і загального, як «єдиний потік». Під загальним він розумів «людство в цілому», а одиничне виступало у формі дій «людини на громадянській, розумовій і моральній ниві його буття». На думку професора, історичний розвиток окремих осіб і націй, народів, держав і людства в цілому здійснюється шляхом прогресу, як морального самовдосконалення. Відповідно до сучасних йому уявлень, В. Цих розумів прогрес як неминуче просування людства вперед. Кінцевою метою прогресу, він вважав моральне удосконалення людини і людства в цілому [11, с. 54–55].

Михайло Лунін постійно підкреслював індивідуальність історії, її унікальність і неповторність. Історія може бути пізнана, оскільки в її основі лежать реальні події, історичні факти. Процес пізнання здійснюється від одиничного до загального від конкретного історичного факту до універсальної, всеосяжної картини людства. М. Лунін переконував, що як історичний процес у цілому, так і

локалізовані у просторі й часі індивідуальні історичні утворення, розвиваються за «вищими законами Діалектики Історії». Боротьба протилежностей і їх синтез є головною умовою внутрішнього руху історії, досягнення народами відповідної бази для свого подальшого розвитку якою, на його думку, є просвіта. Але для цього «завжди необхідні різномірні елементи, і боротьба цих елементів є необхідною умовою подальшого розвитку» [11, с. 56].

Для М. Луніна, як послідовника гегелівської філософії історії, історія людства здійснюється в духовній сфері. Особливо показовою в цьому плані є його стаття «Декілька слів про Римську історію». Універсально-історична концепція, запропонована М. Луніним, ґрунтується на конструкції всесвітньої історії німецького філософа. Субстанціональним в історичному процесі виступає «дух», який відповідно до гегелівської дедукції проходить три ступені – «існуючий в собі», «існуючий для себе» й «існуючий в собі і для себе». Відтак, виникає середземноморсько-антична культура, яка згодом об'єднується з північноєвропейською й утворює європейську цивілізацію [11, с. 56].

Учнем М. Луніна був Олександр Рославський-Петровський. Він мав самостійний погляд на окремі теоретичні проблеми історії. На відміну від свого вчителя, він значно менше уваги приділяв універсально-історичним конструкціям, небезпідставно вважаючи, що «ніяка сила розуму не в змозі охопити цього безмежного океану подій, які з кожним днем народжуються і зникають, тоді як будь-яка подія, навіть маленька, має свій смисл, складає відповідну літеру у великій книзі Всесвіту». Професор зосереджувався на розв'язанні складної історіософської категорії «прогрес», антиномії єдності історії і взаємодії її частин, проблемі ролі особи в історії, значенні економічних факторів в історичному процесі, методології історії тощо [11, с. 57].

Для характеристики історії професор вводить категорію «розвиток» у розумінні простого руху історії, кінцевою метою якого є утворення нових подій. Учений поділяє ідею про єдність історії людства, джерелом якої є єдність людського життя. Вона обумовлюється тим, що життя людини і хід людської історії визначаються Богом. Пізнавальні можливості людського розуму обмежені, оскільки як майбутнє, так і минуле визначене одними загальними законами, «з початку віків окреслених рукою Творця». Звідси й неможливість для історика зрозуміти весь хід світової історії, відмова від універсалізму [11, с. 57].

Серед визначних учених слід виділити Михайла Максимовича. Призначений у 1834 р. на посаду професора Київського університету, Максимович почав видавати альманах «Києвлянин» і тут, у Києві, з'явилися його видатні праці з різних галузей науки. Найбільшу увагу Максимович приділяв історичним дослідженням. Він рішуче виступав проти «норманської теорії», головним апологетом якої був російський шовініст – історик М.Погодін. У 1837 р. він видає свою працю «Откуда идет русская земля», а в ній висловлює погляд, що не нормани, а слов'яни були творцями київської княжої Русі [10, с. 266].

У цей період активно розвивається і філософія. Суттєвий внесок у становлення філософської галузі зробив німецький учений Йоганн Шад. За час своєї професури у Харківському університеті (1805–1817 рр.) він створив там своєрідний центр філософського життя, що мало великий вплив на формування світогляду студентів і освічених кіл харківського громадянства. Саме в Харкові проф. Шад написав свої головні філософські твори, зокрема сформулював романтичну філософію нації та дав ґрунтовну працю про природні права людини. Професор приніс з собою в харківський центр українського відродження «глибину і грандіозність» німецької класичної філософії, що тоді неподільно панувала в Європі і почасти започаткувала клімат європейської «весни народів» і їх вимоги на державне самовизначення [10, с. 220]. Відомими тогочасними філософами були також Петро Лодій, Василь Довгович, Михайло Полетика, Андрій Дудрович та ін. Значних успіхів у цій же галузі досягнув Орест Новицький, який у своїх творах аналізує, що дає підстави філософії, бути найвищим виявом людського духу.

Але вже у 1850 р. філософія була усунена з програм російських університетів, бо «користь її не доведена, а шкода від неї можлива...» [10, с. 222]. Російська влада розуміла, що поширення західноєвропейських ідей та зростання самоусвідомленості серед українського народу, може стати причиною потрясінь або навіть революційних подій. Тому зі сторони уряду здійснювалися заходи, які обмежували розвиток наукових знань, а особливо тих котрі стосувалися ідеологічної сфери. Незважаючи на обмеження та заборони зі сторони іноземних властей, розвиток гуманітарних наук на українських землях у першій половині XIX ст. вийшов на новий рівень. Заснування університетів та

інших вищих навчальних закладів сприяє розвитку гуманітарної сфери, а особливо історії та філософії, які за своїм змістом та насиченістю виступають головним способом для розуміння власної самобутності й ідентичності, є важливими в умовах бездержавності. Потрібно відзначити, що українська гуманітарна (суспільна) галузь перебувала у тісних взаємовідносинах із загальноєвропейською, що, у свою чергу, сприяло достатньому обміну інформацією та формуванню повноцінної науково-світоглядної картини світу.

У другій половині XIX ст. розвиток науки набирає нового характеру. В російській та Австро-Угорській імперії наблизилися кризові ситуації, що дозволило забезпечити лібералізацію режимів. У зв'язку із цим значно активізувалося наукове життя українців. Дедалі більше зростала кількість наукових інститутів та провідних учених, праця яких була рівнею європейській. На той час, значну роль у координації творчих пошуків між ученими відіграли численні наукові товариства, які виникли у 70–90-х рр. Розвиткові історії, археології, філології в Україні значною мірою сприяла діяльність організованого в 1873 р. у Києві Історичного товариства Нестора Літописця (з 1874 р. воно існувало при університеті). У 1877 р. воно почало видавати свій часопис «Чтения», в якому друкувалися наукові праці, прочитані або викладені на засіданнях товариства. Тематика видань товариства охоплювала широке коло питань історико-філологічних наук. Значне місце посідало дослідження історії й археології України, а також стародавньої літератури [6, с. 26].

У 1869 р. виникає Харківське історико-філологічне товариство, найактивнішими учасниками якого були Д. Багалій, М. Дринов, О. Потебня, М. Сумцов та інші викладачі університету. При товаристві також було створено історичний архів, етнографічний музей і бібліотеку. З 1892 р. почав працювати педагогічний відділ, який видавав науково-педагогічні праці з доповідями та рефератами [6, с. 26].

Важливою науковою подією на українських землях другої половини XIX ст. стало заснування у Львові в 1873 р. Літературного товариства ім. Т. Шевченка. 13 березня 1892 р. воно було перетворене в Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ). У новому статуті йшлося, що головним завданням товариства є: «плекати та розвивати науку в українсько-руській мові, зберігати та збирати всякі пам'ятки старовини і предмети наукові «України-Руси». 11 травня 1893 р. на перших загальних зборах вирішено наукову роботу Товариства провадити в трьох головних секціях: Історично-філософській, Філологічній і Математично-природничій, а також, постановлено зреалізувати видання «Записок НТШ», що мали стати його науковим органом. Слід відзначити, що з 1894 по 1913 р. головою НТШ був відомий науковець, професор Михайло Грушевський. Саме за нього воно досягло найбільшого розвитку [4, с. 7].

Виникнення великої кількості різноманітних товариств сприяли концентрації та інституалізації науки як такої. Кожне товариство мало свою сферу діяльності, що сприяло зосередженню на одній науковій галузі та покращенню матеріально-технічної бази, а також підвищення рівня якості самих досліджень.

У цей період значні зрушення відбулися в історичній науці, завдяки виданням архівних матеріалів, літописів, мемуарів та інших матеріалів. Розширилась їх джерельна база, зріс обсяг наукової продукції, зміцніли творчі зв'язки істориків, посилювався інтерес до історії України. Комісією для розгляду давніх актів у Києві, продовжувалось видання багатотомного «Архива Юго-Западной России» – великого зібрання історичних документів і літературних пам'яток Правобережної і Західної України XIV–XVIII ст. Велику цінність для вивчення історії українського народу становлять опубліковані в Петербурзі в 1863–1892 рр. 15-томні «Акты Южной и Западной Руси». Важливу роль у пошуків історичних досліджень відіграв щомісячний журнал «Киевская старина», заснований 1882 р. у Києві [12, с. 519].

Історична наука мала у своєму складі різні напрямки і течії. Часто цей період називають дворянським, оскільки вона концентрувалася в колах заможних людей. Проте, уже надалі вона набирає буржуазного характеру, охоплюючи широкий спектр проблем, зокрема такі, як питання національної самовизначеності та державності. Загалом, потрібно зазначити, що історична наука XIX ст. містила великий фактичний матеріал, натомість елементи критики та інтерпретації були незначними. З часом дедалі більше на практиці почали застосовуватися такі методи дослідження, як аналіз, синтез, порівняння, що у підсумку завершувалися ґрунтовними висновками.

Плідною діяльністю виділявся Микола Костомаров. З-під його пера з'являються все нові й нові праці – «Богдан Хмельницький», «Гетьманство Виговського», «Гетьманство Юрія Хмельницького»,

«Руїна», «Мазепа», «Павло Полуботок» та ін. У численних дослідженнях він намагався вирішити, ним же поставлене, завдання: висвітлення історії широких народних мас як основного предмета історичної науки. Вагомим був творчий доробок Олександра Лазаревського, присвячений історії Лівобережної України другої половини XVII–XVIII ст. у працях «Малороссийские посполитые крестьяне» (1648–1783 pp.), «Описание старой Малороссии», «Люди старой Малороссии» та інших. Він розробив значною мірою нові питання: формування на Лівобережжі феодального землеволодіння, перетворення козацької старшини на поміщиків та закріпачення нею селян і козаків. Помітну роль відігравав Володимир Іконников, автор фундаментального «Опыта русской историографии». Численні праці з історії, археології та етнографії України, написав Володимир Антонович. Серед них: «Дослідження про міста в Південно-Західній Русі за актами 1432–1500–1798», «Дослідження про козацтво за актами 1500–1648», «Археологічні знахідки і розкопки в Києві і Київській губернії» [12, с. 518].

З 80-х років дослідження історії України розпочала історик та етнограф народницького, а згодом буржуазно-ліберального напрямку, Олександра Єфименко. Їй належать праці «История украинского народа», «Конные суды в Левобережной Украине», «Дворянское землевладение в Южной Руси», «Очерки истории Правобережной Украины» та ін. [12, с. 519].

Значних успіхів досягла етнологія і антропологія. Відомим дослідником цього напрямку був Федір Вовк. Разом з Драгомановим і Зібером, він покинув Росію і працював, головним чином, у Парижі, де опублікував французькою мовою працю з етнографії українців, що була першою спробою широкого ознайомлення європейської публіки з українським народним побутом. Європейській науці він більше був знаний як антрополог-еволюціоніст, фахівець з порівняльної антропології приматів і людини. За свій науковий доробок, Ф. Вовк був нагороджений орденом Почесного легіону. Жваву дискусію викликали його висновки щодо антропологічних особливостей українців, які свідчили про наближення їх до південно-європейських расових груп, на відміну від росіян та білорусів [9, с. 451].

Політика жорстокого національного гноблення, що її проводив царський уряд (Валуєвський циркуляр 1863 р. і Емський акт 1876 р., згідно з якими заборонялося друкувати літературу українською мовою), значно ускладнила розвиток філологічних наук. Однак, і в цей складний час, учені дбали про прогрес українського мовознавства. Значна робота провадилася в галузі лексикографії. Численні праці з історії української мови, літератури й фольклору написав Павло Житецький – «Очерк звуковой истории малорусского наречия», «Очерк литературной истории малорусского наречия в XVII в.» та ін. [12, с. 519].

Олександр Потебня ґрунтовно досліджував проблеми національного мовознавства, які викладені в його фундаментальних працях: «Из записок по русской грамматике», «Мысль и речь», «Заметки о малорусском наречии» та ін. Мова, за Потебнею, є процесом постійного тривалого творчого зусилля духу (і в цьому плані вона ніколи не завершується, не «застигає» як готовий результат). О. Потебня рішуче засуджував Емський указ щодо заборони української мови і ввезення українських видань в Україну з-за кордону, різко критикував «інтелігентних» представників панівної нації, які вважали, що перехід поневолених націй на мову гнобителів ніби «залучає» перші до культури та цивілізації. При цьому він наголошував на моральній виправданості недовіри поневоленої нації до нації гнобителів, наводячи українське прислів'я: «Може ти, москалю, і добрий чоловік, та шинеля твоя злодій». Потебня відстоює «право національних культур, тобто право народів на самостійне існування і розвиток» [12, с. 519–520].

Значних змін у другій половині XIX ст. зазнала і філософія. Широкого поширення набули західноєвропейські ідеї позитивізму. Першим його пропагандистом в Російській імперії став нащадок старшинського роду з Полтавщини військовий інженер В.В. Лесевич (1837–1905 pp.), книга якого «Опыт критического исследования позитивной философии» (1877 р.) вперше систематизовано ознайомила українського читача з поглядами О. Конта. Після заслання, яке В. Лесевич відбував за зв'язки з народовольцями, він заснував першу в Україні сільську школу українською мовою, брав активну участь у громадському русі та уважно стежив за розвитком позитивістської філософії [9, с. 449]. Філософська думка 60–70-х pp. в Україні репрезентована своєрідною гуманістичною концепцією, котра мала назву «філософія серця». Її автор – Памфіл Юркевич. Розум, вважав він, виявляє загальне в діяльності людей, серце – основа неповторності й унікальності людської особистості. Тим-то в серці творяться ті явища й події

історії, які принципово неможливо вивести із загальних законів. «У серці людини лежить джерело тих явищ, які закарбовані особливостями, не впливають з жодного поняття чи закону». Звичайно, розум, «голова» керує, планує, диригує, але серце – породжує [12, с. 520].

«Філософію серця» сповідував відомий український письменник Пантелеймон Куліш. На його погляд, все на світі розпадалося на дві категорії, залежно від свого відношення до України: на добро і зло, на друзів і ворогів, на будівничих і руїників, на святе і нечисть. І саме шукання основної лінії поділу на те, що за Україну, а що проти неї, було основною темою його міркувань. Мислитель вважав, що основою «внутрішнього» людини є її серце і воно завжди в конфлікті із «зовнішнім» людини, в серці і «надія», і «передчуття», і «віра». Для нього серце, тобто внутрішня людина, зв'язана з Україною, з батьківщиною. Забути про неї можливо лише тоді, коли в людині зовнішнє бере гору над внутрішнім. Із серця і через серце озивається до людей історія: крізь сучасність говорить до нас минуле [10, с. 295].

Можна зробити висновок, що, незважаючи на втрату власної державності, українці все ж зуміли розвивати свою культуру, важливою складовою якої була гуманітарна сфера. Наука, перебуваючи під впливом загальноєвропейських тенденцій та власних вікових традицій, репрезентована яскравими дослідженнями вітчизняних учених, котрі за рівнем професійності не поступалися нікому. Хоч окупанти намагалися придушити будь-який національний самовияв, все ж активна діяльність українців забезпечувала постійний розвиток наукових знань. Докорінні зміни в гуманітарних дисциплінах відбулися у другій половині XIX ст., коли в Російській та Австро-Угорській імперіях були проведені реформи. З цього часу наука стала одним із важливих елементів культурного життя нашого народу. Багато хто з українських дослідників стали відомими на весь світ. Становлення історії, філософії, етнографії та ін. наук гуманітарного спрямування, було однією із передумов формування у суспільній свідомості на початку XX ст. переконання: необхідності побудови власної суверенної національної держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бездрабко В. Розвиток науки про документ у XIX ст.: візії теорії і практики / В. Бездрабко // Український історичний журнал. – 2011. – №1. – С. 137–165.
2. Бокань В. Історія культури України: Навч. посіб. / В. Бокань, Л. Польовий. – К.: МАУП, 2001. – 256 с.
3. Булик Н. До питання про формування археологічної науки в Галичині у XIX столітті / Н. Булик // Матеріали і дослідження Прикарпаття і Волині. – Львів, 2005. – Вип. 9. – С. 372–385.
4. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка 1892–1930 / Л. Винар. – Мюнхен: Видавництво «Дніпрова хвиля», 1970. – 110 с.
5. Греченко В. Історія української культури: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Греченко, К. Кислюк. – К.: Кондор-Видавництво, 2013 с. – 352 с.
6. Додонова Г. Наукова діяльність українських університетів другої половини XIX – початку XX ст. / Г. Додонова // Мандрівець. – 2011. – №4. – С. 25–29.
7. Іваненко О. Міжнародні зв'язки університету св. Володимира (60-ті рр. XIX ст.) / О. Іваненко // Український історичний журнал. – 2011. – №1. – С. 52–70.
8. Перегуда Є. Історія української культури: навчальний посібник / Є. Перегуда, В. Панібудьласка, А. Тороп, В. Макогон та ін. – К.: КНУБА, 2010. – 149 с.
9. Попович Ж. Нарис історії культури України / Ж. попович. – К.: «АртЕк», 1998. – 728 с.
10. Семчишин М. Тисяча років української культури (2-е видання) / М. Семчишин. – К.: АТ «Друга рука», МП «Феникс», 1993. – 550 с.
11. Стельмах С. Становлення історичної науки в Україні у першій половині XIX століття / С. Стельмах // Наукові записки. Історичні науки. – 2001. – Том 19. – С. 54–58.
12. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб [М. Закович, І. Зязюн, О. Семашко та ін.]; за ред. М. Заковича. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 622 с.

Литвин Н.

Науковий керівник – проф. Зуляк І.С.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ГІМНАЗІЇ (ПОЧАТОК XX СТ. – 1939 Р.)

До діяльності гімназій завжди була прикута посилена увага з боку шкільної влади і суспільства. І це, закономірно, адже у їх стінах відбувалося не тільки підготовка учнів до вищих студій, але й остання, генеральна перевірка їх готовності до навчання у цих закладах.

Львівська академічна гімназія була чи не єдиним середнім навчальним закладом, який відіграв провідну роль у підготовці майбутньої інтелектуальної еліти. Пріоритет цієї гімназії полягав у тому, що саме вона однією з перших була українізована.

Метою і завданнями дослідження є: відтворити цілісну картину функціонування Львівської академічної гімназії з часу її українізації до початку Другої світової війни; розкрити події, які призвели до українізації гімназії; з'ясувати культурно-виховні процеси як засіб національного виховання галицької молоді.

У історико-педагогічній літературі до проблем гімназійної освіти на західноукраїнських землях звертаються такі дослідники, як І.Курляк, у працях якого висвітлюються передумови заснування та етапи розвитку галицьких українських гімназій за Австро-Угорщини, аналізується зміст навчальних планів, а також програм і підручників з усіх гімназійних предметів. Автор аналізував національно-освітні традиції перших українських середніх шкіл та проблеми становлення сучасних закладів для обдарованої молоді, розкрив суспільно-політичні та культурно-освітні передумови становлення рідномовних закладів класичної освіти (гімназій, ліцеїв, університетів) на західноукраїнських землях у ХІХ–ХХ ст., але у своїх дослідженнях про Львівську академічну гімназію (далі – ЛАГ) він згадує лише побіжно [1;2]. Такі дослідники, як С.Шах [3], Л.Баїк та Б.Мітноров [4] характеризують лише освітній процес взагалі, не подаючи інформацію про ЛАГ.

Окрема інформація почерпнута зі статей суто педагогічного характеру: Ю.Рудницького, С.Рудницького, у яких розкрито методику і традиції викладання в гімназії таких важливих предметів, як українська мова, географія, німецька мова та історія України [5].

Важливим для аналізу політичних заходів шкільної влади Австро-Угорщини та Польщі є низка праць тогочасних авторів, зокрема, І.Павлюка [6], Я.Романенка [7], у яких подано аналіз шкільного законодавства у відношенні до середніх шкіл загалом та ЛАГ зокрема.

Основний масив джерельної бази становлять звіти про діяльність Академічної гімназії, які видавалися щороку окремими брошурами [8;9;10;11]. З них можна почерпнути інформацію про склад учительського збору, плани навчальних програм у восьми класах, теми письмових задач у вищих класах, матуральні завдання, інформацію про навчальне обладнання школи, допомоги учням. У звітах також друкувалися важливі розпорядження шкільної влади, повідомлення про записи учнів, оплату за навчання, іспити, викази шкільних книжок, бібліографія. Ця вся інформація містилася в урядовій частині звіту. А у першій частині звітів, зазвичай, подавалися наукові публікації викладачів гімназії на різноманітну тематику.

Звідомлення з 30-х рр. ХХ ст. становлять цікавий матеріал розвитку шкіл, включно із загальним планом навчання та різними методичними нововведеннями [8].

Значним недоліком сучасної історіографії є відсутність комплексного підходу до висвітлювання цієї теми. Більшість дослідників у своїх працях зосереджують увагу лише на тому чи іншому аспекті проблеми. Тому стан наукової розробки теми потребує глибшого і більш зваженого її розгляду та практичного узагальнення.

ЛАГ відіграла чималу роль у національно-культурному відродженні Східної Галичини. Від початку свого існування вона вповні заслуговує на серйозне наукове дослідження.

ЛАГ мала новий, досі не практикований устрій. Вона стала складовою частиною університету, тому в її статуті було зазначено, що випускники цього навчального закладу не потребували здачі шкільних іспитів, і вписів при вступі в університет, а автоматично ставали студентами. Учні гімназії, як і студенти університету мали багато рівних можливостей, зокрема, брати участь у святкуваннях університету [1, с.57].

У системі навчання теж відбулися зміни. Філософські і богословські курси, що раніше були в програмі навчання гімназії, відтепер викладалися в університеті. Оскільки гімназія була складовою частиною навчального закладу, їй присвоїли назву “академічної”. Водночас вона отримала назву “першої”, за місцем у новій шкільній мережі міста Львова [5, с.9].

Завдяки новим мовним законам полякам вдалося в усіх східно-галицьких середніх школах запровадити польську викладову мову, за винятком лише німецької мови, в яких руська мова навчання існувала здавна. Однак, оскільки шкільних підручників українською мовою не було, навчання і надалі відбувалося за допомогою німецьких, а частково і польських підручників, затверджених міністерством. Таким чином, у 1 класі ЛАГ вивчали латинську мову на підставі німецького підручника; при навчанні географії, математики й

природознавства учителі використовували німецьку або українську термінологію, а учням дозволили відповідати однією з цих мов, залежно від їх вибору. Учителями цього класу призначали таких педагогів, що володіли українською мовою [4, с.25].

Крайова шкільна рада одначе і не намагалась вводити у вищих класах ЛАГ української мови навчання. Виправданням цього була відсутність українських підручників і усталеної української термінології. Офіційна влада вважала, що навіть якщо й існує українська термінологія, то вона запозичена з російських шкільних посібників, а це поляки трактували, як москвофільство [4, с.26].

На основі сеймової ухвали з'явилося розпорядження про введення в усіх вищих класах ЛАГ польської мови навчання, що призвело до українських протестів. Цей час в гімназії відзначився ще й тим, що її директором став українець, о.Василь Ільницький, патріот і народовець, який своїм умілим керівництвом навчальним закладам надавав йому національного напрямку та дбав про релігійне виховання молоді [6, с.58].

На той час існували лише читанки з української мови для чотирьох нижчих гімназійних клас і катехизм о.М.Осадци, а для інших предметів українських видань ще не було. Крім того не було й усталого термінології і кожен учитель називав речі по-своєму. З того приводу директор школи часто закликав учителів використовувати народну мову, найбільш зрозумілу учням. Після введення польської мови навчання у вищих класах виникла інша складна ситуація, що видно з розпоряджень шкільної влади, а саме: учні, що перейшли до 5-го польськомовного класу, опинилися знову перед новими труднощами, а це впливало на успіхи учнів в навчанні. Це ускладнення відразу зникло з поширенням української мови на усі вищі класи гімназії [7, с.78].

Назва “Академічна гімназія” збереглася за навчальним закладом, як і її перше місце між гімназіями. Отже, ЛАГ була єдиною українською гімназією в краї вродовж майже десяти років, аж до заснування Перемиської гімназії. Хоч добитися права викладу українською мовою в існуючій владі, для українських патріотів було досить важко і проблематично.

З початком Першої світової війни 1 серпня 1914 р., обидві гімназії було закрито, а учителі й учні перебували тим часом на канікулах. З наступом російської армії і відступом австро-угорського війська з Галичини, край захлинула хвиля русифікації. У містах Галичини створено тримісячні курси для учителів Східної Галичини і Північної Буковини, які мали на меті підготувати кадри для майбутніх російських шкіл. На курсах викладалися російська мова, історія і географія Росії, а також російська наукова термінологія. Навчання там було безкоштовним і загальнодоступним [7, с.85].

ЛАГ відновила своє функціонування у вересні 1915–1916 рр. після визволення міста австрійською армією. Тоді було скорочено програму навчання так, що в одному році учні проходили курс двох шкільних років. Завдяки ініціативі крайового інспектора українських гімназій директора Івана Копача, у Відні відкрилися окремі гімназійні курси для української молоді, під проводом директора І. Кокорудза, а також матуральні курси для колишніх військових [12, с.97].

До 1921 р. будинок Головної гімназії перетворився на шпиталь. Навчання відновилось у вересні 1921 р. у приміщенні Народного дому для обидвох гімназій. У час війни навчалось 321 учнів в першому півріччі 1920–1921 рр. і 333 – у 1921–1922 навчальному році [6, с.34].

Оскільки приміщення Народного дому на той час було вільними – бібліотеку перенесли до бурси на вул. Курковій, 14, музей вивезено до Росії, а читальня й “Руское касино” не діяли [12, с.57].

В 1920–1921 навчальному році гімназії під керівництвом І. Кокорудза і надалі розташовувалися в Народному домі. Будинок Головної гімназії продовжувало займати польське військо. З осені 1921 р. військова влада евакуювалась і Головна гімназія повернулася до власного будинку.

Про українсько-польське протистояння того часу вказує факт, що під загрозою провокацій з боку польської молоді, учні “головної” організували оборону митрополичої палати за відсутності митрополита у 1921–1922 рр. “Філія” залишалась на 3 поверсі Народного дому, де її учням доводилося довгі роки “тиснутися” в одному коридорі, бо не дозволялося студентам виходити на “чуже” подвір'я [12, с.61].

Важкими були початки виховної діяльності гімназії в нових політично-правових умов і скрутного матеріального становища. Важко було в той час вчителям. Щоб отримати учительську посаду, персонал школи мав скласти службову присягу лояльності до Речі

Посполитої. Внаслідок того часто доходило до “кривлення” душ українських учителів державних шкіл (зокрема гімназій) та до внутрішніх і зовнішніх суперечностей між голосом власного сумління і національного обов’язку, з одного боку, й вимогами життя з іншого. Коли ж треба було вибирати то вибір, був наслідком компромісу між вимогами життя й потребою рятувати те, що можна врятувати [12, с.69].

Згідно з розпорядком від 8 січня 1921 р. польська влада скасувала автономну галицьку крайову шкільну раду і створила кураторію Львівської шкільної округи, а верховне керування державним шкільництвом перебрало Міністерство освіти [12, с.71].

Полонізація захопила спочатку народне шкільництво шляхом так званої “утраквізації” (системи з міщаних польсько-українських шкіл, що мали на меті полонізувати українських дітей – примітка автора), а тоді на черзі були й середні школи. Хоча ці наміри на перших спробах не здійснився, все ж таки в українських гімназіях польська влада запровадила польські виклади з історії, географії й науки про сучасну Польщу, а потім і військову підготовку і для цих предметів призначалися польські учителі, перетворюючи таким чином українські гімназії у польські [13, с.26].

Серед учнів думки про роль своєї гімназії були поділені. Проблему зумовлювала специфічна негативна ситуація, за якої в українській школі треба було віддавати більше уваги Польщі, ніж своєму рідному красві й народові. Через це одні з них вважали її інструментом державної влади, що працює для польських цілей, інші виправдовували слабкі позиції гімназії, мотивувавши це тим, що в умовах відсутності державності служить вона, в міру можливостей інтересам української молоді. Усі погоджувалися з тим, що завдяки гімназії, якою б недосконалою вона не була, існує все ж таки можливість отримувати знання [9, с.20].

У польській середньо-шкільній системі не було місця для традиційної “академічної” гімназії чи за її назвою, чи навіть за її змістом. І “головну” і “філію” у 1934 р. ввели у загальну реорганізовану та уніфіковану систему освіти, як державну гімназію з українською (офіційно з руською) мовою навчання [7, с.42].

З 1930 р. цю класичну гімназію перетворили на гуманітарну, вивівши з навчального плану грецьку мову. У 1933–1934 навчальному році почалася ще й поетапна структурна перебудова колишньої восьмирічної академічної гімназії на чотирирічну середню школу нового типу [7, с.75].

У 1936–1937 навчальному році ця школа вже мала усі чотири класи нової гуманітарної гімназії, навчання у якій завершувалося так званою “малою матурою”. Склавши цей іспит, учні колишньої академічної гімназії мали складати вступні іспити до ліцею [12, с.77].

За своїми особистими зацікавленнями і здібностями, учні вступали до одного з трьох ліцеїв – класичного, гуманістичного або математично-природничого. Не всюди були однорідні ліцеї. У “філії”, наприклад, був “класичний” і “природничий” ліцеї, а у “головній” – “гуманістичний” і “математично-природничий” [12, с.80].

У 1937–38 навчальному році почав функціонувати 1 клас ліцею, а в 1938–1939 навч. році 2, після якого абітурієнти склали “головну матуру” і отримали право продовжити навчання в університеті. У “головній” гімназії відбулася ще одна зміна у 1933 р. На підставі розпорядження Міністерства освіти (з 30 серпня 1933 р.) у 1933–1934 навчальному році там відкрили коєдукаційний відділ з правом приймати 10% дівчат (переважно доньок державних службовців). Це була перша і єдина державна коєдукаційна гімназія у Львові. Складалася вона з 12 класових кімнат: фізичного, викладового залів, біологічного, гуманітарного, декількох наукових кабінетів (хімічного, природного, історико-географічного), рекреаційного та спорт залів, разом з вівтарем для богослужінь [9, с.39].

В обох гімназіях наприкінці 30-х рр. ХХ ст. помітно було оновлення матеріально-технічної бази: бібліотек, кабінетів, але разом з тим продовжувалася і колонізація шкіл через введення польських предметів, при чому кількість годин польської мови дорівнювала кількості української [9, с.40].

В гімназіях також діяли уроки рідного виховання і культури, драматичні, наукові, музичні, краєзнавчі, спортивні, протиалкогольні гуртки, класові громади, світлиці, поширювався культ Т.Шевченка, М.Шашкевича, І.Франка. Від 1912 р. серед молоді особливою популярністю користувалася організація “Пласт” організована О.Тисовським. Для зміцнення релігійного виховання, крім годин релігії, спільних богослужінь з хоровим супроводом, виникла “марійська дружина” (1933 р.), а допомогою студентам займалося товариство “Руслан”, серед його засновників був кардинал С. Сембратович і видатний професор Ю.Романчук [12, с. 64].

У подальшому директорами “головної” гімназії після І. Кокорудза, були філолог М.Сабат (1928–1930 рр.); колишній військовий, професор С.Лещій, що спочатку управляв гімназією тимчасово, до 1931 р.; колишній директор української гімназії в Перемишлі Д.Лукиянович (до 1934 р.) і вдруге С. Лещій аж до вибуху Другої світової війни в 1939 р. [12, с. 65].

Під час війни, після першої більшовицької окупації Галичини (1939–1941 рр.) директором гімназії був філолог П.Мечник, а директором “філії” В.Радзикович [12, с. 69].

З другим приходом більшовиків на західноукраїнські землі обидві гімназії перестали існувати. Після того як їх включили в радянську систему комуністичної освіти. Так закінчила своє існування в різних формах періодичних організаційних перетворень ЛАГ, що випустила за час своєї діяльності понад 60 випускників, провідних діячів українського національного життя.

Отже, за весь період свого існування ЛАГ була зразком кращих освітньо-культурних традицій. Середнього навчального закладу її рівня у той час в Галичині не було, про це свідчить рівень кваліфікації викладачів гімназії. Сама структура навчального закладу була досконало відлагоджена, дбаючи про потреби, як викладачів так і студентів. Функціонування бібліотек, різноманітних гуртків сприяло покращенню знань гімназистів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Курляк І. Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.) / І. Є. Курляк. – Львів, 1997. – 222 с.
2. Курляк І. Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття) / І. Є. Курляк. – Тернопіль, 2000. – 328 с.
3. Шах С. Реформа шкільництва. Погляд на її ціль, прояви й організацію / С.Шах. – Перемишль, 1967. – 155 с.
4. Баїк Л., Мітюров Б. Стан народної освіти, школи і педагогічної думки на західноукраїнських землях на період Австро-Угорської монархії / Л.Баїк, Б.Мітюров. – Дрогобич, 1965. – 59 с.
5. Рудницький С. З географічної шкільної практики / С.Рудницький // Наша школа 1939. – № 2–3. – С. 7–15.
6. Павлюк І. Боротьба за народну освіту в Західній Україні (1919–1939 рр.) / І.Павлюк. – Київ, 1957. – 127 с.
7. Романенко Я. С. Чужа мова й двомовність у школі / Я.С.Романенко. // Шлях виховання й навчання. Педагогічний тримісячник. – Львів, 1936. – 175с.
8. Звідомлення за рік шк. 1932/33. Державна гімназія українською мовою навчання у Львові. – Львів, 1933. – 67 с.
9. Звідомлення про життя і працю в державній гімназії з українською мовою навчання у Львові за шк. рік 1937/38. – Львів, 1968. – 84 с.
10. Звіт дирекції ц.к. академічної гімназії у Львові за рік шк. 1908/09. – Львів, 1909. – 55 с.
11. Звіт дирекції ц.к. академічної гімназії у Львові за рік шк. 1920/1921. – Львів, 1921. – 40 с.
12. Ювілейна книга Української академічної гімназії у Львові. На 100-річчя першого українського іспиту зрілості (1878-1978). Філадельфія – Мюнхен, 1978. – Ч.1. – 611 с.
13. Кордуба М. Утраквізм в гімназії / М.Кордуба. – Чернівці, 1939. – 44 с.

Шиндлярський Т.

Науковий керівник – проф. Коріненко П. С.

РОЗВИТОК ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УРСР В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ В 1951–1958 РР.

В умовах кардинальних змін в сучасному українському суспільстві, проблема охорони здоров'я посідає одне із важливих місць. Питання модернізації медичної галузі на сьогодні є необхідним. Для того щоб краще зрозуміти, як діяти у сучасному руслі, потрібно звернутися до витоків минулого, для того, щоб врахувати колишній досвід. Саме в радянський час система охорони здоров'я набуло зовсім іншого аспекту, оскільки соціальна сфера обслуговування тоді була однією із важливіших.

Проблема розвитку охорони здоров'я УРСР в сільській місцевості в 1950-х рр. є мало дослідженою. Окремі питання розкрито в працях: Д. В. Гофріна [15], Г. Е. Процека [14], В. І. Маєвського [12], Л. С. Боголепова [11], І. Б. Ростоцького [3] та ін.

На початку 1950-х рр. з метою покращення медичного обслуговування передбачалося провести в п'ятій п'ятирічці подальше розширення ліжкової мережі лікарень і місць в дитячих яслах не менше, ніж на 20%, в дитячих садках – на 40%, збільшити кількість місць у санаторіях – на 15%, у будинках відпочинку – на 30%. Передбачалося також збільшення кількості лікарів

не менше ніж на 25% і розширення заходів з підвищення їх кваліфікації. Також, намічалось збільшити до 1955 р. не менш ніж в 2,5 рази в порівнянні з 1950 р. виробництво медикаментів, медичного обладнання та інструментів. Зокрема ці наміри знайшли своє відображення в директивах XIX з'їзду КПРС в 1952 р. [1, с. 511].

В цей період медичні працівники Радянської України були ініціаторами нових починань в області поліпшення медичного обслуговування населення і зокрема в галузі профілактики захворювань. Так значну роль в оздоровленні сільського населення відіграла диспансеризація, оскільки вона була ефективним методом попередження та раннього розпізнавання захворювань, а також раціонального працевлаштування, оснований на вивченні умов праці та побуту колгоспників, працівників МТС і радгоспів [2, с. 23].

12 квітня 1954 р. було опубліковано методичний лист про диспансеризацію сільського населення, затверджений Міністерством охорони здоров'я СРСР, який визначав суть диспансеризації, методику її проведення, об'єм роботи і охоплення контингентів населення, яке підлягало диспансеризації. Важливе значення мали додані до методичного листа рекомендації головного терапевта Міністерства охорони здоров'я СРСР П. Є. Лукомського про диспансеризацію хворих з окремими нозологічними формами. Згідно з цими рекомендаціями, органи охорони здоров'я внесли зміни в свої плани диспансеризації сільського населення [3, с. 13].

У роки п'ятої п'ятирічки багато уваги приділялося обміну передовим досвідом кращих районних та сільських лікарень в організації медико-санітарного обслуговування сільського населення та узагальнення цього досвіду, особливо щодо впровадження в діяльність сільських медичних установ методу обслуговування хворих, який базувався на фізіологічному вченні І. П. Павлова. Багато сільських лікарень підхопили ініціативу колективу Макарівської районної лікарні Київської області [4, с. 55] і стали здійснювати й вдосконалювати лікувально-охоронний режим. У багатьох сільських районних лікарнях стали широко застосовувати антибіотики, сульфаніламід, вітаміни, ендокринні препарати, тканинну терапію, терапію сном, фізіотерапію та лікувальну гімнастику [5, с. 936].

Слід відмітити, що протягом 1951–1955 рр. значно покращилася хірургічна допомога населенню. Близько 60% всіх хірургів УРСР були фахівцями I, II, і III категорій. Оперативні втручання успішно проводилися в багатьох дільничних лікарнях. У широких масштабах здійснювалося активне виявлення і лікування хірургічних хворих. В результаті летальність після операцій, наприклад, з приводу виразкової хвороби за цей час знизилася на 38%, складаючи в 1955 р. – 1,3 %. Летальність після операцій з приводу гострого апендициту знизилася в два рази і дорівнювала – 0,22%; ущемлених гриж – на 21% і становила 2,7%; кишкової непрохідності – на 32%. Значно покращилася травматологічна допомога [6, арк. 158].

За V п'ятирічку була значно покращена протитуберкульозна допомога населенню. Була збільшена лікарняна і санітарна мережа, підготовлені кадри лікарів-фтизіатрів. До кінця 1955 р. кількість лікарняних ліжок для туберкульозних хворих в сільській місцевості в порівнянні з 1950 р. збільшилася з 3838 до 6830 ліжок, тобто на 96%. В той же час не дивлячись на значний ріст ліжкового фонду слід усвідомлювати, що цей процес проходив значно повільніше ніж передбачалося. Так, на 1 січня 1951 року для госпіталізації туберкульозних хворих в республіці функціонувало в містах – 12,5 тис. ліжок і в сільській місцевості – більше ніж 4 тис. ліжок. По плану на 1951 рік кількість ліжок для туберкульозних хворих в сільській місцевості мала зрости ще на 386 ліжок, однак фактичний же приріст склав лише 286. Таким чином, план приросту туберкульозних ліжок на селі в 1951 році був виконаний не в повній мірі (лише на 57,9%) [7, арк. 137].

Застосування нових лікувальних препаратів – стрептоміцину, фтивазиду в поєднанні з новими хірургічними методами лікування деструктивних форм легеневого туберкульозу забезпечило значне підвищення ефективності лікування туберкульозних хворих. Захворюваність на туберкульоз значно зменшилася. Якщо кількість знову виявлених хворих на активну форму туберкульозу в республіці в 1950 р. прийняти за 100, то до 1954 р. ця цифра знизилася до 80. Ще більш швидкими темпами йшло зменшення кількості вперше виявлених хворих з бацилярними формами туберкульозу. Все це сприяло значному поліпшенню середньої тривалості життя туберкульозних хворих.

Ще одним важливим напрямком поліпшення лікування хворих на туберкульоз стало різке розширення мережі спеціалізованих лікувальних закладів. Так якщо до війни в сільській

місцевості було всього три диспансери і 45 туберкульозних кабінетів, то у 1950 році – 315, у 1954 р. – 384, у 1955 р. – вже майже 500 диспансерів та кабінетів. Але одного розширення протитуберкульозної мережі для раннього виявлення туберкульозних захворювань і лікування хворих було недостатньо. Необхідно було залучити для участі в протитуберкульозній роботі основну масу медичних працівників і, у першу чергу, сільських дільничних лікарів. Це завдання вдалося вирішити. У пологових відділеннях та колгоспних пологових будинках стали вакцинувати новонароджених, сільські дільничні лікарі почали робити повторні інсуфляції хворих. Це в значній мірі дозволяло вирішити проблему наближення протитуберкульозної допомоги до сільського населення [8, с. 341].

Слід спеціально згадати, що були відкриті лікувально-профілактичні заклади і лікарняні відділення і для хворих туберкульозним менінгітом. Це забезпечувало 100-відсоткову госпіталізацію хворих на цю важку хворобу. Після лікування в стаціонарах реконвалесцентні переводилися в санаторії. Така система терапії цих в недалекому минулому приречених хворих дала хороші результати. Знизилася захворюваність на туберкульоз серед дитячого населення, причому в клінічній структурі захворювань відзначалася вельми позитивна тенденція. Різко зменшилася кількість осіб з ускладненими формами первинного ураження, особливо хворих туберкульозним менінгітом і гострим міліарним туберкульозом. В значній мірі це пояснюється проведеною вакцинацією та ревакцинацією, адже вчасна вакцинація новонароджених зменшує захворюваність в 6–8 разів. Ще кращі результати дало впровадження систематичної ревакцинації. У 1954 р. наказом Міністерства охорони здоров'я УРСР було поставлено завдання вакцинувати протягом 1955–1956 рр. всіх неінфікованих дітей шкільного віку в сільській місцевості. І вже в 1955 році кількість вакцинованих і ревакцинованих дітей старшого віку перевищувала показники 1954 року майже в двічі [8, с. 342].

Інтенсивно проводилося подальше об'єднання амбулаторій та поліклінік, особливо в сільській місцевості. До початку 1954 р. по УРСР було об'єднано 98% всіх міських і 100% усіх сільських лікарень. Міністр охорони здоров'я СРСР в наказі № 69-м від 17.04.1954 р. «Про заходи щодо подальшого поліпшення організаційних форм медичного обслуговування населення та виправлення помилок, допущених при об'єднанні лікарняних і поліклінічних установ» зазначав, що завдяки об'єднанню лікарень з поліклініками більшість лікарів отримало можливість удосконалювати свої знання. В результаті покращилася якість діагностики та лікування хворих і знизилася летальність у лікарнях. У цьому наказі говорилося про необхідність підняття на належний рівень якості роботи поліклінік, що є вирішальною ланкою у справі лікувально-профілактичного обслуговування населення [9, с. 7].

У сільській місцевості, в зв'язку з розвитком спеціалізованої медичної допомоги на селі, зросла відвідуваність спеціалізованих кабінетів при сільських райлікарнях. Так, число відвідувань у отолярингології за роки п'ятої п'ятирічки збільшилася з 48,1 тис. у 1950 р. до 355,3 тис. у 1955 р. або в 7,4 рази, число відвідувань у окулістів збільшилося в 3 рази, у педіатрів – на 49,4%, у хірургів – на 76,3%, у терапевтів – на 30,6% і акушерів-гінекологів на 22,8%. Основною причиною швидкого зростання відвідуваності, поряд зі збільшенням чисельності населення, було, перш за все, зростання числа лікарів. З іншого боку, на зростанні відвідуваності відбилася поліпшення якості медичного обслуговування, зростання мережі медичних установ і широке застосування диспансерного методу обслуговування, а також зрослий рівень культури населення [10, с. 36].

Число фельдшерських, фельдшерсько-акушерських та акушерських пунктів збільшилося з 8,8 тис. у 1940 р. до 13,8 тис. в 1955 р., тобто на 56,0%, а в порівнянні з 1950 р. (11,9 тис.) – на 16,1%. У 1955 р. в них було зроблено 28105,2 тис. відвідувань проти 21998,0 тис. в 1950 р. (збільшення на 27,8%); зроблено відвідувань до хворих вдома – 13728,7 тис. в 1955 р. проти 13063 тис. у 1950 р. (збільшення на 5,1%). У п'ятій п'ятирічці відбулося перетворення самостійних фельдшерських і акушерських пунктів у фельдшерсько-акушерські. Реорганізація цих пунктів по УРСР, в основному, була завершена до 1955 р. [10, с. 37]

Поряд зі зростанням ліжкового фонду в УРСР, збільшилася чисельність лікувально-профілактичних установ. Так протягом п'ятої п'ятирічки у сільській місцевості було відкрито 765 нових дільничних лікарень. При цьому темпи зростання кількості дільничних лікарень випереджали темпи зростання їх ліжкового фонду. Це відставання темпів зростання ліжкового

фонду пояснюється в першу чергу відкриттям великого числа невеликих лікарень на 10 ліжок і менше, які в більшості випадків були перетворені з сільські дільничні амбулаторії. Одночасно йшов процес укрупнення лікарень у сільській місцевості.

Систематично зменшувалося число позакатегорійних районних лікарень сільських районів. Число позакатегорійних районних лікарень, розташованих у селах, зменшилося з 66 до 8, внаслідок чого питома вага категорійних лікарень досягла 98,1%. Поряд з цим за п'ятиріччя відбулися істотні зрушення в бік збільшення потужності районних лікарень за рахунок скорочення малопотужних райлікарень [10, с. 45].

Розвиваючи успіхи попередніх років в сфері медичного обслуговування населення в другій половині 1950-х рр. в галузі охорони здоров'я планувалося підняти рівень профілактичної діяльності, підвищити культуру медичного обслуговування населення, збільшити за п'ятиріччя на 28% число лікарняних ліжок, число місць в дитячих яслах – на 44%, число місць у дитячих садках – на 40%, число місць в санаторіях – на 10% і в будинках відпочинку – на 13%. Намічалось також збільшити виробництво виробів медичної промисловості в 1960 р. не менше ніж у 2 рази в порівнянні з 1955 р., звернувши особливу увагу на розширення виробництва нових, більш ефективних лікувально-профілактичних засобів, а також сучасного хірургічного інструментарію, діагностичного, лікувального і медичного обладнання та апаратури. Було запропоновано забезпечити подальший розвиток фізичної культури і спорту, особливо серед учнів і молоді [11, с. 192].

У плані охорони здоров'я було передбачено подальше розширення і поліпшення лікувально-профілактичної допомоги сільському населенню – збільшення числа лікарняних ліжок в сільських місцевостях на 32% в 1960 р. з доведенням цього числа по СРСР до 391 тис. Намічено було збільшити число сільських лікарень з рентгенівськими установками, запроєктовано укрупнення районних лікарень до потужності не менше 75–100 ліжок, збільшення потужності дрібних сільських дільничних лікарень, які вміють менше 25 ліжок, до 25 ліжок і більше. Передбачався розвиток мережі міжрайонних лікарень, використання міських ліжок для госпіталізації приблизно до 20% сільських жителів, які потребують госпіталізації, і зміцнення обласних лікарень [12, с. 69].

Слід зазначити, що незважаючи на цілий ряд негативних моментів та дутих рапортів можна говорити, що в цілому за роки 6-ї п'ятирічки план розвитку охорони здоров'я успішно виконувався. Число лікарсько-лікарняних установ в сільських місцевостях УРСР склало в 1958 р. – 26 тис. У 1955 р. їх було 28, тис. Кількість ліжок у них в 1958 р. склало 61,6 тис. проти 61,3 у 1955 р. Зменшення числа лікарсько-лікарняних установ та незначне зростання числа лікарняних ліжок пояснюється тим, що за цей відрізок часу ряд нових сільських населених пунктів був переведений в селища міського типу та тим, що число сільських райлікарень з райцентром в селі зменшилося з 417 у 1955 р. до 230 в 1958 р., а число сільських райлікарень з райцентром у міських поселеннях збільшилося з 343 в 1955 р. до 606 у 1958 р. Як наслідок питома вага райлікарень з центром у місті почала складати майже 70 %. У зв'язку з цим використання сільським населенням стаціонарів в містах УРСР зросло з 27,8% у 1955 р. до майже 30 % в 1958 р., до 32,1% у 1960 р. Число дільничних лікарень збільшилося з 2213 в 1955 р. до 2305 в 1958 р., а число необ'єднаних амбулаторій зменшилося з 311 у 1955 р. до 245 в 1958 р. [13, с. 78].

Практично всі сільські населені пункти були забезпечені були тим або іншим медичним закладом. У зв'язку з поліпшенням якості обслуговування хворих покращилося використання ліжок. Так, наприклад, лікарняне ліжко на селі у 1950 р. функціонувало 282 дні, а в 1958 р. – 323 дні. Це дало можливість у 1958 р. госпіталізувати додатково понад 1,5 млн. хворих. Число відвідувань у лікарів на 1 сільського жителя збільшилося з 1,2 в 1950 р. до 1,9 в 1959 р. Значно збільшилися витрати на утримання лікарень у сільських місцевостях за основними видами витрат в державних бюджетах усіх союзних республік. У 1950 р. в УРСР було витрачено на ці цілі 553,3 млн. карбованців, в 1955 р. – 785,0 млн. карбованців, а в 1957 р. – 846,2 млн. карбованців [14, с. 73].

Виконання шостого п'ятирічного плану розвитку охорони народного здоров'я характеризувалося в 1956–1958 рр. подальшим розвитком сільської охорони здоров'я в напрямку наближення спеціалізованої медичної допомоги до сільського населення – укрупненням сільських дільничних лікарень, районних та обласних лікарень, поліпшенням диспансеризації трудівників села, розширенням санітарно-оздоровчих заходів. У цей період була проведена велика реформа в управлінні сільською охороною здоров'я, реорганізація його

районної ланки і отримала великий розвиток ініціатива колгоспів у будівництві сільських медико-санітарних установ.

Саме життя висунуло питання про організаційну перебудову районної ланки сільської охорони здоров'я, підказувало необхідність поліпшення системи керівництва сільською охороною здоров'я в районі та створення авторитетного і кваліфікованого керівництва медичними установами на селі. До цієї перебудови керівництво охороною здоров'я в сільському районі здійснювалося трьома центрами: районним відділом охорони здоров'я, лікарнею та санітарно-епідеміологічною станцією. А це породжувало, з одного боку, відрив адміністративного та організаційного керівництва від медичного, з іншого боку, відомий паралелізм у діяльності цих трьох центрів, що не могло не позначитися негативно на роботі медичних установ [15, с. 197].

Рух за перебудову районної ланки сільської охорони здоров'я розпочався в 1955 р. у зв'язку з вказівкою директивних органів про здійснення заходів щодо подальшого здешевлення апарату органів управління та щодо ліквідації паралелізму в керівництві. З ініціативи низових медичних працівників у ряді місць в порядку досвіду почали перебудову районної ланки [15, с. 201].

У вересні 1956 р. колегія Міністерства охорони здоров'я СРСР, вивчивши і схваливши досвід передових районів, рекомендувала Міністерствам охорони здоров'я союзних і автономних республік «за погодженням з Радою Міністрів приступити до перебудови районної ланки охорони здоров'я сільських районів». Якщо ліквідація районних відділів охорони здоров'я та передача їх функцій головлікарям районних лікарень не викликала заперечень, то включення районних санітарно-епідеміологічних станцій до складу районних лікарень зустріло велику протидію з боку санітарних працівників, які виступили в переважній частині проти ліквідації санітарно-епідеміологічних станцій з побоювання нанесення цією реорганізацією істотного збитку санітарній справі. Це відбилося в резолюції XIII Всесоюзного з'їзду гігієністів, епідеміологів, мікробіологів та інфекціоністів, який відбувся 20–26 червня 1956. З'їзд висловився проти об'єднання санітарно-епідеміологічних станцій з районними лікарнями [1, с. 43]. Цієї ж точки зору дотримувалися і всі місцеві гігієнічні суспільства. Незважаючи на це, реорганізація районної ланки охорони здоров'я все більш і більш поширювалася.

На всесоюзному активі працівників охорони здоров'я, проведеному 24–27 жовтня 1956 р., керівники органів охорони здоров'я та багато практичних працівників виступили як гарячі прихильники повсюдного розповсюдження цієї реформи. З цього питання на активі розгорнулася гостра дискусія. Увагу активу привернув виступ проти ліквідації районних санітарно-епідеміологічних станцій проф. В. А. Рязанова. Були і прихильники проміжної позиції, що виразилися в пропозиції зберегти санітарно-епідеміологічну станцію як самостійну установу з підпорядкуванням її головному лікарю району (він же головний лікар лікарні) при скасуванні функцій завідуючого райвідділу охорони здоров'я. Міністр охорони здоров'я СРСР М. Д. Ковригіна привела в якості доказів на користь реорганізації районної ланки сільської охорони здоров'я те, що це питання було поставлено самими низовими практичними працівниками, підтримане місцевими партійними та радянськими органами. Вона зазначила, що існування сільського райвідділу охорони здоров'я себе не виправдовує [15, с. 203].

У 1959 р. було завершено повне об'єднання райлікарень та райсанепідстанцій. У постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 14 січня 1960 р. було доручено Радам Міністрів союзних республік «розглянути питання про реорганізацію з урахуванням місцевих умов органів охорони здоров'я в сільській місцевості з тим, щоб передати функції відділів охорони здоров'я райвиконкомів районним лікарням» [16, с. 17].

Значний інтерес представляли дані, що показують найменший рівень травматизму серед трактористів, комбайнерів та інших висококваліфікованих робітників і порівняно більш високий рівень його серед причіплювачів, тваринників, робітників МТС і будівельних робітників. Вказавши на головні причини сільськогосподарського травматизму та на заходи щодо його запобігання, доповідачі відмітили важливість комплексної роботи по профілактиці та боротьбі з травматизмом гігієністів, хірургів, дерматологів і інших медичних працівників, а також працівників охорони праці, конструкторів господарських машин, інженерно-технічних працівників МТС, радгоспів і керівників колгоспів, а також на велике значення навчання трудящих села, в першу чергу механізаторів, самопомоги та взаємодопомоги при травмах [17, с. 47].

В 1954–1958 рр. відмічається певний ріст добробуту сільського населення. І в тому числі значно покращився і його раціон [18, с. 682]. Це підтверджується даними про динаміку споживання продуктів харчування, отриманих при обстеженні центральним статистичним управлінням бюджетів 25,9 тис. сімей колгоспників з різних районів країни [18, с. 681].

Отже, в 1951–1958 рр. продовжувалося кількісне та якісне зростання рівня медичного обслуговування сільського населення. П'ята п'ятирічка відзначилася масовим впровадженням у практику новачій в сфері проведення профілактичних заходів, направлених на оздоровлення сільського населення. В цей час значну роль стала відігравати диспансеризація, оскільки вона була ефективним методом попередження та раннього розпізнавання захворювань, а також раціонального працевлаштування, яке базувалося на вивченні умов праці та побуту колгоспників, працівників МТС і радгоспів. Значних успіхів система охорони здоров'я за 1951–1959 рр. досягла в протитуберкульозній допомозі населенню. Як наслідок – захворюваність на туберкульоз серед сільського населення значно зменшилася. Покращилася хірургічна та травматологічна допомога сільському населенню. 60% всіх хірургів та травматологів УРСР були фахівцями I, II, і III категорій. В означений період вдалося досягти значних успіхів в сфері поліпшення санітарного стану і комунального благоустрою міст і сіл. Це, зокрема, позначилося на зниженні кишкових інфекцій в республіці. А вивчення санітарного стану сіл України дало можливість вирішити багато теоретичних та практичних питань комунальної гігієни. На основі проведених досліджень були розроблені гігієнічні обґрунтування щодо планування і реконструкції колгоспного села, благоустрою районних центрів, водопостачання та будівництву громадських будівель на селі. Саме в 50-ті роки було закладено основи сучасної комунальної гігієни.

Таким чином, на середину 1950-х рр. перед органами охорони здоров'я УРСР постала необхідність поліпшення системи керівництва сільською охороною здоров'я в районі та створення авторитетного і кваліфікованого керівництва медичними установами на селі. Це потребувало серйозної перебудови районної ланки сільської охорони здоров'я. Внаслідок експериментів та колективного обговорення шляхів покращення управління районною ланкою охорони здоров'я в 1957 році було вирішено провести об'єднання районної лікарні та районної санітарно-епідемічної станції. Об'єднання санітарно-епідеміологічної станції з лікарнею, а отже і об'єднання лікувально-профілактичного та санітарно-епідеміологічного обслуговування в одному медичному центрі району – в районній лікарні – забезпечило комплексність всієї роботи, дало можливість об'єднати зусилля колективу медичних працівників на вирішення завдань щодо подальшого оздоровлення умов праці та побуту обслуговуваного населення, на організацію здорового відпочинку, боротьбу з захворюваністю, зробило всю роботу медичного колективу району більш цілеспрямованою, збагатило і тих і інших працівників новими знаннями, новими методами, творчим підходом до поставлених перед ними завдань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. КПСС в резолюциях и решениях съездов и Пленумов ЦК. – М.: Госполитиздат, 1960. – . – Ч. 4.:1954–1960 гг.: 7–е изд. – 637 с.
2. Буховец В. И. Опыт изучения заболеваемости с временной утратой трудоспособности Рабочих МТС / Буховец В. И., Вальчук Н. К., Габович Р. Д. // Советское здравоохранение. – 1956. – № 4. – С. 22–31.
3. Ростоцкий И. Б. Основы диспансеризации сельского населения / И. Б. Ростоцкий. – М.: Медгиз, 1954. – 28 с.
4. Опыт организации работы больницы на основе учения И.П. Павлова // Советское здравоохранение. – 1952. – № 1. – С. 52–58.
5. Белоглазов А. М. Предварительные итоги работы в условиях врачебно-охранительного режима / А. М. Белоглазов // Врачебное дело. – 1952. – № 11. – С. 928–937.
6. ЦДАВОУ України. – Ф. 342 Министерство здравоохранения УССР. – Оп. 15. – Спр. 7056 Справки облздравотделов о выполнении постановления ЦК КПУ и СМ УССР от 30.03.1960 года №454 «О мероприятиях по дальнейшему улучшению медобслуживания населения УССР» за 1960 г. – 1960. – 109 арк.
7. ЦДАГО України. – Ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України. – Оп. 24. – Спр. 2105 Информации обкомов КП(б) Украины о выполнении постановления ЦК КП(б)У от 12 июля 1952 года «Об улучшении противотуберкулёзной помощи населению УССР». – 08.09 – 29.12.1952. – 42 арк.
8. Мамолат А. С. Борьба с туберкулёзом в УССР / А. С. Мамолат // Врачебное дело. – 1956. – № 4. – С. 339–346.
9. О мерах по дальнейшему улучшению организационных форм медицинского обслуживания населения и исправления ошибок, допущенных при объединении больничных и поликлинических учреждений. Приказ Министерства здравоохранения СССР № 69 от 17 апреля 1954 г. // Советское

- здоровоохранение. – С. 4–12.
10. Васютинский Н. А. Сеть и кадры медицинских учреждений Украинской ССР в пятой пятилетке / Н. А. Васютинский, В. А. Стахович. – К.: Медгиз, 1957. – 124 с.
 11. Боголепова Л. С. О гигиеническом воспитании населения на современном этапе / Л. С. Боголепова // Советское здравоохранение. – 1964. – № 8. – С. 8–9.
 12. Маевский В. И. Развитие больниц и сельских яслей в шестой пятилетке / В. И. Маевский // Советское здравоохранение. – 1957. – № 8. – С. 65–70.
 13. Здравоохранение в СССР. Статистический справочник. – М.: Госстатиздат, 1960. – 272 с.
 14. Процек Е. Г. Врачебные свидетельства о смерти / Е. Г. Процек // Врачебное дело. – 1956. – № 6. – С. 105–114.
 15. Гофрин Д. В. Очерки истории развития сельского здравоохранения СССР (1917–1959 гг.) / Д. В. Гофрин. – М.: Медгиз, 1961. – 236 с.
 16. Народное хозяйство СССР в 1960 г. – М.: Госстатиздат, 1961. – 900 с.
 17. Моисеев Н. Коренные преобразования материальной и культурной жизни советского крестьянства / Н. Моисеев // Вопросы экономики. – 1957. – № 10. – С. 44–50.
 18. История КПСС. – М.: Госполитиздат, 1959. – 744 с.

Абдурашитова Е.

Науковий керівник – проф. Алексієвцев Л. М.

УКРАЇНА І ПОЛЬЩА: НАУКОВО-ОСВІТНІ СПІВПРАЦІ В ЄВРОАТЛАНТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ (1991–2014)

На початку 1990-х років ХХ століття, із розпадом СРСР, процеси політичних, економічних та суспільних змін, що відбулися у постсоціалістичних країнах, призвели до необхідності налагодження нових форм міждержавних взаємин. Не стали виключенням і україно-польські відносини, розвиток яких за період з 1991 по 2014 роки визначається активізацією співпраці на міжнародному рівні у різних галузях. При цьому, варто зазначити, що важливу роль у розбудові партнерської співпраці між державами відіграє гуманітарний напрямок, адже такі чинники взаємин як сфера міграції, українська та польська національні меншини, туристичне та транскордонне співробітництво, спільні науково-освітні проекти, тощо здійснюють безпосередній вплив на економічну й політичну стабільність міждержавних відносин між Україною і Республікою Польща.

Особливого значення україно-польське співробітництво набуває у контексті євроатлантичних інтеграційних тенденцій: Польща активно ініціювала допомогу Україні в реалізації євроінтеграційної політики, підтримала її членство в Раді Європи, сприяла у вступі до Світової організації торгівлі, консультувала у питаннях зближення із Європейським Союзом та трансатлантичними структурами. Наслідком зазначених процесів є розширення співпраці у всіх сферах політичного, економічного, науково-технічного, культурного і гуманітарного співробітництва.

Враховуючи той факт, що на сучасному етапі для України є надзвичайно важливою практична реалізація європейського вибору, можна зазначити, що актуальність досліджуваної теми визначається необхідністю підвищення рівня розвитку науки та освіти як одного з пріоритетних напрямів у контексті євроатлантичних процесів, оскільки саме від розвитку зазначених галузей залежить успішне функціонування держави у сьогоденні і майбутньому. Як відомо, саме наукова еліта формує певні стереотипи у свідомості суспільства (щодо історії, культури, політичних традицій, побуту сусідніх народів). Через впровадження спільних науково-освітніх проектів, зустрічей, конференцій, подання повної об'єктивної інформації про сусідню державу формується її імідж, сприйняття суспільством. Саме тому, на нашу думку, роль науково-освітніх контактів є невід'ємною і важливою складовою україно-польських відносин.

Історіографічна та джерельна база представлена численними дослідженнями різних аспектів україно-польських міждержавних взаємин у гуманітарній сфері, у яких, зокрема, висвітлюються аспекти співпраці у галузі науки і освіти, серед яких публікації А. Киридон [4], Н. Чорної [7], М. Янків [8], В. Балука [9], О. Морозової [6] тощо; а також нормативно-правова база, що регулює відносини між Україною та Республікою Польща у відповідних галузях [2; 5].

Метою даної статті є дослідження та аналіз основних аспектів україно-польських міждержавних стосунків за період 1991 – 2014 рр. крізь призму співпраці у науково-освітній галузі, а також розгляд їх трансформації під впливом активізації та інтенсифікації

євроатлантичних інтеграційних процесів.

На протязі довгого часу науково-освітній галузі у нашій державі приділялось недостатньо уваги, внаслідок чого виникли умови, які перешкоджали успішній реалізації у даному напрямку. При цьому, як свідчить міжнародна практика, опора лише на вітчизняний досвід у галузі розвитку системи науки і освіти, розвитку і функціонування ринку наукоємних високотехнологічних товарів є недостатньою. Таким чином, виникає реальна потреба в організації міжнародного науково-технічного та академічного співробітництва, задля ознайомлення, прийняття і реалізації позитивного досвіду інших країн. Ця практика є особливо актуальною для України на її шляху до євроінтеграції.

Одним із пріоритетних напрямів академічної співпраці є обмін досвідом між сусідніми країнами, зважаючи на історичну і культурну схожість, наявність окремих програм співробітництва, зручність мобільності для науковців, викладачів та студентів. Таким перспективним партнером для України, на нашу думку, є саме Республіка Польща.

Освітнє співробітництво Польщі та України почалося ще задовго до приєднання України до Болонської декларації. 18 травня 1992 року між Міністерством освіти України та Польщі була укладена угода «Про співробітництво в галузі науки і освіти України та Польщі» [2]. Офіційно наукове співробітництво української та польської держав бере початок із підписання «Угоди про наукове співробітництво» між Україною та Польщею 1 липня 1997 року. Згідно з нею, зокрема, планувалося сорок тем для спільного виконання українськими і польськими науковцями. Відповідно до статей вищезазначених документів, сторонами здійснюється обмін студентами на повний та частковий курси навчання, аспірантами, стажистами та науково-педагогічними працівниками для коротко і довгострокової роботи, пряме співробітництво між вищими навчальними закладами двох країн, тощо. Основними напрямками україно-польської співпраці у галузі освіти є налагодження науково-освітніх зв'язків між навчальними закладами всіх рівнів і систем навчання, спільні дослідження з історії україно-польських відноси, україністики та полоністики, забезпечення представникам національних меншин – польської в Україні та української у Польщі – належних умов для вивчення рідної мови на усіх рівнях шкільної освіти [2].

Особливо важливого значення для розвитку міждержавних взаємин набуває безпосередня двостороння співпраця між нашими країнами в галузі науки, що регламентується низкою договорів, серед яких – «Договір між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері науки і технологій» (від 12 січня 1993 року) і «Спільна українсько-польська програма» (1997 рік), яка на сьогодні налічує понад 150 спільних науково-дослідних проектів [2]. До виконання наукових проектів залучено 68 українських та 71 польська науково-дослідна установа, серед яких Національні академії обох країн, Міністерство освіти та науки України, Міністерство вищої школи та науки РП, а також такі науково-освітні і науково-дослідні заклади, як Київський університет ім. Т. Шевченка, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Прикарпатський університет, Чернівецький університет, Волинський університет ім. Лесі Українки, Донецький університет, Інститут геохімії НАНУ і багато інших установ. Не є виключенням і Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, який здійснює обмін студентами, проведення спільних міжнародних конференцій, симпозіумів, проводить дослідження у сфері польської філології та історії.

Щодо польських міст-партнерів, крім Варшави, Гданьська, Вроцлава, Любліна та інших, варто виокремити Краків, де активно розвивається україністика. Краківський університет не тільки має факультет української філології, він також підтримує зв'язки з провідними українськими університетами, обмінюється із українськими бібліотеками, організаціями, установами літературою [5]. Ця практика має історичне, наукове та культурне значення, адже дозволяє ознайомитися із напрацюваннями польських науковців українським читачам.

Наступним кроком на шляху подальшого розвитку україно-польських взаємин було відкриття Польського Інституту у Києві у 1999 році, який був заснований як представництво Міністерства закордонних справ Польщі з метою популяризації національних культурних надбань. Також, формувалися інші установи, зокрема Інститут українсько-польських студій на базі Національного університету «Києво-Могилянська академія» та науковий осередок польських студій при Львівському національному університеті ім. Івана Франка. Задоволенню етнокультурних потреб поляків сприяла «Державна програма відродження і розвитку освіти національних меншин в Україні

на 1994 – 2000 рр.», яка була пролонгована на наступні роки [3, с. 75].

Сьогодні пріоритетними напрямками співробітництва між науково-дослідними установами України та Польщі є: промислові технології, охорона довкілля, сільськогосподарські дослідження, фізико-математичні науки, науки про здоров'я, інформаційні технології та телекомунікації, електроніка, гуманітарні науки, тощо. Планомірний і тривалий характер мають зв'язки у галузі науково-технічної співпраці. Вони сприяють взаємному обміну найновішою інформацією у сфері науки і техніки, скорочують час на пошук перспективних напрямів досліджень, а також одночасно сприяють підвищенню професійного рівня науковців обох країн. Принципово новий етап співпраці між НАН України та ПАН передбачається після відкриття постійних представництв НАН України при Польській академії наук при НАН України у Києві [6]. Регулярні зустрічі науковців України і Польщі засвідчують той факт, що держави надають великого значення активізації співробітництва вчених. Водночас, специфікою інтелектуального обміну, особливо у галузі гуманітарних дисциплін, є наявність певних проблем, стереотипів «історичної пам'яті» наших народів. Історики і педагоги, вважаючи стратегічним пріоритетом поглиблення всебічної співпраці, докладають зусиль задля подолання цих негативних стереотипів, зокрема – тлумачення історії із запобіганням загострення міжнаціональних антагонізмів.

Варто зазначити, що, під впливом активізації євроатлантичних інтеграційних процесів, відчувається необхідність трансформації науково-освітньої галузі, що також впливає на подальший розвиток міждержавної співпраці між країнами. Зокрема, на сьогодні, у зв'язку із потребою у інтеграції вищої освіти до європейського освітнього простору, перед українською системою освіти постали наступні завдання: підвищення конкурентоспроможності вітчизняної вищої освіти в Європі, впровадження дипломів загальноєвропейського зразка, вдосконалення системи обміну викладачами та студентами з іншими країнами, впровадження загальноєвропейської системи і змісту навчання, тощо. Ключове завдання – адаптація української освіти до європейських стандартів із одночасним збереженням її національних традицій. Вирішити ці завдання і подолати існуючі проблеми на шляху до європеїзації освіти в Україні покликаний новий Закон «Про вищу освіту» (від вересня 2014 року). Серед нововведень цього прогресивного документу: створення незалежного громадського органу, який наглядатиме за якістю освіти, прозоріші вибори ректорів, дозвіл університетам мати власні рахунки в банках замість казначейства, складати власні навчальні програми, посилення боротьби з плагіатом, остаточний перехід на міжнародну систему вчених ступенів, заохочення дослідницької діяльності, зменшення навантаження на викладачів і студентів, тощо [2].

Поліпшенню і подальшому поглибленню взаємних стосунків у освітньо-науковій і культурній галузях сприяють також спільні ініціативи держав. Так, під час «Року Польщі в Україні» (2004) під гаслом «Разом у Європі» українські і польські науковці отримали широкі можливості відвідувань наукових і навчальних закладів Польщі і України [9, с. 54].

Одним з наслідків посилення євроатлантичних тенденцій та поглиблення добросусідських відносин та співробітництва між Україною та Республікою Польща, є зростання інтересу до польської культури серед української учнівської та студентської молоді. Щорічно збільшується кількість абітурієнтів, які мають бажання продовжити навчання у Польщі, яка розглядається як найбільш доступна можливість отримання європейської освіти.

На польському книжковому ринку знаним є видавництво Інституту Центрально-Східної Європи (Люблін), яке видає і розповсюджує літературу, присвячену українсько-польським стосункам, історії України, співпраці між народами, зокрема праці відомих українських і польських науковців. Діяльність подібних установ також сприяє інтелектуальному обміну між державами.

Водночас, якщо проаналізувати стан україністики у Польщі, зазначимо, що українська мова викладається у 59 загальноосвітніх державних шкільних закладах, у тому числі в чотирьох ліцеях з українською мовою навчання. Для українських школярів і студентів, які проживають у Польщі, і прагнуть вивчати рідну мову і культуру, розроблені та внесені спеціальні корективи щодо шкільних програм та підручників з національної історії народів, географії, національної мови і літератури; також створено Бюро у справах культурних меншин, яке координує державне фінансування всіх заходів на території Польщі. Українською мовою виходять близько десяти періодичних видань, у вісьмох містах регулярно транслуються радіопередачі

українською мовою. У шести найвідоміших університетах Польщі діють кафедри української філології. Крім цього, у Польщі функціонує близько сімдесяти пунктів вивчення української мови, організованих Спілкою українців у Польщі [3, с. 78].

Останні події засвідчують подальший поступ на шляху поглиблення освітньо-наукової співпраці України та Польщі. Виходячи за пропоновані хронологічні межі, зазначимо, що 19 січня 2015 року, у рамках робочого візиту в Україну Прем'єр-міністра Республіки Польща Е. Копач, відбулися зустрічі Міністра освіти і науки України Сергія Квіта з Міністром науки та вищої освіти Республіки Польща Л. Коларскою-Бобінською. Сторони обмінялися думками щодо реформування науки, зокрема, системи фінансування наукових досліджень в Україні, та приділили увагу міжнародним проектам обміну студентами та викладачами, обговорили процес реалізації стипендійної програми «Польській Еразмус для України» (за якою наразі у польських університетах успішно навчається 79 студентів з України; ще 450 українських студентів та аспірантів розпочали навчання з лютого 2015 року). Польська сторона у жовтні також виділила 60 стипендій викладачам українських університетів для обміну професійним досвідом з польськими колегами. Під час зустрічі обговорено питання реформи загальної середньої освіти в Україні та досвід польської сторони у цій сфері. У рамках зустрічі було підписано угоду про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством національної освіти Республіки Польща, за умовами якої відбуватиметься обмін викладачами та вихователями дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів із України та Республіки Польща, а також продовжиться співпраця в рамках спільної Україно-польської комісії експертів з питань удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії обох країн [2].

Звичайно, окрім позитивного інтелектуального обміну і співпраці, до сьогодні існує низка проблем, які потребують вирішення. На державному рівні здійснювалися спроби подолання міжнаціональних суперечок. Зокрема, було підписано польсько-українську декларацію «До порозуміння і єднання», організовувалися відзначення історичних дат, вшанування видатних осіб обох народів, ініційовано конференції істориків щодо узгодження поглядів на події Другої світової війни. На нашу думку, дуже важливим є переконання у необхідності об'єктивного погляду на події спільного минулого і сьогодення, із визнанням взаємних помилок, і їх тлумачення. Такий підхід, стане запорукою подальшого успішного добросусідського існування і плідної співпраці, в тому числі і у науково-освітній галузі, як однієї з пріоритетних, адже досвід Республіки Польща у реформуванні цієї галузі є корисним для України із її входженням у зону євроатлантичного впливу.

Таким чином, двостороннє співробітництво між Україною і Польщею у галузі освіти і науки, деякі аспекти якого ми спробували зазначити і проаналізувати у наведеному дослідженні, відкриває нові можливості для розвитку та поглиблення відносини між двома країнами, а також створює умови для більш ефективного запровадження спільних європейських програм і залучення досвіду Польщі щодо багатостороннього співробітництва на різних рівнях. Для України, в умовах побудови нової держави європейського зразка, у період радикальних реформ, важливим є досвід сусідньої держави, урахування якого, разом із іншими чинниками, сприятиме підвищенню освітньо-наукового потенціалу, що є важливим кроком на шляху побудови успішної держави і підвищення її глобальної конкурентоспроможності на світовій арені XXI століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 20 років українсько-польських відносин: випробування часом і спільна перспектива на майбутнє // Зовнішні справи. – 2010. – № 7/8. – С. 52-53.
2. База нормативних актів Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/citizens/baza-normativnix-aktiv.html>.
3. Калакура О. Я. Польська меншина як чинник україно-польської співпраці на сучасному етапі / О. Я. Калакура // Історичний архів. – 2011. – Вип. 6. – С. 73-79. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ians_2011_6_15.pdf
4. Киридон А. Україна-Польща: сучасний стан і перспективи узгодження зовнішньополітичних орієнтирів / А. Киридон // Історія України. – 2012. – № 13-14. – С. 3-9.
5. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Польщею [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/culture>
6. Морозова О. С. Україно-польські наукові стосунки: хронологія подій [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: file:///D:/Downloads/Chl_2011_4_26%20(2).pdf

7. Чорна Н. Україна і Польща: історіографія відносин (кін. XX – поч. XXI ст.): Монографія / Н. Чорна. – Вінниця : ПП Балук І. Б., 2014. – 416 с.
8. Янків М. Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат : Монографія / М. Янків. – Львів : Світ, 2011. – 384 с.
9. Baluk W. Wschodnia polityka Polski i zachodnia polityka Ukrainy (historyczny i koncepcyjny zarys problemu) / Walenty Baluk // Region czarnomorski: Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej / red. T. Kapuśniak, A. Gil. – Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2009. – Część 1. – S. 45-57.

Абдурашитова Е.

Науковий керівник – доц. Морська Н. Л.

ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФІЇ МИРОСЛАВА ПОПОВИЧА

*Людське життя – таке красиве, таке безкінечно цінне,
і ось ідею цінності життя багато й багато з нас
пропускають крізь себе, абсолютно не замислюючись над цим...
Ідеї цінності життя повинні бути почутими й побаченими –
через любов до людини. До кожної людини...*

Актуальність. На сьогоднішній день, під впливом складних соціально-світоглядних трансформацій, які переживає українське суспільство, перед вітчизняною філософською галуззю постає надскладне завдання пошуку відповідей на актуальні питання: «у якому напрямку рухається суспільство?», «як з найменшими втратами подолати кризу, але із користю для майбутнього соціального розвитку?», «якими шляхами можливо подолати протиріччя у суспільстві?» тощо. Нові умови дають поштовх розвитку суспільствознавчої вітчизняної думки, історії філософії в Україні та формуванню філософської культури суспільства загалом.

У пошуку відповідей на запити суспільства, філософія щоразу звертається до однієї з центральних проблем, особливо актуальної у наш час, – проблеми людини. Вже кілька тисячоліть філософи пропонують різноманітні погляди на вирішення цієї «проблеми проблем». Наприклад, у часи античності людину сприймали як «малий космос», а середньовічні мислителі трактували її як істоту, що поєднує в собі три складові – тіло, душу, дух. У Новий час найхарактернішими особливостями людини вважали її розум, здатність раціонально мислити і діяти. З. Фрейд та його послідовники переконували, що природу людини зумовлюють її пристрасті та інстинкти. Існували ще марксистська, феноменологічна, екзистенціальна, герменевтична, аналітична, постмодерністська та інші інтерпретації природи людини. У кінцевому результаті, можна зауважити, що, як стверджував І. Кант, усі філософські питання, зводяться до одного: «Що є людина?».

Відповіді на ці питання пропонували й пропонують і українські мислителі. Серед них – сучасний український філософ, академік НАН України, директор Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, – Мирослав Володимирович Попович.

Метою дослідження є спроба аналізу філософсько-антропологічних поглядів Мирослава Поповича, зокрема осмислення проблеми людини: розуміння її сутності та природи мислителем.

Історіографія та джерельна база. Джерелами, представленого невеликого за обсягом дослідження, виступають декілька з численних наукових праць Мирослава Поповича, у яких розглядається питання щодо природи людини, її сутності тощо. Серед них: «Бути людиною» [5], «Істина. Правда. Життя. Думки небайдужої людини...» [6], «Романтизм як стиль та ідеологія» [10], «Національна культура і культура нації» [9], «Що таке філософія?» [12], «Смисл і свобода» [11]. Філософські погляди Поповича аналізуються у роботах багатьох авторів, серед яких Йолон П., Горський В. [3], Варзар І. [2], Білодід Ю. [1] та інші.

Наукова біографія М. В. Поповича є прикладом органічного поєднання як визначних творчих досягнень, так і громадсько-політичної активності. Мирослав Володимирович Попович – сучасний український філософ, доктор філософських наук, професор, академік НАНУ, Заслужений діяч науки і техніки України, директор Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, завідувач відділом логіки та методології науки Інституту філософії, а також педагог, фахівець у галузі культурології, логіки та методології науки, історії української культури. Серед численних нагород і премій Мирослав Попович має навіть французький орден

Почесного легіону і звання шевальє, а також орден «За інтелектуальну відвагу» [4, с. 12 – 14].

Професійну кар'єру Мирослав Володимирович починав у часи, «...коли писати на гуманітарні теми можна було, лише ідучи на дуже сильні компроміси зі своєю совістю...» [4, с. 6 – 7]. Варто зазначити, що у той час, з середини 1960-х років, з'являється так звана «Київська філософська школа», коли доробок українських філософів стає відомим навіть за межами СРСР, із помітними досягненнями в розробці філософських питань природознавства, історії української філософії та національної культури, першими результатами в галузі конкретної соціології (до становлення якої, як академічного наукового напрямку, Мирослав Володимирович доклав чималих зусиль). Варто наголосити, що визначальна роль у започаткуванні феномена піднесення української філософської думки того часу пов'язана з іменами П. В. Копніна та М. В. Поповича.

У межах своєї філософської системи Мирослав Попович розглядає проблеми логіки наукового пізнання, методології та філософії науки. Результати досліджень філософа та його однодумців у вигляді індивідуальних та колективних монографій, численних статей, проектів, широко відомі не тільки вітчизняній, але й зарубіжній науковій громадськості і мають непересічне значення для розвитку філософської думки в Україні.

Вагомий науковий доробок Мирослава Поповича у філософію та споріднені з нею галузі знання вивів його в коло видатних учених сучасності. Під його керівництвом науковці Інституту філософії досліджують низку актуальних тем, пов'язаних з розробкою соціальних, культурних та інтелектуальних стратегій гуманітарного розвитку нашого суспільства, відродженням національної культури, примноженням та раціональним використанням інтелектуального і духовного потенціалу нації. Упродовж останнього десятиліття Мирослав Володимирович є учасником багатьох всеукраїнських і міжнародних форумів, «круглих столів», наукових, політичних, громадських конференцій та зустрічей, де обговорюються актуальні питання внутрішньої і зовнішньої політики, міжнародного співробітництва України, державного будівництва і консолідації українського народу. Своєю громадсько-політичною і публіцистичною діяльністю М. В. Попович активно сприяє утвердженню демократичних цінностей і традицій у житті нашої держави, становленню та розвитку громадянського суспільства, позитивно впливає на формування конструктивної громадської думки в країні, за що філософа називають «совістю нації», на що він сам зазначає: «...хтось сказав, що я – совість нації. Я не поділяю цієї думки. Совість має бути у кожного своя. Та й важко брати на себе зобов'язання бути совістю нації людині, яка прожила той гидкий період історії – з нього не можна було вийти із зовсім чистими руками...».

Аналізуючи філософську систему М. Поповича, можна зауважити, що саме проблема людини, її сутності, ціннісного ставлення та взаємовідносин у суспільстві, є однією із центральних. Вона фактично «вінчає» усю його філософську теорію, наче надає їй людиновимірну сенсу, зумовлює світоглядно-ціннісне значення філософської культури. М. Попович часто ставить питання щодо природи людини і відповідає на нього: «...Я не берусь сказати, коли людина стає людиною. Напевно, вона була нею завжди... Я думаю, що насправді людина не є зла і не є добра. Але вона може бути доброю – або злою. Коли кішка грає з мишкою – зла вона чи ні? Вона така, яка є, – якою її створила природа, вона – безвідповідальна. А людина – це така тварина, яка може відповідати за свої дії...» [5, с. 15 – 16].

У філософській антропології науковця, людина постає біосоціальною істотою, дуалістичною складною системою природного (тілесного) і духовного (соціального). Таким чином, за своєю тілесною природою людина – високоорганізована біологічна істота, а за своєю сутністю – соціальне утворення, і «у цій подвійності все важливе – і тілесне, і духовне (соціальне)» [5, с. 19]. Такий погляд знаходимо у основній праці – «Бути людиною», де автор робить спробу сформулювати погляд на цінності сучасного суспільства, який з певної позиції охоплював би різні сторони функціонування останнього; прагне обґрунтувати засобами, придатними для філософії сучасності, світогляд гуманізму, що виходить із уявлення про людину як вищу й абсолютну цінність.

Розглядаючи питання людських вчинків, Мирослав Попович наголошує, що «...основні вибори, які стоять перед людиною, – це вибори морального характеру. Звісно, дуже важко прожити життя, щоб не помилитись, не спіткнутись...» [8]. Вирішити проблему морального

вибору, взаємовідносин між людьми та відношення людини до самої себе автор пропонує, керуючись принципом «Любові до кожної Людини», згідно з яким «...людське життя – таке красиве, таке безкінечно цінне, і ось ідею цінності життя багато й багато з нас пропускають крізь себе, абсолютно не замислюючись над цим. Ідеї цінності життя повинні бути почутими й побаченими – через любов до людини. До кожної людини...» [8]. Тут філософ звертається до релігії, наголошуючи: «...я дуже серйозно ставлюсь до улюбленої фрази християнських святих: Бог – це любов» [8]. Мирослав Попович зазначає повернення до романтизму XIX століття як особливого культурного стилю, характерного для руху демократичного опору у національних регіонах посткомуністичного простору. Зміна співвідношення «я» та середовища, шлях від людини до людини, релігійне почуття і, водночас, «смак до безконечності», знаходять у філософії під впливом ідей романтизму вираз у принципі вселюдської любові – як потребі в екзальтації, мрії, піднесенні почуттів, «невгасиме почуття чутливості...» до життя [10, с. 21]. Трактуючи поняття «свободи людини», філософ визнає чинність формули просвітницького раціоналізму: «свобода є пізнана необхідність», – але, якщо під необхідністю розуміти також і внутрішню мотивацію, психологічну залежність, що визначає волю індивіда, а також зовнішні обставини, які або перешкоджають, або допомагають реалізувати проект. Така «внутрішньо вільна» людина здатна в певних рамках жертвувати собою та іншими задля досягнення мети. А от якими є ці рамки, – це залежить від моральності людини такою ж мірою, як і від зовнішніх обставин [5, с. 213]. При цьому, на думку Мирослава Поповича, свобода вчинку для індивіда обмежена тоді, коли вчинок шкодить іншому. І тут, окрім фізичних страждань, автор окремо зазначає суто духовні страждання і нещастя, які може спричинити «використання свободи»; «...іншому вчинено шкоду вже тоді, коли вчинено шкоду його людській гідності...» [5, с. 214].

Шукаючи відповідь на запитання «Як і для чого жити?», філософ розмірковує так: «Сенс життя полягає у тому, щоб жити. Життя взагалі не має сенсу. Дано тобі жити – так живи!...але як жити? Суть справи полягає у тому, що людині іноді простіше не жити, аніж прийняти те життя, яке їй пропонують. Якщо людина цього не відчуває – тоді справи кепські...» [11, с. 9]. Біографія будь-якої людини, на думку М. Поповича, «...це сукупність вчинків. І сенс життя теж стосується усієї цієї сукупності вчинків, останнім з яких є відхід людини. Після смерті вже можна сказати: ця людина – і перерахувати факти її біографії...» [8].

У своїх антропологічних роздумах, філософ розглядає засади сучасного гуманізму, він навіть звертається до порівняння західного та східного типу цивілізацій, а отже – людських типів. Мирослав Попович розмірковує щодо ризикованості вживання терміна «сучасний гуманізм» у зв'язку із активним процесом глобалізації, який поширюється від Заходу до Сходу, з Півдня на Північ і виявляється важко сумісним з багатьма засадами різних цивілізацій, цивілізаційних центрів. Тут філософ аналізує специфіку і складність цивілізаційного вибору України, що особливо актуально за сьогочасної ситуації. Єдиним виходом із стану «суцільної фрустрації», породженою нашим життям сьогодні, і варіантом інтеграції нашого суспільства у західний цивілізаційний простір, мислитель вважає осмислення та прищеплення західних цінностей, особливого світогляду кожної окремої людини, «європейського індивідуалізму». Цей стан науковець називає «чутливістю особистості»: «Ми повинні виховувати таку чутливість. Бо наше життя породжує фрустрацію, відчуття якоїсь відчуженості, байдужості до наших політичних та інших подій. І це призводить до зниження порогу чутливості особистості. У далекосхідних корпоративних суспільствах високий поріг чутливості. Образити таку людину дуже легко. Але там є інший механізм захисту своєї особистості. Бо особистість має тенденцію пристосуватися до своєї корпоративної групи. У той час, як особистість індивідуалістичного типу мусить орієнтуватися на свою власну гідність...» [14].

Мирослав Попович наголошує, що довгий час, у 1960 – 70-і рр., вітчизняна філософська думка ще залишалась на тій стадії, яка була властива західній філософії до кінця 1950-х років. Поняття мови, філософії мови, мовлення, мови науки розглядалися «безособовим чином», у вигляді «абстракції від конкретної людини». Захід давно перейшов, завдяки технологічним завданням, до аналізу «мовної поведінки», де в центрі опиняється людина. І настільки це важливо, що аналіз мови (необхідний для технологічних потреб) уже був не граматичним чи якимось структурним узагалі, це був аналіз контекстів у яких вживається певна мова. У якості доказу, філософ наводить приклади контекстів спілкування, коли людина не має сумнівів стосовно правильності жестикуляції, мови жестів. «Коли я роблю жест, я не думаю про те,

правильно жестикулюю чи ні. А між тим в усіх культурах є своя культура жестів. Так, як махають руками італійці, не уміє ніхто у Європі. Усе це, від простого жесту до естетичного явища, явища культури – це все певний світ, який можна й потрібно вивчати паралельно з вивченням індивіда, людини, яка теж має багато вимірів...» [11, с. 7 – 8].

У філософській системі М. Поповича постає питання про цінність інтелектуального потенціалу людини і нації в цілому. Відповідь однозначна: «...нація, позбавлена інтелектуального наукового ресурсу, просто позбавлена майбутнього. Іншими словами, вартість інтелектуального ресурсу є величиною нескінченною. В тому числі і вартість гуманітарних цінностей...» [13, с. 42]. У зв'язку із цим, під відродженням нації розуміється, перш за все, формування її духовності, а також державності і основ економічного добробуту. У всіх цих сферах, на думку автора, можуть бути застосовані поняття істини, добра, краси (у більш широкому значенні – гармонії) [9, с. 62].

Ще один аспект стосується проблеми регуляції людських вчинків, вибору людини, взірць якого філософ вбачає у понятті «...саме європейського способу бачення моральних та правових проблем». Він зазначає: «Ми не повинні чекати, що нас навчать, як робити. Ми повинні знати, що є такі речі, які робити не можна... У нашому суспільстві насильства, обману ... від верху до низу не вистачає цієї відповідальності перед собою. Якщо хочете, назвіть це – перед Богом, або перед законом і мораллю. У будь-якому разі, це є той головний і єдиний шлях до європейських цінностей. На нас він очікує не стільки на рівні дипломатичних угод, скільки на рівні нашого внутрішнього опору аморальності тощо...» [8]. Відповідальність за наслідки та спосіб життя, таким чином, покладаються на кожного члена суспільства. «Якщо я міг зробити і не зробив – мені нема прощення...», – наостанок самокритично проголошує автор [6, с. 218].

Таким чином, людина у філософській системі Мирослава Поповича – це біосоціальна істота, дуалістична складна система природного (тілесного) і духовного (соціального), яка «безкінечно цінна» власним життям. Людина постає вищою і абсолютною цінністю; при цьому філософ зазначає, що відношення до себе та до інших повинно визначатися надважливими принципами «любові до людини» та постійної «відповідальності за власні дії» – все це якраз і надає підстави людині не тільки називатись, але й бути Людиною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білодід Ю. Дискусія про сутність філософії в епоху постмодерну / Ю. Білодід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/111/1/03byumer.pdf>.
2. Варзар І. Про історіологічні смисли ХХ сторіччя / І. Варзар // Філософська думка. – 2006. – № 3. – С. 142-148.
3. Горський В. С. Історія української філософії. Курс лекцій / В. С. Горський. – К. : Наукова думка, 1997. – 286 с.
4. Мирослав Володимирович Попович. Бібліографічний покажчик (до 80-ліття від дня народження) / 2-е вид. уклад. О. С. Лукашук, авт. Вступ. ст. П. Ф. Йолон // Сер. «Вчені НАН України». – К., 2010. – 32 с.
5. Попович М. Бути людиною / М. Попович. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с.
6. Попович М. В. Істина. Правда. Життя. Думки небайдужої людини: Збірник науково-публіцистичних статей / М. В. Попович. – К. : Києво-Могилянська академія, 2010. – 428 с.
7. Попович М. В. ХХ Червоне Століття: Навч. посібник / М. В. Попович. – К. : АртЕк, 2005. – 888 с.
8. Попович М. Кожна людина сама робить свою біографію / М. Попович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-ukrayini/miroslav-popovich-kozhna-lyudina-sama-robit-svoyu-biografiyu>.
9. Попович М. Національна культура і культура нації / М. Попович. – К. : Знання, 1991. – 64 с.
10. Попович М. Романтизм як стиль та ідеологія / М. Попович // Філософська думка. – К. : Вид. дім «Академперіодика» НАН України, 2004. – № 6. – С. 3-30.
11. Попович М. Смисл і свобода / М. Попович // Філософська думка. – К. : Вид. дім «Академперіодика» НАН України, 2009. – № 4. – С. 5-11.
12. Попович М. Що таке філософія? / М. Попович // Філософська думка. – 2006. – № 1. – С. 3-24.
13. Попович М. В. Гуманістичні орієнтири науки на порозі ХХІ століття / М. В. Попович // Вісник Національної Академії Наук України [Гол. ред. Б. Є. Патон]. – К. : Вид. дім «Академперіодика» НАН України, 2004. – № 1. – С. 39-42.
14. Швець І. Академік Мирослав Попович: «Нам не вистачає відповідальності перед собою» / І. Швець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shwez.kiev.ua/akademik-miroslav-popovich-nam-ne-vistachae-vidpovidalnosti-pered-soboyu/>.

**ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА □ ВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ
ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У 1861-1914 РР.**

Тривалий пошук українським народом власної національної ідентифікації проходив низку етапів та шляхів. Важливою складовою цього процесу стало спілкування українців з представниками інших етносів: росіянами, євреями, поляками, вірменами, німцями, чехами, ромами та ін. Сприйняття євреїв українцями формувалось в конкретних історичних умовах, визначалось їх соціальним статусом та побутовим і культурним життям. Однак, незнання історії може призвести до необ'єктивного трактування ментальності, поведінки, характеру, способу життя представників єврейського народу.

Окрім того, актуальність теми зумовлюється посиленням уваги дослідників до проблем етнічної історії євреїв та міжетнічного спілкування, і в цьому контексті до переосмислення наявної історіографічної та джерельної бази; важливістю дослідження цієї теми в плані оптимізації сучасних міжетнічних взаємин.

Закономірно, що ці питання в час розвитку оновленої державності України дедалі більше стають предметом дослідження вчених. Окремі аспекти даного питання висвітлено у працях Л. Фінберга, В. Любченка та ін. [5-6], М.Бармака [1], А.Бородія [3].

Об'єктом дослідження виступає демографічна характеристика єврейського населення Правобережної України протягом 1861-1914 рр.

Предметом є статистичні дані Російської імперії, які стосувались єврейського населення.

Євреї є одним із найдавніших етносів, які проживають на українських землях. Перша хвиля заселення земель Східної Європи євреями почалася ще у дохристиянські часи. Їхні громади існували у Київській Русі в X-XIII ст. На територію Волині євреї прибували із Хозарії, а з початку XIII ст. – із країн Західної Європи, зокрема Німеччини.

Виключно єврейські поселення, зокрема на Волині, почали створюватися у XIV ст. переважно вихідцями з Литви. Після укладення Люблінської унії у 1569 р. значана кількість євреїв мігрувала з території польських земель на волинські землі, які увійшли до складу Речі Посполитої. Економічна діяльність євреїв зосереджувалася переважно в торгівельно-посередницькій сфері, оренді, землеробстві та ремісництві [1, с. 114].

На території Волинського, Подільського, Брацлавського та Київського воєводств проживало 1 млн. 200 тис. євреїв (9% від загальної кількості мешканців краю). За офіційними державними документами 64779 осіб вважались міщанами, 1121 купцями. Близько 60 тис. єврейських родин (майже 650 тис. осіб) проживали у селах, переважна більшість із них займалася землеробством. Отже, на землях, які після поділів Речі Посполитої відійшли до Російської імперії, проживала значна кількість єврейського населення.

У зв'язку з цим виникла необхідність на державному рівні вирішувати питання євреїв, визначати їхній правовий статус, місця проживання і напрями життєдіяльності. Зрештою, небажання царської влади дозволити євреями оселятись по всій території імперії в кінцевому рахунку привело до формування смуги осілости, становлення й утвердження якої відбувалося у своєрідних соціально-економічних умовах.

Землі Правобережної України до кінця XIX ст. залишалися територією, на якій зосередилася чи не найбільша група східноєвропейських євреїв-ашкенази. Вони відзначались освіченістю, серед них були торговці, ремісники високої кваліфікації, чимало займалося хліборобством.

Ашкенази — термін, що позначав у середньовічній єврейській літературі євреїв, які проживали на Рейні, а відтак в усіх германських землях загалом. Хоча слово «ашкеназ» на івриті означає «Германія», поняття «ашкенази» стосується всіх євреїв – вихідців з Європи. «...І було між ісмаїльтянами й персами в ту пору, і були розгромлені перси ними (арабами), і падали вони під їх ноги, і рятувалися втечею численні євреї з країни Парас, як від меча, і рухалися вони від племені до племені, від держави до іншого народу і прибули у країну Русію й землю Ашкеназ та Швецію і знайшли там багато євреїв...». Авторство тексту приписується відомому хроністу й лікарю Йосифу бен Ісгошуа Га-Когену, що жив у XVI ст., але мав у своєму розпорядженні більш ранній рукопис.

Сьогодні до ашкеназів відносять всю ту частину єврейського народу, яка належить до цього соціального й культурного комплексу.

Колишні польські євреї становили ядро єврейства Правобережжя України. Їхні суспільно-економічне становище і побут були зумовлені особливостями, які склалися на основі історичних традицій та законодавства польських урядових структур, і докорінно відрізнялися від суспільно-економічного становища та побуту євреїв Лівобережжя. Ці відмінні риси тією чи іншою мірою відбивались на подальшому існуванні євреїв у Російській державі [1, с. 115].

Оскільки серед населення тогочасної Російської імперії з'явилася етнічна група, яка була не лише великою за чисельністю, а й кардинально відмінною від інших етносів, то справедливими є слова російського історика С.А.Бершадського, який відзначав, що приєднання українських земель Речі Посполитої поставило перед російським урядом зовсім нове для нього єврейське питання. «І насправді, і в Литві, і в Росії були поміщики і кріпаки, було напівземлеробське міське населення, було духовенство, але в Росії не було стану хоча б трохи схожого на євреїв» [2, с. 54]. Тобто, російський уряд змушений був вжити заходів для врегулювання інтеграції даного етносу в суспільно-політичне та господарське життя імперії.

23 грудня 1791 р. Катерина II своїм указом встановила територіальні межі постійного проживання євреїв. На початок XIX ст. до них входили Катеринославська, Херсонська, Таврійська, Київська, Волинська, Подільська, Чернігівська, Полтавська, Мінська, Віленська, Бессарабська, Астраханська та Кавказька губернії, а також Курляндія [1, с. 116].

Наступні закони стосовно євреїв видавалися, опираючись на указ, що встановлював „Смугу єврейської осілості” (варто зазначити, що власне така назва з'явилась пізніше), яку юридично підтвердили Положення про євреїв 1804 і 1835 рр.

Згідно з Положенням від 30 травня 1835 р. до „смуги осілості” в Україні увійшли Волинська, Подільська, Катеринославська, Київська (крім Києва), Херсонська (крім Миколаєва), Таврійська (крім Севастополя), Полтавська (крім козацьких та державних сіл) і Чернігівська губернії. Майже такою „смугою осілості” зберігалася до 1917 р. Єврейські мешканці в українських губерніях, що входили до смуги осілості, становили понад 8% від загальної кількості населення на цій території [1, с. 118].

Демографічна ситуація на території України суттєво змінилась внаслідок формування „смуги осілості”. В 30-ті рр. XIX ст. в українських губерніях Російської імперії мешкало понад 600 тис. євреїв, іще близько 270 тис. проживало в Галичині. Отож на українських землях у той час перебувало майже 40% загальної кількості євреїв, які мешкали в Східній Європі. В 50 – 80-ті рр. єврейське населення в Україні постійно зростало.

Демографічний «стрибок» відбувався не лише через переселення із західних губерній, а і внаслідок природного приросту, який у євреїв був вищим, ніж у представників інших національностей. Уже в 70-ті рр. XIX ст. регіонами найбільшої концентрації єврейського населення стали міста й невеликі містечка Правобережної України.

Саме у містечках кількість євреїв була найбільшою – 53% від загальної кількості населення. До прикладу, у містах їх кількість становила 39%, а у селах – 15% мешканців. На початку 80-х рр. XIX ст. в Україні остаточно сформувались основні регіони розселення євреїв. Найбільше євреїв нараховувалося у Подільській, Київській та Волинській губерніях – 1048 тис., там вони становили 14,9% загальної кількості населення губернії. Однією із основних причин стрімкого зростання єврейського населення на території Київської губернії стало переміщення представників цього етносу з прикордонних губерній, а також включення Бердичева, єврейське населення якого становило 86%, до складу Київської губернії. У Київській губернії в 1862 р. населення поділялось таким чином: православні – 1402404, іудеї – 247842, а також представники інших віросповідань [3, с.44].

Через суб'єктивні та об'єктивні причини упродовж XIX ст. у Волинській губернії відбувалося неухильне зростання чисельності міських євреїв. Уже в 60-х рр. у містах Волині на 100 жителів припадало 56,7 євреїв, а у Київській губернії 40,8. Населення всієї Волинської губернії у 1860 р. становило 1576765 осіб і поділялось на українців – 1 200 тис., євреїв – 190 тис.; значною також була частка росіян, білорусів, поляків, литовців, латишів. Поділ, відповідно до віросповідання, був такий: православних – 1206545, іудеїв – 189338 [3, с.44].

Національний склад повітових і заштатних міст Волинської губернії також відображав

значну кількість єврейського населення. Серед “єврейських” міст лідером був Бердичів 86%, далі Луцьк – близько 80%, Острог – майже 75%, Дубно – 70%, Рівне – 68%.

У 50–60-ті роки XIX ст. єврейське населення Правобережжя стабільно зростало. Так, у 1862 р. в Подільській губернії проживало 202 882 особи єврейської національності обох статей, що складало 11,23 % населення краю, а в 1866 р. вже – 209 137 осіб. Таким чином, чисельність єврейського населення за 4 роки зросла на 6 255 осіб.

В 1866 р. населення Подільської губернії складало 1 925 476 осіб і поділялось на православних – 1 470 359, іудеїв – 209 137 та представників інших чисельно менших конфесій [3, с.44–45].

Економіка нових територій, що ґрунтувалася на великій земельній оренді та торгівлі приморських міст, приваблювала євреїв з Білорусії й Литви.

Не всі євреї, що проживали в сільській місцевості, в силу різних обставин, займалися хліборобством. У 1870 р. у трьох Правобережних губерніях таких нараховувалося 20 665 осіб. Так, у 1872 р. у Правобережній Україні за галузями занять єврейське населення приблизно поділялось таким чином:

- 230 тис. становили дрібні торговці та шинкарі,
- 160 тис. – ремісники;
- 86 тис. – службовці;
- 72 тис. – власники та орендарі маєтків поміщиків, оптові купці, посередники;
- 60 тис. – вчителі та духовенство;
- 20 тис. – особи без певного виду діяльності [3, с.46].

Вид діяльності	Відсоток від загальної чисельності
Торгівельна діяльність	40%
Ремісництво	30%
Інтелігенція, чиновники	16%
Посередницька діяльність	10%
Особі без певного виду діяльності	4%

Отже, близько 40 % євреїв були зайняті торговельною діяльністю, до 30 % – ремісничою, 10 % – посередницькою і ще 20 % – це інтелігенція, чиновники, особи без певних занять та інші.

Варто зазначити, що основні структурні риси єврейського населення на території України формувалися під впливом політики царського уряду. Для прикладу: „Тимчасові правила” від 3 травня 1882 р. перейменували невеликі містечка в села, а містечками визнавали лише ті, де була міська міщанська управа та в яких стягувався податок з міського майна. Одночасно на містечкових євреїв, котрі через ухвалу закону перетворювались на сільських жителів, поширювалася велика кількість обмежень [5].

Отже, на початку 80-х рр. XIX ст. в Україні остаточно сформувалися основні регіони розселення іудеїв. У 1880 р. в українських губерніях „смуги осілості”, а також у Харківській губернії (а це 9 з 15 губерній Російської імперії, де мали дозвіл проживати іудеї) нараховувалося 1 млн 507 тис. євреїв. Таким чином, не дивлячись на утиски царського уряду, формування смуги осілості, а також на стійку тенденцію єврейського населення емігрувати за кордони імперії, в цілому чисельність євреїв невинно зростала.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бармак М. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796 – 1914 рр.) / М. Бармак. – Тернопіль : Богдан, 1999. – 208 с.
2. Бершадский С. Литовские евреи. История их юридического и общественного положения в Литве от Витовта до Люблинской унии. – СПб., 1883. – 236 с.
3. Бородій А. Євреї в аграрних відносинах на території Правобережної України у 1861 -1914 рр.: дис. ...канд.іст.наук: 07.00.01 / Бородій Андрій Іванович; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2014. – 258 с.
4. Мая 3. Высочайше утвержденное положение Комитета об устройстве евреев, опубликованное 24 июня. Об ограничении еврейских поселений в губерниях Полтавской и Черниговской // ПСЗРИ. – СПб., 1856. – Собрание 2. – Т. 30. – отд. 1. – № 29277. – С. 316–317.
5. Погребинська І. Законодавство Російської імперії щодо євреїв: [Електронний ресурс] / У складі двох імперій (кінець XVIII ст. – початок XX ст.) // Єврейська енциклопедія – Розділ II. Режим доступу: http://holocaust-ukraine.net/ru/razdel_ii.htm
6. Нариси з історії та культури євреїв України. Видання третє. Упорядн. Л. Фінберг та В. Любченко – К.: Дух і Літера, 2009. – 440 с., з іл.

**РОЗВИТОК ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

На сучасному етапі економічна могутність будь-якої держави залежить від ефективного розвитку всіх галузей народного господарства. Проте, стратегічне значення має забезпечення населення високорозвиненою індустрією продуктів харчування, яка б не лише задовольняла внутрішні продовольчі потреби країни, а й сприяла значним валютним надходженням від її реалізації на світовому ринку. Тому актуальним напрямком у вітчизняній історичній науці залишається звернення до соціально-економічної спадщини України. Зважаючи на це, цікавим є досвід промислового розвитку українських губерній в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття, які займали ключову позицію у тогочасному загальноімперському господарстві.

Відомості про розвиток харчової промисловості в Київській, Подільській, Волинській губерніях знаходимо у різних джерелах. Серед них варто відзначити “Обзор Киевской губернии за 1881 год.” [5], “Обзор Подольской губернии за 1895 год.” [7], “Обзор Вольнской губернии за 1912 год.” [8], у яких мовою статистичних даних окреслено стан різних галузей промисловості, в тому числі і харчової.

Важливою є праця Лазанської Т. “Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики ХІХ ст.)”, в якій автор комплексно аналізує становище харчової промисловості на різних етапах розвитку [2].

Об’єктивну оцінку промислового розвитку, у досліджуваній період, ми можемо отримати ознайомившись з монографією М. М. Москалюка “Розвиток переробної промисловості у Наддніпрянській Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття”, у якій автор показує роль українських губерній в сільськогосподарському виробництві Російської імперії [3].

Значна група матеріалів, що висвітлюють названу проблематику, зберігаються у фондосховищах Центрального державного історичного архіву у м. Києві (далі – ЦДАУ). Справи, які стосуються насамперед досліджуваних губерній, зосереджуються у фондах “Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора” (ф.442). Ці документи дають змогу зробити ряд висновків щодо суспільно-економічних перетворень, які відбулися протягом другої половині ХІХ – на початку ХХ століття в Російській імперії, яка була тісно пов’язана з Київською губернією [13 – 14].

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. харчова промисловість Правобережної України була високорентабельною і прибутковою сферою вітчизняного господарства. Найефективніше розвивалися галузі, зв’язані з переробкою сільськогосподарських продуктів: цукрова, винокурна, борошномельна, тютюнова, олійна.

Сучасний український історик П. П. Теличук, підкреслює, що найхарактернішою рисою розвитку пореформеного сільського господарства України була його спеціалізація. За визначенням дослідника, Київська, Подільська, частково Волинська губернії, разом з південно-західною частиною Полтавської, північчю Харківської та півднем Чернігівської губерній, утворювали район капіталістичного цукробурякового господарства як один з економічних районів торгівельного землеробства [10].

У Київській губернії всіх фабрик і заводів налічувалося 628 із обсягом виробленої продукції на 58067086 руб., а кількість робітників становила 36 567 чоловік. Також варто зазначити, що із міст найбільшого фабрично-заводського розвитку промисловості досягнули Київ, Черкаси, Умань, Бердичів [5, с. 30].

Таким чином, Київщина була основним центром розвитку харчової промисловості, як за кількістю робітників, так і за виробництвом, посідаючи перше місце в економічному житті краю.

Характеризуючи соціально-економічний розвиток Подільської губернії, цінним джерелом є праця В. К. Гульдмана “Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания”. Статистичні дані дозволяють зробити аналіз стану промисловості та сільського господарства регіону, кількості та обсягу виробництва місцевих заводів і фабрик. Всіх заводів і фабрик в 1887 р. в губернії налічувалося 3 737; на них працювало 25,055 робітників; прибутки з виробництва становили 24 658 790 руб. [1, с. 162].

Таблиця 1

Розвиток харчової промисловості в Подільській губернії у другій половині XIX ст.

Виробництво	Сума в руб.		Різниця (+ чи –)
	1886	1887	
цукроваріння	20816329	17182413	–3683915
винокуріння	2655847	2662218	+4171
борошномельне	2756827	3219974	+463147
тютюнове	280748	199484	–31263

Як бачимо, в Подільській губернії, найбільшого розвитку набули такі галузі промисловості як цукрова, борошномельна і винокурна.

Важливе місце для господарства Південно-Західного краю мала винокурна промисловість, прибуток якої щорічно становив 9371 2 тис. крб. [3, с. 63].

Характеризуючи винокуріння Подільської губернії, слід навести дані діючих заводів. Таких заводів в губернії на 1887 р. налічувалося 88; із них 4-х винокуріння вироблялося товариствами, на 47 – власниками і орендаторами були селяни, а на інших 37 – євреї [7, с. 70].

Таблиця 2

Кількість винокурних заводів у Подільській губернії у 80-х роках XIX ст.

Повіти	Число заводів
Ольгопільський	13
Ямпольський	11
Гайсинський	9
Ушицький	9
Балтський	8
Літинський	7
Могилівський	7
Вінницький	6
Кам'янецький	5
Брацлавський	5
Проскурівський	4
Летичівський	4

Аналізуючи доповідь спеціаліста по виноградарству Вершиловського, очевидно, що історичні витoki винокурної галузі Поділля сягають ще із 1800 року, коли з'явилися виноградники біля Ямполь. Згадується князь Віттенштейн, який почав вирощувати виноградники в своєму маєтку Каменка Ольгопільського повіту, а для їх догляду запрошувалися німці. З цих часів виноградарство поступово набуває свого розвитку. В місцевостях, розташованих в стороні від Дністра до сходу, культура винограду зустрічається рідше, хоча і тут за свідченням священика Марчевського, існували виноградники у польських поміщиків. Звісно, ці виноградники використовувалися для домашніх потреб. Вершиловський у доповіді привертає увагу Міністерства Землеробства, щоб воно посприяло розповсюдженню кредиту на виноградарство і винокуріння в Подільській губернії, як винокурного району. Адже є всі необхідні кліматичні умови: помірно-континентальний клімат робить цю місцевість придатною для виноградарства [12, с. 899].

Таким чином, винокурне виробництво на теренах Правобережної України відіграло важливу роль у загальноімперському господарстві, оскільки сприяло подальшому розвитку капіталізму.

Чималої ваги у промисловому виробництві Південно-Західного краю набула борошномельна промисловість. Найбільше капіталістичних мукомельних підприємств було в Київській – 58 і Подільській губерніях – 60, кількість робітників становила 3 196 чоловік. [4, с. 53].

Цінною є записка землевласника Могилевського повіту І. К. Іжицького про необхідність поєднання борошномельного виробництва з виробництвом зернового хліба з метою підняття рівня становища і культури сільських господарів краю. Автор наголошує на актуальній проблемі сільського господарства – постійних коливаннях цін на пшеницю. На противагу

наводиться приклад цукрової промисловості, оскільки цукрові заводи узгоджують свою роботу з плантаторами, заключаючи контракт на поставку цукрових буряків, визначають плантаторам ту чи іншу ціну. Що стосується виробництва пшениці, то незважаючи на те, що обробка її не потребує особливо великих грошових витрат, виручка в більшості не виправдовує працю землевласника. Пояснюється це дією земельного фактору: залежність від настрою хлібних ринків, як місцевих, так і закордонних. У зв'язку з цим автор записки акцентує увагу на необхідності організації виробництва озимого хліба, потребі стабілізувати його ціну. В такому разі праця землевласника не буде залежати від ринкових цін і свавілля скупщиків, а це в свою чергу призведе до зростання прибутку. Наприклад, за час від 1 липня 1901 р. по 1 липня 1902 р. ціна пшениці коливалася між 60 і 85 коп. за пуд, різниця досягала 25 коп. на 1 пуді, коливання ціни на муку досягало 50 коп. з 0. Ціни на пшеницю, вже перемелену в муку, коливалися менше ніж ціни на ту ж пшеницю, але в сирому її вигляді. Також зазначається, що борошномельна справа знаходиться в руках євреїв [12, с. 904].

Олійна промисловість на Україні не мала значної ролі для господарства Південно-Західного краю. Проте слід зауважити, що протягом 1865-1895 рр. вартість виробленої олійної продукції на Україні збільшилась в 15 разів, становлячи в останній рік 1291 тис. крб. [3, с. 84].

Великого поширення в Україні набула тютюнова промисловість. Тютюнництво було зосереджено, головним чином, в руках капіталістичних господарств. Тютюнові фабрики існували у всіх губерніях, але найбільше зосереджувались в Київській – 21 і Подільській – 20. За даними перепису 1897 р. в тютюновому виробництві на Україні було зайнято 5 765 чоловік. [4, с. 52].

Таким чином, Правобережна Україна в цілому, зробили певний крок вперед у своєму економічному розвитку. Незважаючи на це, в порівнянні із Західною Європою, Росія, в тому числі і Україна, поступалися за соціально-економічними показниками. Зростання винокурної, цукрової, тютюнової, борошномельної та олійної промисловості відіграло важливу роль у розвитку капіталістичного сільського господарства, в його технічній перебудові.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гульдман В. К. Подольская губерния. Опыт географическо- статистического описания / В. К. Гульдман. – Каменец-Подольский, 1889. – 414 с.
2. Лазанська Т. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.) / Т. Лазанська – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 282 с.
3. Москалюк М. М. Розвиток переробної промисловості у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – початку XX століття / М. М. Москалюк. – Тернопіль: вид. «Рада», 2009. – 336 с.
4. Нестеренко О. О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці XIX і на початку XX ст. / О. О. Нестеренко. – К.: Держполітвидав УРСР, 1952. – 180 с.
5. Обзор Киевской губернии за 1881 год. – 106 с.
6. Обзор Киевской губернии за 1908 год. – 187 с.
7. Обзор Подольской губернии за 1895 год. – 208 с.
8. Обзор Волынской губернии за 1912 год. – 104 с.
9. Памятная книжка Киевской губернии на 1890 год / [Сост. Д. И. Навротский]. – Киев, 1890. – 352 с.
10. Теличук П. П. Економічні основи аграрної революції на Україні. – К.: Вид-во КДУ, 1973. – 190 с.
11. Труды местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности Киевской губернии за 1903 год. – 1148 с.
12. Труды местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности Подольской губернии за 1903 год. – 1112 с.
13. ЦДІА України у м. Києві – Ф. 442. – Оп. 41. – Спр. 663 – 120 арк. – 1866 р.
14. ЦДІА України у м. Києві – Ф. 442. – Оп. 1. – Спр. 376 – 380 арк. – 1870 р.

Прийдун С.

Науковий керівник – доц. Морська Н. Л.

ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ – ПРОСВІТНИК, НАУКОВЕЦЬ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

Необхідною передумовою та рушієм державного будівництва і процесу націотворення є активна діяльність національної еліти, яка сповідує державницьку ідеологію. Особливо важлива роль в часи національно-культурного відродження належить науковій інтелігенції. У

цьому контексті актуальним є дослідження діяльності одного з найвидатніших представників західноукраїнської інтелігенції другої половини XIX – початку XX ст. — Олександра Барвінського, визначного громадсько-політичного, культурного діяча, лідера народницького руху в Галичині, педагога, історика, літературознавця та публіциста. За словами О. Романова, Голови Наукового товариства імені Т. Шевченка, «рід Барвінських належить до тих дивовижних сімейних кланів, які, незважаючи на істотне вивищення із загальної народної маси, протягом століть зберігали вірність своєму народові та своїй вірі... Їхній приклад служіння Україні проявився особливо у поколіннях, яким судилось жити в XIX ст. ...» [7, с. 16].

Олександр Барвінський був не просто вченим-теоретиком, але займав посаду Голови Наукового товариства імені Т. Шевченка та Державного секретаря освіти та віросповідання ЗУНР, саме тому дослідження його діяльності є надзвичайно важливим для розуміння особливостей розвитку української освіти та науки в другій половині XIX – на початку XX ст.

Мета статті полягає у дослідженні наукової та громадсько-політичної діяльності Олександра Барвінського як невід'ємної складової національно-культурного відродження українського народу в другій половині XIX – на початку XX ст.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- проаналізувати основні етапи життя Олександра Барвінського, а разом з тим і розвиток його просвітницької, наукової та громадсько-політичної діяльності;
- висвітлити роль Олександра Барвінського у розвитку вітчизняної освіти та науки в контексті національно-культурного відродження українського народу.

Діяльність О. Барвінського досить широко висвітлена в українській історіографії, варто відзначити праці О. Гриба [3], І. Куцого [5], О. Рубльова [8], В. Шендеровського [9], І. Чорновола [10]. Особливо важливе значення належить спогадам самого ж Барвінського «Спомини мого життя», в яких не лише детально описана діяльність автора, але і представлені цікаві документи, зокрема листи Барвінського до М. Лисенка, П. Куліша та інших відомих діячів [1; 2].

Олександр Барвінський народився 8 червня 1847 р. в селі Шляхтинці на Тернопільщині у давньому священничому роді. Барвінські походили зі старого шляхетського роду Барвіч-Барвінських гербу «Jastrzębiec», коріння якого простежувалося від XVI ст. Родина Барвінських належала до тієї нечисельної української громади, яка зберігала і шанувала національну мову і культуру. У другій половині XIX ст. східні галичани переважно говорили польською та німецькою мовами, не виключенням було і греко-католицьке духовенство. Як зазначав сам О. Барвінський у своїх спогадах: «Змалку...чув я дома лише руське слово, дім моїх родичів був щиро руський, хоч поміж тодішніми священничими родинами, особливо на Поділлі, говорено звичайно по-польски» [1, с. 41–42].

Початкову освіту Олександр розпочав у місцевій сільській школі, а в 4-й клас пішов до німецької школи в Тернополі. Гімназія була німецькою, і українській мові відводилося лише дві години на тиждень. Незважаючи на утиски, національна свідомість молоді зростала, і в 1864 р. з'явилась таємна молодіжна організація «Громада», до якої Барвінського залучив його шкільний товариш Іван Пулюй [9, с. 13]. З ранніх років О. Барвінський відзначався чіткою громадянською позицією та був надзвичайно активним в громадському житті. Участь у «Громаді» дозволила майбутньому науковцю глибше ознайомитись з працями відомих тогочасних діячів і проїнятися проблемами української освіти та науки. Гімназисти активно займались вивченням творчості Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова.

Після закінчення гімназії, батьки наполягали, щоб Олександр продовжив сімейну традицію і став священником, однак у 1865 р. він поступив до Львівського університету на філософський факультет. Серед університетської молоді тих часів Олександр Барвінський належав до найдіяльніших. Будучи студентом університету, він познайомився із Володимиром Шашкевичем, сином Маркіяна Шашкевича; галицьким письменником і журналістом Федором Заревичем (псевдонім Юрко Ворона), поетом Ксенофонтом Климовичем (псевдонім Іван Хмара), письменником Володимиром Левицьким, Логином Лукашевичем, Костем Горбалем, Володимиром Ясеницьким [3, с. 42].

Молоді люди гуртувались довкола національної ідеї і на своїх зустрічах піднімали питання її поширення та популяризації серед української громадськості Галичини. Саме з цією метою, за безпосереднім сприянням Олександра Барвінського, було відновлено львівську

«Громаду». До товариства активно включилися Тит Заячківський, який пізніше став управителем львівської митниці та послом до Галицького сойму, з яким О. Барвінський підтримував дружні стосунки протягом усього життя; Євген Желехівський, згодом автор «Малорусько-німецького словника»; Олександр Огоновський, який в майбутньому став професором Львівського університету; Тит Ревакович, пізніше адвокат, громадсько-політичний діяч; Максим Михалюк, Іван Верхратський, Кость Личаківський, Теофіл Грушкевич, Андрій Січинський, Володимир Ганкевич, Осип Барвінський, Володимир Навроцький. Головою «Громади» спочатку було обрано А. Січинського, але пізніше він відмовився від цієї посади і його місце посів Олександр Барвінський [1, с. 92–93]. Аналізуючи склад відновленої «Громади», можна констатувати, що вона була молодіжним товариством, члени якої склали основу народницького руху, що виник ще в 60-х рр. XIX ст. в Галичині.

Саме молода «Громада» у Львові започаткувала відзначення Шевченківських свят-роковин. Олександр Барвінський, який був безпосередньо знайомий з Миколою Лисенком, надихнув композитора на створення відомого «Заповіту» Тараса Шевченка. Враховуючи брак галицьких видань Шевченківських творів, молоді громадівці з ініціативи Барвінського розпочали підготовку до друку «Поезії Тараса Шевченка» і, як наслідок, протягом 1866–1868 рр. з'являється перший найповніший на той час збірник Шевченківських творів у Галичині під назвою «Поезії Тараса Шевченка» у двох томах. Більше того, Барвінський разом з товаришами по «Громаді» постійно друкувався у львівській «Правді» [3, с. 43].

Активна участь у Львівській студентській «Громаді» мала важливу роль в становленні Олександра Барвінського як громадсько-політичного діяча та науковця. Майже всі члени «Громади» в майбутньому стали видатними культурними та громадсько-політичними діячами, які відіграли винятково важливу роль у національно-культурному русі українців другої половини XIX – на початку XX ст.

Закінчивши з найкращим успіхом навчання в університеті у 1868 р., Олександр отримує посаду помічника вчителя гімназії у Бережанах. Тут він з великим завзяттям береться за створення українських шкільних підручників, яких так потребувало молоде покоління українців, зокрема, Барвінський розпочав підготовку своєї першої читанки з української літератури, в чому йому допомагав П. Куліш. Результатом їхньої співпраці стала поява підручника «Виїмки з українсько-руської літератури». Саме відтоді і був введений в літературу термін «українсько-руський», також Барвінський впроваджував до українських підручників фонетичний правопис, шляхом модернізації кулішівки. Це завдало великого удару по москвофільському руху в Галичині та значно послабило його позиції [9, с. 14].

Новий етап діяльності О. Барвінського розпочався 27 вересня 1871 р., коли його спеціальною комісією було призначено старшим вчителем семінарії в Тернополі. Варто звернути увагу на те, що на початок 70-х років XIX століття на Тернопільщині не було жодної громадсько-політичної організації, яка б активно проявила себе у суспільному житті та національному русі краю. Свідомої української інтелігенції було небагато, тому сформований ними народницький табір був слабкий і неорганізований, міщанство і селянство було байдуже до народних справ. Відчуваючи потребу в піднесенні освітнього рівня українців Східної Галичини, а відтак і пробудження національної самосвідомості, Олександр Барвінський розгорнув на Тернопільщині та по всьому північному Поділлі широку культурно-освітню діяльність. Він усвідомлював, що його покликання полягало в піднесенні рівня освіченості нашого народу як однієї із складових процесу формування національної самосвідомості та національно-культурного відродження українців: «З гімназійних і університетських часів, з «Громади» виніс я се розуміне, що нашому народови треба просвіти, щоби его двигнути з морального і матеріального занепаду, щоби его довести до національної свідомості, і підготувати его до сповнення задачі, призначеної ему Провидінем і історією серед інших освічених народів» [1, с. 246].

Саме тому разом з активними діячами Тернопільщини, С. Навроцьким, П. Левицьким, Ю. Герцевим, К. Горбалем, В. Лучаківським та Л. Шухевичем, О. Барвінський розпочав роботу по створенні філії товариства «Просвіта» у Тернополі. Процес створення філії, ускладнювався побоюваннями реакції уряду на активізацію національного руху в Тернополі, тому справа затягнулась до 29 червня 1876 р., коли за ініціативою Головного відділу товариства «Просвіта» зібрались найбільш свідомі члени тернопільської громади на збори. Активну участь взяли не

лише священики та вчителі, але і звичайні селяни та міщани, що було яскравим свідченням зростання національної свідомості тернопільської громади. Головою філії було обрано відомого адвоката Володимира Лучаківського, а Олександра Барвінського – секретарем. Тернопільська філія «Просвіти» об'єднала жителів не лише Тернополя, але і збараського, скалатського, теребовлянського, гусятинського та чортківського повітів, бо в цих повітах на той час ще не були створені власні філії товариства [3, с. 44–45].

Створення філії «Просвіти» сприяло активізації просвітницько-культурної роботи О. Барвінського та його колег серед селян. Саме з ініціативи Барвінського організувалися різноманітні етнографічні виставки та концерти, «фестини», віча, сходини і т. п. Було засновано багато осередків «Просвіти», де проходили культурно-просвітницькі заходи.

Попри свою широку громадську і педагогічну діяльність Олександр Барвінський активно продовжував займатися видавничою роботою, у світ виходить низка його просвітньо-педагогічних публікацій та біографічних розвідок. Серед них можна відзначити «В. Франклін, яко примір чесного, трудящого і ошадного чоловіка» (1883; 2-ге вид. 1891), «Убоге та багате село. [Після Репета обробив Подолянин]» (1883), «Спомини про життя і діяльність Володимира Барвінського» (1884), «Літопис суспільної роботи і сили русинів австрійських» (1885), «Цісар і король Франц Йосиф I, картини з його життя і володіння» (1888, 2-ге вид. 1908), «Києво-Печерська лавра» (1890) та розвідку, присвячену Маркіяну Шашкевичу, написану спільно з І. Чапельським, «З Маркіянової спадщини» [3, с. 45].

Велике значення в просвіті галицьких українців надавав Олександр Барвінський історії, тому на початку 1880-х років він активно починає займатися дослідженнями історії рідного краю та вивчає історичну літературу, що надходила зі Східної України. На замовлення товариства «Просвіта» він пише свою першу працю з історії України. В українській історіографії О. Барвінський відомий, насамперед, як видавець серії історичних монографій «Руська історична бібліотека». Задум цього видання виник під час відвідин ним у 1885 р. Києва й зустрічі із членами «Старої громади», зокрема В. Антоновичем. Проект передбачав публікацію в Галичині монографій провідних істориків Наддніпрянської України. Тематика планованих книг мала бути зорієнтована на висвітлення більш-менш цілісної картини українського історичного процесу. Потреба такого видання обумовлювалася необхідністю наукового обґрунтування тези про єдність історичного процесу в Галичині та Наддніпрянщині. Тому «Руська історична бібліотека» мала стати історично-науковим підґрунтям ідеології народницького руху в Галичині [5, с. 178–179].

Важливим аспектом цих видань була їхня україномовність. Саме «Руська історична бібліотека» започаткувала друк наукової фахової літератури українською мовою, що мало неабияке значення для утвердження української національної ідентичності. Адже до того часу історичні праці в Галичині видавалися так званим «язичієм» [5, с. 179].

Схвальні відгуки, одного з провідних істориків того часу, Володимира Антоновича спонукали Барвінського до написання низки історичних праць. Варто зауважити, якщо літературознавчі погляди Олександра Барвінського формувалися під впливом Пантелеймона Куліша, то історичні – Володимира Антоновича. Великого значення галичанин надавав думці видатного історика, притримувався основних його методичних порад.

Плідна співпраця Олександра Барвінського та Володимира Антоновича тривала протягом багатьох років. Саме в цей період, у будинку Антоновичів, Олександр Барвінський знайомиться з молодим істориком Михайлом Грушевським. О. Барвінський надсилав В. Антоновичу примірники усіх книжок, що друкувалися у видавництві НТШ, та періодичні видання, особисто радився з приводу окремих питань, зокрема відкриття кафедри історії України у Львівському університеті [3, с. 45–46].

У 1888 році Олександр Барвінський переїхав до Львова, де почалася нова сторінка його громадсько-просвітницького життя, як активного члена Товариства імені Т. Шевченка. Вже у 1891 р. його було обрано послом від галицьких українців в австрійський парламент, де Барвінський доклав максимум зусиль для заснування кафедри української історії у Львівському університеті та запрошення очолити її Володимиром Антоновичем. Питання було вирішено позитивно, однак професор Антонович не наважився покинути Київ, посилаючись на похилий вік, а рекомендував замість себе на відкриту кафедру свого кращого учня, молодого Михайла Грушевського.

Безперечно створення кафедри української історії було важливим здобутком національного руху українців, згодом з'явилась ще одна кафедра української мови на філософському факультеті. Більше того, саме з ініціативи та зусиль О. Барвінського Товариство імені Шевченка у 1892 році набуває статусу наукового і при ньому створюються три секції: філологічна, історико-філософська та математично-природничо-лікарська. А вже через рік Олександра Барвінського обирають головою Наукового товариства імені Т. Шевченка, в якому він головує до 1897 р. За редакцією Барвінського виходять перші чотири томи «Записок Наукового Товариства ім. Шевченка», згодом після обрання Михайла Грушевського Головою НТШ, Барвінський очолює мовну та археологічну комісії Товариства і залишається на цій посаді до самої смерті [2, с. 471–473].

В 90-х рр. XIX ст. О. Барвінський зосереджується також на політичній діяльності, зокрема в 1894 р. його було обрано до Галицького сойму. Більше того, Барвінський стає одним із творців «Нової ери», завданням якої було знайти порозуміння українців з поляками, на основі визнання українців рівноправними політичними партнерами. Про його активну політичну діяльність свідчить і те, що в 1898 р. цісар нагороджує його орденом Залізної Корони. Проте згодом, переконавшись в неможливості політичного компромісу між поляками та українцями, Барвінський переходить в опозицію та відкрито засуджує асиміляційну політику польської адміністрації стосовно українців та вимагає національної автономії українців в Австрії [9, с. 16–17].

Незважаючи на активну громадсько-політичну роботу, О. Барвінський продовжував займатись наукою. Так, у 1904 р. «Просвіта» видала його працю «Історія України-Руси». Багаторазові перевидання праць дослідника в той час, коли українська історична наука пішла далеко вперед, переконливо свідчать про те, що він був загальноновизнаним автором популярного викладу історії. Крім синтетичних праць, дослідник писав також вузькоспеціалізовані розвідки та підручники. До історичної проблематики О. Барвінський часто звертався у своїх численних публіцистичних та літературних статтях, розвідках та виступах [5, с. 180–181]. На окреме дослідження заслуговує обширна мемуарна спадщина історика, адже його «Спомини з мого життя» є по суті викладом історії українського національного руху Галичини XIX ст. [1; 2].

У 1909 р. О. Барвінський вийшов на пенсію як «державний радник, кавалер ордена залізної Корони, член Шкільної крайової ради», і присвячує себе написанню статей, виданню підручників. Він чітко проводить лінію поєднання національного самоусвідомлення та християнського виховання. У 1911 р. він створює партію «Християнсько-суспільний союз», яка об'єднала таких відомих діячів національного руху як Кирило Студинський, Дем'ян Лопатинський та Осип Маковей. Більше того, Християнсько-суспільна партія мала своє представництво в парламенті та Галицькому соймі.

В умовах Першої світової війни Барвінський розгортає активну діяльність з метою актуалізації українського питання в Європі. Маючи контакти і знайомства в урядах, намагається максимально використовувати їх для справи здобуття українським народом власної державності. Варто згадати лише назви статей того часу, автором яких є Барвінський: «Світова війна і українська проблема» (1915 р.), «Український нарід і його значення для Австро-Угорщини» (1916 р.), «Національні і культурні здобутки українців» (1916 р.). Наукова діяльність Барвінського також була належно поцінована у 1916 р., коли віденська «Архівальна рада» присвоює йому наукове звання – члена-кореспондента, а в 1917 р. йому надають титул досмертного члена австрійської Палати панів (Сенату) [9, с. 17–18].

Проте, вершиною його громадсько-політичної діяльності стала участь, 18 жовтня 1918 р. у нарадах Української Національної Ради, що проголосила Західноукраїнську Народну Республіку. А вже 9 листопада 1918 р. Олександра Барвінського було призначено Державним секретарем (міністром) освіти та віросповідання ЗУНР. Як науковець та педагог, Барвінський розробив та розпочав реалізацію освітньої політики ЗУНР, але польська агресія та ускладнення національно-визвольних змагань не дозволили їх повністю втілити в життя. Після поразки української національної революції він відійшов від активної громадсько-політичної діяльності та зосередився на літературознавчих дослідженнях. Помер Барвінський 25 грудня 1926 р., похований у родинній гробниці на Личаківському цвинтарі.

Таким чином, наукова та громадсько-політична діяльність Олександра Барвінського відіграла винятково важливу роль в національно-культурному, а згодом, і політичному

відродженні українського народу другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Пройшовши кар'єру від помічника вчителя до Голови Наукового Товариства імені Т. Шевченка та Державного секретаря освіти та віросповідання ЗУНР, Барвінський завжди відстоював права та свободи українського народу, був борцем за його соборність та популяризатором ідеї національної єдності західних та наддніпрянських українців та української національної ідентичності. Будучи педагогом, істориком, літературознавцем та публіцистом, Барвінський залишив величезну наукову спадщину, яка є яскравим свідченням того, що незважаючи на бездержавність, освіта та наука завжди були пріоритетними напрямками діяльності української інтелігенції, яка розглядала їх як необхідну передумову державного творення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 1. / Упор. А. Шацька, О. Федорук. – К.: Смолоскип, 2004. – 528 с.
2. Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. / Упор. А. Шацька. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2010. – 1120 с.
3. Гриб О. Громадсько-просвітницька і політична діяльність Олександра Барвінського на Тернопільщині / О. Гриб // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 1. – С. 29–33.
4. Кравець О. Олександр Барвінський – будівничий української культури / О. Кравець // Рідна школа. – 1998. – № 7–8. – С. 6–7.
5. Куций І. Історіографічна спадщина Олександра Барвінського: концептуалізація історично-цивілізаційних уявлень / І. Куций // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2007. – Вип. 17. – С. 177–200;
6. Онопрієнко В. Перша кафедра української історії / В. Онопрієнко // Київська старовина. – 1994 – № 4. – С. 76–81.
7. Романів О. Сага роду Барвінських / О. Романів // Вісник НТШ – 199. – Ч. 6–7. – С. 16.
8. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939) / О. С. Рубльов. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2004. – 648 с.
9. Шендеровський В. Нехай не гасне світ науки / В. Шендеровський. – К.: «Рада», 2003. – 416 с.
10. Чорновол І. Політичний реалізм Олександра Барвінського / І. Чорновол // Сучасність. – № 1. – С. 99–109.

Прийдун С.

науковий керівник – проф. Алексієвець Л. М.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЯДЕРНОГО РОЗЗБРОЄННЯ УКРАЇНИ

Агресія Росії проти України призвела до руйнування системи міжнародних відносин, яка ґрунтувалась на пріоритетності територіальної цілісності та суверенітету. Ескалація конфлікту країною-агресором та загроза втрати власної державності актуалізували в українському суспільстві та політикумі питання відновлення ядерного статусу України, адже держави, які надали свої гарантії національній безпеці України в обмін на добровільну відмову від ядерного статусу так і не виконали своїх зобов'язань. В цьому контексті особливо актуальним є дослідження зовнішньополітичних аспектів ядерного роззброєння України.

Зауважимо, що за період незалежності з'явилися десятки праць істориків, дипломатів, політологів, які присвячені зазначеній проблематиці. Варто відзначити публікації В. Василенка [2], А. Зленка [9], О. Івченка [10], О. Кондратенка [11], В. Литвина [12], Ю. Щербака [15], які дозволяють простежити особливості формування та реалізації курсу на без'ядерний статус.

Одним з ключових аспектів становлення зовнішньої політики України в умовах незалежності та реалізації стратегії суб'єктності в міжнародних відносинах був курс на без'ядерний статус. Цей курс забезпечував зміцнення міжнародного становища України. На думку В. Литвина, не дотримуючись такої політики було б неможливо здобути підтримку міжнародної спільноти для українського державотворчого процесу [12, с. 633].

За словами А. Зленка від ядерного роззброєння залежала не лише національна безпека України, але і можливість нашої держави посісти місце між цивілізованими державами світу та участь в інтеграційних об'єднаннях. Ситуацію ускладнювало і те, що, незважаючи на вигідність геополітичного становища, Україна після розпаду СРСР залишалась terra incognita для міжнародної спільноти, в Києва ще не було надійних партнерів і дипломатична боротьба за

утвердження своєї незалежності лише починалася, молодій незалежній державі була життєво необхідна економічна та політична підтримка реформ [9, с. 323–325].

На час проголошення незалежності Україна була мілітаризованою державою. У 1991 році успадкувала третій у світі, після США та Росії, за розміром ядерний потенціал. На території України знаходилось 222 одиниці розгорнутих засобів стратегічних наступальних озброєнь, у тому числі 130 міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) РС-18 (SS-19), 46 міжконтинентальних балістичних ракет РС-22 (SS-24), 46 важких бомбардувальників, оснащених крилатими повітряного базування далекого радіуса дії. Згідно з умовами Договору про СНО за цими носіями сумарно числилось 1594 ядерних заряди. Більше того, на території України знаходилась велика кількість тактичних ядерних боєприпасів, вивезених СРСР з території держав – колишніх членів Організації Варшавського Договору [9, с. 330–331].

У цілому весь ядерний арсенал нашої країни становив близько 5 тис. зарядів. На її території розміщувалась 43-я ракетна армія СРСР. Для порівняння: нинішній повний ядерний арсенал Росії – приблизно 14 тис. зарядів, із них 1,5–1,6 тис. стратегічні. Важливим аргументом реалізації курсу на без'ядерний статус було те, що центр управління стратегічною ядерною зброєю, що містилася на території України, був у Москві.

Саме тому, питання третього в світі ядерного арсеналу з моменту проголошення незалежності України до середини 1996 р. залишалось пріоритетним в контексті будь-яких контактів країни з західними партнерами та Росією. За словами першого Міністра закордонних справ України, ця проблема знаходилась в епіцентрі міжнародної політики. Адже від вирішення ядерного статусу України залежала стабільність та ефективність нерозповсюдження ядерної зброї, згідно Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. [9, с. 328].

Правові основи курсу на без'ядерний статус були закладені у Декларації про Державний суверенітет. У ній зокрема зазначалось, що Україна зобов'язується дотримуватись трьох неядерних принципів: не приймати, не розповсюджувати, не набувати ядерну зброю [7]. За словами В. Василенка, відомого українського правознавця-міжнародника та дипломата, у той час, коли ухвалювали Декларацію, Україна була частиною СРСР – ядерної держави. Тож опосередковано і вона була ядерною, оскільки на її території знаходилась ядерна зброя. Радянський Союз був також провідним членом військового блоку – Організації Варшавського договору. Тому проголошенням у Декларації наміру України стати в майбутньому постійно нейтральною, позаблоковою і без'ядерною державою створювалось політико-правове підґрунтя для виходу з СРСР [2, с. 6–7].

Успадковуючи ядерну зброю і залишаючись ядерною державою, Україна була б намертво прив'язана до військово-промислового комплексу СРСР, бо ядерна зброя розроблялась і створювалась за її межами. Центри її контролю, обслуговування та застосування також були поза межами України. Якби Україна залишила собі цю зброю, вона, як і раніше, була б частиною цього комплексу, що означало б і політичну, і економічну, і мілітарну прив'язку до Росії [2, с. 8–10].

На підтвердження Декларації про Державний суверенітет 24 жовтня 1991 р. Верховна Рада України прийняла Заяву про без'ядерний статус України, в якій зазначалось: «3... Україна проводить політику, спрямовану на повне знищення ядерної зброї та компонентів її базування, що розташовані на території Української держави... 4. Україна... додержуватиметься положень Договору між США та СРСР про скорочення стратегічних наступальних озброєнь 1991 року в частині, що стосується ядерних озброєнь, розташованих на її території... 7. Україна має намір приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерна держава...» [8].

Незважаючи на активну політико-правову підготовку України до ядерного роззброєння, Захід та Росія розпочали потужний тиск на Київ з метою пришвидшення передачі ядерної зброї Росії. Вже під час першого візиту Л. Кравчука як Голови ВР України в США, американський та європейський політикум ототожнював визнання незалежності України та ратифікацію Києвом Договору про СНО-1 та приєднання до ДНЯЗ. Аргументація Білого дому полягала в тому, що Москва є єдиним законним спадкоємцем ядерної зброї [9, с. 332].

Росія в свою чергу зайняла досить жорстку позицію, вимагаючи негайної передачі ядерної зброї, звинувачуючи Київ у затягуванні процесу передачі зарядів, Москва ставила під сумнів законність існування України як незалежної держави. Російська дипломатія доклала

максимум зусиль для компрометації України на міжнародній арені [9, с. 333].

Проте Росія не забезпечила спільного контролю над ліквідацією ядерних боєприпасів, які виводилися з України. Більше того, з'явилась інформація, що російська сторона не знищує тактичну ядерну зброю, вивезену з України, а зберігає на своїх складах [1]. У відповідь 12 березня 1992 р. Л. Кравчук заявив про призупинення вивозу до РФ тактичної ядерної зброї, мотивуючи це недостатністю російських потужностей по переробці ядерного палива [11, с. 77]. Цей крок був своєрідним дипломатичним демаршем Києва, який за добровільну відмову від ядерної зброї прагнув здобути гарантії національної безпеки та територіальної цілісності. Таку позицію підтримала ВР України, яка 9 квітня 1992 р. прийняла Постанову Про додаткові заходи щодо забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу. В документі акцентувалась увага на тому, що знищення ядерної зброї України повинно здійснюватися за умови гарантії національної безпеки країни. Також Україна вимагає створення механізмів міжнародного контролю за знищенням ядерної зброї за участю Києва [13].

Така позиція України зумовила приєднання США до українсько-російського ядерного діалогу. Білий дім жорстко озвучив тезу, що США не допустять появу кількох ядерних держав на місці однієї. Вже 11 квітня 1992 р. відбулась зустріч глав зовнішньополітичних відомств України, Росії, Казахстану та Білорусі в Москві. Саме на цій зустрічі Україна сформулювала умови, за яких погодиться вивезти ядерну зброю з своєї території. Вони зводились до трьох аспектів: 1) надання гарантій національної безпеки зі сторони ядерних держав; 2) фінансова допомога для знищення ядерної зброї; 3) отримання справедливої компенсації за ядерні боєголовки та допомогу у вирішенні екологічних проблем [9, с. 341].

Проте російська сторона не визнавала за Києвом права висувати будь-які умови, продовжуючи здійснювати тиск на Україну, вимагаючи визнати виключне право Москви на володіння ядерною зброєю. Незважаючи на загострення дипломатичного протистояння та тиску на Київ, 23 травня 1992 р. в Лісабоні США, Росією, Білоруссю та Казахстаном було підписано Протокол до Договору про СНО-1. В подальшому, відповідно до цього Протоколу, Україна разом з Білоруссю та Казахстаном, узяла на себе зобов'язання приєднатись до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерна держава [12, с. 634].

Важливість підписання Лісабонського протоколу полягала в тому, що Україна з об'єкта Договору про СНО-1 перетворювалась на його рівноправного суб'єкта, який має право вирішувати весь комплекс питань Договору про СНО-1 в межах своїх обов'язків. За словами А. Зленка, це було де-факто визнання України власником ядерної зброї, розташованої на її території. Більше того, створювались правові основи для висунення вимог з метою отримання адекватної компенсації за ядерні матеріали, які знаходились в боєголовках, а також відкривалась можливість для отримання фінансової допомоги для знищення стратегічних озброєнь [9, с. 344–345].

Щодо ратифікації підписаного документу, варто було враховувати міжнародну ситуацію, зокрема, у своїй аналітичній записці «Ядерні озброєння та національна безпека України» полковник армії США у відставці, консультант з питань національної безпеки Стефан Д. Олійник рекомендував Україні відтермінувати ратифікацію Договору про СНО-1 до 20 січня 1993 р., обґрунтовуючи свою позицію приходом до влади адміністрації Б. Клінтона, що б дозволило Україні вступити в початковий період президентства Клінтона як серйозний партнер та важливий чинник міжнародних відносин, від якого залежить міжнародна ядерна безпека. Більше того, це б змусило нову американську адміністрацію на чолі з Б. Клінтоном вести переговори з Україною, зрозуміти її реалії та проблеми. На думку автора записки, відтермінування ратифікації одразу не призведе до посилення тиску зі сторони Вашингтона, оскільки нова адміністрація буде вирішувати «організаційні» питання, тоді як питання ядерного роззброєння України залишатиметься на порядку денному, що змусить Клінтона йти на діалог з Києвом [5, арк. 23–25].

Незважаючи на це, міжнародна спільнота очікувала від України термінових кроків на повне ядерне роззброєння, особливо посилювався тиск зі сторони Білого дому, де республіканська адміністрація Дж. Буша намагалась повністю вирішити питання ядерної безпеки напередодні президентських виборів. У свою чергу, Москва продовжувала відмовлятися визнавати за Україною право власності на ядерну зброю, яка розташовувалась на території України.

Заяви українських парламентарів та чіткі вимоги України стосовно необхідності надання гарантій національній безпеці України в обмін на ратифікацію Договору про СНО-1 та

приєднання до ДНЯЗ буди використані російською стороною для чіткої пропагандистської роботи з метою дискредитації Києва на міжнародній арені. Зокрема у своєму посланні послам та постійним представникам України за кордоном від 26 лютого 1993 р. Міністр закордонних справ Зленко зазначає: «дипломатичні представники та військові аташе РФ ведуть постійну цілеспрямовану антиукраїнську кампанію, зокрема в тому, що стосується ядерної політики...», саме з цією метою очільник зовнішньополітичного відомства України закликав українських дипломатів провести комплекс заходів по протидії викривлення ситуації в Україні, її ядерної та воєнної політики, а також позиції України з принципових питань її відносин з РФ та іншими державами [4, арк. 29].

Результати переговорів та консультацій стосовно надання гарантій безпеки Україні не приносили очікуваного результату. Зокрема в запропонованому російською стороною проекті гарантій РФ зобов'язувалась визнавати і поважати територіальну цілісність України і недоторканість кордонів лише в рамках СНД, більше того в проекті не було зобов'язань РФ утриматись від економічного тиску на Україну з метою реалізації своїх інтересів [5, арк 3–4]. Таке формулювання не відповідало національним інтересам України, оскільки питання національної безпеки напряду пов'язувалось з геополітичним вибором України, вихід з СНД, згідно російського проекту мав би наслідком припинення гарантій.

Важливу роль у налагодженні відносин Києва з адміністрацією Б. Клінтона відіграв офіційний візит Міністра закордонних справ А. Зленка до Вашингтона 23–25 березня 1993 р., в ході якого А. Зленко зустрівся з Держсекретарем, міністром оборони та президентом США Б. Клінтоном. Під час зустрічі з останнім, американський президент заявив А. Зленку, що ратифікація договору про СНО-1 – не лише прискорить процес ядерного роззброєння, але в цілому «відкриє шлях» до поглиблення американсько-українських відносин [3, арк. 34].

Таким чином, Україна постала перед вибором між збереженням ядерного потенціалу і фактичною ізоляцією від Заходу, що в контексті загострення відносин з РФ могло призвести до втрати економічної незалежності.

Наступним кроком України, спрямованим на скорочення та ліквідацію ядерної зброї, було підписання 3 вересня 1993 р. Масандрівських угод з Росією, які регламентували шляхи та основні принципи утилізації ядерної зброї, розташованої на території України [11, с. 77]. Це в свою чергу дозволило 25 жовтня 1993 р. ухвалити Угоду між Україною та США щодо надання фінансової допомоги Україні для ліквідації ядерної зброї та запобіганню її розповсюдження. Розмір коштів протягом 1992 – 1995 рр. склав 357,06 млн доларів [9, с. 355–356].

Після досягнення домовленостей з США, 18 листопада 1993 р. Верховна Рада ратифікувала Договір про СНО-1, але із внесенням тринадцяти поправок. Суть яких полягала у вимогах надання надійних гарантій національної безпеки зі сторони ядерних держав, поважати недоторканність кордонів України та утриматись від економічного тиску. Також йшлося про знищення 36% ракет і 42% боєголовок, про подальше роззброєння мова повинна йти в рамках приєднання України до переговорів США – РФ про СНО-2 [10, с. 208–209].

Це значно ускладнило переговорний процес та посилило тиск на Україну. Перемовини продовжились на початку січня 1994 р. у Вашингтоні, де вкотре від Києва почали вимагати передачі Росії всієї ядерної зброї без будь-яких вимог. Незважаючи на це, українській делегації вдалось переконати президента Клінтона відвідати Київ, куди він прибув 12 січня та запросив Президента Кравчука в Москву для участі у трьохсторонніх переговорах [10, с. 210].

Уже 14 січня Л. Кравчук приєднався до Б. Клінтона та Б. Єльцина за столом переговорів в Кремлі, де було підписано тристоронню Заяву Президентів США, РФ та України. В цьому документі йшлося про надання Україні гарантій національної безпеки після набуття чинності Договору про СНО-1 та приєднання України до ДНЯЗ як неядерної держави. Зобов'язання зі сторони США, РФ та Великої Британії поважати територіальну незалежність України, суверенітет та територіальну цілісність, утриматись від загрози силою проти України чи здійснення економічного тиску. Передбачалась також технічна та фінансова допомога Україні для утилізації ядерної зброї. Українська сторона отримувала доступ до контролю над процесом розкомплектування та знищення стратегічних ядерних озброєнь на території РФ. Більше того, згідно досягнутих домовленостей Україна отримувала компенсацію за вартість високозбагаченого урану зі сторони РФ та США [14].

Таким чином, московські домовленості, які були оформлені в Заяві трьох Президентів відповідали національним інтересам України, проте проблема полягала в тому, що з точки зору міжнародного права – це було політичне рішення, а не міжнародна угода, яка б мала юридичні зобов'язання. Саме тому українська дипломатія доклала максимум зусиль для отримання гарантій від інших ядерних держав – КНР, Франції та Великої Британії. Важливо було не лише забезпечити Україну від можливого ядерного удару, але і від застосування будь-яких озброєнь, більше того, від здійснення економічного та політичного тиску. З цією метою Україна апелювала до міжнародної спільноти з тезою, що безпека України є не лише її національним пріоритетом, й невід'ємним елементом глобальної системи безпеки, особливо в умовах формування нової постбіполярної системи міжнародних відносин. Оскільки геополітичне розташування і потенціал незалежної України виступав важливим чинником стабільності не лише на пострадянському просторі, але в усій Європі.

Враховуючи результати переговорів Л. Кравчуку вдалось переконати українських парламентарів ратифікувати 3 лютого 1994 р. Договір про СНО-1 в повному обсязі. Щодо приєднання до ДНЯЗ, Верховна Рада України відклала голосування до закріплення в міжнародних договорах гарантій національної безпеки України [10, с. 214–215].

Уже 4 травня 1994 р. Україна розпочала процес передачі стратегічних ядерних озброєнь, відправивши в РФ першій 60 боєголовок для утилізації. Після цього було домовлено про спільну співпрацю української та російської сторони в сфері обслуговування та ліквідації ядерних зарядів, які знаходяться на території України [9, с. 370–371].

Отримавши запевнення про публічне підтвердження ядерними державами надання гарантій національної безпеки Україні під час саміту ОБСЄ в Будапешті, 16 листопада 1994 р. український парламент прийняв Закон про приєднання України до ДНЯЗ. В цьому документі підтверджувалось, що Україна є власником ядерної зброї, успадкованої від СРСР. Акцентувалась увага на тому, що загроза силою чи її застосування проти територіальної цілісності України і недоторканності кордонів чи політичної незалежності України, так само як і здійснення економічного тиску на Україну, будуть розглядатись як загроза національним інтересам та безпеці України. В шостому пункті цього документу зазначалось, що закон вступить в силу після надання Україні ядерними державами гарантій безпеки, оформлених відповідним міжнародно-правовим документом [6, арк. 67–68].

5 грудня 1994 р. під час Будапештського саміту ОБСЄ відбувся обмін ратифікаційними грамотами про Договір СНО-1. Це означало, що документ вступив в силу і розпочалась його практична імплементація сторонами. Також документи про приєднання України до ДНЯЗ Президент Л. Кучма передав державам-депозитаріям. Лідери України, США, РФ та Великої Британії підписали Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до ДНЯЗ [15, с. 256–257].

У цьому документі чотири ядерні держави виступали гарантами національної безпеки, територіальної цілісності та суверенітету України, зобов'язувались утриматись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги. Більше того, США, РФ, Велика Британія зобов'язувались домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки, якщо Україна стане жертвою акту агресії. У разі виникнення обставин загрози територіальної цілісності та суверенітету України держави-гаранти зобов'язані проводити консультації. Того ж таки 5 грудня в односторонньому порядку свої гарантії безпеки Україні надали Франція та КНР [6, арк. 14–15].

Значення Будапештського меморандуму величезне, за словами О. Івченка, цей документ фактично змінив геополітичну картину в Європі, більше того, дослідник акцентує увагу на безпрецедентності ситуації, і на тому, що даний документ є міжнародно-правовим, який чітко фіксує територіальну цілісність та суверенітет України [10, с. 216]. Проте така гіперболізація значення Будапештського меморандуму була притаманна для початкового періоду незалежності. Варто звернути увагу на те, що Будапештський меморандум – не є міжнародною угодою в тому розумінні, як це сформульовано у Віденській конвенції про право міжнародних договорів. Зобов'язання зафіксовані формально, хоча за своєю суттю є міжнародно-правовими зобов'язаннями. Більше того, сама назва документу «Budapest Memorandum on Security Assurances», свідчить про компромісний характер меморандуму, адже замість слова

«guarantees» (гарантії), вжито «assurances» (запевнення). Відсутність ратифікації Будапештського меморандуму країнами-підписантами позбавили його політичного-правового характеру, звівши юридичні зобов'язання держав-підписантів до політичних.

Незважаючи на це, в тих історичних умовах те, що Україні вдалось вийти з фактичної міжнародної ізоляції та досягти компенсацій та гарантій безпеки в обмін на ядерне роззброєння, було важливим здобутком молодій державі, яка тільки утверджувалась на міжнародній арені, але вже здійснила важливий крок в загальне скорочення ядерних озброєнь.

Саме ратифікація Україною Договору про СНО-1 та приєднання до ДНЯЗ зробило можливим прийняття рішення 11 травня 1995 р. про безстрокове продовження дії ДНЯЗ. Вже 1 червня 1996 р. закінчився процес передачі стратегічних ядерних озброєнь Україною Росії. Остаточою Україна завершила виконання своїх зобов'язань згідно Договору про СНО-1 та ДНЯЗ 30 жовтня 2001 р., коли було знищено останню шахто-пускову установку СС-24 [9, с. 375–377].

Таким чином, досягнення без'ядерного статусу України відіграло важливу роль у становленні зовнішньої політики України в нових геополітичних умовах та реалізації стратегії суб'єктності в міжнародних відносинах. Адже в тих міжнародних умовах збереження ядерного потенціалу призвело б до повної міжнародної ізоляції, що на початкових етапах розбудови незалежної України призвело б до втрати суверенітету України та підпорядкування її Росії. Більше того, без ратифікації Україною Договору про СНО-1 та приєднання до ДНЯЗ не можливо було б сформувати нову постбіполярну систему міжнародних відносин та зміцнити режим непоширення ядерної зброї. Отримання фінансової допомоги та гарантій безпеки від ядерних держав дозволили Україні продовжити інтеграцію в загальноєвропейські фінансові та безпекові структури та продовжити здійснення ринкових реформ та лібералізацію суспільно-політичного життя. Незважаючи на це, Україна стала об'єктом російської агресії, яка в сукупності з відсутністю адекватної реакції держав, які підписали Будапештський меморандум, вкотре продемонстрували величезну розбіжність між загально визнаними принципами і нормами міжнародного права та геополітичною реальністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодрук О. Ядерна зброя на території України: проблеми набуття без'ядерного статусу / О. Бодрук [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/iaderna-zbroia-na-teritorii-ukraini-problemi-nabuttia-beziadernogo-statusu>
2. Василенко В. Щоб Україна стала суверенною державою, а її незалежний статус визнав увесь світ. Було потрібно позбутись ядерної зброї / В. Василенко // Український тиждень. – 2014. – 15. – С. 6–10.
3. Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України (далі – ГДА МЗС України). – Ф. 1. – Оп. – 4. – Спр. 6974. – 38 арк.
4. ГДА МЗС України. – Ф. 1. – Оп. – 4. – Спр. 7045. – 63 арк.
5. ГДА МЗС України. – Ф. 1. – Оп. – 4. – Спр. 7067. – 68 арк.
6. ГДА МЗС України – Ф. 1. – Оп. – 4. – Спр. 7309. – 109 арк.
7. Декларація про державний суверенітет України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1990. – 31, с. 429 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
8. Заява Про без'ядерний статус України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, N 51, ст. 742 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-12>
9. Зленко А. М. Дипломатия и политика. Украина в процессе динамических геополитических перемен / А. М. Зленко. – Харьков: Фолио, 2004. – 559 с.
10. Івченко О. Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан / О. Г. Івченко. – К.: «РІЦ УАННП», 1997. – 688 с.
11. Кондратенко О. Ю. Процес ядерного роззброєння і Україна / О. Ю. Кондратенко // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2011. – №4. – С. 75–79.
12. Нариси з історії дипломатії України / За заг. ред. В. А. Смолія. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. – 736 с.
13. Постанова Верховної Ради України Про додаткові заходи щодо забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 29, с. 405 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2264-12>
14. Тристороння заява Президентів України, США та Росії [Електронний ресурс] – Режим доступу http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_300
15. Щербак Ю. Україна: виклик і вибір. Перспективи України в глобалізованому світі XXI століття / Ю. Щербак. – К.: Дух і літера, 2003. – 578 с.

**ФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ВІЙСЬКОВИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ
ЗБАРАЗЬКИМ ПОВІТОМ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ СХІДНОЇ
ГАЛИЧНИНИ (СЕРПЕНЬ 1914 – ЧЕРВЕНЬ 1915 РР.)**

Перша світова війна спалахнула внаслідок суперечностей ключових країн щодо потреби переділу світу. У цьому збройному протистоянні Російська імперія особливого значення надавала захопленню Західної України як факту «продовження справи Івана Калити». Початок бойових дій склався для останньої вдало: внаслідок успішного серпневого наступу захоплено Східну Галичину та Північну Буковину. Зі вступом російських військ на ці терени, здійснено спробу закріплення на нових територіях, у зв'язку з чим створено органи окупаційної адміністрації, розпочато введення нових порядків.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей формування адміністративних і військових органів Збараського повіту, їх компетенції та особливостей діяльності на початковому етапі існування.

Об'єктом дослідження виступає період російської окупації Західної України.

Предметом дослідження є процес формування адміністративних і військових органів в згаданій адміністративно-територіальній одиниці.

Метою, об'єктом і предметом дослідження обумовлені його завдання, зокрема:

- проаналізувати ступінь висвітлення обраної теми в історіографії;
- систематизувати доступні матеріали з цієї проблеми;
- з'ясувати характер російської окупації Східної Галичини;
- висвітлити процес формування адміністративно-військових органів Збараського повіту, їх компетенцію та особливості діяльності на початковому етапі існування.

Згадуваний період втілено в багатьох працях істориків, що стосуються існування на наших теренах Галицько-Буковинського генерал-губернаторства [2]. Проте майже не дослідженим є питання управління в менших адміністративно-територіальних одиницях, а саме губерніях, повітах і гмінах. У літературі останнє представлено окремими роботами, що стосуються загальних принципів діяльності російських органів управління та спробами дослідити особливості їх перебування в Західній Україні [1 – 7].

В умовах недостатньої історіографічної бази дослідження серйозного значення набувають першоджерела, збережені в архівах. Зокрема, йдеться про фонди Державного архіву Тернопільської області: фонд 322 «Канцелярія Тернопільського губернатора» [8; 9] та фонд 370 «Управління начальника Збараського повіту» [10 – 14]. Останні містять алфавітні списки чиновників, окремі відомості про діяльність органів управління. У цьому відношенні ключовим документом вважаємо виявлене нами «Временное положение объ управленіи областями Австро-Венгрии, занятыми по праву войны» (цитуються мовою оригіналу), що містить основоположні відомості про особливості керування захопленими територіями [10, арк. 90 – 95].

В управлінні краєм окупаційна влада опиралася передусім на власні кадри або «благонадійних» місцевих мешканців. Ключові посади в повітовому управлінні зайняли новоприбулі російські чиновники. Зокрема, йдеться про місце начальника повіту, судді повітового суду, більшість посад тимчасового штабу управління [5; 14]. Водночас незначні за компетенцією чини (начальник гміни, гмінні судді, окремі посади при тимчасовому штабі управління, повітовому суді) займали попередні австрійські кадри [8; 9; 13; 14].

В національному відношенні до останніх відносимо українців, поляків, євреїв та австрійців. Так, у магістраті м. Збараж перевагу бачимо в поляках, а в управліннях гмін – українців (русинів), що є результатом кількісної переваги в національному складі населених пунктів представників цих народів [8; 9; 13].

Серйозною хибою окупаційного управління (на рівні повітовому та гмінному) був низький рівень освіченості та моральних якостей чиновників, рекрутованих на території Російської імперії і місцевих кадрів [2, с. 248]. Наприклад, відомості про здобуту освіти знаходимо лише щодо окремих чиновників тимчасового штабу управління начальника повіту [2; 5; 13; 14].

Цікавими є фінансові розрахунки магістрату м. Збараж, що наводять нас на думку про крадіжку чиновниками державних грошей [8; 9]. Зокрема, йдеться про виділені на потреби калік та бідняків гроші, сума яких склала на той час 11034 карбованці (далі – крб.), що в декілька раз перевищує інші поточні витрати цього органу [8, арк. 30 зв.].

Мовою діловодства була російська. Водночас, це не було закріплено законодавчо, а значна частина листів, звітів, рапортів на рівні гміни надсилалися у Збараж польською, українською мовами, «суржиком» [12; 13].

Аналіз компетенцій органів управління Збараським повітом дає нам підставу поділити їх на дві групи: цивільні та судово-поліцейські. До перших відносимо установи виконавчої гілки влади та самоврядування, зокрема, посади начальників повіту і гмін (війтів), тимчасовий штаб управління при начальнику повіту, гмінні управління, магістрат, «уряд громади» тощо. Суди різних рівнів (повітового та гмінного) класифікуємо як судово-поліцейські органи влади.

Наказом тернопільського губернатора від 1 вересня 1914 р. начальником Збараського повіту призначено Конашевича (без згадки імені – примітка автора). Останній перебував безпосередньо в підпорядкуванні тернопільського губернатора. До обов'язків начальника Збараського повіту належав нагляд за точним виконанням розпоряджень влади, збереження порядку та безпеки в довіреній йому адміністративній одиниці. Враховуючи окупаційний характер нової влади, основною функцією начальника повіту стала охорона шляхів сполучення та телеграфів, забезпечення потреб армії, допомога в повіті органам і чиновникам управління, нормалізація відносин між російськими військовими та місцевим населенням. Для реалізації зазначеної мети начальник повіту оперував широким спектром повноважень, до яких відносимо керування поліцією повіту та земськими «стражами», право на проведення обшуків у будь-яких приміщеннях, арешт майна та окремих осіб. Для наведення порядку, на прохання начальника повіту, передбачалося втручання військових з фронту. За добросовісне виконання обов'язків начальник повіту отримував річну зарплатню в розмірі 1650 крб. [10, арк. 91 зв., 92, 92 зв.].

Згідно з «Временним положенієм обь управленіи областями Австро-Венгрии, занятыми по праву войны» (далі – «Временное положение...» – примітка автора) від 19 серпня 1914 р., у Збаражі почав діяти тимчасовий штаб управління начальника повіту [10, арк. 92 зв.]. Аналіз компетенції та діяльності згаданого органу доводять його окупаційний характер. Створений як орган адміністративного управління, він мав забезпечувати безпеку та порядок у повіті, потреби фронту, співіснування військових частин та мирного населення, чітке виконання розпоряджень влади, для чого окремим представникам апарату надавався широкий спектр прав (до прикладу, начальник повіту володів правом обшуку приміщень, арешту майна і окремих осіб) [10, арк. 91]. Таким чином, тимчасовому штабу управління начальника повіту належала вся повнота виконавчої влади в адміністративній одиниці.

Виходячи зі сказаного, виділяємо наступні напрямки в діяльності цього органу: політичний, поліцейський, господарсько-фінансовий, санітарно-епідеміологічний. Політична складова включала в себе запровадження порядків окупаційного режиму, зокрема, конфіскацію австрійського державного майна, російських органів управління, податкової системи, роботу з кадрами, введення російської мови в діловодстві. Поліцейський напрямок представлений боротьбою з безладом, злочинністю, дезертирством, шпигунством, антиросійською діяльністю (справи про вбивство російського солдата, насмішкою над російськими грішми), місцевими просвітницькими організаціями національного характеру («Просвіта», «Школа людова»), вивезенням неблагонадійних на територію Російської імперії.

Господарсько-фінансова діяльність втілювалася через впровадженням нової грошової одиниці, фінансові розрахунки та виплати, контроль сільськогосподарського, промислового та торгівельного життя краю, забезпечення потреб фронту, санітарно-епідемічна – аналіз медицини та епідемічного стану в краї, створення лікарні та профілактичні дії тощо.

До складу тимчасового штабу управління входили: начальник повіту, два його помічники, секретар, перекладач, діловоди з помічниками, писарі, урядники та стражники [10, арк. 92 зв.]. Згідно зі статтею 43 «Временного положенія...» «для содыства уьздному начальнику, по управленію уьздомь, при немь состоятъ два помощника: по административной и полицейской частямь» (цитуються мовою оригіналу – примітка автора) [10, арк. 92]. На посаду помічника начальника Збараського повіту з адміністративно-господарської частини в 1914 р.

призначено Петра Колеснікова, колишнього чиновника Чернігівської губернії [14, арк. 50]. Останній мав, у випадку тимчасової відсутності начальника повіту, виконувати його обов'язки. Щодо іншого помічника (помічник начальника повіту з поліцейської частини або начальник земської стражі – примітка автора) то на цю посаду призначено Леоніда Белевцова [14, арк. 50]. Аналогічно П. Колеснікову він був колишнім російським чиновником з Воронежської губернії. До його обов'язків входила реалізація виконавчо-поліцейської функції в згаданому повіті. У цілому помічника начальника повіту з поліцейської частини можна прирівняти до губернської посади поліцмейстера [4].

Обов'язковими умовами прийняття зазначених осіб на їх посади виступали: православне віросповідання, наявність освіти та чиновницька служба на території Російської імперії [14, арк. 50]. Щодо річної зарплатні, згаданих чиновників, то вона становила 1100 крб. [10, арк. 92 зв.].

Секретарем при управлінні начальника повіту призначено колишнього працівника Городненського повітового поліцейського управління, колезького реєстратора Саву Кеню [14, арк. 9, 10]. На нову посаду він прибув з території Російської імперії, про що свідчить видане йому свідоцтво Міністерства внутрішніх справ Чернігівської області. Саме цей документ став підставою для прийняття С. Кені 8 вересня 1914 р. начальником повіту в чині секретаря [14, арк. 9, 10]. За службу він отримував річну зарплату в розмірі 770 крб. Аналогічною була сума виплат перекладачу та діловоду при тимчасовому штабі управління [10, арк. 92 зв.].

У зв'язку з тим, що частина новоприбулих російських чиновників не володіла українською, польською та німецькою мовами, виникла потреба в наявності при управлінні начальника повіту посади перекладача. Від останнього вимагалось хороше знання усної мови та письма – для перекладу та уніфікації документації. 5 вересня 1914 р., згідно з постановою начальника Збараського повіту, на цю посаду прийнято жителя с. Познанки-Гнилої Скалатського повіту Павла Василюка [14, арк. 2, 3]. Проте, через два місяці, а саме 23 жовтня поточного року, він був замінений жителем с. Черніховці Збараського повіту Михайлом Цебринським [14, арк. 36]. Аналіз постанов начальника повіту дає підстави нам припустити, що це спричинене потребою знайти благонадійнішого чиновника.

При тимчасовому штабі передбачалося дві посади діловода [10, арк. 92 зв.]. На одну з них 5 вересня 1914 р. прийнято дворянина Івана Черномор-Задерновського [14, арк. 4, 5]. Обов'язковими вимогами до кандидата виступили наявність освіти, знання канцелярської справи, також згадана особа перевірялася на благонадійність та судимість. Іншу посаду діловода з 12 вересня 1914 р. зайнято титулярним радником Петром Зінченко [14, арк. 11, 12]. Останній був особисто відомий начальнику повіту і до власного прохання про прийняття на посаду додав атестат зрілості та свідоцтво про відсутність судимості.

До кожного з діловодів прикріплено по одному помічнику [10, арк. 92 зв.]. Впродовж першого року існування тимчасового штабу на цю посаду постановою начальника повіту прийнято трьох чиновників: з 18 вересня – чиновника Збараської прикордонної застави та губернського секретаря Івана Іскру, 8 жовтня – воєнного чиновника Антона Гризовського, а 8 листопада – київського міщанина Миколу Гавриленка [14, арк. 25, 30, 31, 47]. Річна заробітна плата згаданих чиновників становила 495 крб. [10, арк. 92 зв.].

До інших посад при тимчасовому штабі управління начальника повіту відносимо: 4 писарів (вищого і середнього окладу), 5 урядників та 25 стражників. Заробітна плата згаданих чинів значно відрізнялася: писарі вищого окладу отримували – 108 крб., нижчого – 72; урядники – 720, стражники – 540 [10, арк. 92 зв.]. На жаль, документація зберегла лише прізвища окремих стражників: Стельмаха, Парицького, Ширая і Дем'яненка (дані за 22 вересня 1914 р. – примітка автора) [14, арк. 27].

Усі чиновники тимчасового штабу управління начальника повіту користувалися широким спектром пільг та привілеій. Крім вищої на ранг зарплати вони отримували так звані «квартирні» або «столові» гроші на додаткові витрати, окремі щомісячні виплати здійснювалися на виконання канцелярської справи, утримання коней тощо. За усіма чиновниками, що виїхали з території Російської імперії, зберігалось попереднє довоєнне місце служби [10, арк. 92 зв.].

Поряд з тимчасовим штабом у Збаражі продовжував діяти магістрат міста (у документах також зустрічаємо термін «гміна Збараж» – примітка автора) [8, арк. 30 зв.]. До функцій останнього

входило ведення управління та підтримання порядку в населеному пункті. Більш детально про діяльність органу судимо з переліку внутрішніх витрат, вміщеному в «Свьдніе о Гминахъ Збаражского Уьзда» (цитується мовою оригіналу) [8, арк. 30 зворот]. До обов'язків магістрату відносимо утримання на державній платні інспектора поліції, канцелярського помічника, лікаря, повивальну бабку, ветеринара, доглядача худоби, інспектора поліції, канцелярського помічника та деяких майстрів; утримання порядку в місті, нормального стану доріг, тротуарів, колодязів, освітлення міста та безпосередньо приміщення магістрату, обігріву важливих споруд міста; пожежна безпека; підтримання і лікування бідних та калік [8, арк. 30 зворот].

Зі сказаного випливає, що магістрат виступав органом міського самоврядування. Водночас, факт призначення деяких посадових осіб, підзвітність начальнику повіту, наводить нас на думку, що він втратив з приходом російської окупаційної адміністрації деякі права самоврядування і став залежний від виконавчої гілки влади.

Установу очолював бурмістр. У 1914 р. на цю посаду «начальником губернії» (тернопільський губернатор – примітка автора) призначено поляка за національністю Едмунда Топпергера. Заступником останнього став вибраний шляхом голосування поляк Петро Дворжанський, що перебував на цій посаді з 1890 р. Дві інші ключові посади (секретаря та казначея) залишалися вакантними [8, арк. 30 зв.].

Найнижчою ланкою управління в повіті, що безпосередньо підпорядковувалася начальнику повіту та тимчасовому штабу, стали начальник гміни та його управління, в складі заступника, касира та писаря [8; 9; 13]. До обов'язків останніх відносимо вирішення справ містечка чи села з прилеглими до них територіями, виконання розпоряджень начальника повіту та тимчасового штабу, підтримання порядку, збір податку та допомоги на фронт тощо.

Спірною є назва посади начальника гміни, оскільки в повітовій документації натрапляли на декілька тотожних в цьому відношенні термінів. Зокрема, «війт», «начальник гміни» та «начальник громади» [13]. Причину такого різноманіття в означеннях вбачаємо в неспішності російської влади у проведенні кадрових змін в управлінні селами і містечками.

Упродовж 1914 – 1915 рр. в гмінах головували довоєнні місцеві кадри. Останні не призначалися і не змінювалися з центру, а обиралися шляхом голосування в селі чи містечку [13]. На наш погляд, це спричинене прагненням окупаційної влади знайти порозуміння з місцевим населенням. Водночас, 31 жовтня 1914 р. тернопільський губернатор з метою кращого контролю справ на місцях у воєнний час, видав припис з вимогою подати йому списки чиновників, які працюють у гмінах [8; 9].

Містечка та села зберегли елементи самоврядування. Про це свідчить процес обиравання начальника громади та суддів шляхом голосування, а також листування гмін з начальником повіту, де не рідко зустрічаємо підписи «громада», «уряд громадський», «начальство громади», «зверхність гміни» тощо [13].

Судова система існувала на двох рівнях: повітовому та гмінному. На території повіту діяло два повітові суди: у Збаражі та Новому Селі [13]. Крім власне судових, вони вирішували і деякі позасудові справи: збереження межових книг та планів, проведення ревізій повітового казначейства, брали участь (разом з поліцією) у виконанні судових рішень [7].

Досить важко виділити постійний склад повітового суду. Останній у м. Збаражі представлений наступними чинами: суддя, офіційний представник, канцелярист, три канцелярські працівники, казначей, розсильний та прокурор [13, арк. 66, 67]. Водночас до повітового суду в Новому Селі входили: суддя, офіційний представник, ексектор, в'язничний наглядач та розсильний [13, арк. 68]. Причину такої не точності вбачаємо у відсутності законодавчої основи, щоб обумовлювала особливості функціонування судової системи.

На посаду повітового судді в м. Збаражі згідно з наказом тернопільського губернатора від 14 листопада 1914 р., призначено судового радника Любомира Островського [13, арк. 49]. Водночас значна частина колишніх австрійських кадрів залишилася в складі збараського та новосільського повітового судів. Зокрема, на кінець листопада 1914 р. в складі збараського повітового суду працювали: Лерберь Маврикій (суддя), Шпрингер Іван (офіційний представник), Гранковський Михайло (канцелярист), Яворський Станіслав, Цурковські Іван та Фома (канцелярські працівники), Гардецький Антон (казначей), Шубер Мартин (розсильний), Тищинський Щанські (прокурор) [13, арк. 66, 67]. В аналогічний час на службі в повітовому суді

в Новому Селі перебували Билинський Купріян (суддя), Мартинюк Конрат (офіційний представний), Онофер Іван (екзекутор), Романович Михайло (в'язничний наглядач), Стокрацький Петро (розсильний) [13, арк. 68].

Досить важко точно виділити склад та компетенцію суду на рівні гміни, оскільки більшість з його працівників представлені малоосвіченою верствою, а конкретних наказів чи розпоряджень щодо їх діяльності на рівні повіту та губернії не знаходимо. Найбільш точно відображено учасників місцевого суду в зверненні жителів с. Синава. Останній складався з 4 суддів, 1 керуючого та писаря, котрі обиралися місцевим населенням [13, арк. 45]. На нашу думку, в компетенцію гмінних судів входило вирішення місцевих, незначних справ (земельні суперечки, малі крадіжки тощо).

Таким чином, в управлінні Збараським повітом влада опиралася передусім на власні кадри. Ключові посади в повітовому управлінні посіли новоприбулі російські чиновники. Лише незначні за компетенцією чини займали попередні австрійські кадри (українці, поляки, євреї та німці). Мовою діловодства стала російська. Серйозними проблемами нового керівництва були низький рівень освіченості та моральних якостей чиновників.

Управління повітом здійснювалося виконавчою окупаційною адміністрацією, представленою посадами начальника повіту та тимчасового штабу управління. До компетенції останніх входило забезпечення безпеки та порядку в повіті, потреб фронту, співіснування військових частин та мирного населення, чітке виконання розпоряджень влади тощо. Найнижчою ланкою в керуванні повітом став начальник гміни з власним управлінням.

Незважаючи на воєнний стан, у Збараському повіті збережено органи самоврядування, а саме магістрат та «уряд» громади. Судова система була представлена судами двох рівнів: повітового та гмінного, що відрізнялися між собою рівнем компетенції та складом чиновників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грибовский В. М. Государственное устройство и управление Российской Империи (из лекций по русскому государственному и административному праву) / В. М. Грабовський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitution.garant.ru/science-work/pre-revolutionar/5167422/>
2. Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна. У двох книгах. Книга 1. Історичні нариси. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2014. – 784 с.
3. Знаки различия силовых и гражданских структур России, СССР и РФ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oposuu.com/ranks.htm>
4. Малиновський В. Я. Державне управління: Навчальний посібник. / В. Я. Малиновський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/derj-upr/492-malinovski.html>
5. Скочилас І. Борщівський повіт в роки Першої світової війни. / І. Скочилас // Літопис Борщівщини. – Борщів, 1993. – Випуск четвертий. – С. 14 – 31.
6. Табель о рангах. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/tabel.htm>
7. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія. / Ю. С. Шемшученко. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/legal/>
8. Державний архів Тернопільської області (далі Держархів Тернопільської обл.), ф. 322, оп. 1, спр. 58, 314 арк.
9. Держархів Тернопільської обл., ф. 322, оп. 1, спр. 59, 294 арк.
10. Там само, ф. 370, оп. 1, спр. 1а, 113 арк.
11. Там само, ф. 370, оп. 1, спр. 421, 53 арк.
12. Там само, ф. 370, оп. 1, спр. 422, 21 арк.
13. Там само, ф. 370, оп. 1, спр. 423, 69 арк.
14. Там само, ф. 370, оп. 1, спр. 424, 60 арк.

ГЕОГРАФІЯ

Костич Н.

Науковий керівник – доц. Грицак Л.Р.

СТАН МІКРОФЛОРИ ЗАКРИТИХ ПРИМІЩЕНЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ М. ТЕРНОПОЛЯ ТА ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Актуальність дослідження. У сучасному світі особливо гостро постає проблема негативного впливу забрудненості оточуючого середовища на стан здоров'я населення. Людина все частіше стає екологічно залежною. В першу чергу це стосується повітря, яким ми дихаємо. Якість повітряного середовища визначається мірою її забрудненості сторонніми хімічними речовинами та мікроорганізмами, які потрапляють в повітряне середовище у результаті роботи різноманітних підприємств, транспорту тощо. Кількісний та якісний склад мікрофлори повітря в основному залежить від пори року, погоди, місця відбору проби, швидкості та напрямку вітру, густоти населення, кількості зелених насаджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням мікрофлори повітря у закритих приміщеннях займалися С.І. Климнюк, І.О. Ситник, М.С. Творко [2], а дослідженням впливу фітонцидів і ефективністю ефірних масел для санації повітря закритих приміщень займалися такі вчені, як И.Г. Курамшина [1], Н.В. Цибуля [6], Є.С. Товстуха [3], Б.П. Токин [4,5], М.С. Шарапаєва [7], Курамшина И.Г. [1]. Вони з'ясували, що фітонциди значно покращують середовище проживання людини в закритих приміщеннях та підвищують ступінь резистентності імунної системи людського організму до патогенної мікрофлори.

Виходячи із вище зазначеного, метою роботи є аналіз мікробіологічного забруднення закритих приміщень дошкільного навчального закладу м. Тернополя і середньої школи села Малий Ходачків Тернопільського району в осінньо-зимово-весняний період та з'ясування можливості санації їхніх приміщень завдяки використанню ефірних масел (лимону, сосни) та фітонцидів часнику і цибулі.

Матеріали та методи досліджень.

Мікрофлора закритих приміщень досліджували на прикладі дошкільного навчального закладу м. Тернополя і середньої школи села Малий Ходачків Тернопільського району. Дослідження здійснювали у осінньо-зимово-весняний періоду 2013-2014 рр. Для дослідження було обрано закриті приміщення закладів, які мають різні віконні профілі (пластикові та дерев'яні).

Ступінь мікробіологічного забруднення повітря досліджували у «Старшій №1» та «Ясельній» групах, а також у початкових класах у ранковий час (до приходу дітей), а також в обід. При відборі проб враховували постійну (дитячі групи) або періодичну (коридор) присутність дітей та дорослих у приміщеннях. Оцінювали ступінь мікробіологічного повітря до провітрювання приміщення та після нього, а також до і після обробки повітря дитячих груп (дошкільного закладу) фітонцидами цибулі і часнику та композицією ефірних олій.

Ступінь мікробіологічного забруднення повітря вивчали за седиментаційний метод Р. Коха. Використовували для культивування мікроорганізмів поживне середовище з м'ясо-пептонного агару. Кількість бактерій визначали за формулою основою на принципі В.Л.Омельянского:

$$K_m = A * 100 * 5 * 100 / (B/T),$$

де А – кількість мікроорганізмів, що виростили на чашці Петрі; В – площа чашки Петрі, см²; Т – час, хвилини

Отриманні дані порівнювали із значеннями ГДК, які не повинні перевищувати 11 тис. мікроорганізмів на 1 м³ повітря. Для санації приміщень тестували ефективність дії фітонцидів часнику та цибулі, а також ефірних масел лимону та хвої за допомогою аромалампи.

Середнє дозування для аромалампи: 5-6 крапель ефірної олії на кожні 15 м² приміщення (максимум – 15 крапель, мінімум – 3), 2-5 ст. л. теплої води, 3-5 крапель спирту.

Результати дослідження мікрофлори закритих приміщень дошкільного та шкільного закладів освіти показали, що восени та взимку загальна кількість мікроорганізмів у приміщеннях знаходиться у межах норми, однак є незначне варіювання кількості мікроорганізмів взятих проб у ранковий і обідній час, а саме в ранковий час їх кількість перевищує норму у 1,1 рази, а у обідній у 3,2 рази.

Весною загальна кількість мікроорганізмів порівняно із зимовим періодом збільшуються на 8-10%, проте кількість спор грибків навпаки є зменшується у повітрі майже на 20%. Різке весняне збільшення кількості мікроорганізмів (зокрема бактерій) у повітрі пояснюється як збільшенням температури повітря, так й чисельності дітей у приміщеннях, особливо, дошкільних.

Аналіз залежності концентрації мікроорганізмів від типу встановлених віконних профілів показав, що у приміщеннях з пластиковими віконними профілями найвища кількість спор грибів (45 %) спостерігається у зимовий період. Ймовірно, це зумовлено відсутністю вентиляції приміщень у цю пору року, що й створює сприятливі умови для розвитку грибкової мікрофлори. Відомо, що гриби не будучи за своєю природою хвороботворними, можуть у організмі людини набувати паразитарні властивості і викликати інфекційні поразки – мікози, а у людей, схильних до алергічних реакцій, алергії в вигляді астматичного бронхіту, бронхіальної астми, кропив'янки та інших [2].

У закритих приміщеннях дошкільного закладу освіти міста Тернополя ми проводили тестування різних способів санації повітря. Дослідження показало, що найменш ефективним є провітрювання оскільки в групі «Старша 1» в осінній період загальна кількість мікроорганізмів в 1 м^3 знизилася на 509, а у весняний період – на 510, що становить 19,0% та 16,7 % відповідно, а у групі «Ясельна» в осінній період загальна кількість мікроорганізмів в 1 м^3 знизилася на 510, а у весняний – на 382, що становить 25,0% та 14,9 % відповідно. Це означає, що провітрювання у приміщеннях із дерев'яними віконними профілями істотно вміст мікроорганізмів не знижує. Що стосується співвідношення бактерій та спор грибів в мікрофлорі повітря провітрених приміщень майже не змінилося. Це може свідчити про те, що провітрювання впливає на загальну кількість мікроорганізмів у приміщенні, але не на його якісний склад.

Щодо фітонцидів, які використовувалися у «Старшій групі №1», то вони істотно знижують загальну кількість мікроорганізмів. Фітонциди мають бактерицидну властивість, тому вміст бактерій знизився у 3,25 рази, а кількість спор грибів у 1,5 рази. Ці дані свідчать про високу ефективність застосування фітонцидів у зимовий період, оскільки загальна кількість мікроорганізмів, що міститься в 1 м^3 повітря знизилася у 2,5 рази. У приміщенні «Ясельної групи» нами паралельно були застосовано ефірні олії лимона та хвої. Отримані нами результати досліджень показали, що насичення повітря ефірними оліями теж дозволяє зменшити концентрацію мікроорганізмів в 1 м^3 . Кількість бактерій в мікрофлорі зменшилась у 2 рази, а спор грибів – у 1,2 рази, а загальна кількість мікроорганізмів стала меншою у 1,8. У порівнянні з мікрофлорою повітря, на яку впливали фітонциди дія ефірних масел є дещо нижчою.

Таким чином, узагальнення результатів дослідження щодо встановлення різних віконних профілів, свідчать про те, що встановлення пластикових віконних профілів у дошкільних закладах освіти не призводить до істотного мікробіологічного забруднення повітря закритих приміщень. Однак є значне варіювання видового складу мікроорганізмів, яке збільшує вміст спор грибів у 2,0-3,5 рази, особливо у зимовий період, коли вентиляція є майже відсутнім через несприятливі погодні умови, а кількість колоній навпаки, у приміщеннях з пластиковими вікнами є меншою ніж з дерев'яними.

Що стосується ж ефективності застосування фітонцидів часнику та цибулі, а також ефірних олій результати дослідження свідчать про те, що обробка повітря фітонцидами на 13 % зменшує загальну кількість мікроорганізмів у приміщенні, порівняно із розпиленням ефірних олій. Водночас фітонциди здатні у більшій мірі й знищувати як бактерії, так й спори грибів порівняно із ефірними оліями на 21 % і 14 % відповідно. Застосування ефірних олій для зменшення кількості мікроорганізмів у повітрі закритих приміщень є менш ефективним. Однак відомо, що застосування композиції ефірних олій має протизапальний ефект та здійснює загальностимулюючу дію на організм дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Курамшина З. М. Влияние фитонцидов и эфирных масел на микрофлору воздух / З. М. Курамшина, И. Г. Данилова // Успехи современного естествознания. – Москва, 2006. – Вып. 2. – С. 34-35.
2. Практична мікробіологія : навч. посібник для студентів / [С. І. Климнюк, І. О. Ситник, М. С. Творко та ін.; за заг. ред. С. І. Климнюка]. – Тернопіль : Вид. «Укрмедкнига», 2004. – С. 316-363.

3. Товстуха Є. С. Фітотерапія / Євген Степанович Товстуха. – К.: Вид. «Здоров'я», 1990. – 304 с.
4. Токин Б. П. Ороли фитонцидов в природе / Борис Петрович Токин. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. – С. 5-21.
5. Токин Б. П. Фитонциды / Борис Петрович Токин. – М.: Изд-во академии наук СССР, 1951. – 238 с.
6. Цибуля Н. В. Фітодизайн як метод поліпшення середовища проживання людини в закритих приміщеннях / Н. В. Цибуля, Н. В. Казарінова // Рослинні ресурси. – Київ, 1998. – Вип. 3. – С. 11-129.
7. Шарапаева М. С. Влияние эфирных масел на повышение резистентности организма человека и санацию воздуха помещения : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата биологических наук : спец. 03. 02. 08 «Экология (биология)» / М. С. Шарапаева. – Красноярск, 2012. – 177 с.

Погребняк В.

Науковий керівник – проф. Царик Л.П.

РАДІАЦІЙНЕ ЗАБРУДНЕННЯ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ ТА ЙОГО МОНІТОРИНГ

Актуальність дослідження. Радіація існувала завжди. Проте за декілька останніх десятиліть людство створило сотні штучних радіонуклідів. Опромінення населення України за останні роки в основному пов'язане з наслідками аварії на Чорнобильській АЕС, медичними процедурами (рентгенівські апарати), а також приладами апаратури, засобами зв'язку високої напруги тощо. В Тернопільській області проблема оцінки радіаційного забруднення належить до найбільш актуальних, оскільки 10 населених пунктів Тернопільської області (9 сіл Чортківського району і м. Заліщики), включені до зони посиленого радіоекологічного контролю. Підвищений радіаційний фон зафіксований і у Борщівському та Бучацькому районах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями радіаційного забруднення, зокрема Тернопільської обл., та його моніторингу займалися Л. Царик, П.Царик [7,8], Є.Іванов. Було розглянуто сучасну радіаційну ситуацію в Україні та особливості радіоактивного забруднення її екосистем, був проведений аналіз радіоекологічного стану території Тернопільської обл. та виділені ареали радіаційного контролю.

Мета дослідження – провести аналіз радіаційного забруднення Тернопільської області, оптимізувати систему радіоекологічного моніторингу.

Об'єкт дослідження: ландшафти Тернопільської області

Виклад основного матеріалу. Внаслідок південно-західного переносу повітряних мас у перші місяці після аварії на ЧАЕС радіаційним забрудненням були охоплені території Київської, Черкаської, Вінницької, південні райони Хмельницької і Тернопільської, Івано-Франківської, Закарпатської, Чернівецької областей.

Так, в Україні проводиться зонування радіоактивно забруднених територій. Законом України від 27 лютого 1991 р. «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» з подальшими змінами визначено 4 зони радіоактивного забруднення: **зона відчуження** (територія, де проведено евакуацію населення у 1986 р); **зона безумовного (обов'язкового) відселення** (зі щільністю забруднення радіонуклідами цезію від 555 кБк/м² (15,0 Кі/км²) і вище, де ефективна еквівалентна доза (ЕЕД) опромінення людини може перевищувати 0,5 · 10⁻² Зв за рік (0,5 бер)); **зона гарантованого добровільного відселення** (щільність забруднення ґрунту радіонуклідами цезію від 185 до 555 кБк/м² (від 5,0 до 15 Кі/км²), стронцію - від 5,55 до 111 кБк/м² (від 0,15 до 3,0 Кі/км²), плутонію - від 0,37 до 3,7 кБк/м² (від 0,01 до 0,1 Кі/км²), де ЕЕД опромінення людини може перевищувати 1,0 мЕв · 10⁻³Зв (0,1 бер) за рік; **зона посиленого радіоекологічного контролю** (щільність забруднення Cs¹³⁷ від 37 до 185 кБк/м² (від 1,0 до 5,0 Кі/км²) або Sr⁹⁰ від 0,185 до 0,37 кБк/м² (від 0,005 до 0,01 Кі/км²) за умови, що ЕЕД опромінення людини не перевищує 0,5 мЕв (0,05 бер) за рік.

Ландшафти Тернопільської області отримали відносно незначні рівні радіаційного забруднення. Це стосується таких ландшафтних районів як; Подністерського, Тернопільського, Гусятинського, Опільського. 10 населених пунктів Тернопільської області (9 сіл Чортківського району і м. Заліщики), включені до зони посиленого радіоекологічного контролю. Підвищений радіаційний фон зафіксований у Борщівському та Бучацькому районах. Для здійснення постійного радіоекологічного моніторингу в області закладено 35 контрольних ділянок, з яких 21 знаходиться в Борщівському, Бучацькому, Заліщицькому та Чортківському районах.

В результаті проведених нами досліджень за методикою загальнодозиметричної паспортизації населених пунктів України, було розраховано паспортну дозу Тернопільської

області - $1,7 \text{ мЗв рік}^{-1}$, тобто Тернопільська область відноситься до зони з пільговими умовами господарювання, оскільки входить в діапазон $1 - 5 \text{ мЗв рік}^{-1}$

Проте детальними обстеженнями радіаційного забруднення ландшафтів, що проводяться щорічно і висвітлюються в регіональних доповідях про стан навколишнього природного середовища Тернопільської області, охоплені тільки території чотирьох адміністративних районів південної частини області, що складає близько 30% радіаційно забруднених територій.

За матеріалами радіоекологічних обстежень території у 1991 році інтенсивність радіаційного забруднення ландшафтів названих районів Cs^{137} коливалася від $0,2$ до $5,3 \text{ Кі/км}^2$. Максимальна величина радіаційного забруднення ізотопом Cs^{137} спостерігалась в околицях с. Коцюбинчики ($5,29 \text{ Кі/км}^2$), Зелена ($3,5 \text{ Кі/км}^2$), Заводське ($3,4 \text{ Кі/км}^2$), Шманьківчики ($3,4 \text{ Кі/км}^2$), Вересневе ($3,0 \text{ Кі/км}^2$) Чортківського району. Ще сім населених пунктів мали рівень радіаційного забруднення від 2 до 3 Кі/км^2 : Полівці ($2,6 \text{ Кі/км}^2$), Колиндяни ($2,3 \text{ Кі/км}^2$), Нагірянкa ($2,16 \text{ Кі/км}^2$), Сокиринці ($2,12 \text{ Кі/км}^2$), Криволука ($2,00 \text{ Кі/км}^2$) – Чортківського району, Кулаківці ($2,36 \text{ Кі/км}^2$), Винятинці ($2,1 \text{ Кі/км}^2$) – Заліщицького району, Бровари ($2,15 \text{ Кі/км}^2$) – Буцацького району (рис. 1.) [9].

Із 56 населених пунктів з рівнем радіаційного забруднення Cs^{137} вище 1 Кі/км^2 28 населених пунктів зосереджені у Чортківському, 15 – у Буцацькому, 10 – в Борщівському, 3 – Заліщицькому районах. Ці населені пункти розміщені в зонах посиленого радіологічного контролю.

Однак згідно постанови КМ УРСР №106 від 23 липня 1991 р. до зони посиленого радіоекологічного контролю віднесено тільки десять населених пунктів, що знаходяться в Заліщицькому і Чортківському районах, хоча за матеріалами радіоекологічних обстежень 12 населених пунктів у трьох адміністративних районах – Чортківському, Заліщицькому і Буцацькому мали рівні радіаційного забруднення Cs^{137} понад 2 Кі/км^2 .

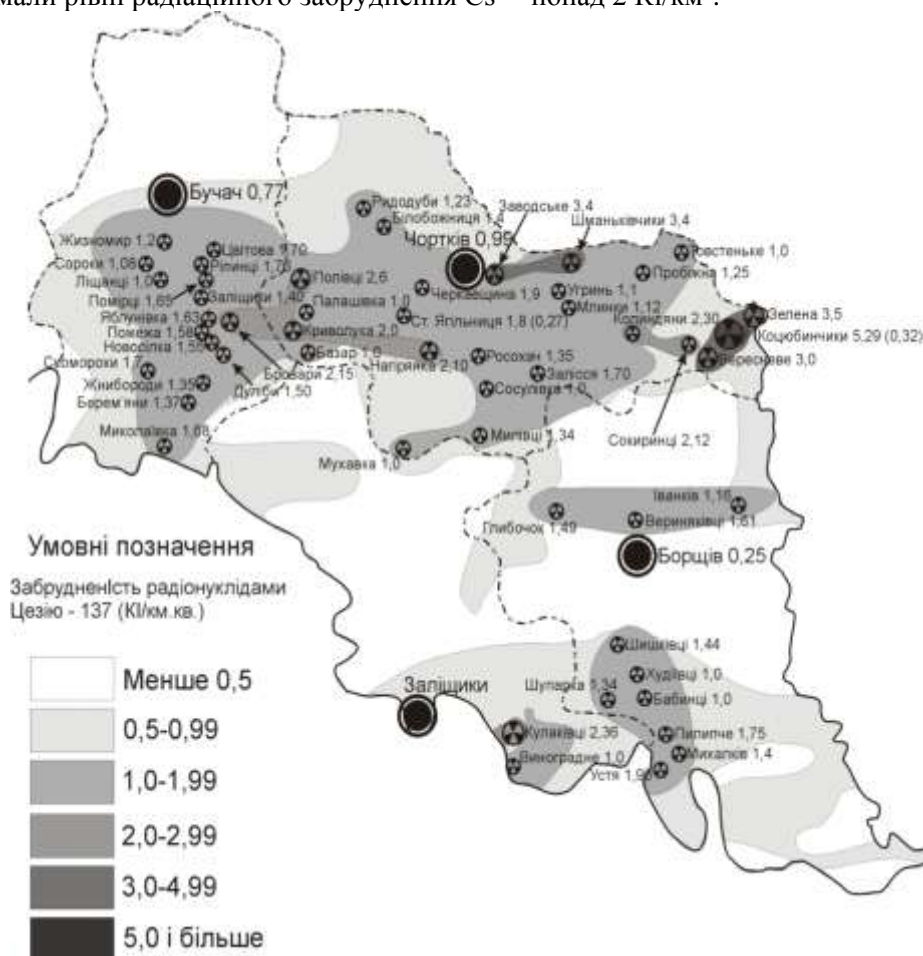

Рис.1. Рівень радіаційного забруднення території Cs^{137} (за матеріалами радіоекологічних обстежень 1991 року)

У матеріалах доповіді Держуправління з охорони навколишнього природного середовища за 2012 рік відзначено, що «з метою ширшого спостереження за динамікою накопичення радіонуклідів та їх міграцією в системі ґрунт-рослина в області закладено 35 контрольних ділянок, якими охоплено всі ґрунтово-кліматичні зони, найважливіші типи ґрунтів та сільськогосподарських угідь. На ділянках ведуться багаторічні спостереження, починаючи з 1992 року - по теперішній час»[8]. На жаль контрольними ділянками не охоплено 11 із 12 найбільш радіаційно забруднених населених пунктів та їх околиць (рис.2).

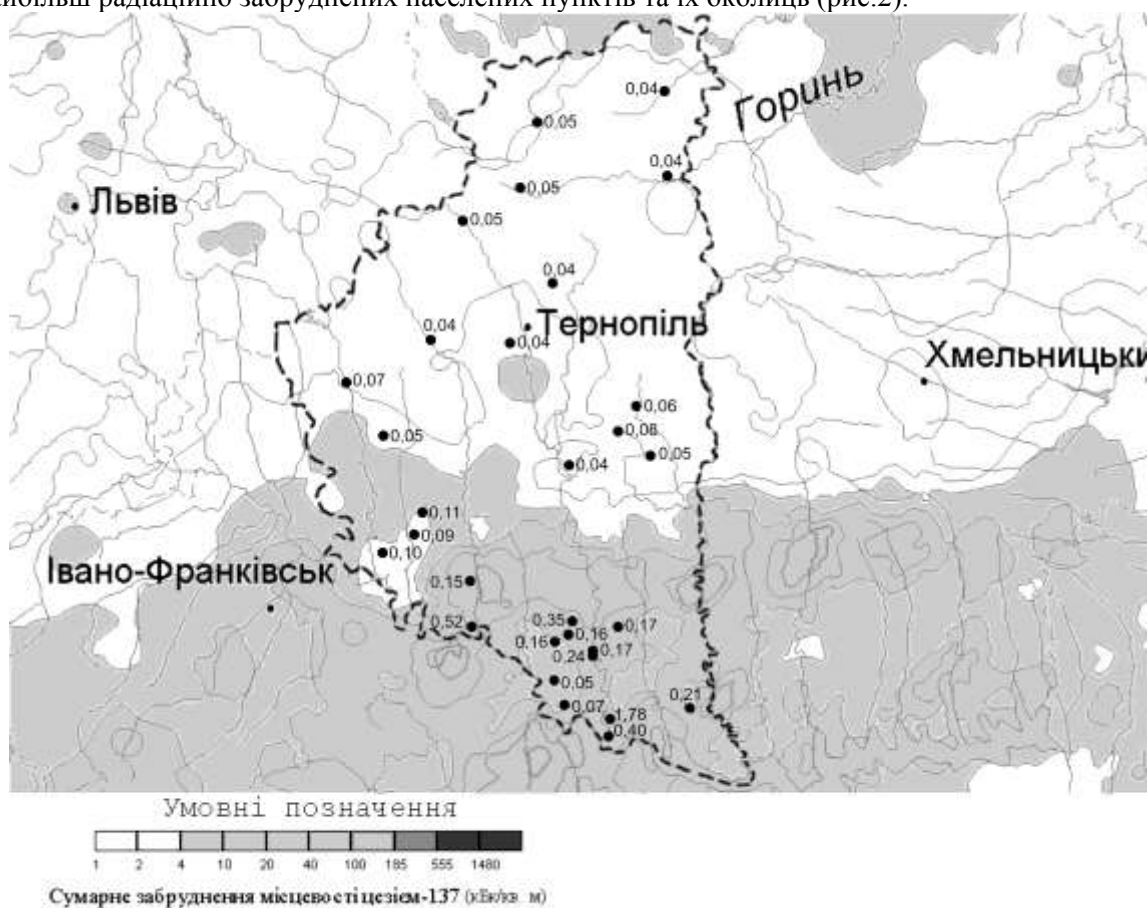

Рис.2. Ареали радіаційного забруднення території Тернопільської області цезієм-137(з місцями розташування ділянок радіоекологічного моніторингу та показниками рівня забрудненості ізотопами цезію в $\text{Ci}/\text{км}^2$ [6]).

Офіційна звітність Держуправління з охорони навколишнього природного середовища зазначає, що «за даними обстеження за вмістом Cs^{137} і Sr^{90} всі райони області, на яких закладені контрольні ділянки, можна віднести до умовно чистих (до $1 \text{ Ci}/\text{км}^2$). Підвищені рівні експозиційної дози гама-фону зафіксовано на контрольних ділянках Заліщицького району у с. Винятинці і Чортківського району у селах Стара Ягільниця, Нагірянка, Росохач.»

Також у доповіді говориться, що протягом року було відібрано 35 ґрунтових зразків і 50 зразків рослинної продукції, в яких проводилось дослідження на ступінь забруднення радіонуклідами Cs^{137} і Sr^{90} . На підставі результатів радіологічних досліджень в загальному по області за 2012 рік можна зробити висновок про стабільність вмісту радіонукліду Cs^{137} і Sr^{90} в усіх видах кормів і продукції сільськогосподарського виробництва, або наявна незначна тенденція до їхнього зменшення. Проте, тут же зазначається, що через відсутність фінансування випробувальною лабораторією державного підприємства «Тернопільстандартметрологія» випробування харчових продуктів і продовольчої сировини на вміст техногенних радіонуклідів в 2012 році не проводились. Як розуміти ці взаємозапечувані дані?

З вище наведеної інформації можна зробити висновок, що дослідження вмісту радіонуклідів у ґрунті, сільськогосподарській продукції державними органами або не проводяться взагалі або здійснюються в пунктах спостереження, що знаходяться в умовах порівняно сприятливої радіоекологічної ситуації. Разом з тим у доповіді не подана найважливіша інформація щодо найбільш забруднених територій, оскільки в них не закладено контрольних моніторингових ділянок.

Тому необхідно закласти нові контрольні ділянки в околицях с.Коцюбинчики Чортківського району, приуроченого до річкової долини Збруча, на околиці смт. Заводське у пригороді м. Чорткова у басейні р. Серет, на околиці с.Полівці Чортківського району у долині р. Джурин, в околицях с.Маркова Монастириського району у басейні р. Золотої Липи, на околиці с.Микулинці у басейні середньої течії р. Серет, в околицях с. В.Іловиця Шумського району в долині р. Іловиця. Водночас в межах деяких контрольних ділянок радіаційного контролю спостереження варто завершити, мотивуючи це їх подальшою недоцільністю, нормалізацією радіоекологічного стану ландшафтів.

Актуальними для жителів радіаційно забруднених територій є запобіжні й профілактичні заходи, що сприяють виведенню з організму цих шкідливих речовин.

Сучасна концепція радіозахисного харчування базується на трьох принципах: обмеження надходження радіонуклідів з їжею; гальмування всмоктування, накопичення і прискорення їх виведення; підвищення захисних сил організму. Другий і третій напрям передбачають спеціальний раціон харчування з переважанням певних продуктів (зелена маса гречки, квітки нагідків, незрілі волоські горіхи, червоний перець, салат, капуста, помідори, плоди шипшини, обліпихи, чорної смородини, винограду, вишні, сливи, малини, чорноплодної горобини, лимона, яблука, апельсина, зелений чай, буряк столовий червоний).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановський В.А., Пироженко К.Г., Шевченко В.О., Медико-екологічний атлас України. – Випуск перший. - К.: Зелений Світ, 1995. - 32 с.
2. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтно-екології. – К.: Либідь, 1993 – 224 с.
3. Геренчук К.І. Природа Тернопільської області/К.І.Геренчук. – Львів: Вища шк., 1972. – 167 с.
4. Радіаційно-дозиметрична паспортизація населених пунктів території України, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС, включаючи тиреодозиметричну паспортизацію. – Інструктивно-методичні вказівки. – Київ, 1996. – 74 с.
5. Радиация. Дозы, эффекты, риск: Пер. с англ. – М.: Мир, 1990. – 79 с.
6. Стан навколишнього природного середовища Тернопільської області у 2009 році. – Тернопіль, 2010, 2012.
7. Царик П.Л. Радіоекологічна ситуація в Тернопільській області/ Еколого-географічні дослідження в сучасній географічній науці. Матеріали міжнародної наукової конференції (Тернопіль 6-7 жовтня 1999 року). – Тернопіль: вид-во ТДПУ. – С.108–110.
8. Царик Л.П., Царик П.Л. Радіоекологічний стан ландшафтів Тернопільської області/ Географія, економіка, екологія, туризм: регіональні студії. Зб. наук. праць/За ред. І.В.Смаль, Г.Г.Сенченко. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2011. – Випуск 5. – С. 222-230.

Марчишин О.

Науковий керівник – Дітчук І. Л.

ОСОБЛИВІ ПОЛІТИКО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ УТВОРЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Постановка проблеми. Політична карта світу як об'єкт дослідження політичної географії складається з різноманітних політико-територіальних утворень, які сформувалися історично і відображають особливості історико-географічного розвитку суспільства на глобальному, регіональному й національному територіальних рівнях. Найчастіше до них відносять політико-географічні країни – держави та їх колонії (володіння і залежні території), які виступають суб'єктами (активними «гравцями» з погляду міжнародного права) на політичній карті світу (ПКС). Водночас на ній існує велика кількість інших територіальних утворень політичного характеру, які є «відбитком» політичних, суспільних та економічних процесів на нашій планеті, що постійно супроводжують розвиток людства. Їх кількість історично мінлива, більшість з них є об'єктами ПКС, проте немало таких утворень набуває суб'єктного значення в геополітичних відносинах. Прикладом перших є анклав/ексклави, територіальні коридори,

спірні території, нейтральні зони, окуповані й анексовані території, контактні території, екстериторіальні утворення тощо, суб'єктами геополітичних відносин до певної міри були чи є вільні (буферні) міста, самопроголошені держави («квазідержави»). Усі ці та їм подібні території можна об'єднати під загальною назвою «особливі політико-територіальні утворення» (ОПТУ). На відміну від основних компонентів ПКС (держав, володінь і залежних територій), дослідження ОПТУ в рамках політичної географії не набуло значного поширення. Водночас, виходячи з предметної сутності даної наукової дисципліни (політична географія – це наука, яка вивчає геопросторову організацію політичної сфери суспільства [9]) такі дослідження мають неабияке науково-пізнавальне і практичне значення з огляду на велику політико-територіальну мозаїчність людського суспільства і ті геополітичні виклики, які постійно постають перед ним (достатньо лише назвати перманентний «парад суверенітетів» на ПКС – появу численних самопроголошених держав у різних частинах земної кулі, включаючи територію України). Саме вивчаючи такі утворення, ми можемо більш повно усвідомити картину становлення країн, формування їх державних територій, взаємовідносин держав, проходження різних політико-географічних процесів – історичних і сучасних, яким супроводжується формування політичної карти.

Отож, **об'єктом нашого дослідження** є сукупність особливих територіальних утворень як об'єктів/суб'єктів політичної карти світу, його регіонів і окремих держав, **аметою дослідження** – відображення видового розмаїття і територіального поширення ОПТУ, спроба їх систематизації, обґрунтування можливості та необхідності їх політико-географічного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спеціальних досліджень названих політико-територіальних утворень з погляду політичної географії у вітчизняному науковому доробку небагато. Про деякі з них у контексті вивчення політичної карти світу чи державної території йдеться в історико-географічній і політико-географічній літературі навчального характеру (див., наприклад, [2, 7, 10]). Окремим ОПТУ (анклавам, квазідержавам) присвячені публікації здебільшого зарубіжних дослідників [6, 8], з українських учених цією проблематикою займався В. Лажнік [4]. Найбільш ґрунтовне дослідження низки особливих територіальних утворень зустрічаємо в роботі польського вченого М. Собчинського (M. Sobczyński) [11].

Виклад основного матеріалу. Багато вчених розглядають політичну карту світу як геополітичну систему (систему геополітичних відносин), в якій взаємодіють політико-територіальні компоненти різних ієрархічних рівнів. Зокрема, Н. Каледін [3] зазначає, що в багатогранній діалектичній системі взаємовідносин суспільства і геопростору, яку досліджує суспільна географія, особливе місце займають процес самоорганізації політичної діяльності суспільства в геопросторі і його результати – геополітичні системи. Останні є сукупністю специфічних геополітичних відносин (зв'язків), що виникають у ході взаємодії (взаємоадаптації) різноманітної політичної діяльності та геопростору. Вони мають різномасштабні форми прояву – від глобальних до локальних. Геополітичні відносини, процеси та їх результати – системи, проблеми і т.д. – є предметом вивчення політичної географії і генетично пов'язаною з нею геополітикою. Найбільшою з геополітичних систем є політична карта світу.

Політична карта світу, за Н. Каледіним, являє собою глобальну систему геополітичних відносин, що складається в результаті тривалої різноякісної (економічної, військово-політичної, історико-культурної і т.д.) взаємодії суб'єктів і об'єктів міжнародних відносин в історично мінливих умовах геопростору. Складовими частинами ПКС є політичні карти регіонів, які своєю чергою складаються з політичних карт окремих країн.

Суб'єктами сучасних глобальної та регіональних геополітичних систем (політичних карт), як і в цілому міжнародних відносин, є, насамперед, суверенні держави (194 станом на 1.01.2015 р.), створені ними різноманітні міжнародні організації, а також близько чотирьох десятків несамостійних територій – колоній, заморських департаментів, вільно асоційованих держав і т.д. Об'єктами в глобальних і регіональних системах геополітичних відносин виступають як вище названі суб'єкти геополітичної діяльності суспільства, так і елементи і властивості (якості) геопростору, що використовуються ними в політичних та інших цілях (наприклад, морські води, повітряний простір, земні надра, континентальний шельф) [3].

Крізь призму суб'єкт-об'єктного підходу до політичної карти світу розглянемо особливі політико-територіальні утворення на ній.

Особливими політико-територіальними утвореннями в найбільш загальному розумінні ми називаємо відносно невеликі території, які впродовж історичного розвитку

виникали/виникають на політичних картах держав чи регіонів внаслідок різних політичних чи воєнних подій і виконували/виконують певні суспільно-політичні функції внутрішньодержавного чи міждержавного значення. За формою території вони можуть бути точковими (вільні міста, контактні пункти, території військових баз, дипломатичних посольств тощо), лінійними (територіальні коридори, підводні кабелі чи транспортні магістралі як умовна державна територія), площинними (ареальними).

Незважаючи на те, що особливі політико-територіальні утворення дуже різноманітні за видовим складом, ми спробували об'єднати їх у чотири групи: 1) ОПТУ з претензією на державність (віртуальні держави, квазідержави); 2) ОПТУ як об'єкти взаємодії (здебільшого суперечки) кількох держав чи етнополітичних спільнот (спірні території, окуповані й анексовані території, демілітаризовані і нейтральні зони, кондомініуми, територіальні коридори, контактні території); 3) ОПТУ – екстериторіальні утворення: територіальні об'єкти держави поза межами власне території держави (військові бази, і т. зв. умовні території – транспортні магістралі, морські кабелі, території посольств, генеральних консульств, дипломатичних місій і представництв певної держави, на які поширюється її суверенітет); 4) анклави, напіванклави, ексклави.

Якщо ОПТУ, які входять до другої, третьої і четвертої виокремлених груп є об'єктами політичної карти, то ОПТУ першої групи набувають суб'єктного характеру на ній. Коротко охарактеризуємо їх.

Віртуальними державами загалом називають проекти щодо створення нових штучних держав, які існують лише в уяві їхніх творців, на папері або в Інтернеті, будь-яких утворень, що заявляють про свою державність, але не є державами, а лише імітують їхні певні риси (інші назви цих утворень – кібердержави, фентезійні держави, віртуальні нації). Звичайно, абсолютна більшість таких “держав” – результат гри чи мережевого проекту їх “засновників”, вони мають пародійний, жартівливий чи протестний характер і не є ні політичними, ні територіальними утворенням. Водночас, деякі з них мають напівлегальне існування на певній території (як Христіанія в Копенгагені), офіційно довели своє невходження у склад сучасних держав (Себорга в Італії, Фрестонія і Сіландія в Англії, остання опосередковано ставала навіть суб'єктом міжнародних відносин).

Квазідержави, за визначенням президента Інституту демократії і прав людини О. Мучника, – це своєрідний муляж, сурогат, підробка під державу. Інші їх назви – “несправжні держави”, “невдалі держави”, “невизнані держави”, “зони транзитної державності”, “інституалізовані псевдодержави”, “самопроголошені держави” (правда, останній термін, як зазначає Н. Стреха [6], не зовсім вдалий, оскільки самопроголошеними свого часу були майже всі сучасні держави).

Н. Стреха виокремлює чотири групи квазідержав:

1) “опереточні” або “потішні держави” – це група тих віртуальних держав, які опираються на певну територію (Князівство Хатт-Рівер в Австралії, ті самі держава Сіландія, Республіка Фрестонія чи Князівство Себорга);

2) території (адміністративні одиниці, автономні утворення і т. д.) у складі легітимних держав, які ставлять питання про свою можливу (бажану) незалежність, однак при цьому справа не доходить до застосування сили і ведення збройної боротьби (Провінція Квебек у Канаді, Шотландія у Великобританії, штати Аляска, Вермонт, Гавайї, Каліфорнія, Дакота, Техас у США, Гасконь і Корсика у Франції, Гренландія в Данії, штат Ріу-Гранді-ду-Сул у Бразилії та ін.);

3) території із сильним сепаратистським рухом, державність яких не існує ні де-юре, ні де-факто, але які можуть частково не контролюватися центральними властями (Басконія в Іспанії і Франції, Курдистан на території Туреччини, Ірану, Іраку і Сирії, Північна Ірландія у Великобританії);

4) квазідержави, існування яких де-факто стало невід'ємним елементом світового політичного устрою, вони володіють всіма атрибутами державності, а в окремих випадках визнаються іншими державами (Турецька Республіка Північного Кіпру, Придністровська Молдавська Республіка, Нагірно-Карабахська Республіка, Республіка Абхазія, Республіка Сомаліленд та ін.).

Події на сході України (проголошення т. зв. Донецької і Луганської народних республік) привели до появи квазідержав на території нашої країни. Вони не зовсім вписуються у наведену вище схему, хоч за рядом ознак можуть бути віднесені до третьої групи.

Висновки. Особливі політико-територіальні утворення є цікавими елементами політичних карт світу, його регіонів і окремих держав. Вони здебільшого є об'єктами внутрідержавних і міжнародних відносин, проте деякі з них (квазідержави) набувають суб'єктного значення на ПКС. ОПТУ повинні стати об'єктом більш активних досліджень політичної географії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винокуров Е. Анклавы в мировой экономике и политике: опыт последних десятилетий // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 9, С. 83-88.
2. Колосов В. А. Геополитика и политическая география. Учебник / В. А. Колосов, Н. С. Мироненко. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 479 с.
3. Лавров С. Б. Экономическая, социальная и политическая география. Регионы и страны. Учебник / С. Б. Лавров, Н. В. Каледин. – М. : Гардарики, 2003. – 928 с.
4. Лажнік В. Й. Субнаціональні анклавні й ексклави в країнах Європи // Актуальні проблеми країнознавчої науки. Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://internationalconference2014.wordpress.com/>
5. Політико-територіальні утворення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geoswit.ucoz.ru/index/0-232>
6. Стреха Н. Л. Непризнанные государства как элемент мирового «политического ландшафта» // География и экология. – 2006. – № 3. – С. 16-22.
7. Трохимчук С. В. Політична географія світу: Навчальний посібник. – 2-ге видання, перероблене і доповнене / С. В. Трохимчук, О. В. Федунь. - К. : Знання, 2007. - 422 с.
8. Хестанов Р. Недодержавие // Политический журнал. – 2004. – № 8. – С. 56-59.
9. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
10. Яценко Б. П. Політична географія і геополітика: Навчальний посібник / Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Браїчевський та ін., за ред. Б. П. Яценка. - К.: Либідь, 2007. - 255 с.
11. Sobczykński M. Państwa i terytoria zależne/ Marek Sobczykński. - Toruń, 2006. - 541 с.

Мацко О.

Науковий керівник – доц. Садовник О. П.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ НЕФОРМАЛЬНИХ СТОЛИЦЬ

Актуальність дослідження. Столиця є найголовнішим політичним і, здебільшого, економічним центром держави. Але поряд із нею в країні може бути ряд міст, які відіграють вагомішу роль в економіці країни (наприклад, у промисловій, фінансовій, науковій, культурній сфері тощо). На сучасному етапі суспільного розвитку людства змінюються і трансформуються кількісні та якісні характеристики, а також функції офіційних та неформальних столиць. Це зумовлює необхідність дослідження останніх, а також їх систематизації з погляду різних аспектів і критеріїв.

Метою дослідження є розробка класифікації неформальних столиць світу за різними ознаками та показниками.

На думку фахівців-географів, дослідження столичних центрів розпочалося з середини XIX століття [2, 5]. Першим їх у своїй роботі «Географічне положення столиць Європи» (1874 р.) вивчив німецький географ І. Коль. Він дав оцінку географічного положення всіх європейських столиць, аналізуючи рівень концентрації міст і поселень уздовж різних радіальних транспортних магістралей, що розходяться із столиць [2].

М. Янішевський у 80-х роках XX ст. запропонував типологію столиць за різними географічними ознаками: розділенням або зосередженням столичних функцій, розміром і ієрархічним рангом міста, співвідношенням між людністю країни і столиці, ступенем стійкості і мобільності, а також за географічним (фізико-географічним) положенням [5].

У вітчизняній практиці визначенню зон впливу крупних міст, накопиченню досвіду дослідження столиць і феномена столичності сприяли багаторічні дослідження Г.А. Гольця і Г.М. Лаппо, М.М. Баранського [1]. Пізніше з'явилися приклади регіональних досліджень

столичного чинника [2]. На сучасному етапі дослідженням столиць, їх ролі і функцій в житті країн, проведенням їх систематизації займається С.А. Тархов [5].

На сьогоднішній день не існує єдиної загальноприйнятої думки щодо різноманітності рис і функцій, яких набувають столичні міста сучасності. Однак прослідковується спільність поглядів представників різних наук (географії, політології, країнознавства, геополітика, політичної регіоналістики) на те, яку роль має відігравати столиця у житті країни [3, 4].

В найбільш концентрованому вигляді поняття «столиця» визначається так: «столиця – головний політичний центр держави».

Отже, виходячи з поняття «столиця», найважливішою її функцією в державі є *політична*. Проте у світі відомі приклади як монофункціональних столиць, які виконують лише головну відведену їй функцію, так і поліфункціональних столиць, в яких набір функцій виходить далеко за рамки лише політичного управління. Так, С.А. Тархов наголошує на столичних і нестоличних функціях столичних міст. До столичних функцій він відносить політичні, а до нестоличних – економічні, культурні, адміністративні [5].

У роботі «Географические типы столиц» С. А. Тархов зазначає, що функції політичного центру і головного економічного або культурного центру не завжди суміщаються в одному місті, тому існує поняття «неформальних столиць». Вони є головними економічними або культурними центрами країн (інколи їх називають «культурними» або «економічними» столицями). Такими, наприклад, є Нью-Йорк, Шанхай, Калькутта і Бомбей, Стамбул, Мілан, Франкфурт-на-Майні, Торонто, Сан-Паулу і Ріо-де-Жанейро, Йоганнесбург [6].

С. А. Тархов виділяє такі типи неформальних столиць:

- адміністративні;
- воєнні;
- культурні;
- ділові;
- релігійні;
- індустриальні;
- морські;
- транспортні (хаби);
- політичні;
- економічні.

Узагальнення наукових думок згаданих авторів та аналіз інших джерел інформації дозволили нам розробити генералізовану схему класифікації неформальних столиць за різними ознаками та показниками, які лежать в основі дослідження кожного виду окремо (Див. Рис. 1.).

Так, наприклад, для виділення культурних столиць існує ціла програма, створення Європейським Союзом. Культурна столиця - статус міста, який призначається ЄС терміном на один календарний рік, впродовж якого місту надається можливість демонстрації свого культурного життя та культурного розвитку. Метою програми є зближення європейців на основі співпраці в сфері культури, полегшення економічного, політичного та культурного об'єднання країн.

Отже, серед неформальних столиць виділяються різні типи за такими ознаками:

- кількість мистецьких галерей, концентрація митців художньої культури – *художні* (Париж – Франція; Венеція, Мілан – Італія);
- кількість паломників до місць ритуальних обрядів, наявність резиденції вищого духовного керівництва, наявність святинь та священних місць для паломництва – *релігійні* (Мекка – Саудівська Аравія, Лхаса – Тібет, Вифлеєм – Палестина, Варанасі – Індія, Ватикан, Хайфа – Ізраїль, Солт-Лейк-Сіті – США, Єрусалим – Ізраїль, Пушкар – Індія, Медина – Саудівська Аравія);
- створення музичних шкіл, робота композиторів, впровадження нових музичних стилів, музичні концерти, наявність всесвітньовідомих музичних творів - *музичні* (Відень – Австрія)
- зосередження кінокомпаній, кіностудій, кіноакторів, вручення кінопремій – *кіно-столиці* (Лос-Анджелес (Голівуд) – США, Париж, Лондон);
- зосередження наукових лабораторій, комерційних структур, наукових та дослідницьких центрів, інноваційних індустриальних підприємств, університетів, наукових парків; міста, які відіграють найважливішу роль в науково-технічному розвитку країни та світу – *інноваційно-*

наукові(Сан-Франциско, Сан-Хосе, Йорктаун-Хайтс – США, Лунд – Швеція, Базель, Цюріх, Тессіна – Швейцарія, Гренобль, Париж, Іври, Сакле – Франція, Бангалор – Індія, Барселона – Іспанія та ін.).

– проведення найвідоміших музичних, танцювальних та кінофестивалів – *фестивальні* (музичні: Зальцбург – Австрія, Барселона, Більбао – Іспанія, Манчестер – Велика Британія, Резер – Люксембург, Гдиня – Польща, Лісабон – Португалія; *кінофестивали*: Канни – Франція, Венеція – Італія, Берлін – Німеччина, Шанхай – Китай, Карлові Вари – Чехія, Локарно – Швейцарія, Монреаль – Канада, Сан-Себастьян – Іспанія, Мар-дель-Плата – Аргентина; *танцювальні*: Монреаль – Канада, Відень – Австрія, Цюріх – Швейцарія, Амстердам – Нідерланди, Ібіца – Іспанія, Лас-Вегас – США, Дубровнік – Хорватія; *театральні*: Авіньйон – Франція, Единбург – Велика Британія, Дубровнік – Хорватія);

– зосередження банків і спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, що здійснюють міжнародні валютні, кредитні і фінансові операції – *фінансові* (Лондон – Велика Британія, Нью-Йорк – США, Цюріх – Швейцарія, Франкфурт-на-Майні – Німеччина, Люксембург – Люксембург, Сінгапур – Сінгапур);

– лідери у виробництві автомобілів – *автомобільні* (Штутгарт, Мюнхен, Вольфсбург – Німеччина, Детройт – США, Тойота-Сіті – Японія, Турін, Мілан – Італія, Булонь-Біанкур – Франція);

– зосередження модних будинків, бутіків, світових дизайнерів, проведення показів модного одягу – fashion-week світового рівня – *fashion-столиці* (Мілан – Італія, Париж – Франція, Лондон – Велика Британія);

– зосередження найбільших корпорацій світу – *бізнес-столиці* (Купертіно, Маунтин-Вью, Ірвінг – США, Вевер, Базель – Швейцарія);

– лідери пасажиро- та вантажообігу – *транспортні* (Роттердам – Нідерланди, Антверпен – Бельгія, Гамбург, Франкфурт-на-Майні – Німеччина, Х'юстон, Лос-Анджелес, Нью-Йорк, Атланта, Чикаго – США);

– проведення найбільших ярмарок та виставок – *ярмарково-виставкові* (Льсьж, Антверпен – Бельгія, Цюріх – Швейцарія, Відень, Зальцбург – Австрія, Страсбург, Лілль – Франція, Нюрнберг, Кельн, Дрезден – Німеччина, Тренто – Італія, Краків – Польща);

– найпривабливіші міста для туристів – *туристичні* (Гонконг – Китай, Сінгапур – Сінгапур, Лондон – Велика Британія, Анталія, Стамбул – Туреччина, Нью-Йорк – США, Бангкок – Таїланд, Дубай – ОАЕ, Куала-Лумпур – Малайзія).

– проведення спортивних олімпіад, зосередження спортивних федерацій, олімпійських музеїв – *спортивні столиці* (Лозанна – Швейцарія, Турін – Італія, Кардіфф – Велика Британія, Антверпен – Бельгія).

Рис. 1. Класифікація неформальних столиць

Висновки. Неформальні столиці відіграють важливе значення для розвитку певної галузі і країни загалом. Вони здійснюють популяризацію даної сфери, притягують до роботи фахівців, заохочують туристів до відвідування міста, що позитивно впливає на економіку країни.

Суспільно-географічний аналіз функціональних типів неформальних столиць та їх територіальної організації в межах країни чи регіонів дозволяє оптимізувати і ефективніше розвивати їх економічний потенціал.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранский Н.Н. Об экономико-географическом изучении городов / Н.Н. Баранский//Избранные труды. Становление советской экономической географии. М.: Мысль, 1980. – 233 с.
2. Родченко В.Б. Роль крупных міст і столичного центру в соціально-економічному розвитку незалежної держави / В.Б. Родченко, Д.О. Серьогіна // Вісник Національного технічного університету «ХПІ»: зб. наук. праць. Темат. вип. «Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства». – Х.: НТУ «ХПІ», 2011. – № 61. – С. 130-135
3. Скиннер М., Редферн Д., Фармер Дж. География. А – Я: Словарь-справочник / Пер. с англ. К.С. Ткаченко. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 528 с.
4. Соціально-економічна географія України: Навч. посіб./ За ред. проф. О.І. Шаблія. — Л.: Світ, 1994.-608 с.
5. Тархов С.А. Столицы [Текст] // География. - 2007. - №3. - С. 27-35
6. Тархов С. А. Географические типы столиц // Вопросы экономической и политической географии зарубежных стран. Вып. 17. — М.–Смоленск : Ойкумена, 2007. — 260 с.

7. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. : підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів. / О. Г. Топчієв. - Одеса : Астропринт, 2009. - 544 с.
8. Трохимчук С. В., Федунь О. В. Політична географія світу: Навч. посібник. — К.: Знання, 2007. — 422 с.

Бабін О.

Науковий керівник – асист. Дударчук К. Д.

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНЕ ГОСПОДАРСТВО ПОЛІССЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

На сучасному етапі туристична галузь господарства може стати однією із пріоритетних у країні, особливо в багатих на туристичний потенціал регіонах. Одним із таких регіонів є Українське Полісся. Зважаючи на наявність у цьому регіоні багатих природних та історико-культурних ресурсів, вивчення розвитку туристичної галузі на його території є актуальним сьогодні.

Поліський регіон у складі Волинської, Житомирської, Рівненської, Київської та Чернігівської областей характеризується наявністю потужного рекреаційно-ресурсного потенціалу і досить сприятливих умов для розвитку на цих територіях рекреаційної і туристичної діяльності. Проте, рівень використання рекреаційних ресурсів становить лише 9%, при середньому в країні 14,4%, а рекреаційне господарство регіону характеризується низьким рівнем розвитку [7, с.133].

Затяжний період руйнації старого типу економічних відносин та розбудови нових, що співпав із процесами становлення державності, супроводжувався кризовими явищами в економіці країни та регіону, що негативно позначилось на розвитку рекреаційної сфери.

Наслідки кризових явищ в економіці позначились на роботі закладів розміщення і харчування, а також будинків та пансіонатів відпочинку. Кількість останніх скоротилась удвічі, готелів та інших закладів розміщення - в 1,1 раза, об'єктів ресторанного господарства - в 1,3 рази. Відповідного скорочення зазнала і кількість місць у даних закладах, а відтак знизилась показники забезпеченості населення місцями у рекреаційних закладах: якщо на кожні 10000 осіб населення Полісся у 2000 р. припадало приблизно по 1 місцю у будинках та пансіонатах відпочинку, 20 місць у готелях та 576 місць у закладах громадського харчування, то у 2011 році ці показники становили відповідно 0,4, 17,7 та 445 місць.

В загальноукраїнському рейтингу за забезпеченістю населення місцями в будинках відпочинку Полісся займає сьоме місце, в готелях - п'яте, у закладах ресторанного господарства - перше, хоча абсолютні показники невисокі.

Невідповідність готельних послуг світовим стандартам, низький рівень платоспроможності вітчизняного споживача, незначні обсяги туристичних потоків, спрямованих в регіон, ці та інші чинники зумовлюють далеко не повне використання потенціалу готельного господарства у Поліссі. Коефіцієнт використання місткості підприємство готельного господарства в регіоні коливається від 0,23 на Житомирщині, до 0,38 на Чернігівщині [10, с.455]. Щодо комфортності умов проживання у готелях, яка оцінювалась за рівнем їх забезпеченості структурними підрозділами сфери сервісу (автостоянками, ресторанами, кафе, барами тощо), Поліський регіон займає шосте місце в Україні, випереджаючи лише Донецький і Подільський регіони.

На Поліссі розташовано 2163 дитячі оздоровчі табори, з яких 50 - заміських. Причому їх кількість постійно збільшується внаслідок відновлення практики відкриття при школах літніх оздоровчих майданчиків, розрахованих на оздоровлення невеликої кількості дітей. Так, за період з 2000 по 2003 р. кількість дитячих оздоровчих таборів зросла у 4,4 рази, а за наступні два роки ще у 1,8 разів. У той же час кількість місць у них за перший період зменшилась на 476 одиниць, а з 2003 по 2005 збільшилась 1,3 рази. За кількістю місць у дитячих оздоровчих таборах Полісся займає сьоме (передостаннє) місце [10, с.460].

Серед туристів регіон у найбільшою популярністю користувались подорожі з метою розваг і відпочинку 57,8%, на другому місці - службові і ділові поїздки 25,5%. З метою лікування подорожувало 3,5% туристів [5, с.96].

Незначні обсяги туристичної і рекреаційної діяльності в регіоні зумовлюють низький рівень участі Полісся у створенні прибутку в цій галузі. Так, на частку Полісся в обсягу послуг,

на даних українськими готелями та іншими місцями короткотермінового розміщення припадає 2,4%, турагентствами 1,0%. Внесок регіону у галузі відпочинку і розваг становить 2,8% .

Нинішній фінансово-економічний стан більшості санаторно-курортних закладів регіону можна розцінювати як критичний. Дане твердження можна проілюструвати відповідними показниками, які характеризують діяльність окремих санаторіїв, які функціонують в Чернігівській області: санаторію "Десна", що знаходиться у 35 км від м. Чернігів поблизу с. Ладинка, та санаторію "Остреч", котрий функціонує в одному з райцентрів області - м.Мена. Вигідне географічне положення (близькість до обласного центру, магістралей"Київ - Санкт-Петербург" та ділянки "Щорс-Бахмач" Південно-Західної залізниці), родовища хлоридно-натрієвої мінеральної води, мальовничі ландшафти - ці та інші чинники зробили санаторії одними із кращих в Радянському Союзі, в яких оздоровлювались колгоспники з інших регіонів України, Росії, Молдавії, Білорусії та закавказьких республік. Після 1986 р. заклади працювали як реабілітаційні центри для ліквідаторів аварії на ЧАЕС та населення, потерпілого від наслідків.

Природними особливостями Полісся, які необхідно враховувати під час розвитку тут рекреації і туризму, слід назвати переважання низовинного рельєфу, густу річкову мережу, широкі річкові долини, заболочення, моренні гряди, еолові форми рельєфу, високу лісистість території з переважанням соснових лісів.

У цілому, ландшафти Полісся характеризуються гармонійним поєднанням соснових і сосново-дубових високофітонцидних лісів з багатими різнотравними луками. Тут безліч природних і штучних водойм, розмаїтий не лише рослинний, а й тваринний світ.

Викликає зацікавленість Полісся і в історичному, етнографічному та архітектурному аспектах.

Місцями лісистість Полісся досягає і навіть перевищує 60 %. Основними деревними породами є сосна, дуб, береза, липа, граб і клен. До 10% території району займають лучні ландшафти, серед яких переважають різнотравно-злакові угруповання. Українське Полісся в ландшафтному плані поділяється на п'ять фізико-географічних областей: Волинське Полісся, Житомирське Полісся, Київське Полісся, Чернігівське Полісся, Новгород-Сіверське Полісся.

Нині найбільш рекреаційноосвоєним є Волинське Полісся, яке найменше постраждало від Чорнобильської катастрофи. Унікальні у світі Шацькі озера з їх природним національним парком, озера Біле, Нобель та інші, знаменита Надслучанська Швейцарія тощо є природною базою цього району. Тут також розміщені старовинні замки й монастирі. Це Волинь, яка разом з Галичиною, Карпатами і Київщиною з давнини є серцем України[2,с.251].

Тріщинуваті крейдові і гіпсові породи є на Волинському Поліссі основою для розвитку карстових процесів. Карстові печери тут практично зовсім не досліджені і з рекреаційною метою не використовуються.

Житомирське Полісся характеризується підвищеним розчленованим рельєфом і значно меншою заболоченістю. Тут розташований відомий Словечансько-Овруцький кряж з його численними природними феноменами і загадками, що може бути ядром рекреаційно-туристичного господарства Полісся. Житомирське Полісся виявилось дуже забрудненим після Чорнобильської катастрофи. Разом з тим тваринний і рослинний світ тут існує в екстремальних умовах, а в багатьох місцях абсолютно без втручання людей, які покинули ці території. Така фізико-географічна область надзвичайно перспективна для розвитку пізнавального та екстремального видів туризму.

Київське Полісся є низовинною рівниною з переважанням моренно-зандрових, субборових і борових терасових ландшафтів. Це радіаційно найзабрудніша частина України з відомою на весь світ Чорнобильською зоною. Київське Полісся перспективне для розвитку міжнародного пізнавального, екстремального туризму і грального бізнесу.

Чернігівське Полісся з чудовою Десною і Сеймом характеризується чергуванням типово поліських ландшафтів з лісостеповими. Дуже перспективні в одні види туризму.

Новгород-Сіверське Полісся характеризується підвищеним рельєфом, розвитком його ерозійних форм, карстових процесів. Перспективне для пізнавального туризму, водних його видів, а також зимових мандрівок на лижах[2,с.124].

У цілому, Полісся надзвичайно придатне для створення на базі лісо-річково-озерно-болотних комплексів потужних міжнародних мисливських господарств. Різноманіття природи та

особливості архітектури цілком придатні для розвитку пізнавального туризму, як для дорослих так і для дітей.

Поліські жителі мають непогані шанси збільшити свої прибутки завдяки прийому та обслуговуванню у власних садибах міських жителів, що приїжджають на відпочинок у сільську місцевість на короткий або більш тривалий період. По-перше, завдяки майже не існуючій конкуренції, по-друге, чудовим природним ландшафтам та давнім сільськогосподарським традиціям, що склались в регіоні, по-третє, відсутністю необхідності великих капіталовкладень у започаткування цього бізнесу. Використовуючи наявні можливості, вони можуть перетворити свої оселі та інші господарські будівлі на будиночки для прийому гостей, які воліють відпочивати на селі, та пропонувати відвідувачам затишну, гостинну атмосферу, свіже повітря та пізнавальні інтерактивні екскурсії, що дають городянам можливість побачити, звідки і як дістається їжа до столу та прийняти участь у цьому процесі: подоїти корову, зібрати овочі, поскирдувати сіно, назбирати ягід, покататись верхи на конях, порибалити тощо[5,с.325].

Для розвитку екотуризму на Поліссі є усі необхідні передумови: наявність об'єктів природно-заповідного фонду, строкатість ландшафтів регіону, багатий видовий склад флори та фауни, наявність унікальних архітектурних, археологічних та культурних пам'яток, оригінальні народні промисли, наявність районів давнього сільськогосподарського освоєння з усталеними землеробськими звичаями, наявність об'єктів готового житлового фонду у вигляді покинутих помешкань у так званих "неперспективних" селах тощо.

Ще одним видом рекреаційної діяльності, організація якого можлива на Поліссі, є релігійний туризм, що має на меті відвідування релігійних святинь (храмів, монастирів, святилиць) та місць, пов'язаних з діяльністю релігійних діячів. І може бути як паломництвом, частиною духовного життя віруючих людей, так і подорожжю світських осіб з метою ознайомлення із релігійними спорудами як частиною історичного спадку території.

Окрім розвитку альтернативних видів туризму на Поліссі можливі декілька ідей щодо надання нових рекреаційних послуг в регіоні, такі як: - розвиток сімейного відпочинку (Шацькі озера, береги річок Горинь, Случ, Тетерів, Десна, Снов, Сейм, лісових озер);

- організація санаторно-курортного відпочинку для вагітних жінок із забезпеченням кваліфікованого медичного нагляду, збалансованого харчування, лікувальної фізкультури і т.ін. (екологічно чисті території Полісся);

- організація молодіжних таборів (на екологічно чистих територіях) і таборів сімейного відпочинку (приміські рекреаційні смуги);

- розвиток рекреаційної інфраструктури вздовж транспортних коридорів, що проходять територією Полісся (№3 -Берлін - Дрезден - Львів - Київ, який проходить через Рівне та Житомир; №9 - Гельсінкі - Санкт-Петербург - Москва - Київ - Одеса - Димитровград – Александру поліс, який проходить по території Чернігівської області; а також коридор Балтійське море - Чорне море, який перетинає територію Волинської і Рівненської областей);

- відкриття кафе при літературно-меморіальних, історико-етнографічних та краєзнавчих музеях із використанням їх тематичного напрямку, особливостей місцевої кухні і т.п.;

- організація театралізованих дійств, що відображають давні події або обряди та звичаї, у палацово-паркових комплексах і музеях;

- розвиток екстремального туризму, що, в принципі вже відбувається у зоні відчуження.

Ці та інші ідеї можна втілити в життя за допомогою використання різноманітних рекреаційних ресурсів, залучення у процес виробництва рекреаційних послуг, рекреаційних ресурсів та пошуку нових груп потенційних споживачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії. - К.: Палітра, 1997. - 130с.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичніресурсиУкраїни. - К.: Київськийуніверситет, 2001. - 395 с.
3. Ван Ціншен, Топчієв О.Г. Теоретичні та методичні аспекти рекреаційної географії: сучасний підхід. // Український географічний журнал. - 2003. - №1. - С.45-49.
4. Географічна енциклопедія України: В 3 т. - К.: Українська Радянська Енциклопедія ім. М.П.Бажана, 1990.
5. Гудзь П.В. Економічніпроблемирозвитку курортно-рекреаційнихтериторій. - Донецьк: Юго-Восток ЛТД, 2001. - 269с.

6. Крачило М.П. Географія туризму. - К.: Вища школа, 1987. - 208с.
7. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. - К.: Знання, 1998. - 416с.
8. Попович С.І. Туристично-екскурсійні ресурси України. - К., 1996. - 265с.
9. Природно-заповідний фонд Волинської області. /М.Химин, В.Тутейко, О.Грицай та ін. - Луцьк: Ініціал, 1999. - 48с.
10. Статистичний щорічник України за 2013 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.

Федоруца І.

Науковий керівник – доц. Мариняк Я. О.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Туристична індустрія динамічно розвивається. Незважаючи на сучасне нестабільне економічне становище, саме туристична індустрія, є найбільш прибутковою галуззю.

Розвиток сфери туризму тісно пов'язаний з розвитком супутніх галузей, а саме: готельного бізнесу, ресторанної справи, транспортної галузі, торговельного та розважального бізнесу. Збільшення попиту на туристичні послуги призводить до збільшення попиту на супутні послуги. В результаті зростання попиту на туристичні та супутні послуги відбувається збільшення доходів в економіку країни.

Розвиток міжнародної економіки та підвищення рівня добробуту людей сприяє підвищенню попиту на туристичні послуги та їх диференціацію. Це надало проблемі розвитку туризму актуальності, а дослідженню цієї проблеми - наукового і практичного значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику дослідження розвитку туристичної сфери регіонів України висвітлено у працях вітчизняних вчених: О. О. Бейдика, Л. С. Гринів, В. Г. Гуляєва, М. І. Долішнього, В. Ф. Кифяка, В. С. Кравціва, О. О. Любіцевої, М. П. Мальської, О. І. Мілашовської та ін.

У процесі дослідження було використано метод статистичного дослідження, що включає облік на кордоні, реєстрацію прибуттів у місцях розміщення, метод порівняння, аналізу та синтезу, метод узагальнення.

Міжнародний туризм під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів набуває динамічного розвитку і стає одним із основних чинників, від яких залежить зростання економіки, підвищення конкурентоспроможності країни на світових ринках тощо.

Метою статті є формування проблемних питань у сфері міжнародного туризму та визначення перспектив розвитку міжнародної туристичної галузі.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується переважанням сфери послуг як у структурі національного виробництва більшості країн світу, так і в системі міжнародних економічних відносин [1, с. 15].

Досліджуючи категорію міжнародного туризму, можна сказати, що він є однією з форм зовнішньоекономічних відносин. Міжнародний туризм для України має велике значення і відіграє ключову роль у залученні інвестицій та створенні нових робочих місць у різних галузях економіки. Туризм є високорентабельною галуззю економіки та дієвим фактором інтеграції нашої країни у Європейську і світову спільноти, має великі пізнавально-виховні можливості для формування гармонійно-розвиненого громадянина України.

Одним із важливих аспектів, який посилює важливість міжнародного туризму для України, є постійна інтенсифікація попиту на туристичний продукт міжнародного ринку послуг [2, с. 35]. Зростання попиту на туристичні послуги та динамічність сучасної економіки спричинили появу та посилення надзвичайної конкуренції на міжнародному туристичному ринку [7].

У 2012 році Україну відвідало 23 012 823 іноземних туристів, з них службові, ділові та дипломатичні поїздки здійснили - 350 224 особи, туристичні - 940 052 особи, у приватних справах - 16 795 240 осіб, з навчальною метою - 23 813 осіб, у зв'язку з працевлаштуванням - 9 102 особи, імміграція - 40 419 осіб, культурний та спортивний обмін - 4 853 973 особи [8].

ГЕОГРАФІЯ

В 2012 році, в порівнянні з 2011 роком, спостерігаємо збільшення кількості туристів. Це пов'язано безпосередньо з проведенням Євро-2012, що відбулось в Україні [9]. Найбільший показник чисельності іноземних туристів спостерігається в 2003 році.

Після 2003 року крива кількості туристів різко спадає і вже в 2007 році піднімається до позначки 372 455 осіб. У 2008 році бачимо невелике збільшення в порівнянні з 2007 роком, а вже в подальші роки знов спостерігається зниження цього ж показника до 2012 року.

Дані про туристичні потоки відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Прибуття іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, у 2013 році [10].

	Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну – усього	службова, ділова, дипломатична	туризм	приватна	навчання	імміграція (постійне місце проживання)	культурний та спортивний обмін, релігійна, інша
Усього	24671227	167416	488496	18167742	283	5088	5841872
у тому числі з країн							
Росія	10284782	55224	270689	7827097	91	3280	2128372
Молдова	5417966	25173	3057	4793326	3	90	596261
Білорусь	3353652	47081	18320	3119744	9	125	168372
Польща	1259209	6670	17908	1133406		38	101186
Румунія	877234	398	758	401344			474734
Угорщина	771038	321	325	5022	3	30	765337
Словаччина	424306	209	366	5745			417986
Німеччина	253318	1764	30354	94265		56	126876
Туреччина	151706	12070	24615	60379	59	527	53909
Узбекистан	235361	181	16282	180493	3	236	38158

Туристичні потоки [10].

На рис. 1 відображено динаміку прибуття іноземних туристів в Україну за 2000-2012 роки.

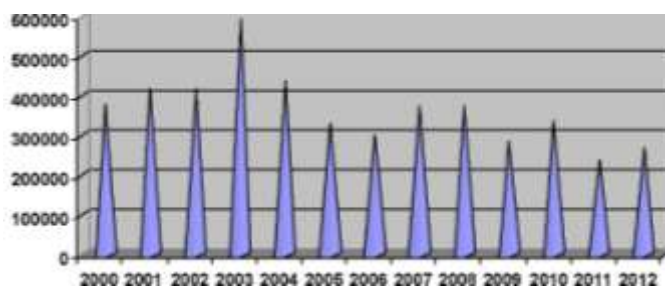

Рис. 1 Динаміка прибуття іноземних туристів в Україну (2000-2012 роки) [3].

Таблиця 2

Вибуття громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали, у 2013 році [10].

ГЕОГРАФІЯ

	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон – усього	Із них – за метою поїздки		
		службова поїздка	організований туризм	приватна поїздка
Усього	23761287	275151	354840	23131296
у тому числі до країн				
Польща	6991778	120242	31905	6839631
Росія	6140406	53042	68500	6018864
Молдова	2395258	2041	3752	2389465
Угорщина	1900469	28		1900441
Білорусь	1738907	78767	20239	1639901
Румунія	791845	709	9311	781825
Туреччина	573840	7613	62811	503416
Словаччина	571266			571266
Німеччина	376316	1006	5366	369944
Єгипет	336173	1221	38669	296283

У таблиці 1 і таблиці 2 наведено кількість прибуття іноземних туристів за країнами і вибуття українських туристів за країнами. Проаналізувавши дані таблиць, можна стверджувати що в Україну приїжджають туристи з усіх куточків світу.

Для України міжнародний туризм є досить молодою галуззю, що знаходиться на етапі становлення, але має всі необхідні умови для інтенсивного розвитку. Насамперед, знаходячись у самому центрі Європи, на перехресті важливих міжнародних транспортних коридорів, Україна має сприятливі природно-кліматичні умови, багаті історико-культурні можливості, людські та матеріальні ресурси.

Однак існують фактори, що гальмують розвиток даної сфери послуг, серед яких можна виділити: недостатньо розвинуту інфраструктуру, відсутність кваліфікованого персоналу, екологію, Високий рівень злочинності, низький рівень побутового комфорту, високі ціни на послуги, війна. Крім того, стримуючим фактором розвитку туристичної галузі, її матеріально-технічної бази є проблеми, пов'язані з податковим законодавством України. Це, перш за все, стосується сплати податку на додану вартість, земельного податку, готельного та курортного зборів.

Розвиток туристичної галузі та зацікавленість споживачів з інших країн не можуть бути забезпечені без потужної матеріально-технічної бази. Загалом, аналізуючи обсяг таких закладів в Україні, можна визначити його як достатній. Щодо заходів вирішення основних проблем, то головними серед них можна визначити такі:

- сприяння зовнішньому попиту на туристичні послуги України через інвестування у матеріально-технічну базу туристичної інфраструктури;
- створення найбільш оптимальної системи використання природно-туристичних ресурсів країни;
- сприяння підготовці фахівців у сфері міжнародного туризму;
- сприяння покращенню соціально-економічної ситуації з боку держави для створення комфортних умов для зовнішніх інвесторів.
- здійснення діючого контролю за стандартизацією та сертифікацією готельних послуг;
- посилення державної підтримки інвестиційної діяльності;
- активне здійснення популяризації туристичних послуг України [5, с. 360].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що туризм за часи свого існування перетворився з важкодоступного відпочинку в індустрію масового оздоровлення для людей з усього світу. Міжнародний туризм став складовою економічного і соціального розвитку та одним з найбільш характерних проявів глобалізації [10].

У 2012 році Україна була визнана міжнародним туристичним порталом «Globe Spots» як один з найцікавіших туристичних напрямків. Це пов'язано з тим, що в Україні зростає популярність на тури вихідного дня з такими напрямками - Львів, Крим, Одеса, Кам'янець-

Подільський та Закарпаття. Це призведе до підвищення показників відвідуваності України як іноземними туристами, так і внутрішніми [6].

Висновки. Можемо стверджувати про значні потенційні можливості міжнародного туризму для України, а саме, у контексті додаткового валютного надходження. Інвестиції в туристичну галузь країни мають одне з найбільш актуальних значень, оскільки це дасть змогу залучити більшу кількість туристів із-за кордону і, відповідно, збільшити обсяг наданих послуг. Загалом, в Україні туристична галузь має багато проблем у функціонуванні, управлінні, і кожна з проблем потребує окремого, негайного та системного вирішення. У результаті збільшення попиту іноземних туристів, зростуть можливості туроператорів, які працюють на зовнішньому ринку та підвищиться їх конкурентоспроможність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артеменко В. Б. Оцінка можливостей участі України у міжнародному туризмі / В. Б. Артеменко, В. Т. Списак. - Сер.: Економічна. - 2007. - Вип. 26 - С. 8-13.
2. Гордієнко І. С. Міжнародний туризм та його розвиток в Україні / І. С. Гордієнко, О. Є. Шайда. - Науковий вісник НЛТУ України. - 2011. - Вип. 21.6. - С. 141-144.
3. Державне агентство України з туризму та курортів [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.tourism.gov.ua/ua/news/25544/>
4. Державна програма активізації економіки на 2013-2014 рр. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://eimg.pravda.com.ua/files/a/4/a428a25pdf>.
5. Дяченко Л. П. Економіка туристичного бізнесу / Л. П. Дяченко. - К. : Центр навч. літери, 2007. - 224 с.
6. Концепція розвитку туризму і курортів в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://tourism.gov.ua/>.
7. Країни світу. Міжнародний туризм. Україна туристична. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://svit.ukrinform.ua/turizm.php?page=ukr_tur&id=23762.
8. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія і практика. Навчальний посібник / М. П. Мальська, В. В. Худо. - К. : Центр учбової літератури, 2009. - 424 с.
9. Онисько М. Б. Міжнародний туризм: світові тенденції та українські реалії [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://sd.net.ua/2012/05/24/turizm-ukraine-mir.html>.
10. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Хрін З.

Науковий керівник – асист. Дударчук К. Д.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В АФРИЦІ

Релігійний туризм (паломництво) є одним з найстаріших видів туризму і являє собою переміщення людей до «святих місць» з метою відвідування храмів та монастирів у дні релігійних свят або для замолування гріхів.

Вплив релігійного туризму на економіку деяких країн та районів світу, в першу чергу, на самі релігійні центри, надто великий. Це пов'язано з тим, що паломники залишають в країні перебування істотну частку взятих у дорогу грошей. Крім того, паломництво дає заробіток багатьом тисячам місцевих мешканців.

Найсуттєвіші зміни за останні роки сталися в структурі міжнародного туризму Африканського континенту. Наприкінці 90-х років ХХ ст. частка прибуттів із регіонів, з якими налагоджено щільні контакти, передусім з Європи, перевищила частку внутрішньорегіональних поїздок. [1.с.217]

Турпотоки Африки становлять 25 млн осіб, у тому числі 10,5 млн — внутрішні, 9 млн — туристів з Європи і 5,5 млн — з інших регіонів світу.

Найбільш розвинені на ринку міжнародного туризму країни Північної, Східної та Південної Африки — Єгипет, Туніс та Марокко — спеціалізуються на купально-пляжному та пізнавальному туризмі, Зімбабве та Кенія організують сафари в численних національних парках, мисливських резерватах і заказниках. Одним з найперспективніших туристичних напрямків на "чорному" континенті є Південно-Африканська Республіка, яка вирізняється комфортними природно-кліматичними умовами: м'яким тропічним і субтропічним кліматом, найбільшою у світі кількістю сонячних днів за рік. Дивовижні пейзажі не можуть залишити

байдужими нікого. За деякими оцінками, з вичерпанням золотих запасів у ПАР туризм замінить золотодобувну промисловість за припливом іноземної валюти в країну.[2.с.412]

Нині туризм Північної Африки набуває шаленої конкурентноспроможності. Проте вона спирається, скоріше, не на природні ресурси, а більше управляється наукою, технологією, інформацією.

Африка з її багатим природним і культурним потенціалом має необхідні передумови для розвитку міжнародного туризму. Однак, щоб розширити свою участь у світовому туристичному обміні, більшість країн цього регіону повинні подолати хронічне відставання в інфраструктурі, поліпшити якість обслуговування туристів, ліквідувати загрозу терористичних актів та вжити заходів для зниження загального рівня злочинності.

У країнах колишнього соціалістичного табору релігійний напрямок в туризмі став розвиватися порівняно недавно, в результаті переосмислення ролі релігії в житті суспільства. Довгими десятиліттями держава викоринювала релігію, щоб замінити її комуністичною ідеологією. В таких умовах релігія була витіснена на задній план і не могла надавати помітного впливу на туризм. Святині, в кращому випадку, розглядалися як естетично привабливі місця для іноземних туристів. Сьогодні картина поступово змінюється. У населення зростає потреба в духовних цінностях, посилюється інтерес до пам'яток релігійної культури, життя церкви, зокрема монастирів, які стали важливими центрами духовного відродження. Релігія, все глибше проникаючи в суспільні відносини, відкриває нові горизонти для туристичного обміну.

Свої потоки формує науковий туризм з релігієзнавчими цілями. Туристи направляються до центрів не тільки монотеїстичних існуючих релігій, але і в країни з багатим політеїстичним минулим. Поїздки фахівців нечисленні, але вони розширюють географію релігійного туризму і роблять його потоки більш повнокровними.

У зв'язку з зростанням попиту на релігійні тури за кордоном з'явилися фірми, що спеціалізуються на організації подорожей у співпраці з церквою. Остання, беручи до уваги гуманістичну спрямованість туризму, для залучення клієнтури опублікувала документ під назвою "Моління-прощення, паломництва та їх художній і архітектурний аспект". Він поширюється, зокрема, в Польщі та інших країнах Центральної і Східної Європи через релігійну пресу, з допомогою ділових партнерів по туризму, а також на виставках та біржах. Таким шляхом церква і відповідні фірми беруть участь у формуванні туристських потоків.[3.с.215]

Африка - величезна частина свігла, населена народами, які досягли різного рівня розвитку і живуть в дуже різних матеріальних і культурних умовах.

Корінне населення Африки можна розділити за рівнем соціально-економічного розвитку - аналогічно поділу народів Америки - приблизно на три нерівні групи: найбільш відсталі бродячі мисливські племена, які не знають землеробства і скотарства (бушмени і центральноафриканські пігмеї); переважна більшість народів Чорної Африки, тобто землеробсько-скотарське населення Південної та Тропічної Африки (готтентоти, народи банту, народи різних мовних груп Судану і басейну Великих озер); народи стародавніх цивілізацій в Північній і Північно-Східній Африці (корінне населення Марокко, Алжиру, Тунісу, Лівії, Єгипту, Ефіопії, Сомалі). Перша група характеризується досить архаїчними формами матеріального виробництва, суспільного устрою і культури, ще не вийшли з рамок первіснообщинного ладу. Друга, найчисленніша група являє собою різні стадії розкладання общинно-родового і родоплемінного ладу, переходу до класового суспільства. Третя група ще з часів древневсхідної і античної цивілізації живе спільним життям з передовими народами Середземномор'я і давно втратила залишки архаїчного укладу життя.

Тому й релігії африканських народів являють собою дуже строкату картину.

Для географічного вивчення широкої і доволі строкатої картини паломництва використовується районування. В Африці виділяються макрорегіони паломництва:

Північний макрорегіон. До складу входять : Єгипет, Туніс, Алжир, Марокко, Західна Сахара – державною релігією в країнах є іслам, а також існують окремі центри християнства.

Західний макрорегіон. До складу входять : Мавританія, Сенегал, Гамбія, Кабо – Верде, Гвінея – Бісау, Гвінея, Малі, Сьєрра – Леоне, Ліберія, Кот – Д'івуар, Буркіна – Фасо, Гана, Того, Бенін, Нігерія, Нігер, Чад - де панує іслам і існують окремі центри християнства;

Центральний макрорегіон. До складу входять : Камерун, Центрально – Африканська Республіка, Габон, Екваторіальна Гвінея, Сан – Томе і Принсіпі, Конго, Заїр, Ангола – переважає християнство і існують окремі центри традиційних релігій;

Південний макрорегіон. До складу входять : Мозамбик, Малаві, Замбія, Зімбабве, Ботсвана, Лесото, Свaziленд, Намібія, ПАР – переважає християнство, подекуди дотримання традиційних вірувань і ісламу.

Східний макрорегіон. До складу входять – Судан Ефіопія, Еритрея, Джибуті, Сомалі, Уганда, Кенія, Танзанія, Руанда, Бурунді – характеризується переважанням християн, подекуди іслам.[2.с.261]

Найбільшими релігійними центрами ісламу в Північному макрорегіоні є місто Каїр і Єгипті. Тут розташовано більше 300 мечетей, найвідоміші з них – мечеть Амбра (642 р.), Іб – Тулуна (878 р.), Аль- Азхар (970 р.) У Лівії важливим релігійним центром в області Триполітанія є Триполі, де розташовані головні мечеті Ан – Нага, Караманлі, Гурджі. Головний релігійний центр Тунісу є – Кайруан, Кайруанська мечеть споруджена наприкінці VII ст.

В західному макрорегіоні найбільшими релігійними центрами є: Малі де місцевою релігійною святинею для країни є місто Томбукту, де розташовані мечеть Джингербер, Санкоре, Сіді – Ях'я (XIV – XV ст.). В країні Чад в місті Нджамені – головному релігійному центрі країни – знаходиться одна з найбільших мечетей Тропічної Африки.

У Центральному макрорегіоні Африки, серед населення, переважають християни. Найбільшими християнськими центрами є: Камерун – в церковному відношенні в країні налічується 12 діоцезій, об'єднаних в 4 орхидіоцезії – Баменда, Дуала, Гаруа, Яунде. Примас камерунських католиків – кардинал, архієпископ Гаруа. Тут діють три католицьких семінарії в Яунде, Отеле та Обангу. У Заїрі найбільшою християнською Деномінацією в країні є Римська Католицька церква, яка охоплює своїм впливом понад 46% населення Заїру.

Структура населення Південного макрорегіону характеризується переважанням християн. Церква Провінції Центральної Африки об'єднує парафії послідовників англіканства на території Боствани, Малаві, Замбії і Зімбабве в 10 єпархій у тому числі три - в Замбії. У ПАР основними християнськими центрами є Голландська Реформатська Церква, Методистська Церква Південної Африки, Реформатська Церква Південної Африки з центром у місті Почефструм Пресвітеріанська Церква Африки тощо.

У Східному макрорегіоні переважає християнство і подекуди іслам. У Сомалі переважає іслам, його сповідує 99% населення. Найважливіші мечеті розташовані в містах Бенадирського узбережжя (Фарх енд Дін та Шейх Абдулазіз у Могадішо). У Кенії населення дотримується християнства, Римська католицька церква охоплює своїм впливом 27% населення міста Найробі, Методистська Церва в Найробі (0,65 населення).

Мусульмани мають свої центри релігійного тяжіння. Головним серед них вважається Мекка в Саудівській Аравії. Слово "мекка" стало синонімом паломництва далеко за межами мусульманського світу, але лише прихильникам ісламу дозволяється відвідувати священне місто, де, за релігійним ученням, народився пророк Мухаммед.[5.с.352]

У свято Курбан-Байрам сповідуючі іслам прямують до храму Кааба. Він являє собою великий грубий куб, складений з сіро-зелених гранітних блоків. В основі його - майже правильний квадрат, одна діагональ якого проходить з півночі на південь, а інша - з заходу на схід, що свідчить про певне, спочатку закладеному астрономічному значенні. В кутку Кааби знаходиться чорний камінь, ймовірно, метеоритного походження. За переказами, його помістив туди сам Мухаммед.

Кааба розташована в мечеті аль-Харам - найбільшому в світі храмі під відкритим небом. Кожен рік на прощу на його території збираються до 2 млн. чоловік. Вони входять в храм через Брамун світу, знявши взуття і переступивши правою ногою через поріг, повільно проходять звивистими коридорами повз залів і ніш, де в молитовній позі читають Коран цілі родини, і наближаються до головного простору храму. В центрі його поміщена Кааба. Паломники сім разів обходять навколо Кааби в напрямку проти годинникової стрілки, перш ніж доторкнутися до чорного каменя і поцілувати його. Мусульмани здійснюють цей ритуал, прикривши тіло білим іхрамом - двома шматками тканини певної довжини. Традиція наказує прочанам брати іхрам додому, щоб пізніше використовувати його як похоронний саван. Подорож у Мекку є

однією з основних обов'язків мусульман. Інша їхня святиня знаходиться в р. Медіна, також розташованому в Саудівській Аравії.

Сьогодні, як і багато століть тому, релігійні переконання є одним з головних мотивів подорожей. Щороку понад 200 млн. осіб у світі здійснюють паломництво. З них 150 млн. - християни, 20-30 млн. індуїстів, 40 млн. буддистів, мусульмани, синтоїсти та ін. Віруючі мандрують для поклоніння святиням в надії знайти душевний спокій, позбутися від тяжкої недуги, відчутти єднання з духовно близькими людьми. Вони відправляються в подорож, щоб виконати накладену покуту, віддати хвалу вищим силам за отриману благодать тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голяков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Вступ до економічної і соціальної географії. — К: Либідь, 1996. — С. 206–232.
2. Павлов С. В., Мезенцев К. В., Любінцева О. О. Географія релігій. - Київ: АртЕк, 1999. - 504 с.
3. Поликарпов В. С. Культура народов чёрной Африки. — М.: «Гардарика», «Экспертное бюро», 1997. — 344 с. (Таганрог: Издательство ТРТУ, 2005. — 342 с.)
4. Соціально-економічна географія України / за ред. О. І. Шаблія. — Львів: Світ, 2000. — 502 с.
5. Туристично-краєзнавчі дослідження : Збірник наук. статей/ Редкол.: О. О. Бейдик, В. О. Горбик, В. К. Свдокименко та ін.; Федерація профспілок України, Ін-т туризму. - К.. – 2005 Вип. 6. - 2005. - 473 с.

Гаврада У.

Науковий керівник – Пушкар Б.Т.

АНАЛІЗ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Загальна постановка проблеми. Ресторанне господарство відіграє важливу роль в соціально-економічному житті населення. Через заклади ресторанного господарства реалізуються послуги харчування, виготовлення кулінарної продукції та послуги організації дозвілля відвідувачів. Львівщина - регіон із багатьма відомими центрами туризму, з кожним роком сюди приїжджає все більше туристів, що потребує постійного вдосконалення туристичної інфраструктури, до якої належить і ресторанне господарство.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ресторанне господарство було об'єктом дослідження у працях багатьох науковців. Серед них доречно виокремити наукові праці Н.О.П'ятницької, М.П.Мальської, В.В.Архіпова, В.А.Русавської. Вчені приділяли увагу тенденціям розвитку ресторанного господарства, аналізували особливості функціонування закладів харчування. Проте багато питань ще потребують дослідження, наприклад регіонального спрямування. Тому метою нашої роботи є аналіз сучасного стану і тенденцій розвитку ресторанного господарства Львівської області.

Виклад основного матеріалу. Ресторанне господарство – це вид економічної діяльності суб'єктів господарської діяльності з надання послуг для задоволення потреб споживачів у харчуванні з організацією дозвілля або без нього. Суб'єкти господарювання провадять діяльність у ресторанному господарстві через підприємства (заклади) ресторанного господарства. Заклад ресторанного господарства – це організаційно-структурна одиниця у сфері ресторанного господарства, яка провадить виробничо-торгівельну діяльність: виробляє і (або) доготовляє, продає та організовує споживання продукції власного виробництва й закуплених товарів, а також надає послуги з організації дозвілля споживачів. До закладів ресторанного господарства належать: ресторани, кафе, бари, їдальні, буфети, кафетерії, закусочні, домашні кухні, фабрики-кухні, фабрики-заготівельні, ресторани за спеціальними замовленнями (catering) [3].

За кількістю підприємств ресторанного господарства у 2013 р. Львівська область займала четверте місце в Україні (1321 заклад), після м. Києва (1692), Харківської (1651) та Донецької (1482) областей. Протягом останнього десятиріччя спостерігається тенденція до зменшення кількості об'єктів ресторанного господарства по всій території України. В період 2000-2013 рр. кількість закладів у Львівській області зменшилась на 48% (рис. 1).

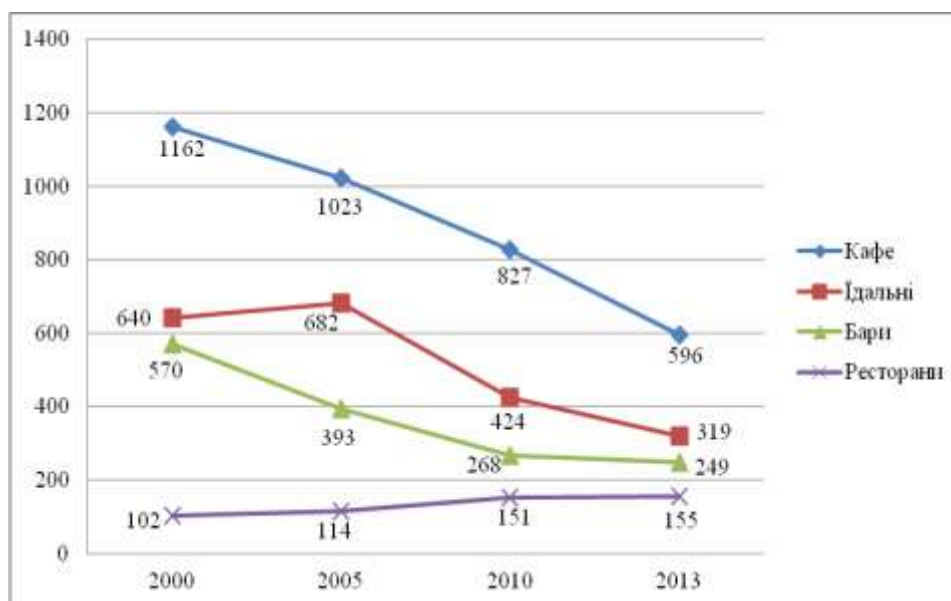

Рис. 1. Кількість об'єктів ресторанного господарства Львівської області в період 2000-2013 рр. [4]

У 2013 р. кількість об'єктів ресторанного господарства в області складала 1321 заклад, з них 45% становлять кафе, 24% - їдальні, 19% - бари та 12% - ресторани. Тенденція до зменшення спостерігалась в усіх типах закладів, окрім ресторанів: з 2000 р. їх кількість зросла на 52 %.

Відповідно показник забезпеченості населення кількістю об'єктів ресторанного господарства та місцями в них у розрахунку на 10 тисяч осіб також зменшується (таблиця 1). Це спостерігається як в сільській місцевості, так і в міських поселеннях. Загалом у Львівській області – 330 місць/10 тис. осіб у 2013р.

Таблиця 1

Забезпеченість населення закладами ресторанного господарства [4]

№ п/п	Рік	Об'єкти ресторанного господарства, одиниць / 10 тис. осіб			Місця в об'єктах ресторанного господарства, місць / 10 тис. осіб		
		Всього	Міські поселення	Сільська місцевість	Всього	Міські поселення	Сільська місцевість
1.	2000	9	12	5	484	684	189
2.	2005	9	11	6	457	606	233
3.	2010	7	9	3	386	522	175
4.	2013	5	7	2	330	471	111

Скорочення кількості закладів харчування та місць у них не призвела до зменшення товарообороту підприємств ресторанного господарства. Аналіз даних на рис. 2 показує, що товарооборот протягом 2000-2013 рр. збільшився майже у 6 разів.

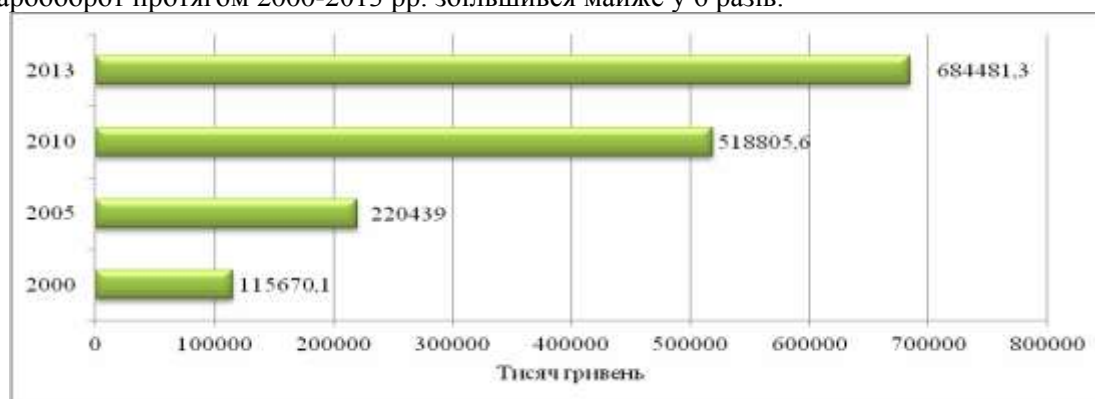

Рис. 2. Товарооборот підприємства ресторанного господарства Львівської області в період 2000-2013 рр. [4]

Стосовно територіального розташування підприємств ресторанного господарства слід зазначити, що воно дуже нерівномірне: у міських поселеннях зосереджено 83% закладів, а в сільській місцевості – 17% (рис. 3).

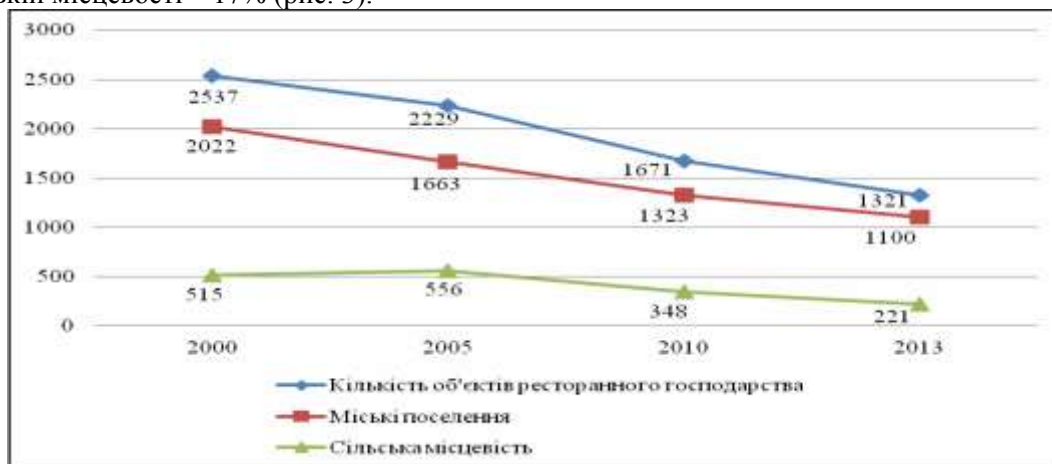

Рис. 3. Розвиток мережі ресторанного господарства Львівської області [4].

56% підприємств ресторанного господарства Львівської області розташовані у м. Львові. Також значна їх кількість розміщена у Трускавці, Червонограді і Дрогобичі (таблиця 2). Серед районів найбільшу кількість закладів харчування мають Золочівський, Стрийський, Пустомитівський, Сокальський, Жовківський та Сколівський. А найменше підприємств ресторанного господарства у Турківському, Перемишлянському та Старосамбірському районах. Скорочення закладів харчування та місць в них спостерігається по всій території області. За період 2000-2013 рр. їх кількість у м. Львові зменшилась на 30%. Більш позитивна тенденція тільки у м. Трускавці.

Таблиця 2

Мережа підприємств ресторанного господарства Львівської області [4]

№ п/п	Міста і райони	Кількість об'єктів, одиниць				Наявність місць в об'єктах, місць			
		2000	2005	2010	2013	2000	2005	2010	2013
	Львів	1061	956	843	741	52240	46957	46996	46306
	Борислав	41	15	11	6	3106	722	592	356
	Дрогобич	109	72	55	37	7622	6688	5680	4786
	Моршин	...	9	4	3	...	395	235	105
	Новий Розділ	...	8	6	5	...	645	600	580
	Самбір	54	32	21	7	3552	3014	1668	276
	Стрий	80	34	22	33	5208	1946	1465	1194
	Трускавець	49	59	50	55	2747	3966	3533	4100
	Червоноград	78	74	61	45	5680	6046	4765	4017
	Бродівський	41	27	16	15	2082	1992	1496	1441
	Буський	72	47	16	9	3162	2452	1052	735
	Городоцький	31	25	24	20	1460	1210	1286	1184
	Дрогобицький	46	31	18	10	1316	853	635	303
	Жидачівський	36	57	11	10	1747	2879	490	430
	Жовківський	81	96	37	30	3512	3010	1952	1856
	Золочівський	61	69	60	57	2828	4709	4637	4479
	Камянка-Бузький	50	42	39	8	2344	2399	2341	505
	Миколаївський	58	28	15	10	3277	1179	497	375
	Мостиський	64	64	18	15	2383	3188	1001	815

ГЕОГРАФІЯ

Перемишлянський	21	21	15	5	805	978	636	238
Пустомитівський	63	41	44	39	1960	2242	2303	2143
Радехівський	54	27	56	10	1863	1054	2763	535
Самбірський	46	62	16	10	1583	2024	900	618
Сколівський	29	44	35	30	1156	1812	1592	1845
Сокальський	79	114	77	38	4146	7073	3955	1217
Старосамбірський	42	18	8	4	2128	804	410	206
Стрийський	78	54	41	41	3623	2744	2384	2083
Турківський	20	19	8	6	1030	1045	467	366
Яворський	93	84	44	22	5779	3763	1812	737

Місто Львів здавна славилось своїми кулінарними традиціями: від найвідоміших в Австро-Угорщині цукерень до авторських ресторанів в сучасній Україні. Тому без зайвої скромності можна сказати, що варто приїхати до Львова тільки для того, щоб походити по ресторанах і кав'ярням. Старовинні ресторани традиції і дотепер існують у Львові. Закладів, які були створені в XVIII-XIX століттях та працюють і зараз, у місті налічується не менше 15-20. Це ресторан «Кентавр» на площі Ринок, якому вже більше 150 років, кав'ярня «Віденська» з майже трьохсотрічним рестораним досвідом, і кафе «Академічне» (колишня популярна у Львові «Рома») 1911 року, та й «Cafe de la Paix» (сучасний «Split»), який існує від кінця XIX століття та багато-багато інших закладів, яким властиві старовинні кулінарні традиції у поєднанні з сучасним рівнем якості [2]. Наявність у Львові великої мережі закладів, різноманітність їх типів, унікальність ідей оформлення та обслуговування споживачів, призвело до розвитку гастрономічного туризму. Львів завжди асоціюється із кав'ярнями та кнайпами, тому серед туристів популярними є кавові та пивні тури, відвідання закладів мережі Lokal («Криївка», «Мазох-safe», галицька жидівська кнайпа «Під Золотою Розою», ресторація-музей «Гасова лямпа», «Найдорожча ресторація Галичини», «Львівська майстерня шоколаду», «Львівська копальня кави» [5]), а також різноманітні фестивалі: «На каву до Львова», «Національне свято шоколаду», «Свято пампуха», «Львів на тарілці», «Свято сиру і вина».

Висновки. Незважаючи на зменшення кількості підприємств ресторанного господарства Львівської області, що пов'язано насамперед із загостренням економічної кризи, товарооборот галузі збільшується. Попит на послуги закладів харчування постійно зростає, оскільки сюди з кожним роком приїжджає все більше туристів, для яких гастрономічна сфера - своєрідна туристична атракція. Тут ресторатори намагаються використовувати унікальні концепції, що спостерігаються в назвах закладів, особливій атмосфері, фірмових стравах і в нестандартному обслуговуванні відвідувачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архіпов В. В., Русавська В. А. Організація ресторанного господарства: навч. посіб. 2-ге вид. / В.В. Архіпов, В.А. Русавська - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 280 с.
2. Вступ до кавової історії Львова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lvivforever.com.ua/2012-07-06-21-32-00>
3. Мальська М.П. Ресторанна справа: технологія та організація обслуговування туристів (теорія та практика): підруч. / М.П. Мальська, О.М. Гаталяк, Н.М.Ганич. – К.: «Центр учбової літератури», 2013.
4. Статистичний збірник «Торгівля у Львівській області» за 2013 рік. / за ред. Конкевич О.М. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2014. – 96 с.
5. Холдинг емоцій «!FEST» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fest.lviv.ua/uk/about/>

Котович Г.

Науковий керівник – доц. Питуляк М.Р.

БАЛЬНЕОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ, ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ КУРОРТІВ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Вступ. Наука про курорти почала активно розвиватись в міру накопичення знань про цілющі природні фактори - клімат, мінеральні води, лікувальні грязі та ін. - і у зв'язку з розширенням мережі курортів і розвитком курортної справи в цілому. Сучасна курортологія - медична навчальна дисципліна, яка вивчає лікувальні властивості природних фізичних

факторів, характер їх дії на організм людини, можливості їх застосування з лікувальною і профілактичною метою на курортах і поза їх межами, яка розробляє рекомендації для санаторно-курортного лікування і методи застосування курортних факторів при різних захворюваннях

Метою роботи є: на основі комплексного аналізу і наукових досліджень рекреаційного потенціалу Львівської області дати характеристику бальнеологічних рекреаційних ресурсів, їх оцінку та використання.

Для вивчення бальнеологічних ресурсів, організації та проведення їх досліджень на сучасному етапі розвитку географічної науки широко застосовуються системний, ресурсний, екологічний і конструктивний підходи.

Бальнеологічні ресурси належать до рекреаційних. Спеціалістами Інституту регіональних досліджень НАН України проведена класифікація рекреаційних ресурсів, на її основі класифіковано природні лікувальні ресурси. За призначенням вони поділяються на основні та допоміжні. Основні - ті, що визначають санаторно-курортну спеціалізацію території (бальнеоресурси, озокерит), допоміжні формують і доповнюють лікувально-оздоровче довкілля (ландшафтно-кліматичні умови).

За наявністю рекреаційних ресурсів Львівська область займає одне з провідних місць в Україні. Природні рекреаційні ресурси Львівщини представлені лікувальними мінеральними водами, лікувальними грязями, озокеритом, кліматичними, водними, лісовими. Частка природно-рекреаційного потенціалу Львівщини у сумарному природно-ресурсному потенціалі України складає 5,377%. В структурі рекреаційних ресурсів області 70% припадає на ресурси відпочинку і туризму і 30% - на ресурси санаторно-курортного лікування [2]. У сумарному природно-ресурсному потенціалі Львівської області природні рекреаційні ресурси становлять 14,3%, що значно вище відповідного показника по Україні (9,5%) [2].

Для розміщення, курортів які розвиваються використовуючи бальнеологічні ресурси, велике значення мають кількісні і якісні параметри ресурсу – мінеральних вод, лікувальних грязей. Запаси корисних копалин поділяють на такі групи: балансові, використання яких економічно вигідне, тобто вони відповідають промисловим вимогам за якістю сировини і гірничо-технічними умовами експлуатації; позабалансові, які при наявному рівні технології експлуатувати економічно не вигідно.

До мінеральних вод відносять всі води, мінералізація яких перевищує 1 г/л, за умови доведення їх лікувальної дії. Мінеральні води поділяються на слабо мінералізовані - із загальною мінералізацією до 2 г/л, мало мінералізовані - від 2 до 5 г/л і середньо мінералізовані - від 5 до 15 г/л, а також води змішаного складу, отримані шляхом змішування у певному співвідношенні природних вод різної мінералізації. Крім цього, питні мінеральні води, розлиті у пляшки і призначені для аптечної мережі, класифікуються за лікувально-профілактичною дією на: столові - мінералізація до 2 г/л, лікувально-столові - мінералізація 2–8 г/л, лікувальні - мінералізація 8–12 г/л.

Фізичні властивості води, пов'язані з її впливом на здоров'я, найменш вивчена і розроблена галузь знань про мінеральні води. Загальна тенденція під час дослідження лікувальних властивостей води - це вивчення насамперед її хімічного складу. Фізичні властивості (рН, Еп, електропровідність, структурні особливості) мінеральних вод тільки-но почали привертати увагу дослідників, їх вивчення дало перші результати.

При дослідженні бальнеологічних ресурсів Львівської області ми використовували класифікацію бальнеологічних ресурсів В.В.Іванова, у якій подана кожна група мінеральних вод та мінеральних грязей.

За хімічним складом, фізичними властивостями і лікувальним значенням він виділяє вісім терапевтичних груп мінеральних вод:

1. Група вуглекислих мінеральних вод з вмістом CO_2 не менше 0,5 г/дм
2. Група сульфідних мінеральних вод, які містять $\text{H}_2\text{S} + \text{HS}^-$ не менше 10 мг/дм
3. Група залістистих, миш'яковистих і поліметалічних мінеральних вод: залістисті - з мінімальним вмістом заліза 10 мг/дм миш'яковисті - з мінімальним вмістом миш'яку 0,7 мг/дм³, поліметалічні - з підвищеним вмістом одночасно декількох металів - заліза, алюмінію, миш'яку, марганцю, міді та ін.

4. Група бромних, йодо-бромних та йодованих мінеральних вод з мінімальним вмістом брому 25 мг/дм³ і йоду 5,0 мг/дм³. 5. Група радонових вод з мінімальним вмістом радону 50 еман.

6. Група крем'янистих мінеральних вод з мінімальним вмістом мета кремнієвої кислоти не менше 50 мг/дм

7. Група мінеральних вод з вмістом органічних речовин не менше 8 мг/дм³

8. Група борних вод з мінімальним вмістом ортоборної кислоти (H₃BO₃) не менше 35 мг/дм³.

9. Група вод без специфічних компонентів і властивостей різного іонного складу з загальною мінералізацією не менше 1 мг/дм³

Провідне місце в структурі рекреаційного потенціалу Львівської області займають лікувальні мінеральні води, їх нараховується понад 800 джерел і свердловин мінеральних вод з добовим дебітом 57,5 млн.л. Розвідано і затверджено запаси лікувальних вод 13 родовищ (Східниця, Самбір, Сколе, Бубнище, Крушельниця та інші) з сумарним дебітом 4,6 млн. л на добу.

Кількість запасів мінеральних вод подано в таблиці 1.1. У таблиці представлені тільки ті запаси, які розвідані, затверджені і освоєнні. Існує крім відомих родовищ і багато інших, зокрема в Сколівському, Стрийському, Самбірському районах, які необхідно і можна залучати до використання, проте необхідно вирішити питання з фінансуванням даного напрямку діяльності, тому ці родовища залишаються як запаси для подальшого їх введення в експлуатацію.

Майже не використовується великі запаси лікувальних мінеральних вод Старосамбірського району.

Таблиця 1.1.

Запаси лікувальних мінеральних вод Львівської області [2]

Типи лікувальних мінеральних вод	Родовища	Запаси вод м ³ добу
3 високим вмістом органічних речовин "Нафтуса"	Трускавецьке, Східницьке	129,0
Розсоли Моршинського типу	Моршинське	79,0
Розсоли Трускавецького типу	Трускавецьке	466,5
Вуглекислі	Голубницьке, Новополянське Полянське, Сайминське, Шаянське	2147,6
Вуглекислі миш'яковисті	Гірськотисівське (Кваш)	422,0
Вуглекислі залізисті	Келачинське	501,0
Сульфідні	Великолюбінське, Синякське, Брусницьке	818,0
Інші типи	Трускавецьке, Східницьке, Бориславське, Сколівське, Самбірське	118,0
ВСЬОГО:		4602,8

Значний потенціал є у родовищ унікальних і високоефективних за лікувальними властивостями мінеральних вод і розсолів Трускавця, Східниці, Моршина, Борислава, Самбора, Сколе.

З восьми типів мінеральних вод, що застосовуються з бальнеології, на Львівщині відомо сім, які виділяються у чотири зони їх поширення.

В зоні поширення мінеральних неспецифічних вод типу "Нафтуса" розташовані курорти Трускавець (добовий дебіт родовища складає 47,2 м³, добу), Східниця (64,6 м³/добу), Верхньосинеvidненське родовище та близько 40 інших проявів джерел "Нафтусі" із загальними розвіданими та прогнозними ресурсами понад 5000 м³/добу. [1]

В зоні поширення лікувальних розсолів з підвищеним вмістом сульфатів розташований курорт Моршин (79,0 м³/добу). Сумарні розвідані та прогнозні ресурси лікувальних розсолів складають понад 600 м³/добу, з яких на даний час використовується лише приблизно 1 м³/добу.

На базі мінеральних сульфатних вод функціонують курорти Великий Любін (запаси вод - 57,6 м³. добу), Немирів (320 м³/добу), Шкло (5,0 м³/добу). Загальні та прогнозні запаси даного типу вод сягають декількох тисяч м³/добу. В даний час використовується лише приблизно 250 м³/добу.

Найбільш відомі родовища мінеральних вод без специфічних компонентів і властивостей розташовані в смт. Одеську (220 м³/добу), с. Балучині (158 м³/добу), смт. Новому Милятині (138 м³/добу), с. Солуки (86 м³/добу). Загальні прогнозовані їх запаси становлять близько 27000 м³/добу.

В області виявлено також вуглекислі мінеральні води (с. Климець, с. Боберка).

Лікувальні торф'яні грязі Львівщини, представлені Немирівським, Велико-Любінським, Моршинським родовищами та родовищем Шкло із загальними запасами 462 тис. м³, повністю забезпечують теперішні і перспективні потреби функціонування на їх базі санаторно-курортних установ [3].

Висновки:

1. Бальнеологічні ресурси області можна вважати сприятливими для санаторно-курортного лікування. Однак вони вивчені недостатньо і питання їх використання в лікувальних цілях потребує детального гідрогеологічного і бальнеологічного дослідження.

2. Пріоритетні завдання розвитку санаторно-курортної сфери, трізму і відпочинку в Львівській області спрямовані на покращення стану рекреаційно-туристичного господарства та створення належних умов для забезпечення якісного зростання рівня рекреаційних послуг, що дасть змогу перетворити Львівщину в один із повноцінних рекреаційно-туристичних центрів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція розвитку санаторно-курортної сфери, туризму і відпочинку у Львівській області. - Львів, 2012. - 43 с.
2. Кравців В., Матолич Б., Гулич О., Полюга В. Регіональна економіка. - 2002. - №2. - С.134-143
3. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах: Підручник. - К.: ВД "К. - М.Академія" - Чернівці: Зелена Буковина, 1999. - 568 с.

Сюсяйло Н.

Науковий керівник – асист. Рудакевич І. Р.

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА М. ТЕРНОПОЛЯ

Місто Тернопіль виникло у середньовіччі на перехресті давніх торгових шляхів, що сприяло розвитку сфери гостинності. Особливе місце у ній займали заклади харчування, які славилися своїми смачними стравами і добрими традиціями. Слава про них розходила по сусідніх землях, що сприяло прибуттям нових відвідувачів і зростанню мережі закладів.

Фахових досліджень історії розвитку ресторанної справи у м. Тернополі на сьогодні, на жаль, немає. Однак окремі відомості про функціонування закладів харчування в місті подані у краєзнавчих нарисах Л. Бойцун та І. Дуди, а також у статтях місцевої преси.

Метою даної публікації є висвітлення історико-географічних особливостей формування ресторанного господарства у місті Тернополі.

Тернопіль був заснований на перехрестях важливих торгових шляхів. Ще в перші роки існування місту був наданий привілей щодо обов'язкового оподаткування транзитних купців і формування продовольчих запасів. Наявність торгівців і мандрівників з інших міст та країн сприяли розвитку у Тернополі сфери гостинності (і перших закладів харчування – корчм і трактирів).

Першим із закладів харчування, про який згадує хронологія міста, була корчма на центральній ринковій площі Тернополя. Вона тут діяла ще з XVII ст. Можна висловити припущення, що перші корчми могли появитися у часи заснування і розбудови міста у XVI ст.

Вже у 1866 р. у Тернополі діяли 18 заїжджих дворів, 6 трактирів, 3 кондитерські, 2 кав'ярні та 181 шинок. У місті в цей час проживали більше 16 тисяч осіб [2, с. 80].

На межі XIX-XX століть у Тернополі появляються перші ресторани (їх ще називали рестораціями). На розі сучасних вулиць Руської та Острозького діяла ресторація Горка. Як правило, назва ресторанного об'єкта співпадала з прізвиськом чи ім'ям його власника. Ресторан Горка славився великим вибором м'ясних страв і закусок, а також маринованими оселедцями. Фірмовими стравами тут були фарширована риба і флячки. Варили у цій ресторації різні зупи (супи), борщ і капуста, бульйони та юшки. Подавали також пиво, чай, какао та каву. До чаю чи кави пекли солодке – найчастіше плячок (пиріг) з цукатами. Був тут і належний вибір міцних напоїв. До послуг гостей належали більярд і радіо [1, с. 89]. Неподалік на вулиці Руській функціонував також ресторан Савуляка, який був розташований неподалік центральної молочарні.

Бурхливі історичні події першої половини ХХ століття змінили традиції та вигляд сфери громадського харчування у Тернополі. В результаті військових подій та руйнування міста зникли цілі династії рестораторів, кухарів і купців, а також їх заклади.

Відродження галузі громадського харчування в місті почалося вже у післявоєнні роки. Тоді традиційні радянські заклади харчування були розраховані на широке коло відвідувачів, незалежно від займаної посади, статусу, статків. Там харчувалися усі прошарки населення: від студентів до прокурорів. Радянська доба у сфері громадського харчування асоціюється з довгими чергами у їдальнях чи кафе, у кожного відвідувача в руках піднос, а біля прилавоків стоять жінки у білих накрохмалених фартухах та ще більше накрохмалених головних уборах.

Кафе “Варенична” відкрили в Тернополі у 1958 році, а проіснувало воно до 1994-го. Саме тоді на його місці заснували приватне підприємство “Діана”, а згодом там постав ресторан “Європа”. “Варенична” запам’яталась як вітражами на величезних скляних вікнах, так і стравами. Головними були, звичайно, вареники, яких виготовляли шість-вісім різновидів, і пельмені. Окрім цього, пропонували бульйон, соки, піріжки.

Відкривався заклад о 7.30, тому тернополяни та приїжджі мали можливість тут поснідати. Вареники тут ліпили вручну, а пельмені привозили з кафе “Космос”, де був автомат для виготовлення напівфабрикатів. Фірмовими були “Тернопільські” вареники — зі шкварками, начинені гречкою та сиром, а також вареники з картоплею та сиром. Розходились ці вироби з тіста із значним успіхом: щодня продавали близько треста порцій. До речі, діяла там звична для того часу безготівкова система: відвідувачі купували талони і з ними прямували на лінію роздачі, де два-три кухарі обслуговували людей [3].

Різнобарвними вітражними вікнами з Прибалтики у 1970-80-тих роках виблискував на бульварі Карла Маркса (тепер — Тараса Шевченка) ресторан “Мрія”. У його просторому залі були розміщені кабінки у вигляді дерев’яних бочок на вісім персон з дерев’яними лавами та чотиримісними дерев’яними столами, покритими бавовняними скатертками, серветками.

У 1984 році на місці ресторану облаштували кафе “Піріжкова”, і замість одного залу тоді стало два. Харчувалися відвідувачі як за столами, так і за стійками — хто дуже поспішав. Стіни були оздоблені керамічними тарілками із зображенням звичної на той час символіки — хліба, колосків, сонця. Тут теж діяла система самообслуговування. Працівники кафе випікали піріжки з п’ятнадцятьма видами начинок: сиром, маком, варенням, картоплею і кропом тощо. Коштувала здоба дешево — 8-12 копійок. Окрім цього, виготовляли ватрушки, “розтягії” (випічка з “відкритим” верхом), маківники, кулеб’яки. А пампушки смажились в автоматі, безпосередньо на очах у відвідувачів.

Елітним закладом вважався у 1980-х роках ресторан “Тирасполь”. Місце розташування цього закладу додавало свого колориту — на розі теперішніх бульвару Тараса Шевченка та вулиці Сагайдачного. Він займав приміщення сьгоднішніх (донедавна діючого) спортивного магазину, бару “Мемфіс” та магазину “Подіум”. Спершу там була їдальня №1 загального користування, а згодом заклад реорганізували у кафе з трьома окремими приміщеннями. У першому з них діяв ресторан “Тирасполь”. В наступному приміщенні, спочатку був зал для ветеранів війни (теперішній бар “Мемфіс”), а буквально за три роки там облаштували кафе “Зустріч”. Спеціалізувався заклад на десертних стравах, що готували з вершків, сиру та фруктів. З іншого боку кафе, з розрахунку на шанувальників чаю, функціонував ще один маленький, затишний зал — “Чайна” (тепер — магазин “Подіум”).

Після ремонту кафе “Зустріч” взагалі було одним із наймодніших закладів у місті, де збиралась молодь. Це ж можна сказати і про кафе “Муза”, яке відкрили під впливом антиалкогольної “горбачовської” кампанії на місці “Тирасполя”. Правильно цей заклад називався “літературно-музичне кафе”. Воно тоді справді стало місцем зустрічі місцевих творчих людей: акторів театру, поетів, художників, журналістів. В приміщенні кафе проводилися виставки митців.

Якість страв у закладах громадського харчування Тернополя тоді була на високому рівні. Технологи проводили щоденний бракераж і перевірку виробів. Здоба була смачною, без хімічних консервантів і розрихлювачів, а тому виглядала пухкою, свіжою і довгий час не втрачала ані смакових властивостей, ані форми. Страви та борошняні вироби готувались згідно з нормами закладки сировини, витримувався технологічний процес, а заклади громадського

харчування працювали як один злагоджений механізм [3].

Значну популярність також мали такі ресторани заклади як “Хутір” і “Українська ніч”, які функціонували на березі Комсомольського озера (тепер – Тернопільський став). Цікавим закладом харчування було кафе “Поплавок”, яке розміщувалося прямо над плесом ставу в межах парку “Загребелля”. Неподалік від цього закладу працював один з міських пляжів, який приваблював потенційну клієнтуру. Окрему нішу в сфері ресторанних послуг радянської доби займали ресторани “Україна” та “Пролісок”, в яких часто любили харчуватися й відпочивати представники тодішньої владної еліти. Згодом у 1990-их роках ці заклади були популярні серед нових підприємців, бізнесменів і місцевого криміналітету, що дало поштовх для створення багатьох чуток і легенд.

З розпадом СРСР і глибокою економічною кризою сферу ресторанного господарства у Тернополі знову очікували зміни. Багато закладів харчування перестали функціонувати, деякі змінили профіль, а пізніше появилось багато інших і менших кафе, барів і ресторанів. Власне вони визначають сучасні напрями розвитку ресторанного господарства міста.

Сфера громадського харчування у місті Тернополі має досить давню історію ще з середньовічних часів. Особливо знаного розквіту вона набула на початку ХХ ст. та в радянський період. Ресторанне господарство міста протягом ХХ століття перебувало у постійних змінах і вдосконаленні, які тривають і до сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойцун Л. С. Тернопіль у плінні літ: історико-краєзнавчі замальовки / Л. Бойцун. – Т. : Джура, 2003. – 391 с.
2. Дуда І. М. Тернопіль, 1540–1944 : історико-краєзнавча хроніка : / І. М. Дуда. — Т. : Навчальна книга — Богдан, 2010. — 296 с.
3. Як тернопільська “Варенична” стала “Європою” або Історія місцевих кафе та ресторанів [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.like.te.ua/про-тернопіль/як-тернопільська-варенична-стала-ев/.

Химери О.

Науковий керівник – доц. Мариняк Я.О.

ГІДРОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ, ЯК ОБ’ЄКТИ РЕКРЕАЦІЇ

Проблеми рекреаційної оцінки вимагають всебічного аналізу всіх наявних природних ресурсів - загального ресурсного потенціалу, оскільки для виявлення територій з умовами, оптимальними для відпочинку, необхідне порівняння різних видів використання території: інженерно-будівельного, лісгосподарського, сільськогосподарського та ін.

Ці дані повинні входити як складова частина в проект районного планування, що є основною програмою перспективного планування розміщення продуктивних сил і напрямку спеціалізації тієї чи іншої території.

Особливе місце належить рекреаційним ресурсам підземних та поверхневих вод.

Цей тип рекреаційних ресурсів включає два основні підтипи:

- 1) рекреаційних ресурсів поверхневих вод;
- 2) гідромінеральних рекреаційних ресурсів підземних вод.

За даними соціологічних опитувань, відпочинку біля води надають перевагу до 65 % населення. Серед всі видів відпочинку біля води найбільшою перевагою користується пляжно-купальний (до 80 % і більше від числа рекреантів). Гідромінеральні ресурси є сприятливими для курортного лікування.

Ресурси поверхневих вод та їх оцінка. До них належать річки, озера, водойми, які є придатними для відпочинку на всій протяжності або частково. Пляжно-купальний відпочинок, рибалка, водний туризм, веслування користуються у населення найбільшою популярністю.

Переважна кількість річок, не відіграючи безпосередньої рекреаційної ролі, є невід’ємною частиною красвиду, навколишнього ландшафту і за сприятливих умов (чистоти води, мальовничості прибережних ландшафтів) невеличкі потічки можуть вабити до себе рекреантів.

На більшості річок можлива організація різних видів відпочинку на воді в їх нижній течії. Однак зарегулювання течії річки в будь-якій її частині дає можливість більш повного використання її рекреаційних ресурсів. З точки зору різноманітності видів відпочинку на воді найбільш практичне рекреаційне значення мають річки Дністер, Збруч, Серет, Джурин, Коропець, Золота Липа, Горинь, Іква.

Детальну характеристику гідрографії річок області знаходимо у монографічних дослідженнях природних ресурсів, тому зупинимося лише на рекреаційних складових.

Дністер ширина його коливається від 60 до 150 м. Середньомісячна температура води в липні складає 15-20 °. Вона придатна для організації масового пляжно-купального відпочинку, рибної ловлі, туризму, в тому числі судноплавного. Вся долина Дністра в межах області, де був створений регіональний ландшафтний парк "Дністровський каньйон", тепер національний природний парк "Дністровський каньйон", знаходиться під охороною з 1990 року. Значна кількість унікальних пам'яток природи, археології, архітектури, культури, естетичні пейзажі дають можливість називати долину Дністра музеєм під відкритим небом з потенційною можливістю організації екскурсійного туризму.[4]

Серет - у верхній течії річка має широку заболочену долину, де збудовані великі водосховища - Залізцівське, Вертелківське, Верхньо-Івачівське, Тернопільське. Враховуючи заболочений характер річкової долини Серету у її верхній течії, наявність водоохоронних зон, якість води тут є високою. Ця частина річки придатна для організації короткотривалого відпочинку, рибної ловлі, веслярського туризму. Нижче м. Тернополя долина Серету вужчає, стає звивистою з крутими залісненими схилами, а в південній частині дістає форму каньйону з крутосхилами, стінками, виходами гірських порід. Особливо сприятливою для організації довготривалого відпочинку річка стає від с. Буданів до свого впадіння в Дністер.

Збруч від с. Мала Лука долина Збруча стає глибокою, звивистою з мальовничими схилами, особливо в місці перетинання Товтрової гряди. Для організації відпочинку річка сприятлива в середній і нижній течіях за умов заліснення берегів і на ділянках з піщаним дном. До долини Збруча приурочена значна кількість пам'яток природи, історії, культури, виходи мінеральних вод, які мають лікувальні властивості.

Стрипа у верхній течії і до с. Соколів долина Стрипи неглибока, з пологими схилами, широкою заплавою і є сприятливою для будівництва ставків. Вниз по течії від с. Соколів долина річки поглиблюється, стає звивистою, а схили - круті, обривисті з деревно-чагарниковою рослинністю. Особливо сприятливою для організації відпочинку, в тому числі довготривалого, Стрипа є від м. Бучача до впадіння в Дністер.[3]

Золота Липа протікаючи в одному із найбільш лісистих районів області, живиться значною мірою підземними водами, що призводить до того, що у верхній і середній течії річки складається специфічний термічний режим - позитивні зимові температури. Льодовий покрив утворюється в дуже холодні зими. Можлива організація відпочинку, в тому числі і довготривалого. Долина річки багата природними, історичними, культурними пам'ятками.

Озера, водосховища і ставки є привабливими об'єктами рекреації. Природних озер в області мало, вони невеликі. Переважають штучні водойми, приурочені до річкових долин. Їх площа складає 8370 га. Найбільше штучних водойм розташовано в басейні р. Серет, загальною площею понад 1320 га. В основному це водосховища площею від 100 до 400 га. Найбільше серед них Залізцівське, найглибше - Касперівське.

Низка ставків і водосховищ є у верхів'ях та середній течії річок Коропець, Стрипа, Джурин, Нічлава, Збруч. Найбільше серед них Плотичівське на Стрипі довжиною понад 4 км, глибиною до 7 м і обсягом води 5,4 млн. м³. Сумарні обсяги водосховищ і ставків сягають 90 млн. м³. Використовують для риборозведення і відпочинку (табл. 1,2).

Таблиця 1

*Відомості про ставки Тернопільської області обсягом до 1 млн. м. куб.
(станом на 10.12.2010 р.)*

Басейн річки	Кількість одиниць	Загальна площа, га	Обсяги води, млн. куб. м
Притоки Прип'яті	215	1546,7	15,69

ГЕОГРАФІЯ

Притоки Дністра	671	3112,	42,33
-----------------	-----	-------	-------

Для деяких водосховищ характерні заболочені береги, недоступні масовим відвідувачам. У районі водосховищ доцільна організація ландшафту для масового пляжно-купального відпочинку, веслування на човнах, водних видів спорту, а взимку для катання на ковзанах, віндсерфінгу. Важливим критерієм оцінки рекреаційної придатності поверхневих вод є їхній якісний стан, що залежить в основному від тих забруднюючих речовин, що потрапляють до води із господарського сектора.

Таблиця 2

*Відомості про водосховища Тернопільської області обсягом води понад 1 млн. м. куб.
(станом на 1.01.2010 р.)*

Басейн річки	Кількість одиниць	Загальна площа, га	Обсяги води, млн. куб. м	
Притоки Прип'яті	3	5,4	5,4	
Притоки Дністра	24	74,4	37,0	

Особливе місце у структурі рекреаційних занять займають різні види рекреаційної діяльності, пов'язані з використанням водних ресурсів. Присутність водойм і контрастних зон (вода - ліс, вода - луки тощо) має великий притягуючий ефект для багатьох відпочиваючих як дорослих, так і дітей і виступає як активний фактор рекреаційної оцінки природних умов території [4].

За своїми рекреаційними якостями (температура води влітку + 20...21,5°C, середня тривалість купального сезону 90 днів) найбільш придатними для організації короточасного відпочинку дорослих і дітей є ріки області Серет, Стрипа, Збруч у своїй середній та нижній течіях з невисокими, часто залісненими сухими берегами, з переважанням грабово-дубових і букових, дубово-букових і грабових лісів. Ріка Дністер найсприятливіша для рекреаційних цілей по всій своїй протяжності. Сприятливими для рекреації є окремі ділянки рік, водосховищ, ставків з сухими залісненими берегами з переважанням в деревостані вільхи чорної, осики. Більшість рік області у верхній течії мають перезволожені та заболочені заплави, на окремих ділянках вкриті лучною та болотною рослинністю, а також чорновільшаниками (рр. Золота Липа, Нараївка, Серет, Стрипа, Збруч, Горинь, Іква). Для організації масових видів відпочинку вони обмежено придатні й використовуються як мисливські угіддя (у дозволених місцях), а також з пізнавальною та природоохоронною метою як заказники: Серетський, Семиківський, Горинський тощо.

Заболочені заплави рік зустрічаються невеликими ділянками й не виступають як обмежуючі фактори для розвитку рекреації на інших територіях (заболоченість в області становить 0,33%).

Ставки і водосховища області використовуються для купання, водних прогулянок, греблі тощо. Найсприятливішими для купання є водосховища з незначною шириною зони мілководдя (5-10 м), піщаним характером дна, кількістю днів з середньодобовою температурою +18...22°C близько 80-90 на рік і незначною швидкістю течії 0-1 м/с. До найсприятливіших водосховищ належать в основному ті, що знаходяться в південній частині області - Борщівське, Касперівське, Котівське, Мушкатівське та Тернопільське, Заложцівське, Верхньоіванівське. Тернопільське водосховище ще з ХХ ст. було одним з найважливіших для розвитку веслярського спорту, а нині є місцем проведення багатьох навіть міжнародних змагань з греблі та інших видів веслярського спорту. Естетичне та пізнавальне значення мають природні озера Тернопілля - карстові озера Вікнини та Борухівські озерця тощо. Заслужують на увагу туристів і рекреантів водоспади, розташовані у південно-західній частині області.

Гідромінеральні ресурси та їх оцінка. Область розташована в межах Волино-Подільського артезіанського басейну, де широко представлені прісні мінеральні води. Розчленованість сучасного рельєфу сприяє інтенсивному водообміну. В цілому для території характерні умови, несприятливі для формування мінеральних вод підвищеної мінералізації.[2]

Водоносні комплекси неогенових, девонських і силурійських відкладів розглядають в якості джерел мінеральних вод. За різноманітністю і запасами мінеральних вод Тернопільщина не

виділяється в Україні. При відносній бідності мінеральними водами, в області виділяють їх п'ять основних груп:

- 1) води без специфічних компонентів і властивостей;
- 2) сульфідні води;
- 3) води типу «Нафтуся» і «Друскінкай»;
- 4) води зі специфічними компонентами і властивостями;
- 5) розсоли хлоридні натрієві.

За макрокомпонентним хімічним складом води без специфічних компонентів поділяють на питні, лікувально-столові, лікувальні.

В області представлені майже всі типи мінеральних вод, які можна використовувати для оздоровлення і лікування.

Лікувальні торфові болота зареєстровані в с. Залізці Зборівського району, с. Яворів Монастирського району, с. Великі Дедеркали Шумського району, с. Золотники, с. Конопківка, с. Сороцьке Тербовлянського району, смт. Ланівці, с. Настасів Тернопільського району, с. Товсте Заліщицького району, м. Бережани, м. Зборів, м. Тернопіль, смт. Підволочиськ.[4]

Гідромінеральні ресурси області можна вважати умовно сприятливими для санаторно-курортного лікування. Однак вони вивченні недостатньо і питання їх використання в лікувальних цілях потребує детального гідрогеологічного і бальнеологічного дослідження.

Висновки:

1. Гідромінеральні ресурси області можна вважати умовно сприятливими для санаторно-курортного лікування. Однак вони вивченні недостатньо і питання їх використання в лікувальних цілях потребує детального гідрогеологічного і бальнеологічного дослідження.

2. Гідрологічні пам'ятки природи, заказники в сукупності з річками, озерами, джерелами, водоспадами, ставками і водосховищами, які не мають природоохоронного статусу, є одними із найпривабливіших і найцінніших природних рекреаційних ресурсів.

3. Протиріччя між рекреаційно-туристичною сферою та іншими напрямками господарської діяльності людини потребують на території Тернопільщини безвідкладного вирішення, бо реальною загрозою є втрата рекреаційних ресурсів всіх курортних районів. Стратегічний напрямок вирішення проблеми – розробка та реалізація комплексних схем створення, реконструкції та управління рекреаційним господарством та природокористуванням в регіоні. Доречно провести комплексні дослідження, що дозволить визначити гранично допустиму місткість рекреаційно-туристичних об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Водний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - N 24. - С. 520-560.
2. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 26 червня 1991 р. // Вісник Верховної Ради України. - К.: Україна, 1991 р.
3. Малі річки України : Довідник / А. В. Яцик, Л. Б. Бишовець, Е.О. Богатов та ін.; За ред. А. В. Яцика. - К.: Урожай, 1991. - 296 с.
4. Царик Л., Чернюк Г. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки та аналізу (на прикладі Тернопільської області). Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 1988 с.

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ САКРАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ПІДГАЙЦЯХ

Актуальність теми: Підгайці вже кілька років поспіль є популярним місцем туризму, зокрема сакрального. У 2010 р. відвідали понад 246 іноземних туристів. Цьому сприяють унікальні сакральні споруди, багата історична спадщина, архітектурні пам'ятки різних епох тощо.

Велику роль у цьому відіграє і наявність своєрідних особливостей історико-архітектурних об'єктів, що надають місту певної унікальності: їх призначення, сучасні технічні можливості, їхній вигляд, вік, тощо.

Метою роботи: є аналіз основних культурно-історичних ресурсів як передумови розвитку пізнавального туризму в Підгайцях

Виклад основного матеріалу дослідження: Оборонна споруда яка має давню історію. Різні джерела датують споруду то 1627, то 1640 роком.

Основним історико-культурним об'єктом міста Підгаєць є Синагога.

"Синагога в Підгайцях" (видання "Галицька Брама") писала, що в Донесенні окружного управління за 1827 рік про синагогу сказано: "Перед 200 роками збудована".

Окрім власне сакральної ролі, синагога ще й виконувала фортифікаційну функцію, захищаючи південну дільницю площі Ринок в місті. Саме на південь від Ринку селилася численна юдейська громада Підгайців, що з'явилася тут орієнтовно в XVI столітті (перша згадка про неї в документах стосується 1552 року в зв'язку з подушним податком в 20 злотих). А коли Підгайці в 1539 році отримали ще й Магдебурзьке право (завдяки клопотанню власників поселення Вольських), громада почала швидко зростати: гарне місце для торгівлі.

Динаміка приросту міста юдеями була така значна, що вже на початок XVIII століття саме вони становили більшість міського населення. З 33 кам'яниць на Ринку їм належала 21 (дані станом на 1788 рік). В 1824 році таких кам'яниць було вже 24 - 73 відсотка від всієї забудови Ринку.

Підгаєцькі євреї в своїх заняттях нічим не відрізнялися від своїх побратимів з інших міст: займалися торгівлею, тримали шинки, бровар та з десятків винниць-гуралень.

Зрозуміла справа, де численна єврейська громада, там і культові іудейські споруди: синагоги, лазні, Бет-Мідраш тощо. Підгайці не були винятком: окрім і дотепер збереженої давньої мурованої синагоги в центрі міста, пліч-о-пліч до старшої товарки знаходилася ще одна, дерев'яна синагога (не збереглася). Була й лазня [1, ст. 56].

Відомо, що першими документально зафіксованими рабинами Підгайців в XVI ст. були Моша та його син Єгуда-Лейб (обидва поховані у Львові).

Їхнім послідовником в 1580-1620 рр. був Беньямін Арон Сольник, учень Рама і Магаршала, один з найавторитетніших рабинів у всій Речі Посполитій, член "Ради чотирьох країн", автор книги "Маса Беньяміна". Потім рабином став його син Яків.

За Середньовіччя не все було так просто: для побудови божниці єврейська громада мала випросити дозвіл у міської влади. Коли підгайцькі євреї такий дозвіл отримали, докладно невідомо. На основі документів вважається, що це сталося в часи, коли громада була достатньо великою: адже розміри споруди чималі. Грандіозний кам'яний куб з милиціями-контрфорсами, аскетичний, лаконічний, по-спартанському суворий - навіть на позбавлену архітектурних вибриків споруду потрібні були чималі гроші. Єдині деталі, які можна трактувати як свого роду прикрашення - характерні для божниць круглі віконечка на західній та східній стінах.

Відомий дослідник історичної спадщини Галичини Александр Чоловський писав про підгаєцьку синагогу, що вона "настільки цікава, що подібна до місцевої церкви, заснованою 1650 року Марією Потоцькою". Тому божницю могли зводити ті ж будівничі, що займалися спорудженням інших значних міських будівель того часу, скажімо, того ж костелу.

За довгі роки свого існування підгаєцька синагога, як типова юдіш мама, обросла дітьми-прибудовами, які надають їй трохи незібраного, неакуратного вигляду, позбавляючи її архітектурної суворості. Куб все ще вгадується, але для цього потрібно відсікати подумки всі ці сарайчики, які туляться до його солідного об'єму.

Дивно, що такий популярний псевдо-мавританський стиль, характерний для синагог наших теренів (згадаймо хоч всесвітньо-відомі синагоги-ровесники підгаєцької в Жовкві,

Луцьку чи Сатанові, чи споруди XIX ст., як от в Кам'янці) ніяк не проявив себе в Підгайцях. Подібний лаконізм даху без оздоб нагадує синагогу в Гримайлові.

Чоловічий молитовний зал з'єднаний з південною та північною жіночими галереями невеликими віконцями.

Стіни синагоги колись вкривали розписи. В інтер'єрі божниці все ще можна помітити залишки кам'яної різьби Арон Хакодешу (вівтарної шафи) з слідами поліхромії.

Серед змін, які зазнала споруда протягом віків, одна найзначніша: це дах. Колись, очевидно, божниця була перекрита системою хрестових нервюрних склепінь. Слово "очевидно" тут не лише: немає жодного зображення споруди раніше за кінець XIX століття. Тому припущення про те, що колись верхом споруди йшов бойовий ярус з бійницями - лише припущення.

В 1994 році синагогу дослідили та обміряли архітектори Укрзахідпроектреставрація під керівництвом З.Лагуша, [3].

Кіркут і єврейський квартал будинки навколо синагоги належали євреям міста. Вони були як правило одно-чи двоповерховими, на високому цокольному поверсі, мали глибокі підвали. Стояли будівлі щільно, тулячись одна до одної - як туляться надгробки на юдейських кіркутах. Цікаво, чи індивідуалізм вважається в іудеїв негативною рисою.

До самої божниці прилягав *бет-мідраш* (духовна школа) - зліва від головного входу до синагоги. Ще два сусідніх з божницею будинки були молитовними домами. Зі сходу Ринка стояло дві хасидські синагоги (не збереглися). Проте збереглася *моква* (ритуальна лазня).

Якихось 200 метрів на захід від синагоги - і ми потрапляємо на підгаєцьке кладовище (кіркут). Як і більшість єврейських кладовищ, розташовано на пагорбі. Велетенське 150 в довжину. З північного боку збереглися фрагменти давніх вхідних воріт. Збереглося до нашого часу далеко не повністю - шей фашисти почали знищувати кіркут, використовуючі древні мацеви для будівництва доріг, [2].

Ближче до входу розташована ділянка найдавніших поховань, що датуються XVII-XVIII ст. (близько 200 надгробків). Верхня частина цвинтаря більш, гм, нова - мацеви там з XIX-XX століть (близько 1000 надгробків).

Кіркут ще в 1926 році дослідили А. Чоловський та Б. Януш і знайшли надгробок, датований 1420 роком. Цю мацеву дарма шукати на кіркуті зараз - не збереглася. Найдавніший зі збережених досьогодні надгробків датується 1647 роком, [4].

Як не дивно, найбільшу мистецьку цінність представляють надгробки XIX століття. На високих стелах зображено то завіт народу Ізраїля (два кільця, що перетинаються, одне тримає рука бога, інше - два леви. Тварини теж алегоричні - означають два коліна іудеїв), то менорами, то левами і коронами.

Біля входу на окописько збереглася масивна плита з написом: "*Цей пам'ятник і знак Великому Гаону, похованому тут. Всі пам'ятники на цвинтарі відреставровані і встановлені місцевим похоронним братством. (1931). рік*"

На окопиську ховали підгаєцьких рабинів, найбільш шанованою була могила Бен'яміна Арона Сольника, до якої йшли натовпи прочан (не збереглася).

З південно-східного боку кіркута знаходяться дві братські могили євреїв, які загинули від рук нацистів.

У Підгайцях один із найкраще збережених в Україні єврейських цвинтарів 15—20 ст. (понад 1000 надгробків, серед них більше 50 ти - 17- 18 ст.), [5, 139].

Висновки: Місто Підгайці є дуже цікавим. У історико-архітектурному плані воно має дуже велику кількість різноманітних пам'яток. Це зокрема і природні пам'ятки, архітектурні, сакральні та культурні пам'ятки. Це все може приваблювати туристів.

Екскурсанти дізнаються багато цікавого про туристичні об'єкти, про історичні постаті, які з ними пов'язані а також багато цікавих фактів.

Також велику увагу туристів привертає костюл, куркіт (єврейський цвинтар).

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Підгайці та Підгаєщина» / Упор. С. Колодницький. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2012. – 768 с.
2. <http://bibliopidhaytsi.blogspot.com/>
3. http://www.library.te.ua/about/writes_about_us/2012_rik/2012_about_us62/
4. http://mistaua.comУкраїна/Тернопільська_область/Підгаєцький_район/
5. <http://like.te.ua-про-тернопіль/про-підгайці-на-тернопільщині-описи-мандрівників>

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ «ЗАМКОВІ СПОРУДИ ПІВДЕННОЇ ЧАСТИНИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ»

Постановка проблеми у загальному вигляді. В даний час веб-сайт є одним із найефективніших сучасних інформаційно-документаційних ресурсів, який дозволяє розвивати туристичну діяльність та здійснювати державне управління галуззю. Використання WEB-технологій є умовою подальшого поступального розвитку туристичної галузі. Правильна оцінка ефективності роботи WEB-сайту дозволить вчасно внести необхідні зміни в роботу вже існуючих ресурсів, а розуміння параметрів оцінки та їх правильного уявлення – уникнути помилок при створенні нового Інтернет-ресурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день однією з найактуальніших проблем аналізу туристичних сайтів є оцінка ефективності і якості Інтернет-ресурсів. Важливі критерії, що впливають на ефективність туристичних web-сайтів, охарактеризовані в дослідженнях: A.Scharl, C.Bauer, A.Taudes, M.Natter, K.Wober (2002) [4].

Окремим напрямком в аналізі WEB-ресурсів є пошукова оптимізація та аналіз на основі WEB-аналітики. Детальніше з аналізом сайтів і практичними рекомендаціями щодо підвищення ефективності роботи сайту можна познайомитися в роботі Ruiza A.P [5].

Метою даної публікації є комплексний аналіз веб-сайтів які містять інформацію про замкові споруди на півдні Тернопільської області, на основі розглянутих методик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація суспільних процесів, активна інтеграція України у світову економічну систему зумовлює потреби використання прогресивних інформаційних систем та телекомунікаційних технологій у її інноваційному розвитку. У сфері туристичних послуг – важливому сегменті економічної діяльності та формі міжнародної інтеграції – використання інформаційної інфраструктури сьогодні є необхідною умовою успішного просування туристичного продукту на національний та міжнародний ринок послуг.

Особливо актуальна для використання найпотужніша мультимедійна складова – мережа Інтернет, яка дає змогу створювати загальнодоступну, надзвичайно інформаційно містку, та порівняно з іншими інформаційно-технологічними системами дешево й швидко інформаційну інфраструктуру.

Веб-сайт в Інтернеті, з інформаційно-змістовної точки зору, є одним з дієвих засобів, що спрямований на презентацію та ефективне позиціонування будь-якої замкової споруди через надання повної достовірної інформації про неї.

На світовому прикладі, зокрема США, контенту веб-сайтів приділяється особлива увага розробників та осіб, котрі займаються подальшою їхньою підтримкою, оскільки веб-сайт сприяє рекламуванню та просуванню самої споруди, діючи як механізм некомерційної реклами.

Наявність грамотно побудованого веб-сайту підвищує рівень оцінки комплексів користувачем, який бажає ґрунтовно ознайомитися з їх історичною хронологією та сьогоденням [3, с. 6].

Аналіз веб-сайтів які описують замкові споруди південної частини Тернопільської області у глобальній мережі Інтернет свідчить, про те, що дані інтернет-ресурси носять не комерційний характер, а краєзнавчий та описовий.

Розглянемо основні сайти, присвячені даній проблематиці.

Сайт «Україна Інкогніта» (<http://ukrainaincognita.com>) – неприбутковий проект ентузіастів краєзнавства. Ще від початку діяльності сайт «Україна Інкогніта» мав у планах відобразити максимально повну інформацію краєзнавчого характеру про нашу прекрасну країну.

Але, зважаючи на відносно невеликі можливості «наповнювачів», ресурс розвивався повільніше, ніж хотілося усім читачам, тому деякі регіони країни залишались і залишаються нині «білими плямами» на сайті, і в Інтернеті загалом [2].

Дата реєстрації сайту 12 листопада 2009 року. Весь час він наповнювався інформацією за рахунок його власників-засновників та їхніх друзів.

Пошуковий трафік за 2010-2014рр. представлений на рис 1. свідчить, про те, що найкращі показники пошукового трафіку були у листопаді 2012 року.

Рисунок 1. Пошуковий трафік сайту «Україна Інкогніта»

Рейтингові показники ресурсу - приблизна вартість 4,348.00\$, $\text{trustrank}^{(sb)}$ (рівень довіри ресурсу) 2,92/10, реальний pagerank (ранг сторінки) 4,83/10, свідчать про потребу у модернізації сайту.

На сайті можна знайти інформацію для мандрівників та туристів, що мають бажання відвідати південь Тернопільської області. Відвідувачі сайту мають можливість ознайомитися з історико-архітектурним розмаїттям (Бучацький замок, Червоногородський замок, Язловецький замок), унікальною природою (Гермаківський дендропарк, Більче-Золотецький парк у Борщівському районі) низкою сакральних об'єктів краю (Успенська і Вознесенська дерев'яні церкви у Чорткові).

Сайт «Замки та храми України» (<http://www.castles.com.ua>) – створений з метою популяризації туристичних пам'яток і «прищеплення» любові до туризму. Ірина Пустиннікова (мережевий нік – Блека), здійснила революцію у свідомості багатьох українців і не тільки. Своєю титанічною працею, великою любов'ю до власного краю і безмежним натхненням вона вдихнула нове життя у тисячі унікальних місцин в Україні.

На сторінках її сайту, який створений 11 червня 2004 року, можна знайти інформацію, про насичений архітектурними цікавинками Бучач і його околиці, резиденцію графа Бадені в Коропці. Особлива увага приділяється урочищу Червоне, поблизу села Нирків Заліщицького району Тернопільської області.

Трафік сайту представлений на рисунку 2, свідчить про спадаючий інтерес до даного ресурсу. Причиною такої негативної тенденції, є застарілий дизайн сайту, який не видозмінювався із 2004 року.

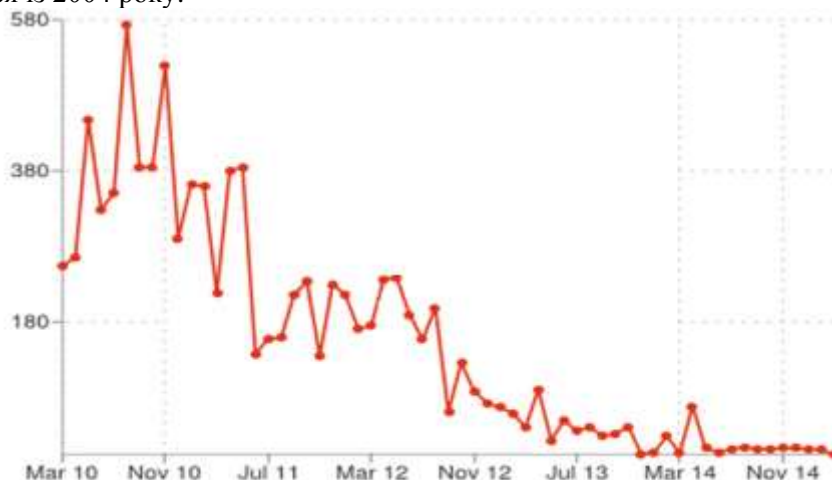

Рисунок 2. Пошуковий трафік сайту «Замки та храми України»

Зі слів самої авторки ресурсу: «Сайт... ну, так, так, сайт. Не дивлячись на технологічний кретинізм, я пробує щось самотужки навалати в інтернеті. Робила я все для себе, бо на 2001-ий рік матеріалів з поїздок зібралось стільки, що питання каталогізації світлин, інформації та відчуттів встало дуже гостро. Так і з'явився сайт».

Основні показники, які характеризують стан сайту: $\text{trustrank}^{(sb)}$ (рівень довіри ресурсу) 2,92/10; реальний pagerank (ранг сторінки) 4,83/10; приблизна вартість 4,947.00\$. Для якісного покращення сайту у **всесвітній мережі, потрібно розробити оновлений дизайн сайту.**

Сайт «Управління розвитку туристичної інфраструктури Департаменту розвитку інфраструктури, транспорту та туризму Тернопільської ОДА» (<http://www.ternotour.com.ua>) – проект, мета якого є презентація Тернопільщини, формування у відвідувачів позитивного іміджу про область.

На сайті особлива увага зосереджена на створенні інтерактивної привабливості культурних, історичних, духовних, краєзнавчих пам'яток, традицій та цінностей.

Інформація від початку створення сайту 1 червня 2005 року розраховується на внутрішню аудиторію та українську діаспору, а також на закордонних гостей.

Основні дані порталу, охоплюють максимально можливу кількість інформаційних напрямків, аби аудиторія отримала максимальну кількість відповідей на питання щодо стану туризму в регіоні. На ресурсі немає рекламних матеріалів, вся інформація укладається за єдиними критеріями, що дозволяє туристові отримати зважену інформацію для порівняння та обрання місця відпочинку [3].

На сторінках сайту представлена комплексна туристична інформація про Тернопільську область:

- інформація туристичного і побутового напрямку;
- про функціонування громадського транспорту, маршрутів сполучення по передмістю та міжміське сполучення;
- інформація про культурні і спортивні заходи;
- туристичні консультації;
- надається допомога у виборі готелю або іншого місця проживання;
- представлена інформація про екскурсійні маршрути;
- загальна інформація про туристично-рекреаційний потенціал Тернополя та області.

Однак, незважаючи на всі позитивні сторони на сайті проблем теж чимало. Особливо хочеться відзначити низький трафік сайту (див. рис. 3.) і низьку вартість сайту 392\$, це може бути викликано недостатнім рівнем довіри до сайту 1,34/10.

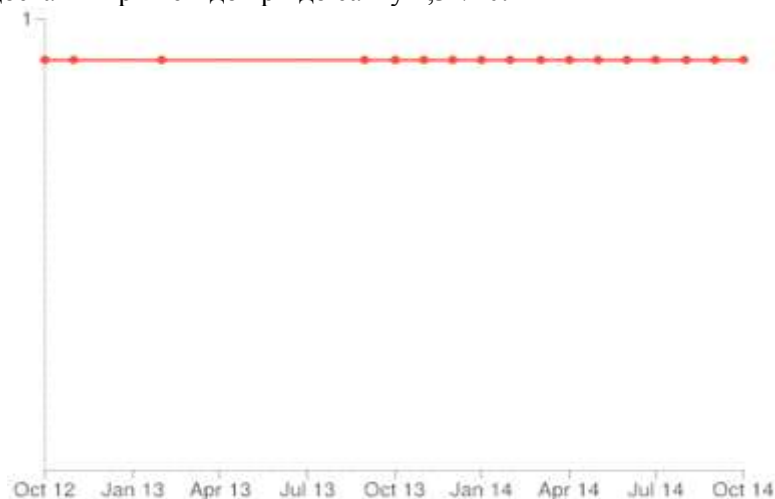

Рисунок 3. Пошуковий трафік Сайту «Управління розвитку туристичної інфраструктури Департаменту розвитку інфраструктури, транспорту та туризму Тернопільської ОДА»

Проаналізувавши комплексно показники успішності сайтів (див. таб. 1), можна стверджувати, що на даний час немає сайтів, які б могли сприяти рекламуванню та просуванню замків на зарубіжному ринку, залучати нових туристів та зарубіжних спонсорів.

Це пов'язано з тим, що на розглянутих інтернет-ресурсах є ряд недоліків:

Застарілість. Несучасний дизайн, статична структура не сприяє популяризації сайту серед користувачів мережі, передусім молоді та відвідувачів із-за кордону.

Неактуальність. Деякі розділи не оновлювали роками, що спричинило недовіру загалом до інформації сайтів.

Повільність. Нераціональна структура сайту, застарілі схеми та інструменти його конструювання, а також перевантаженість сервера абсолютно зайвою інформацією зумовлює невисоку швидкість завантаження веб-сторінки.

Одномовність. Відсутність багатомовності в сайтах, основна причина відсутності аудиторії з різних країн.

Таблиця 1

Успішність веб-сайтів

Веб-сайт	Alexa Rank	Траст	PR(PageRank)	Спам
Castles.com.ua	1,396,358	2,57	4	26,13
Ukrainaincognita.com	1,421,926	2,92	4	3,30
Ternotour.com.ua	8,120,651	1,34	4	10,12

Основні критерії, які були використані для комплексного відображення успішності інтернет-сайтів:

Назва сайту.

Alexa Rank - рейтингова оцінка сайтів, яка заснована на підрахунку загальної кількості перегляду сторінок і частоти відвідувань конкретного ресурсу. Число Alexa Rank – це співвідношення відвідуваності одного ресурсу і відвідуваності інших Інтернет-порталів, тому, чим нижче число Alexa Rank, тим популярнішими ресурс.

Траст сайтів - це уявний показник, що відображає довіру пошукових систем до цього сайту.

PR(PageRank) – алгоритм оцінки значимості веб-сторінок за допомогою розв'язання систем лінійних рівнянь.

Спам - масове розміщення на сайті рекламних матеріалів, які непов'язані із тематичним наповненням сайту.

Висновок. Можливості глобальної комп'ютерної мережі Інтернет дозволяють використовувати її як ефективний засіб популяризації південної частини Тернопільської області.

Загальні результати комплексного аналізу, засвідчують недостатнє використання сервісів Інтернету для популяризації туризму. Розглянуті веб-сайти потребують певної фінансової підтримки, яка могла б покращити їхнє становище.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Замки та храми України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.castles.com.ua>
2. Україна Інкогніта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainaincognita.com>
3. Управління розвитку туристичної інфраструктури Департаменту розвитку інфраструктури, транспорту та туризму Тернопільської ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ternotour.com.ua>
4. Филиппова Л. Я. Создание контента (содержания) библиотечных веб-сайтов учебных заведений : (из зарубеж. опыта) / Л. Я. Филиппова // Научные и технические библиотеки. – 2002. – № 2. – С. 55–58
5. Content analysis etourism: Competitiveness and success factors of European tourism websites [Електронний ресурс] / Scharl A., Bauer C., Taudes A., Natter M., Wober K., 2002. – Retrieved July 29, 2003. – URL: <http://www.weblyzard.com/paper.pdf>
6. Ruiz A.P. A web quality assessment methodology adaptable to web site features / A.P. Ruiz // IADIS International Conference Applied Computing. – 2006. – P. 73-82.

Щур М.

Науковий керівник – асист. Рудакевич І. Р.

ПРИРОДНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ ІТАЛІЇ

Природні ресурси відіграють важливу роль у розвитку туризму в Італії. Держава приділяє велику увагу їхньому збереженню та розвитку. Завдяки наявності багатьох природних ресурсів в Італії розвинуті різноманітні види туризму. Власне різноманітність та нерівномірність природи цієї країни зумовлює певні особливості розвитку туристичної сфери.

Метою даної публікації є дослідження впливу природних факторів на розвиток туристичного ринку Італії.

До природних факторів розвитку туризму традиційно належать такі головні компоненти географічної оболонки як рельєф, клімат, внутрішні води, рослинний і тваринний світ.

Територія Італії має досить розчленований рельєф з різними його формами. Майже 4/5 площі країни займають гори і височини, а менша частина припадає на Поданську рівнину і вузькі прибережні низовини.

Від материкової частини Італія відокремлена від решти континенту найвищою в Європі гірською системою Альп, яка тягнеться із заходу на схід на 1200 км. Найвищі вершинами цих гір є Монблан (4807 м), Монте-Роза (4634 м), Червіні (4478 м). Вони покриті потужними льодовиками.

Гірські ланцюги Альп перерізані численними долинами і перевалами, доступними протягом усього року або закриваються лише на короткий час взимку. По перевалах проходять автомобільні дороги та залізниці, в багатьох місцях гори пронизані тунелями.[6]

У мальовничих альпійських долинах з їх благодатним кліматом здавна поселилася людина, і зараз там багато міст з курортною спеціалізацією (Аоста, Сондріо, Больцано та інші).

На південному заході Альпи переходять в Апенніни, які, оминаючи

Лігурійську затоку, тягнуться далі через весь Апеннінський півострів. По протяжності вони перевищують Альпи (1500 км), але набагато поступаються їм по висоті. Найвища вершина (Корно - 2914 м).

В Альпах знаходиться одна з найглибших печер світу – Антрім-дель-Корк (805 м). Всього в Італії налічується близько 70 великих печер і кілька сотень гротів. У всьому світі відомий Блакитний грот на березі острова Капрі. Здавна печери і гроти служили в Італії місцями поселень, храмів, поховань[6]. У наш час вони приваблюють численних туристів. Деякі печери завдяки постійній вологості повітря, наявності мінеральних джерел, пари, грязей, мають лікувальне значення.

Єдина велика низовина Італії – Поданська рівнина, займає більшу частину басейну річки По. Поданська рівнина не тільки головна житниця країни, але і найбільш розвинений в промисловому відношенні район країни.

Італія – одна з небагатьох європейських країн, де часто бувають землетруси, які нерідко носять катастрофічний характер. У ХХ столітті в країні було зареєстровано понад 150 землетрусів. Останній сильний землетрус стався в листопаді 1980 року. Він охопив велику територію - 26 тис. кв. км (від м. Неаполя до м. Потенца). Італія – єдина країна в Європі, де є вулкани різних типів і в різних стадії розвитку: є згаслі вулкани (Евганейські пагорби, Альбанські гори) і діючі (Етна, Везувій, Стромболі). Вони теж приваблюють до себе значну кількість туристів.

Рельєф Італії сприятливо впливає на розвиток туризму в країні. Його різноманітність дозволяє розвивати в Італії різні види туризму:

– гірськолижний туризм в Альпах (курорти, розташовані в італійських Доломітових Альпах знамениті на весь світ, найвища гора Європи - Монблан частково знаходиться на території Італії);

– наявність протяжної берегової лінії, велика кількість пологих піщаних пляжів, красивих зручних бухт, чистота моря сприяють розвитку курортного справи на узбережжі всіх морів, що омивають Італію;

– наявність морських портів допомагає організувати зручні туристичні морські маршрути;

– наявність унікальних природних об'єктів (вулкани Везувій, Етна, Стромболі), мальовничі гори і пагорби, печери, озера додатково приваблює туристів [2].

Видовженість території Італії з півночі на південь викликає великі кліматичні відмінності між окремими районами – від помірного теплого клімату Поданської рівнини до яскраво вираженого субтропічного в Сицилії. Середня температура січня на Поданській рівнині – близько 0° С, а липня + 23-24° С. Восени тут активно утворюються циклони. Взимку завжди випадає сніг, нерідко бувають морози до - 10°С. З 600-1000 мм річних опадів половина припадає на весну і літо [1]. Часто в Північній Італії бувають сильні, навіть катастрофічні зливи і тумани. Літні дощі часто супроводжуються грозами і градом.

Клімат Альп змінюється з висотою від помірно теплого до холодного. В горах сніг тримається декілька місяців, а на вершинах гір ніколи не тане. Найбільше опадів отримують

схили Карнійських Альп – 3000 мм.

Середземноморський клімат чітко виражений на півдні Апеннінського півострова і на островах. Літо тут сухе і жарке (середня температура липня +26 °С, зима м'яка, тепла (середня температура січня + 8-10 °С). Приморські райони Італії, особливо Лігурійська Рів'єра, побережжя Іонічного моря, островів Сицилія, Сардинія, відрізняються особливо м'яким кліматом. Тому вздовж узбереж Італії, особливо на Лігурійському Рив'єрі, ланцюжком тягнуться відомі курорти.

У північних і центральних частинах Апеннінського півострова середні температури трохи відрізняються: +24 °С у липні, + 1-4 °С в січні. З березня по жовтень на півдні Італії дме сіроко – сухий і спекотний вітер з Африки, що приносить підвищення температури до + 30-35 °С і червонуватий пил. У Апулії розташоване саме посушливе місце в Італії, де випадає всього 197 мм опадів за рік.

Клімат Італії сприятливо впливає на розвиток туризму в країні. Більшу частину року на всій території Італії переважає м'який клімат, купальний сезон триває з травня по жовтень, гірськолижний сезон в Альпах – з грудня по березня. Завдяки м'якому клімату Лігурійської Рив'єри сезон триває цілий рік. Клімат в популярних туристичних центрах (Рим, Неаполь, Мілан, Флоренція, Венеція, Верона) дозволяє відвідувати їх протягом цілого року [6].

Несприятливими чинниками є часті тумани в Мілані та Венеції (ускладнюють рух транспорту, призводять до тимчасового закриття аеропортів), сильна спека у серпні, яка особливо важко переноситься у великих містах.

Більшість річок в Італії – короткі; це радше гірські потоки, стікають прямо в море або утворюють невеликі річкові системи. Тільки в Північній Італії є розвинена мережа річок, які круглий рік живляться льодовиковими талими водами і рясними опадами. Найбільша і повноводна річка Італії - По, довжина – 670 км, ширина – 100-800 м, починаючись на заході в Альпах, і тече на схід через всю Поданську рівнину і впадає в Адріатичне море.

Інша велика та знаменита річка Апеннінського півострова – Тибр, довжиною 407 км і шириною всього 150 метрів. Від Риму до гирла Тибр судноплавний. Через систему озер, приток і каналів Тибр пов'язаний з іншою значною річкою півострова – Арно. Ці дві ріки сумно відомі своїми руйнівними повеннями.

Велика частина озер Італії перебуває в передгір'ях і гірських районах Альп і на Адріатичному узбережжі. Це великі, площею до 370 кв. км, водойми льодовикового походження з глибинами понад 400 метрів. Озерні улоговини мають м'який і здоровий мікроклімат. Береги Альпійських озер славляться курортами світового рівня [6].

Найбільші озера розташовані в областях Ломбардія (яку часто називають озерним краєм) і Венето. Найбільш велике приальпійське озеро Європи – Гарда. Неподалік від Мілана розташовані озера Комо і Маджоре, яке частково належить Швейцарії. Більш дрібні озера: Ізео, Ледра, Мізуріна і Ідро. Озера поблизу Адріатичного узбережжя – це перегороджені піщаними косами колишні лагуни.

Озера центральній Італії (Тразімено, Больсена, Віко, Браччано, Альбано, Немі) утворилися в результаті заповнення водою кратерів деяких вимерлих вулканів.

Внутрішні води впливають на туризм в Італії. Багато готелів, пансіонів, кемпінгів розташовані на берегах альпійських озер Гарда, Комо, Маджоре, Ізео, Орто. Ці озера відрізняються чистотою і прозорістю води, пишною природою, розвинутою інфраструктурою. Влітку вони перетворюються на місця масового відпочинку туристів з багатьох країн і в тому числі самих італійців, які приїжджають сюди на weekend з великих міст.

Ще більш різноманітний рослинний світ Італії. Однак густа заселеність, багатвікова людська діяльність призвели до того, що на всій території країни, за винятком високогір'я, переважають культурні ландшафти. Ліси займають лише 20% території, головним чином у горах і височинах.

Досить одноманітний пейзаж густонаселеної і майже цілком обробленої Поданської рівнини подекуди поживляють дубові, рідше – березові або соснові гаї. Часто поруч з дорогами і берегами каналів і річок розташовані алеї тополь, верб і білих акацій [6].

За прибережних низовинах Апеннінського півострова і островів широкою смугою тягнуться вічнозелені дерева і чагарники. З дикорослих видів тут виділяються вічнозелені кам'яні і пробкові дуби, пінії і альпійські сосни, мастикові дерева, пальми, кактуси і агави. Однак переважають тут культурні види, перш за все субтропічні - цитрусові, оливи, мигдаль, гранат, гаї коркового дуба, посаджені людьми.

В горах Італії яскраво проявляється висотна поясність, оскільки Альпи і Апенніни

розташовані в різних природних зонах. Пояс субтропічної рослинності характерний лише для підніжжя Апеннін. На висоті 500 - 800 м над рівнем моря в Апеннінах субтропічна рослинність змінюється широколистяними лісами.

В Альпах ж вони представляють нижній рослинний пояс. Це переважно дубові ліси, з домішкою каштана, граба, ясена, бука. З культурних рослин в цьому поясі поширені фруктові дерева, виноградники, зустрічаються посіви жита, вівса, картоплі. Вище починається пояс змішаних хвойно-букових лісів.

На висоті близько 1500 м в Альпах і 2000 м в Південних Апеннінах і на Сицилії починається найвищий лісовий пояс - хвойні ліси, що складаються з різних видів сосни, європейських видів ялин, ялиці. Вище хвойних лісів починаються субальпійські високо травні луки. Вони змінюються альпійськими луками.

Рослинність в Італії надзвичайно різноманітна і красива, а територія країни дуже зелена. Тут росте дуже багато вічнозелених рослин і дерев – пальми, кипариси, середземноморські сосни. На більшій частині Італії трав'яний покрив зберігається цілий рік, що сприяє зовнішньої привабливості ландшафту. В Італії багато квітучих кущів та квітів, схили гір покриті лісами.

Красива рослинність є додатковим чинником, забезпечуючи туристичну привабливість країни в цілому.

У зв'язку з винищенням лісів, збільшенням щільності населення і площі оброблюваних земель в Італії збереглося небагато видів диких тварин.

Лише у важкодоступних районах Альп і Апеннін, переважно в заповідниках, зустрічаються ведмеді, вовки, сарни, косулі, на острові Сардинія – муфлон, лань, дикий лісовий кіт. Широко поширені кабани. В Альпах багато лисиць.

Набагато краще збереглися дрібні хижаки і гризуни (ласки, куниці, бабаки, білки), а також зайці. Багатий світ плазунів і птахів: ящірки, черепахи, змії. Фауна птахів налічує близько 400 видів [1]. В горах зустрічаються яструб-тетеревиатник, гриф, беркут, у високогір'ях Альп – глухар, рябчик, біла куріпка, стриж. На рівнинах, по берегах озер, багато гусей і качок. З морських риб важливе промислове значення мають кефаль, тріска, сардини, тунець, камбала, а з річкових - короп, форель і вугор.

Для охорони флори і фауни в Італії створено чотири національні парки: Гран-Парадізо, Стельвіо, Чирчео, Абруціо.

Гран-Парадізо і Стельвіо створені в Альпах охорони високогірної флори і фауни. Абруціо утворений в тих же цілях в найбільш високої частини Апеннін. Чирчео створений на узбережжі для охорони не тільки лісів, а й своєрідних берегових форм рельєфу – гротів, обривів і т.п.

В цілому в Італії, як і в усьому світі, з кожним роком все більше загострюються проблеми захисту навколишнього середовища, на вирішення яких виділяються значні кошти.

З одного боку тваринний світ Італії досить різноманітний, однак, ніяких неприємностей туристам він не доставляє. Узбережжя морів є вільними від небезпечних риб, медуз; комах не так багато, дикі звірі не з'являються поблизу людського житла [3].

З іншого боку, в італійських озерах і морях багато риби, що сприяє розвитку риболовлі, у лісах дозволено (в певну пору року за наявності ліцензії) полювання на кабана, зайця, куріпку. Наявність багатьох заповідників і національних парків приваблює натуралістів, які мають можливість спостерігати за птахами, у тому числі фламінго, у природному середовищі проживання.

Нас сьогодні влада Італії приділяє велику увагу у розвитку туристичних ресурсів. Деякі фактори існують тільки в Італії, що посилює її туристичну привабливість. З боку населення надається посильна підтримка всіх видів туризму, що додає туристичну привабливість Італії.

Для території країни характерний особливий рельєф із переважанням гористої місцевості, що створює мальовничі ландшафти. Особливо привабливими для туристів об'єктами є численні печери, а також вулкани. Клімат Італії сприяє розвитку різних видів туризму – від гірськолижного до пляжно-відпочинкового. На території країни розташовано багато мальовничих озер, однак зовсім мало великих рік. Рослинний світ Італії є досить строкатим і багатим, однак видове різноманіття тварин є невеликим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азар В. Классическая Италия: познавательный тур // Туризм М. – 1997. – №7. – С. 28–30.
2. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн – К.: «Академія», 2007. – 704 с.

3. Все об Италии [Електронний режим] – Режим доступу: www.italy.ru. Ухтырева З.Н. Лигурия // Вояж и отдых. – 2000. – №5-6. – С. 26-32.
4. Достопримечательности Италии [Електронний режим] – Режим доступу: <http://www.laitalia.ru>.
5. Льїна Е.Н. Туроперейтинг: організація діяльності М. 2002. Офіційний сайт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [Електронний режим] – Режим доступу: <http://whc.unesco.org>.

Мартиновської Н.

Науковий керівник – доц. Заставецька Л. Б.

СУЧАСНІ ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження. Особливості відтворення населення, його кількісні і якісні характеристики, які відображає демографічна ситуація, завжди були об'єктом дослідження суспільної географії. Це зумовлено тим, що демографічні процеси мають чітко виражений просторовий характер. Однак, володіючи властивістю динамічності демографічна ситуація потребує постійного оновлення відомостей про зміни, які відбуваються, вивчення чинників, які мають вплив на неї з метою оптимізації та прогнозування подальших перетворень.

На сьогоднішній день в Україні сформовані потужні науково-дослідні установи, які займаються дослідженнями демографічних процесів. Це Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи (О. Гладун, Е. Лібанова, І. Курило, А. Макарова, А. Позняк, В. Стешенко), Інститут економіки та прогнозування (Т. Богдан), в Інститут регіональних досліджень (В. Садова), в Інститут соціології (І. Прибиткова), а також в Національний інститут стратегічних досліджень (А. Малиновська).

Теоретичні та прикладні питання вивчення часових аспектів демографічної ситуації досліджувались одеськими географами О. Топчієвим та В. Яворською. Ним ж були розроблені методичні підходи до систематизації території за геодемографічними процесами (ГДП) на прикладі Причорномор'я. Дослідження динаміки демографічної ситуації проводили і інші вчені вивчаючи особливості населення окремих адміністративних областей. Однак, комплексних досліджень геодемографічних процесів для всієї території України в наукових колах проводилось не достатньо.

Враховуючи соціально-політичні та економічні перетворення в нашій державі за останній рік впевнено можна говорити про те, що ці деструктивні перетворення не могли не позначитись на сучасних геодемографічних процесах. Цим зумовлена необхідність аналізу основних демографічних показників в часовому аспекті в регіональному розрізі, здійснення типізації території України за типами геодемографічних процесів та запропонувати нові методичні підходи до їхньої систематизації.

Державний комітет статистики України станом на 1 січня 2015 року налічує 42 928,9 тис. осіб наявного населення в державі (без урахування території тимчасово окупованої АР Крим) [7].

Головними детермінантами, які визначають чисельність населення, його динаміку і статеву-вікову структуру є природний та механічний рух.

Природний рух, що виражається народжуваністю, смертністю та природним приростом відіграє найважливішу роль у самовідтворенні населення регіону або країни, збереженні його національної однорідності.

Проаналізувавши динаміку основних показників природного руху в Україні за досліджуваний період (2004-2014 рр.), можемо зазначити, що й надалі зберігаються тенденції, що свідчать про процес затяжної депопуляції, розпочатий ще у 90-х роках. Динаміка цих показників представлена на рис. 1.

Починаючи з 2006 року відбувається поступове збільшення природного приросту за рахунок підвищення народжуваності та зменшення смертності. Покращення демографічних показників спостерігалось до 2012 року, хоча коефіцієнт природного приросту залишався від'ємним. З 2013 р. процес став протилежним – знову, хоча і незначно, на спад пішла народжуваність, зросла смертність та знизився природний приріст.

Очевидно, що такі деформації у процесах природного відтворення населення є відображенням впливу соціально-економічних та суспільно-політичних змін в українському суспільстві.

Загалом, з 2004 р. по 2012 р. народжуваність зросла на 19 %. Послаблення процесу скорочення населення на початку 2000-х пояснюється подоланням соціально-економічної кризи в Україні, що актуалізувало дію певних чинників, які сприяють компенсаційному підвищенню

народжуваності. Так, спостерігається тенденція до стабілізації загальної економічної ситуації й припинення падіння життєвого рівня, поступова адаптація населення до нових соціально-економічних умов тощо [5]. Позитивні результати принесла і пронаталістська політика, представлена виплатами допомоги сім'ям з новонародженими дітьми.

Рис. 1. Зміна коефіцієнтів народжуваності, смертності та природного приросту

Окрім зовнішніх соціально-економічних чинників, як зазначає демограф С. Аксьонова, підвищення рівня народжуваності починаючи з 2001 р. пояснюється дією феномену демографічної хвилі (перехід до репродуктивної групи чисельної когорти населення, яке народилося у 1980-1985 рр.), реалізацією відкладених під час економічної кризи 90-х рр. народжень в посткризовий період, трансформацію вікової моделі народжуваності й реалізацією відкладених у попередні роки народжень в більш пізні періоди життя, збільшенням кількості жінок найбільш активного репродуктивного віку у зв'язку з входженням до нього більш широких, ніж попередні, поколінь 1982-1989 рр. народження [1].

Сутність і досі неподоланої депопуляції в Україні полягає не у низькій народжуваності, а у надто високій смертності, яка найбільше позначається на від'ємних показниках природного приросту. Серед передумов високої смертності в Україні виділимо глибокі диспропорції у доходах населення, підвищення рівня безробіття, неналежні умови праці, і медичного обслуговування, що негативно позначається на якості життя населення та показниках його відтворення. Велику роль відіграє і власне недбале ставлення населення до свого здоров'я та ведення нездорового способу життя.

Реальну ситуацію смертності населення країни відображає її повіковий показник. За останні роки спостерігаються прогресивні зміни, що полягають у підвищенні середнього віку смерті (рис. 2.), тобто відтиснення її до старших вікових груп.

Аналіз статистики показав, що смертність чоловічого населення значно перевищує жіноче у віці до 50-ти років. Вже у старших вікових групах домінує смертність жіночого населення. Це характерно як для міської, так і для сільської місцевості. Особливо гостро проблема високої смертності постала серед чоловічого населення працездатного віку.

Розглядаючи причини смертності відзначимо, що у їхній структурі головну роль відіграють захворювання кровоносної системи. На другому місці смертність, спровокована новоутворюваннями. Деяко нижчу позицію мають смерті, викликані зовнішніми причинами.

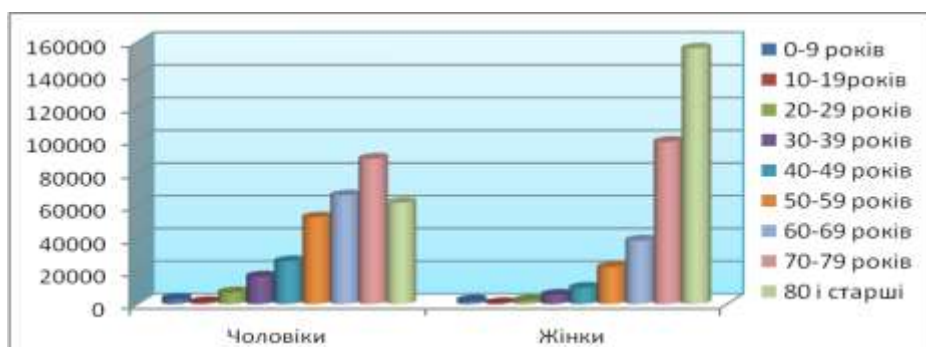

Рис. 2. Абсолютні показники смертності за статеві-віковими групами у 2013 р.

Порівняно невелику частку мають хвороби травлення, органів дихання та інфекційні захворювання (рис. 3).

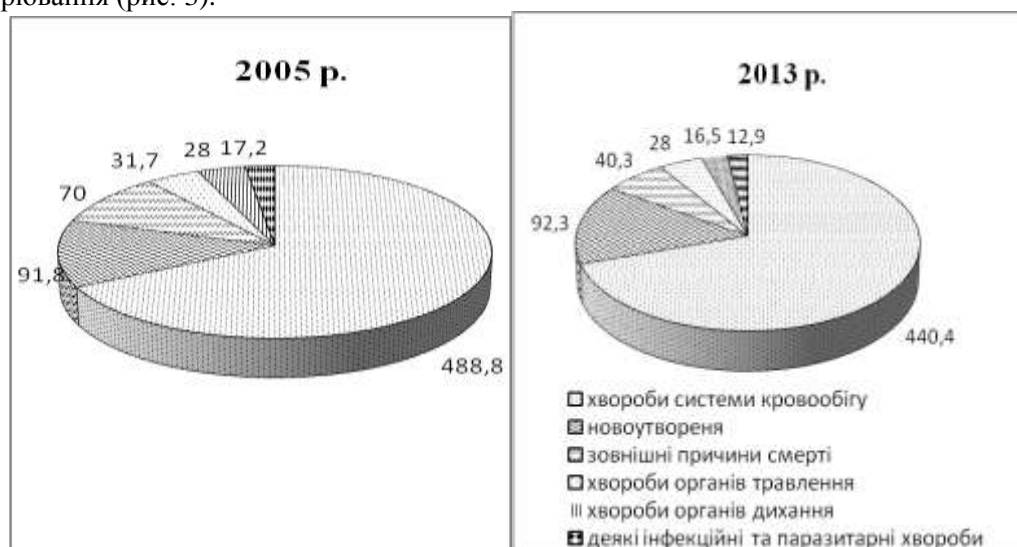

Рис. 3. Смертність населення України, залежно від причин у 2005 та 2013 рр.

Показники природного руху населення мають чітко виражену територіальну диференціацію, що відображає відмінності у соціальних, економічних, політичних та історико-культурних особливостях регіонів країни (рис.4). Найкращими показниками з природного відтворення відзначаються Волинська (0,9‰), Рівненська (2,1‰), Закарпатська (2,8‰), та Чернівецька (0,1‰) області, де спостерігається незначне перевищення народжуваності над смертністю. Найдепресивнішими є Північ та Центр України (Чернігівська область – (-10,2‰).

Оцінюючи вплив механічного руху в Україні, зазначимо, що міжнародна міграція визначає загальну чисельність населення в країні, внутрішня – вносить корективи лише для міжрегіонального та внутрішньорегіонального розподілу населення, визначає особливості економічного розвитку конкретних регіонів.

Поступове зменшення обсягів міждержавних потоків з України є характерною рисою сучасних міграційних процесів. Так, показник інтенсивності міжнародної міграції у 2004 році становив 1,8. У 2013 року він знизився до 1,7. Значно помітніший спад інтенсивності внутрішніх переміщень населення (з 31,6 у 2004 р. до 0,03 у 2013 р.). Хоча 2014 р. кардинально змінив міграційну ситуацію в Україні у сторону зростання міжрегіональних переміщень населення, що пов'язано з масовим переселенням жителів із окупованої АР Крим та Донбасу.

За інформацією Державної міграційної служби України, приблизно 20 090 внутрішньо переміщених осіб з території окупованого Криму [6]. Згідно найновіших даних, які повідомляє Управління Комісара ООН у справах біженців, нараховується близько 1,8 млн. біженців і внутрішніх переселенців зі сходу України. Про це повідомляє прес-служба ООН в Twitter. З них в Україні досягло 1,1 млн., за межами країни – 674 тис. осіб, включаючи 542 тис. в Росії і 80,7 тис. у Білорусі, – повідомляють в ООН [8].

Найбільше внутрішньо переміщених осіб зареєстровано в Харківській (127 тис. 958 осіб), Луганській (112 тис. 853 людини), Донецькій (96 тис. 801 осіб), Дніпропетровській (74 тис. 378 осіб), Запорізькій (56 тис. 631 осіб), Київській (31 тис. 866 осіб) областях та у місті Київ (39 тис. 47 осіб).

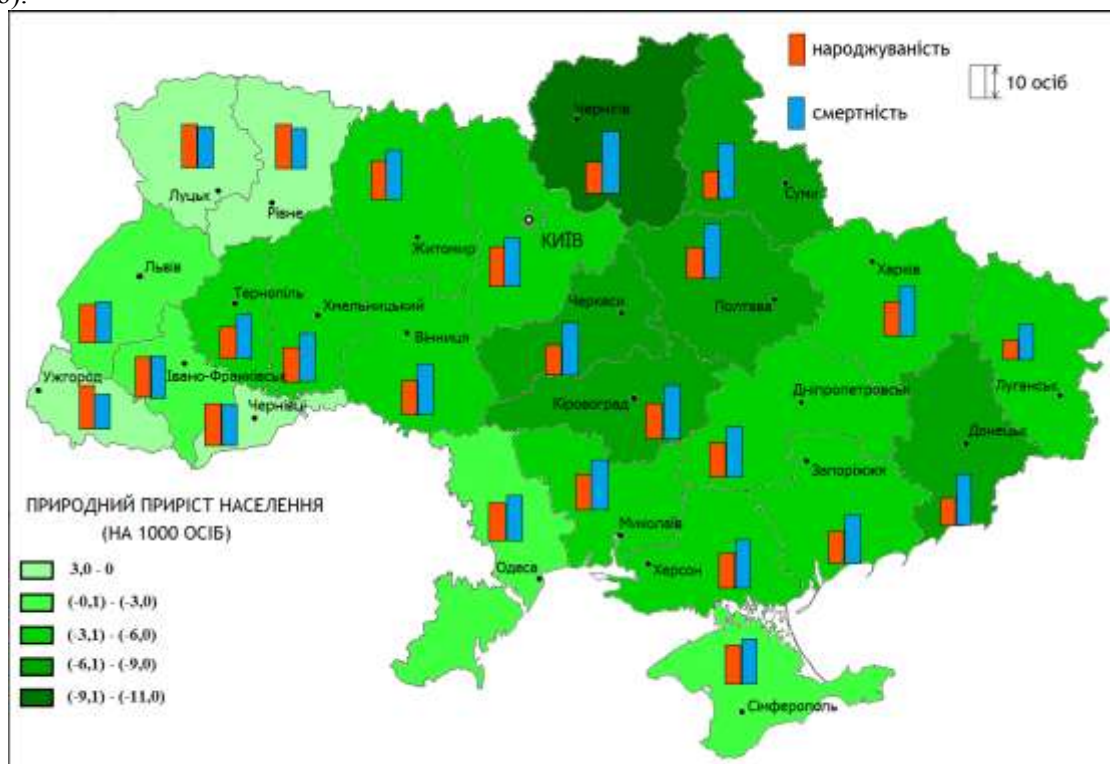

Рис. 4 Природний рух населення (на 1000 осіб) у 2014 р.

Найменша кількість розселених в Тернопільській (2270 осіб), Чернівецькій (2351 особа), Івано-Франківській (3003 особи), Волинській (3114 осіб), Закарпатській (3286 осіб) та Рівненській (3364 особи) областях. [3].

Висновки. Здійснивши аналіз основних демографічних показників, що характеризують часову траєкторію кількісних та якісних характеристик населення України, зазначимо, що все ще актуальною залишилася проблема депопуляції населення. Головною причиною виступає скорочення населення за рахунок надто високої смертності, тому, у формуванні пріоритетів демографічного розвитку потрібно звернути увагу, насамперед, на проблеми надзвичайної високої смертності і направляти свої зусилля на покращення якості життя населення, що є значно важливішим на сьогодні за зростання показників народжуваності. Друга проблема спричинена механічним міжрегіональним рухом, що представлено масовими диспропорціями в розміщенні населення за регіонами України через вимушене переселення жителів з окупованих територій Криму та Донбасу. Вирішення цієї проблеми можливе лише за умов взаємодії спеціальних служб, місцевого населення і самих переселенців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аксьонова С. Ю. Особливості народжуваності у жінок середнього віку / С. Ю. Аксьонова // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 2. – С. 28-38.
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
3. Кількість вимушених переселенців в Україні перевищило 696 тисяч [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/News/migration-trends-in-ukraine-and-worldwide/ua-number-of-idps-in-ukraine-exceeded-696-000/>
4. Лица, перемещенные внутри страны. Вопросы и ответы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4b1fc2cd2>

6. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Немець К. А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, К. А. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 200 с.
7. Офіційний сайт Державної міграційної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dmsu.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Офіційний сайт УВКБ ООН щодо питань ВПО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/>

Іванейко М.

Науковий керівник – проф. Сивий М.Я.

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ОЦІНКА КЛІМАТИЧНИХ РЕСУРСІВ СХІДНИХ БЕСКИДІВ ТА ЇХ ОКОЛИЦЬ (У МЕЖАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Актуальність дослідження. Клімат є одним з провідних природних ресурсів, що зумовлює просторову організацію відпочинку, лікування та туризму. Сприятлива дія клімату на здоров'я людини важлива для організації всіх видів рекреаційної діяльності, тому потрібно визначити, поряд з біокліматичними показниками, перелік сприятливих типів погод та періодів для організації різних видів рекреаційних занять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями кліматичних ресурсів гірської частини Львівщини займалися П. С. Гнатів та Н. Я. Лопотич [3], які охарактеризували кліматичні ресурси регіону для потреб лісовирощування, агрокультури та рекреації.

Мета дослідження –проаналізувати кліматотвірні чинники львівської частини Східних Бескидів стосовно їх використання як природного рекреаційного ресурсу та визначити рекреаційний потенціал клімату регіону.

Для досягнення цієї мети виконувались такі **завдання:**

- характеристика кліматичних умов львівської частини Східних Бескидів;
- рекреаційне оцінювання кліматичних показників регіону;
- інтегральне оцінювання рекреаційного потенціалу клімату району.

Об'єкт дослідження: кліматичні умови львівської частини Східних Бескидів та їх околиць.

Виклад основного матеріалу. Найбільший вплив клімату виявляється через реакцію людини на погоду, тобто на комплекс геофізичних (освітленість, тривалість світлової частини доби, сумарна сонячна та ультрафіолетова радіація, прозорість повітря) і метеорологічних чинників (температура повітря, його вологість, швидкість вітру, хмарність і т. п.).

Головним кліматотвірним фактором виступає радіаційний режим, який визначає основні закономірності цілорічного й територіального розподілу тепла на земній поверхні. Величина сумарної радіації в Східних Бескидах сягає 70,12 ккал·см⁻² [4]. Сонячне сяяння триває від 1480–1500 год на висотах 400–700 м над р.м. до 1100–1200 год. у межах 1000–1300 м над р.м. У львівській частині Східних Бескидів клімат формується циркуляцією і перенесенням атлантичних, континентальних та арктичних повітряних мас, циклонною й антициклонною активністю атмосфери (рис. 1). Трохи більше половини року панують переміщення повітря зі значною хмарністю й опадами [8]. Панівним напрямком повітряних потоків у регіоні Бескидів є західний. За даними метеостанцій, середньорічна швидкість вітру, становить від 1,5 до 3,5 м/с [10]. Найбільшим цей показник буває упродовж листопада-березня. Одним із природних факторів формування місцевого клімату – мезоклімату, є гірський рельєф. Улітку панує гірсько-долинна циркуляція повітря, а взимку й навесні – фєни і схилі вітри, що можуть тривати до кількох діб [5].

За метеоспостереженнями, середньорічна температура повітря перебуває у межах +5,2 – +7,0°C. Розподіл температур визначається висотою місцевості над рівнем моря, експозицією та формами рельєфу. За останні 70 років абсолютний максимум температури повітря знаходився на рівні +38°C, абсолютний мінімум – -42°C [9]. Сума активних температур (понад +10°C) перебуває у межах 1600–2200°C.

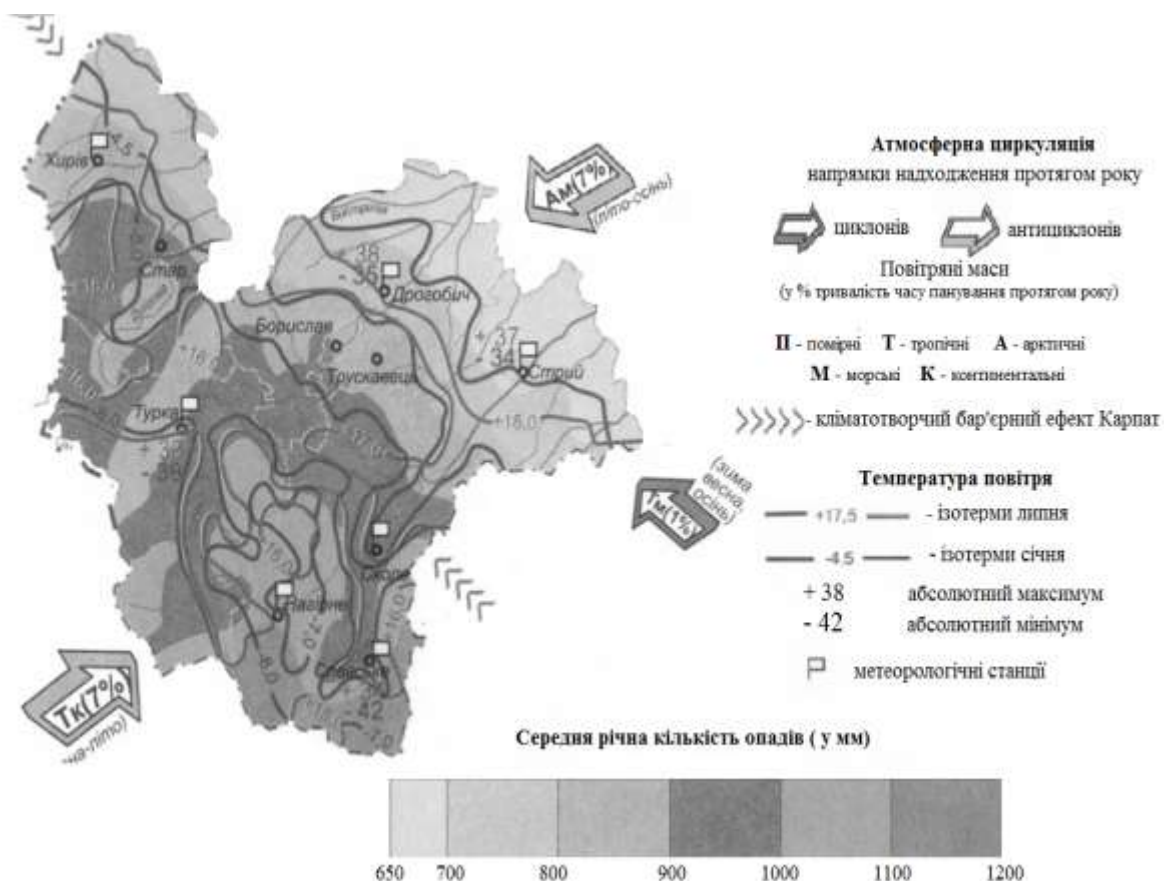

Рис. 1. Кліматична карта Східних Бескидів та їх околиць (в межах Львівської області) [7]

Кількість опадів залежить від абсолютної висоти місцевості та панівних вітрів, а також експозиції схилів. Річний показник тут коливається від 844 до 1673 мм за середньої суми 841–960 мм. Переважна кількість опадів припадає на теплий (IV–XI місяці) період року [5].

Відносна вологість повітря упродовж теплового періоду тримається у межах від 75 до 82% [1]. Максимальна кількість днів з туманом упродовж року становить 119, за теплий період – 91 день.

Весь рік умовно поділено на два періоди: теплий та холодний, відповідно до видів рекреаційної діяльності. За основу поділу взято дати переходу температур через 0°C , таким чином теплий період триває із березня по листопад. Найсприятливішим для літніх видів рекреації є Стрийський (5 балів) та Старосамбірський (4 бали) райони, для зимових – Сколівський (5 балів) та Турківський (4 бали), оскільки тривалість холодного періоду тут найбільша (табл. 1). Найсприятливішими середніми температурами теплового періоду характеризується Стрийський (5 балів) та Дрогобицький (4 бали) райони, несприятливими – Турківський (1 бал). Найпридатніші умови для рекреаційно-туристичної діяльності в аспекті опадів – у Дрогобицькому (5 балів) та Старосамбірському (4 бали) районах, у яких 38 і 39% днів з опадами відповідно у теплий період, найменш сприятливі – у Сколівському (1 бал) (49%).

Також для характеристики погоди важливим є показник хмарності, адже, як відомо, похмура погода не сприяє гарному настрою та доброму відпочинку, а також знижує якість фотографій. За цим показником найсприятливіші умови - в Старосамбірському (5 балів), Дрогобицькому та Стрийському (по 4 бали) районах, бо тут спостерігається найменша кількість похмурих днів.

Кліматичні показники Східних Бескидів та їх околиць (в межах Львівської області)*

Показники	Тривалість теплового періоду (температури вище 0°)	Швидкість вітру, м/с		Кількість днів з опадами (% до трив. періоду)		Середньо місячна температура (°C)		Кількість похмурих днів (% до трив. періоду)		Середня висота снігового покриву, см
		Т	Х	Т	Х	Т	Х	Т	Х	
Міста										
Дрогобич	267 (6.03-28.11)	1,6	2,3	102 (38)	54 (56)	11,9	- 1,9	94 (35)	67 (68)	20-30
Сколе	249 (17.03-25.11)	1,5	2,4	121 (48)	62 (53)	11,4	- 2,0	97 (39)	63 (54)	30-40
Славське	245 (18.03-18.11)	1,6	2,4	122 (49)	64 (53)	11,4	- 2,1	98 (40)	64 (53)	40-50
Ст. Самбір	269 (6.03-30.11)	2,7	3,5	105 (39)	61 (63)	10,8	- 2,7	87 (32)	61 (63)	20-25
Стрий	271 (4.03-30.11)	2,1	2,9	113 (41)	59 (62)	12,5	- 1,7	94 (35)	65 (69)	20-30
Турка	251 (16.03-22.11)	2,5	3,2	120 (47)	68 (59)	10,2	- 3,6	99 (39)	68 (59)	50-60

*розраховано за [5, 9] : Т – теплий період, Х – холодний період

Визначаючи ступінь комфортності погод для зимових видів туризму та відпочинку, враховують роль вітру, яка стає більш значною, ніж у теплий період, збільшення його швидкості на 1 м/с прирівнюється (умовно) до зниження температури повітря на 2°C. Таким чином, за вітровим режимом найсприятливішим є Дрогобицький (5 балів) та Сколівський (4 бали) райони. Головним чинником привабливості зимового відпочинку у гірській Львівщині є наявність стійкого і тривалого снігового покриву. Тривалість снігового періоду в долинах знаходиться в межах 100–110 діб, на вершинах гір – не менше 130 діб [2]. Глибина снігового покриву в середньому становить 20–60 см, глибина промерзання ґрунту – 33–45 см. За цими показниками найсприятливішими є Турківський (5 балів) та Сколівський (4 бали) райони.

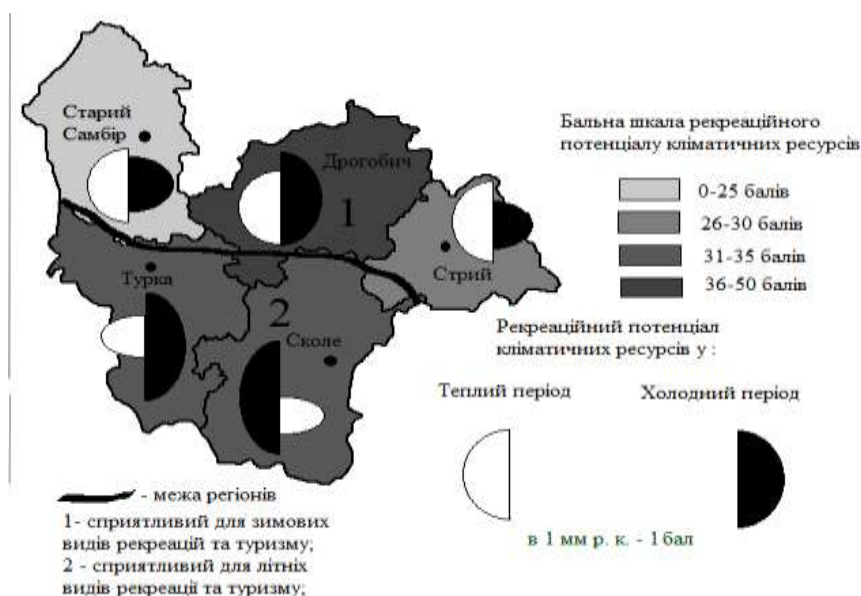

Рис. 2. Картосхема бальної оцінки потенціалу кліматичних ресурсів Східних Бескидів та їх околиць (у межах Львівської області)

Підсумувавши бальні оцінки по десятиох параметрах, бачимо що Дрогобицький (35 балів) та Сколівський (34 бали) райони мають найкращі кліматичні ресурси для потреб рекреації та туризму, а найнесприятливішим є Старосамбірський (27 балів) район (рис. 2). Однак існує певна відмінність за періодами, так найсприятливіші рекреаційні кліматичні ресурси теплого періоду мають Стрийський (17 балів) та Дрогобицький (16 балів) райони, а для холодного періоду, тобто зимових видів відпочинку найбільш придатними є Сколівський (26 балів) та Турківський (23 бали) райони.

В результаті проведеного дослідження можна констатувати таке:

– радіаційні та циркуляційні цикли і рельєф гірських районів формують помірно-континентальний клімат. Тут панує не спекотне літо, м'яка зима, тепла осінь, тобто мезоклімат львівської частини Східних Бескидів надає всі можливості для проведення різних відпочинкових заходів.

– найсприятливішими середніми температурами характеризуються Стрийський та Дрогобицький райони, найнесприятливішими – Турківський. Найпривабливіші умови для рекреаційно-туристичної діяльності в аспекті опадів – у Дрогобицькому та Старосамбірському районах. За показником хмарності найсприятливіші умови - в Старосамбірському, Дрогобицькому та Стрийському районах; за вітровим режимом - Дрогобицькому та Сколівському; за сніговим покривом - Турківський та Сколівський райони.

– із складеної нами картосхеми бальної оцінки за десятима параметрами, видно що Дрогобицький та Сколівський райони характеризуються оптимальними кліматичними ресурсами для потреб рекреації та туризму, несприятливим є Старосамбірський район.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агрокліматичний довідник по південних районах Львівської області. – К. : Держсільгоспвидав УРСР, 1959. – 83 с.
2. Андрианов М. С. Клімат / Андрианов М. С. // Природа Українських Карпат. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1968. – С. 87–101
3. Гнатів П. С. Кліматичні ресурси лісо вирощування, агрокультури та рекреації у гірській Львівщині / П. С. Гнатів, Н. Я. Лопотич // Лісове і садово-паркове господарство . – К. : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2014. - №4. – 13с.
4. Крок Б. А. Радиационный и тепловой режимы // Биогеоценотический покров Бескид и его динамические тенденции. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 104–126.
5. Природа Львівської області / [за ред. проф. К. І. Геренчука]. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1972. – 150 с.
6. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Фоменко. - Івано-Франківськ : Галиц. акад., 2011. – 297с.
7. Атлас Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://geoknigi.com/view_map.php?id=28
8. Екологічний атлас Львівщини – Клімат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekologia.lviv.ua/file/stan_nps/atlas/atlas_2007.pdf
9. Український гідрометеорологічний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://meteo.gov.ua/ua/33345/climate/climate_stations/
10. МЕТЕОPOST: Архив погоды. Статистика погоды. Климат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://meteopost.com/weather/archive/>

Тавс Н.

Науковий керівник – проф. Заставецька О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність дослідження. Одним з найстабільніших з туристичних ресурсів на Тернопільщині, є релігійно-паломницький ресурс. Більше того, цей ресурс постійно розвиватиметься, незалежно від кліматично-погодних умов і від політико-економічної кон'юнктури.

В усьому християнському світі відомі духовно-релігійні центри, розташовані на Тернопільщині – ушавлена Свято-Успенська Почаївська лавра, належить до найбільших православних святинь світу та Марійський духовний комплекс у Зарваниці, який для греко-

католиків усього світу взагалі є однією з найголовніших святинь. До речі, цей комплекс визнаний кращим архітектурним об'єктом в Україні за 2004 рік.

Область давно стала маленьким Єрусалимом для паломників різних конфесій. Щороку мільйони віруючих з усієї України та багатьох країн світу прибувають до Тернопільської області.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі доступної літератури проаналізувати та з'ясувати основні риси паломницького туризму Тернопільської області.

Стан вивчення проблеми. Дослідженням проблем становлення та розвитку паломницького туризму, як окремого виду туризму у західному регіоні України, займаються такі вчені в сфері туризму: В. Іванунік, Т. Божук, Т. Христов, О. Бейдик. На сучасному етапі вчені здійснюють бальну оцінку сакральних об'єктів на території Західної України, зокрема, Т. Божук здійснила оцінку релігійних храмів у Львівській області.

Виклад основного матеріалу. Вражаючим є релігійно-паломницький ресурс Тернопільського краю, який дозволяє розвивати на його території сакральний туризм, як пізнавальний, так і паломницький. Тут є великі паломницькі центри: Свято-Успенська Почаївська Лавра – ставропігійний чоловічий монастир Української Православної Церкви, знаходиться по вул. Воз'єднання, 8 в м. Почаїв Кременецького району; Марійський духовний центр Зарваницької Матері Божої – Української Греко-Католицької Церкви, який знаходиться в с. Зарваниця Тереховлянського району; чоловічий монастир святого Теодора Студита Української Греко-Католицької церкви, який знаходиться в с. Колодіївка Підволочиського району; Свято-Богоявленський жіночий монастир Української Православної Церкви, який знаходиться по вул. Дубенська, 2 в м. Кременець; Свято-Духівський Скит – чоловічий монастир Української Православної Церкви, який знаходиться по вул. Шкільна, 36 в м. Почаїв Кременецького району; чоловічий монастир святого Івана Хрестителя провінції Найсвятішого Спасителя чину святого Василя Великого Української Греко-Католицької Церкви, який знаходиться в с. Краснопуца Урманської сільради Бережанського району [8].

Щорічно Почаївську лавру відвідує понад 250 тисяч паломників, а Зарваницю – понад 140 тисяч, оскільки ці центри є всесвітньо відомими.

Історія Почаївської лаври бере початок з XIII ст., коли на пагорбі, в печерних церквах жили монахи. Славне місце народними переказами: про появу на горі Матері Божої, яка залишила слід стопи на камені, що зберігся дотепер. Сьогоднішній православний комплекс складається з Успенського собору (XVIII ст.), побудованого в стилі рококо за планами Яна Готфріда Гофмана, з чудотворним образом Матері Божої; Троїцького собору (початок XX ст.); Архієрейського будинку та дзвіниці (XIX ст.); Всіхсвятська церква (XVIII ст.) на монаршому цвинтарі. Титул Лаври монастир офіційно отримав 1833 року від російського царя Миколи I і став одним із найвідоміших місць паломництва православного світу.

За легендою, монастир заснували ченці Києво-Печерського монастиря, які втекли від нападу татар в 1240 році. Вперше згадується в 1527 році.

До найбільших реліквій Свято-Успенської Почаївської Лаври належать: слід стопи Матері Божої на камені, де б'є цілюще джерело, чудотворна ікона Матері Божої Почаївської та святі мощі першого ігумена монастиря Іова Заліза (XVII ст.) [2].

Зарваниця – головний духовний центр Української греко-католицької церкви. Мальовнича горбиста місцевість по обидва берега річки Стрипи, легенди про яку починаються з XIII ст. Саме до цього часу відносять і появу чудотворного образу Матері Божої Зарваницької, який довгі століття був оберегом життя і духовності народу і окремих людей. Саме перед цим образом, у столиці України – місті Києві, під час візиту до України зносив свої молитви Папа Римський – Іоанн Павло II. Зазнавши в радянський час руйнації культових споруд, Зарваниця зараз оновлюється, відбудовуються знищені споруди. Незвичайної краси додає обличчю Зарваниці новозбудований Собор. Щороку сотні тисяч прочан зі всього світу приїжджають і приходять до Зарваницького чудотворного образу і джерела.

На території с. Зарваниця Тереховлянського району розташований Маріїнський духовний центр – храмовий комплекс, відкритий у 2000 році в присутності 500 тисяч прочан із всього світу. Чудотворна ікона Зарваницької Матері Божої ще у 1867 році отримала статус відпустового значення. Відтак, щорічно сотні тисяч прочан із всього світу здійснюють

паломництво до Зарваниці. З 2001 року в Зарваниці проводиться молодіжний фестиваль духовної пісні «Відлуння». Свого часу Зарваницю відвідували митрополит Андрей Шептицький та патріарх УГКЦ Йосип Сліпий.

За легендою, зарваницька земля освячена Матір'ю Божою, яка вказала ченцеві місце, де зараз знаходиться одна з найбільших святинь української землі.

Чудотворна ікона Зарваницької Матері Божої належить до найдавніших в Україні. Вона дійшла до наших днів із далекого XII ст. У часи більшовицьких гонінь на греко-католицьку церкву ікону переховували в себе місцеві жителі. З 1988 року вона повернулася на своє звичайне місце – до парафіяльного храму Святої Трійці.

Зарваницькі святині неодноразово руйнували вороги. Але найбільше постраждала Зарваниця у XX ст. Тоталітарна система знищила місцевий монастир, дерев'яну церкву, каплицю біля цілющого джерела. Але ніщо не могло зупинити потоку прочан. У лісі й по хатах, а потім у катакомбних церквах аж до перебудови проводилися підпільні богослужіння [4].

У серпні 1995 року Божого у місті Івано-Франківську, з благословення Кир Софрона Дмитерка, Ординарія Івано-Франківської єпархії, започатковано молоду монашу спільноту. Монаша спільнота розпочала існувати у першій половині серпня 1995 року Божого, у м. Івано-Франківську. Засновник – єромонах Григорій Планчак. Влітку 1996 року отець Григорій з братією розпочав нове життя у Монастирі св. Теодора у с. Колодіївці. У липні 1996 року Божого, за благословенням Кир Любомира Гузара (тоді Екзарха Києво-Вишгородського), монаша спільнота братів поселилася у новозбудованому монастирі св. Теодора, у с. Колодіївка. У молода спільнота продовжила духовно та організаційно формуватися. З травня 1997 року Архимандрит Кир Любомир Гузар видав грамоту, якою єромонаха Григорія Планчака було затверджено Ігуменом Монастиря святого Теодора Студита та надано йому усі права намісника згідно з Типіконом монахів студійського уставу. Монаша спільнота швидко зростала, як духовно, так і чисельно, що дало можливість поступово засновувати інші монастирі. Таким чином, у листопаді 1997 року Божого було посвячено камінь під будову монастиря, у с. Посіч. У травні 1999 року Божого на прохання Кир Корнилія Пасічного, єпископа Торонтського, був заснований монастир в Оранжвіллі (Канада), який існував три роки. У червні 2001 року Божого заснований монастир св. Духа у с. Долина, Тербовлянського району. Також у 1997 році Божому, під духовним проводом отця Григорія, було створено жіночий Святовведенський монастир у смт. Великі Бірки [7].

Свято-Богоявленський жіночий монастир Української Православної Церкви заснували у 1633 році українські шляхтичі Лаврентій Древинський і Данило Єло-Малинський за привілеєм короля Владислава IV Вази як православний чоловічий монастир. За «благословенною грамотою» Петра Могили (1636) підпорядковувався Вселенському Патріархові та його Екзарху — Київському митрополитові.

При Богоявленському монастирі діяли братство, школа (працювала за навчальним планом Києво-Могилянської колегії), друкарня й шпиталь.

Із видань друкарні найбільше відома так звана «Кременецька Граматика» (1638).

У першій чверті XVIII ст. Богоявленський монастир визнав унію з Римом і увійшов у чин св. Василя Великого.

У 1807 році за указом російського імператора Олександра I отці Василяни віддали територію свого монастиря з усіма будівлями Волинській гімназії (колишнього колегіуму) і перейшли в будівлі реформатського монастиря. У 1839 році Богоявленський монастир припинив існування, а в 1865 році – відновлений як однойменний православний чоловічий монастир РПЦ.

У Богоявленському монастирі була резиденція вікарного єпископа Волинської єпархії (1873–1922 роки, 1924–1934 роки з перервами), якого титулували Острозьким, а від 1902 року – Кременецьким, правлячого Волинського і Кременецького архієпископа (1922–1923 роки, 1934–1941 роки), глави так званої Автономної Православної Церкви в Україні (1941–1943 роки).

У 1953 році Богоявленський монастир реорганізований у жіночий, а в 1959 році – ліквідований, у 1990 році – відновив діяльність як православний жіночий монастир РПЦ. Належить до Тернопільської єпархії УПЦ (МП) [1].

Саме з монастиря-скиту починається історія Почаєва як чудотворного місця. Саме тут почали відбуватися дивні діяння, і тут оселилися перші почаївські ченці.

А почалося все восени далекого 1197 року. Тоді місцеві мисливці вперше побачили тут образ оленя, який незабаром зник, залишивши за собою вогненний слід в небі. Наступною весною місцевий феодал Іоан Туркул бачив на скит-горі образ Богородиці, що стоїть в полум'ї. Про це Туркул і розповів у 1213 році афонському ченцеві Мефодію, що проїздив поблизу його маєтку. Той відповів, що знає про незвичайний випадок з Іоаном, і велів зробити паломництво в грецькі монастирі. Туркул послухався ченця і через два роки відправився в подорож, але по дорозі важко захворів. Молячись про одужання, мандрівник пообіцяв у разі свого зцілення побудувати храм. Туркул видужав, знайшов в Афоні Мефодія і повернувся разом з ним у свої землі на скит-гору. Чотири дні був в самоті на горі Мефодій, і всі чотири дні він бачив образ Богородиці, що витікав з полум'я. З чого зробив висновок, що ці гори завжди будуть під заступництвом Божої Матері.

Так 29 серпня 1219 року на скит-горі був закладений монастир, який швидко став шанобливим місцевими жителями. Багато хто приходив сюди в гості і залишався тут до самої смерті. А преподобний Мефодій прожив в монастирі до 137 років [6].

Заснований 1664 року монахами Варламом і Теодозієм з дозволу та благословення львівського владики, єпископа Атанасія Желиборського. Землю (1000 моргів) у селі Краснопуца надав і був фундатором монастиря та церкви коронний хорунжий Ян Собескі (Собеський, майбутній король Ян III). У XVIII ст. мав осередки у Лісниках (Монастирок; біля Бережан) та у с. Підгороддя (тепер – Рогатинський район). Підтримував зв'язки з монастирями в Уневі, Крехові. У різні часи належав до Поморянського, Нараївського, Зборівського деканатів УГКЦ. Провадив зразкове багатогалузеве господарство, мав близько 200 моргів лісму, поле, сад, велику пасіку, штучний зарибнений ставок, водяний млин. Перед Другою світовою війною все господарство було відбудоване [5].

Монастирські будівлі перебудовані у 1756 році (стали мурованими). Український церковний маляр і різьбар Січинський Теодосій (ігумен василіянського монастиря в с. Виспі біля Бібрки) брав участь у виготовленні іконостасу у церкві монастиря.

З XIX ст. Краснопуцанський монастир був відомий як один із релігійних центрів краю. До 1947 року щорічно 7 липня тут відбувалися відпусти.

У 1946 році був відібраний радянською владою у василіян. Спочатку слугував геріатричним будинком, з 1979 року – психоневрологічний інтернат. Внутрішній простір монастирського храму розділили на 2 поверхи: на першому була їдальня, на другому – клуб для підопічних, у святині, замість вітваря – кухня. У 1993 році храм та частину монастиря повернули у власність ЧСВВ. У 1998 році сесія Бережанської райради передала решту будівлі, господарські приміщення у власність ЧСВВ. Бережанський психоневрологічний будинок-інтернат оскаржив у суді це рішення в грудні 2000 року арбітражний суд Тернопільської області видав постанову, якою було скасовано рішення Бережанської райради. Василіяни зараз мають у власності храм (ліве крило будівлі), частину монастиря (праве крило) [3].

Як бачимо, сакральний-туристичний потенціал області є надзвичайно багатим. Отже, сакральний туризм на її території може стати однією із пріоритетних галузей.

Висновок. Паломницький туризм на території Тернопільської області має великі перспективи для свого розвитку, основою якого є наявність потужного релігійного потенціалу на території області. Передусім, це всевітньо відомі центри паломництва у Зарваниці та Почаєві, які приваблюють щорічно десятки тисяч паломників. Це, у свою чергу, дозволяє збільшити кількість фінансових надходжень у місцеві бюджети.

Розвиток сакрального туризму у Тернопільській області дозволить покращити соціально-економічне становище населення, що є актуальним в умовах економічно-політичної кризи у державі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В.Собчук. Кременецькі монастирі // Тернопільський енциклопедичний словник / редкол.: Г. Яворський та ін. — Тернопіль: видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004–2010. — Т. 1–4. — ISBN 966-528-199-2. — Т. 2: К-О. — 2005. — 706 с.

2. Ричков П. Почаївська Свято-Успенська лавра: монографія/ Петро Ричков, Віктор Луц., - К.: Техніка, 2000. - 136 с.
3. Софія Ліневська. Політ над в'язницею духу // газета «Вільне життя», № 83 (15507) від 16 жовтня 2013 р., (середа).— С. 7
4. Храми України: альбом = Churches of Ukraine: Альбом/ Передне слово Павла Загребельного,; Вступ. ст., комент. та упор. Леоніда Прибеги,; Пер. англ. мовою Олени Подшибіткіної, - К.: Мистецтво, 2000. - 295 с.
5. Я. Павлів, Р. Тринько. Краснопушанський монастир оо. Василян (1664–1947) // Тернопільський енциклопедичний словник / редкол.: Г. Яворський та ін. — Тернопіль: видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004–2010. — Т. 1–4. — ISBN 966-528-199-2. — Т. 2: К-О. — 2005. — 706 с.— С. 220
6. <http://bucha-rada.gov.ua/?p=1008>
7. http://www.irp.te.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=324:2009-11-04-11-59-42&catid=87:2009-10-29-10-04-09
8. <http://www.ternotour.com.ua/sakralni>

ХІМІЯ, БІОЛОГІЯ

Курта Ю.Я., Прокопчук О.І.

Науковий керівник – проф. Грубінко В. В.

ФАКТОРИ ПІДТРИМКИ ГОМЕОСТАЗУ ФОСФОРУ В ЕКОСИСТЕМІ МАЛОЇ РІЧКИ

Досліджували сезонну динаміку вмісту фосфатів у воді малої річки (р. Серет, Тернопільська область) на ділянках з різним рівнем і характером антропогенного навантаження за період з I кварталу 2003 року по IV квартал 2013 року. Виявили, що рівень фосфатів у досліджуваних водоймах Тернопільської області постійно збільшується, хоча не перевищує гранично допустимих концентрацій. Встановили динамічні зміни вмісту сполук фосфору від низького до високого (в 10-15 разів), що повторюються з інтервалом в 3 роки (2005р., 2008р., 2011р.).

Хімічний склад води гідроекосистем – це результат швидкості надходження сполук хімічних елементів з водотоком і в складі поверхневого стоку та просторово-часової динаміки протікання геохімічних і біохімічних процесів в компонентах гідроекосистеми. Важливу роль в цій взаємодії відіграють сезонні зміни гідрокліматичних факторів і характер регулювання стоку. Ці зміни впливають на формування умов розбалансування малого кругообігу речовин і їх накопичення з віддаленими наслідками, такими як евтрофікація водойми, що лімітується в першу чергу вмістом сполук фосфору у воді [1]. З одного боку фосфор є необхідним елементом, який визначає продуктивність водної екосистеми, а з іншого – надлишковий вміст фосфорних сполук у водоймі призводить до підвищення рівня її трофності та поступової деградації [2].

Метою даного дослідження стало вивчення сезонної динаміки вмісту фосфатів у воді малої річки на ділянках з різним рівнем і характером антропогенного навантаження.

Матеріали та методи дослідження. Для виявлення вмісту фосфатів у воді річки р. Серет (Тернопільська обл., Україна) були проаналізовані моніторингові дані в таких точках відбору: «аграрна територія» - АТ (1), що характеризується активним землеробством і тваринництвом, «урбанізована територія» - УТ (2) - частина річки, яка протікає в межах міста Тернопіль та «рекреаційна територія» - РТ (3) - територія заповідника. Розміщення вказаних територій відповідає порядку їх згадування за течією річки з півночі на південь на відстані 60-80 км одна від одної. Виділення вищеназаних територій було здійснено згідно еколого-географічного районування Тернопільської області [6], яке розроблено на основі впливу господарської діяльності людини на навколишнє середовище.

Визначення вмісту фосфатів здійснювали згідно методики [3], заснованій на взаємодії ортофосфату з молібдатом амонію в кислому середовищі у присутності сурм'яновиннокислого калію з утворенням фосфорномолібденової гетерополікислоти, яка при відновленні утворює «молібденову синь». Як відновник використовували аскорбінову кислоту.

Результати дослідження та їх обговорення. Річні зміни вмісту фосфору у водних екосистемах визначаються режимом його надходження і умовами його трансформації у самій водоймі. Для вивчення закономірностей сезонних змін концентрацій сполук фосфору необхідні постійні режимні спостереження на протязі багаторічного періоду, оскільки в окремі роки коливання цього показника можуть суттєво відрізнитися. Найбільш надійне уявлення про закономірності коливань вмісту сполук фосфору протягом року дають типові графіки часових змін концентрацій фосфору, отримані усередненням результатів спостережень за різні роки.

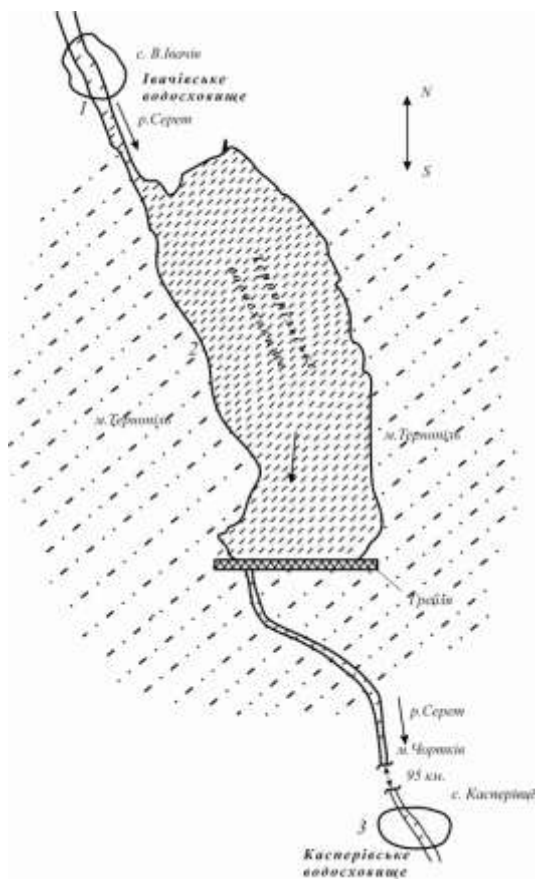

Рис. 1. Картосхема розміщення точок відбору: 1 – АТ (Івачівське водосховище); 2 – УТ (Тернопільське водосховище); 3 – РТ (Касперівське водосховище).

В цій роботі проаналізовано вміст фосфатів у воді малої річки з різним рівнем антропогенного навантаження (аграрна діяльність, забруднення, рекреаційна діяльність) за період з I кварталу 2003 року по IV квартал 2013 року.

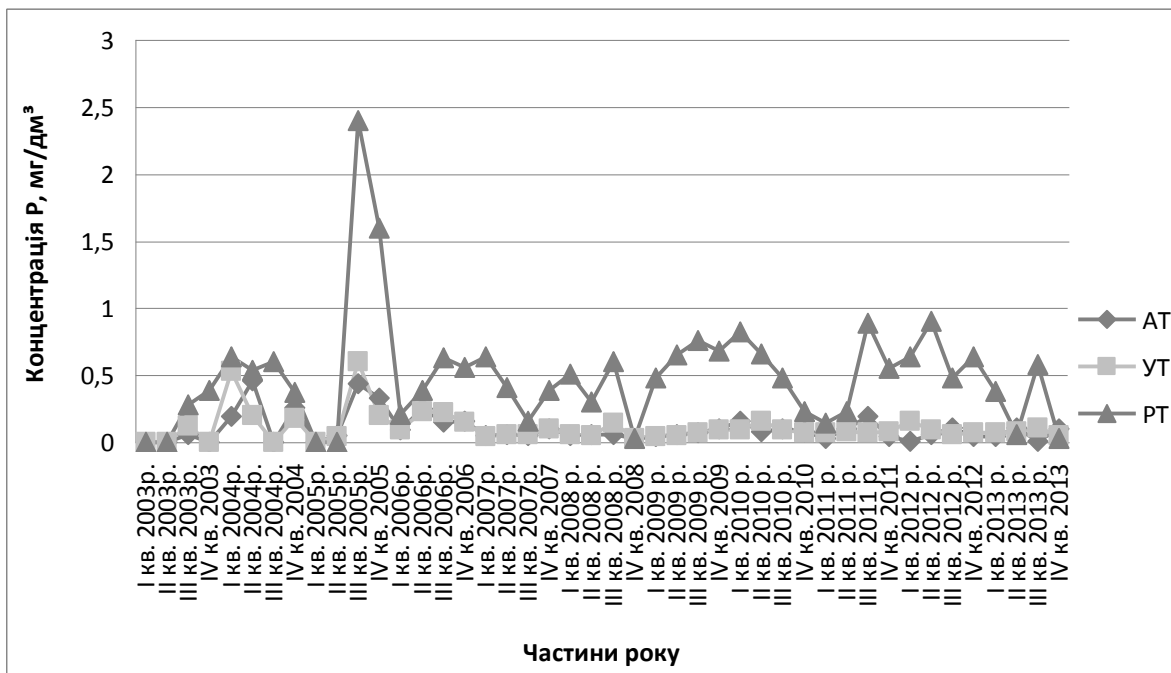

Рис. 1. Вміст фосфатів у досліджуваних водоймах залежно від рівня антропогенного навантаження.

Максимальна концентрація фосфору виявлена у воді р. Серет на РТ, яка в 10-15 разів вища порівняно з іншими досліджуваними ділянками. При цьому спостерігається щорічне збільшення вмісту фосфатів у III кварталі протягом 10 років, що пояснюється регенерацією фосфатів при відмиранні значної кількості фітопланктону через низький вміст кисню і значну евтрофікацію водойми. Крім цього, важливу роль у збільшенні рівня фосфатів відіграв поверхневий притік води у водойму із зливом забруднених фосфатами територій. Відхилення від «норми» у 2007 р., 2010 р. і 2012 р., а саме зниження вмісту фосфору у III кварталі, не можна пов'язати з гідрохімічними показниками водойми, оскільки практично всі із проаналізованих показників, а саме температура води, її кислотність, ХСК, БСК₅ характеризуються своєрідною стабільністю протягом року.

Зниження вмісту фосфору пов'язуємо з великою кількістю опадів та значним поверхневим стоком у вищеназваних роках. Мінімальна концентрація фосфору спостерігається у I кварталі протягом 10 років, що пояснюється переходом великої кількості рухомої форми фосфору у валову (нерухому) та її осіданням на дні водойми.

На інших ділянках р. Серет (АТ і РТ) прослідковується тенденція існування максимумів і мінімумів рівнів вмісту сполук фосфору в річці, що аналогічні динаміці у воді річки на РТ.

Встановлено динамічні зміни вмісту фосфатів від низького до високого (в 10-15 разів), які повторюються з інтервалом в 3 роки (2005 р., 2008 р., 2011р.), що не пов'язані з інтенсивністю надходження фосфорних сполук, а визначаються буферною ємністю екосистеми річки по відношенню до вмісту фосфатів та здатністю гідроекосистеми до самоочищення.

Аналіз таких показників як вміст кисню та БСК₅ протягом 1998-2002 років підтверджує існування динамічних змін сполук фосфору з інтервалом у 3 роки, а саме збільшення рівня фосфорних сполук у 1998-1999 рр. та 2002 році. Зміни рівня коливання фосфатів пояснюються також біохімічною активністю донних відкладів, споживанням їх запасів минулих років, коливаннями температури, розчиненого кисню, сухим залишком, кислотністю води, ХСК, БСК₅ і т.д.

Згідно «Методики екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями» за період з 2003р. по 2013р. вода АТ та УТ змінилася з «помірно забрудненої», що відповідає евтрофному типу водойми, до «чистої» з рівнем трофності – мезотрофні; а вода РТ за той самий період змінилася з «дуже брудної», що відповідає гіпертрофному типу водойми, до «помірно забрудненої» з рівнем трофності – евтрофні.

Висновки. Порівнюючи якість води на наявність в ній фосфатів в різних по навантаженню ділянках р. Серет можна стверджувати, що річка протягом 10 років постійного надходження забруднюючих речовин не втратила здатності до самоочищення.

Рівень фосфатів у досліджуваних водоймах Тернопільської області постійно збільшується, хоча не перевищує гранично допустимих концентрацій. Разом з тим, повна біологічна очистка води від фосфатів не відбувається, тому з періодичністю 3 роки вони акумулюються і змиваються в нижньому б'єфі річки, забруднюючи її рекреаційну частину. Оскільки остання знаходиться безпосередньо біля гирла річки перед впаданням в р. Дністер, то з одного боку, тут поки-що відбувається природна очистка води, але у випадку перевищення бар'єрних можливостей річки, є загроза додаткового забруднення дністровської водної екосистеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булдовская О.Р. Трансформация соединений фосфора в пресноводных экосистемах: автореф. дисс. ... канд. геогр. наук : 11.00.07/ Булдовская О.Р. – М., 1998. – 24 с.;
2. Кресин В.С., Полихронюв Ш.Г. Предложение по установлению единого значения предельно допустимой концентрации (ПДК) для фосфатов в водоемах рыбохозяйственного назначения//Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. – 2008. – №3, С. 53-55.;
3. Методика виконання вимірювань «Поверхневі та очищені стічні води. Методика виконання вимірювань масової концентрації розчинених ортофосфатів фотометричним методом». МВВ081/12-0005-01 від 16.11.2001р. – 17 с.;

4. Методика екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями / В.Д. Романенко, В.М. Жулинський, О.П. Оксіюк та ін. – К.: СИМВОЛ-Т, 1998. – 28 с.;
5. Природні умови та ресурси Тернопільщини. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011р. – 512 с.;
6. Янковська Л. Еколого-географічне районування Тернопільської області//Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка. Серія «Географія». – №2. – 2003. – С. 31-36.

Каспрук Н.

Науковий керівник – доц. Морська Н.Л.

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ: СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК БІОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Важливою складовою наукової системи є біологія, предмет якої включає усі прояви життя: будову і функції живих істот, їх природні угруповання, розповсюдження, походження та розвиток, зв'язки один з одним й з неживою природою. Біологія – найдавніша й найдиференційованіша галузь природознавства. Її фундаментальність та філософське значення відображені у видатних відкриттях, несподіваних рішеннях, сміливих гіпотезах. Вона приваблює увагу дослідників природи і філософів, збуджує мислення мільйонів людей, дає перспективу відкриття нових законів живої природи, вказує шляхи боротьби з важкими хворобами людини, впливає на продуктивність сільськогосподарського виробництва та вирішення проблем у продовольчих галузях, на біологію покладено відповідальність за рішення такої глобальної проблеми, як охорона живих ресурсів природи [1]. Звідси і випливає актуальність дослідження біології і зокрема такого складного, багатоманітного явища, як життя.

Метою даної розвідки є: аналіз особливостей становлення і розвитку біології в Україні.

Становлення і розвиток біології в Україні базувалися на самобутніх традиціях вітчизняної науки та класичних роботах відомих українських вчених-біологів [1]. Українці з давніх-давен ставилися до природи з любов'ю і повагою. Ще у язичницький період, на перший план виходять божества, котрі уособлюють сили природи, від яких залежить праця землероба [2]. У прадавні часи поширювалась, так звана, народна ботаніка і зоологія: широке застосування трав, коріння, різних відварів. Повчальні знання народної зоології, здобуті внаслідок спостереження за природою та життям тварин. Під народними назвами, ще й досі в Україні, фігурують окремі види або роди тварин і птахів. Наші предки володіли засобами боротьби із шкідливими рослинами, комахами, тваринами, птахами [3]. Численні заборони у первісних племен були спрямовані на охорону певної території, окремих видів рослин і тварин. Так з'явилися перші «заповідні урочища» [4]. Народні знання пращурів з ботаніки, зоології і ветеринарії засвідчують високу загальну культуру народу. Вони доводять глибоку мудрість і розважливість тих, хто віками відбирав і удосконалював прийоми й інтелектуальні надбання, які й дотепер служать людям.

У період Київської Русі особливою популярністю користувалася наука про живу природу, тобто основи біології, яка мала на той час описовий характер. Головним джерелом знань залишалася сама природа, а це спонукало до розвитку землеробства (знання селекції, обробки ґрунтів, щеплення рослин) і тваринництва (велика і мала рогата худоба, домашня птиця). З візантійських джерел давньоруські книжники черпали відомості про екзотичну флору і фауну (пальми, смоківниці, левів, верблюдів, слонів, носорогів, мавп, скорпіонів) [5]. Давньоруські хлібороби досконально знали свій виробничий цикл, продиктований змінами року. Вони розуміли, яку роль у вегетації рослин (і яких саме) відіграють метеорологічні умови і вміли передбачати їх. У них були надійні методи для сприяння нормальному розвитку і росту рослин – угноєння, ретельність обробки ґрунтів, певні елементи селекції, щеплення дерев, сівозміна тощо. Так само розвивалося й тваринництво. Стадо складалося з великої і дрібної рогатої худоби, коня, свині, віслюка. Русичі розводили різні види домашньої птиці (кури, гуси, качки, індики тощо), а також утримували собак і котів. Мисливство, рибальство і збиральництво – також сприяли освоєнню природних ресурсів і знайомству з дикою флорою і фауною [6].

З покоління в покоління передавалися в часи Київської Русі знання із фітотерапії. Не лише «народні цілителі», але й кожна господарка знала лікувальні властивості рослин і вміла готувати «зілля» – відвари, настої, чаї. Популярна в народі була «домашня фізіотерапія» – лазні, компреси, розтирання, масаж, укутування, «банки», клістири. Зціленням хворих займалися також ченці. У

писемній пам'ятці «Ізборник Святослава», який був укладений для київського князя Святослава Ярославовича, описуються властивості блекоти та болиголову [7].

Збірка байок на морально-етичні теми «Фізіолог», нерідко оцінюється як науково-природничий твір. Його завданням було не просто ознайомлення читача з реальною природою, а проповідь певних етичних сентенцій. Кожна стаття книги присвячена якійсь тварині, але це не більш, як зовнішня оболонка, алегорія, що має суто умовний службовий характер. Наприклад, про кита розповідається: він такий великий, що мандрівники пристають до нього, як до острова, виходять на нього, розпалюють багаття і варять їжу. Коли вогонь припече кита, він пірнає у море і потопляє корабель. А далі йде повчання: так буває з людиною, яка спирається на диявола — разом з ним вона занурюється в гесну вогненну. Як бачимо, тварини у «Фізіологу» — це не частина реальної природи, а символи певних людських моральних категорій.

В «Шестодневі» (приписаний Василю Великому) текст поділений на дев'ять частин або розділів («бесід»). П'ята з них присвячена «прозябанню» землі (тобто, описам рослин), шоста — організмам, що живуть у воді або у своїй життєдіяльності пов'язані з водоймищами (риби, плазуни, ракоподібні), восьма — птахам та іншим крилатим істотам, а у дев'ятій йдеться про наземних тварин. У царині давньоруської флори і фауни теж не обійшлося без фантастичного елемента. Поряд з реальними тваринами, у деяких текстах описуються єдиногоги, дракони, кентаври, сирени, віщий птах Фенікс та ін. [6].

За часів Київської Русі були видані законодавчі акти про охорону природних багатств. «Руська Правда» Ярослава Мудрого визначала відповідальність за незаконний відстріл бобрів, деяких рідкісних видів птахів. За наказом князя Данила Галицького (1220–1264 рр.), було створено великі заповідники у межах сучасних Біловезької (Білорусь) та Уманської (Україна) пуш, які й нині виділені як природоохоронні території [4].

В другій половині XIII — першій половині XV ст. рівень знань з біології на теоретично описовому рівні не дуже збагатився, порівняно із давньокиївською добою. Освічена верства того часу продовжувала черпати «теоретичні» знання з біології, з перекладної та компілятивної літератури, звідкіля вона запозичувала відомості з інших природничих наук і яка, здебільшого, була відомою ще в XI–XII ст. Прогрес накопичення біологічних знань відбувався переважно завдяки розвитку сільськогосподарського виробництва та вдосконаленню лікувальної практики. Це стосувалося насамперед знань з ботаніки, зоології і фізіології людини. Загалом у другій половині XIII — першій половині XV ст. в уявленнях про живу природу чітко виокремилися дві системи біологічних знань: книжна і практична.

В XIV–XV ст., поряд з традиційними способами ведення сільського господарства, поступово входять у практику нові форми господарювання, спричинені масовим експортом за межі України продуктів тваринництва і землеробства. Це вимагало інтенсифікації і покращання культури сільського господарства. Саме в цей час, українська шляхта почала заводити фільварки для зберігання збіжжя, яке водними шляхами вивозила до балтійських портів. Із зернових культур стали більше сіяти вівса, жита, ячменю і пшениці. Розвивалося також садівництво і ще в XIII ст. — до похолоднання клімату — виноградарство [6].

Першим науковим центром Наддніпрянської України стало засноване В.Каразіним на Харківщині Філотехнічне товариство (1811–1818 рр.). Його члени популяризували передові методи ведення сільського господарства, нову техніку, сприяли створенню підприємств із переробки сільськогосподарських продуктів. Діяльність Філотехнічного товариства зніщувала появу інших товариств. Чимало наукових праць із ботаніки опублікував М.Максимович. Серед них були підручники для студентів «Основи біології» та «Основи зоології», праці «Роздуми про природу», «Систематика рослин». У своїх працях учений вперше у світі сформував уявлення не лише про еволюційну теорію розвитку органічного світу, а й про клітинну будову організму. Однак, відкриття українського вченого не були належним чином поціновані в Російській імперії.

З кожним століттям появляється все більше і більше видатних науковців таких як: Олександр Шумлянський — один з перших вітчизняних гістологів, який описав будову нирки, зокрема її капсулу, відому під назвою «капсула Шумлянського-Боумена», Мартин Тереховський — один з піонерів учення про еволюцію живих організмів [8].

В період УРСР найбільшим науковим центром була Академія наук Української РСР. Розвиток науки в цей час завдячує таким вченим, як В.І. Вернадський, С.І. Вавилов, О.О. Богомолець, Д.К. Заболотний, М.Д. Зелінський, О.П. Карпінський, В.Л. Комаров, І. В. Курчатова, С.П. Корольов, І.П. Павлов, Є. О. Патон, В. І. Липський, П. І. Кравчук, Д. М. Пряннінников, М.М. Покровський, Б.Д. Греков, М.В. Келдиш, Л.Д. Ландау та ін.

На особливу увагу заслуговує висвітлення історії розвитку еволюційної теорії. Загалом історія еволюційної думки в Україні досліджена нерівномірно. Чимало робіт присвячено вивченню розвитку еволюційних ідей і загальної біології у XVIII - першій половині XIX століть. На вітчизняному ґрунті займалися відомі російські та українські вчені, педагоги, письменники та громадські діячі (М.О. Антонович, О.О. Ковалевський, Б.Л. Лічков, І.І. Мечников, М.М. Страхов та інші). Певні аспекти історії розвитку еволюційної теорії в Україні досліджували вчені другої половини XX ст. (Л.Я. Бляхер, Л.Л. Гельфенбейн, О.Б. Георгієвський, Б.М. Мазурмович, О.Я. Пилипчук, Б.Є. Райков, С.Л. Соболев, Л.Р. Харахоркін, Ю.В. Чайковський та ін.) [9].

Великі досягнення в українській ботанічній науці XX ст. належать О.В. Фоміну, М.Г. Холодному, М.М. Гришку, зоологічній - К.Ф. Кесслеру, В.О. Каравасву, В.О. Топачевському, біохімії – О.В. Палладіну, М.С. Кучеренку, гідробіології – О.В. Топачевському, радіобіології – Д.М. Гродзинському, генетиці – С.М. Гершензону, мікробіології – Д.К. Заболотному та М.Г. Холодному, фізіології людини і тварин – О.О. Богомольцю, В.Ю. Чаговцю, П.Г. Костюку, паразитології – О.П. Маркевичу та багатьом іншим.

Особливу увагу слід звернути на діяльність видатного вченого і філософа В.І. Вернадського. Вчення про ноосферу стало не тільки відповіддю на реальний виклик сучасності, а й новим підходом до осмислення об'єктивної необхідності переходу людини до нових взаємин з біосферою, створення «цивілізованого культурного людства». З розвитком ноосфери, учений пов'язував необхідність охоплення світовою наукою всієї планети, створення вселенської науки як могутньої історичної і геологічної сили, в якій природно-історичне, природно-космічне і соціально-гуманістичне знання зіллються в одне ціле, а, відповідно, в одне ціле зіллються і сфери людської діяльності, пов'язані з цими знаннями. Виступаючи з вимогами нового мислення, учений постійно наголошував на відповідальності людини за свої дії та вчинки, бо кожна мить визначає вічність. «В житті людини, — писав він, — справжнім життям є одна миттєвість. Але через цю миттєвість, яку б різноманітну форму вона б не приймала, все життя людини набуває іншого сенсу. Ця миттєвість часом, чи буде вона поривом Ероса, релігійним переживанням чи поглибленням, подвигом самозабуття та любові до ближнього, художнім проникненням, чи науковою творчістю або чим-небудь іншим – філософським розумінням чи дійсним проясненням думки є частина того вічного, що складає суть живої речовини, одним з проявів якої ми є» [10].

Виходячи із сказаного вище, можна зробити висновки, що розвиток біології в Україні проходив в різні історичні періоди по-різному, проте, на кожному етапі з'являлися визначні постаті, які своїми дослідженнями зробили вагомий вклад, не тільки у розвиток вітчизняної біології, але й світової науки загалом. Історія неодноразово засвідчує, що наш народ, пройшовши нелегкі часи свого становлення, завжди був наполегливим у пошуках знань, нестримним у бажанні пізнати та віднайти істину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Львович О. М. Стежками знань у країну Біологію / О. М. Львович Серія “Для тих, хто хоче знати більше”: Державна бібліотека України для юнацтва, 2005 с.
2. Андруцька Я. В. Язичницькі уявлення про смерть людини в добу Київської Русі. / Яна Вікторівна Андруцька // Дніпропетровськ, 2012.
3. Макарчук С.А. Етнографія України [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / ред. С. А. Макарчук. - 2-ге вид., перероб. та доп. - Л. : Світ, 2004.. - 520 с.: іл.
4. [Електронний ресурс] / Заповідна справа в Україні. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Заповідна_справа_в_Україні
5. [Електронний ресурс] / Конспект лекцій з дисципліни історія української культури – Режим доступу: http://vuzlib.com.ua/articles/book/42381-Konspekt_lek%D1%81%D1%96jj_z_dis%D1%81ip%EF%BF%BD/3.html

6. Орлов Р.С. Прикладне мистецтво: церковне і народне/ Р. С. Орлов // Історія української культури. Київ, 2001. Том 1. Розділ 9. Київська Русь
7. [Електронний ресурс] / Київська Русь і народна медицина – Режим доступу: http://5ka.at.ua/load/medicina_ta_zdorov_39_ja/kijivska_rus_i_narodna_medicina_referat/37-1-0-20821
8. Українська та зарубіжна культура. – К., 2000. Медична енциклопедія. – В 4-х томах.
9. Пічкур Т.В. Розвиток еволюційної теорії в Україні (друга половина XIX - перша чверть XX ст.) / Т.В. Пічкур. НАН України. Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва. — К., 2002. — 20 с.
10. Огородник І. В., Огородник В. В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навч. посіб. / І.В.Огородник — К.: Вища школа; Т-во «Знання», 1999. — 543 с

Денисюк Г.

Науковий керівник – доц. Морська Н.Л.

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ: ХІМІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ТА ДЕЯКІ ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

*Наука складається з фактів, як будинок із каменів,
але набір фактів – це не наука, так само,
як купа каміння – це не будинок.*

Анрі Пуанкаре

Філософія та методологія науки як цілком самостійний розділ знань та дослідницьких практик складається до другої половини ХХ століття. Хімія ж не стає предметом детального філософсько-методологічного аналізу: звернення до матеріалу хімії найчастіше обумовлено ілюстративними потребами. Однією з причин цього є той факт, що хімію часто розглядають як прикладну дисципліну, існування та розвиток якої цілком та повністю визначається фізичними знаннями. Певний час популярною була історія хімії і на цю тематику опубліковано багато робіт. Низка авторів звертається до розгляду хімії в руслі філософсько-методологічних досліджень, зокрема: Р.В.Гарковенко, Ю.А. Жданов, А.А. Печонкін, Б.М. Кедров, Т.А. Пузиревич та інші [1].

Метою статті є обґрунтування основних проблем хімії на сучасному етапі розвитку в контексті філософських поглядів. **Актуальність** такого подання обумовлена тим, що на поч. ХХІ ст., внаслідок багатоманітності та різносторонності досліджень, у хімії виникають проблеми, нерозв'язання яких може призвести до спроби похитнути статус її як самостійної науки, зумовити неоднозначність суспільних поглядів та ускладнити процес її вивчення у навчальних закладах.

Сучасна хімія являє собою складну, розгалужену систему знань та діяльності. З однієї сторони, вона суттєво визначає проблеми продовольства, охорони здоров'я, енергетики і т.д. З іншої – вносить свій вклад у людські знання універсального, світоглядного типу. В ній, як у жодній галузі природознавства, яскраво проявляється процес взаємодії та взаємопроникнення фундаментальних та прикладних знань, що дозволяє аналізувати нові аспекти ґносеологічних моделей [2].

На сучасному етапі розвитку у хімії виникає низка проблем, зокрема, проблема *редукції до фізики* [1]. Б.Н.Меншуткін стверджував, що «хімія стала наукою лише тоді, коли почала користуватись пристосуваннями фізики». Фізична хімія використовує теоретичні обрахунки у вирішенні проблем будови речовини та вивченні механізмів хімічних реакцій, що ґрунтуються на методах теоретичної фізики. Широке застосування знаходять і фізичні експериментальні методи – рентгеноструктурний аналіз, дифракція електронів, спектроскопія.

У роботах П.М.Зоркого обговорюється основна метаморфоза в хімії ХХ століття, яка ґрунтується на тому, що з «експериментальної науки про речовини та їх перетворення вона стала системою уявлень, методів, знань, теоретичних концепцій, спрямованих на вивчення атомно-молекулярних систем (АМС)» [2]. В ній інтенсивно проявляються нові ідеї на яких ґрунтуються такі напрямки як:

– Супрамолекулярна хімія (розробляє методи створення штучних систем (включаючи природні аналоги), здатних до взаємодії з біологічними об'єктами на супрамолекулярному рівні).

– Молекулярна електроніка та спінтроніка (займається синтезом та дослідженням молекулярних перемикачів та проводів, бістабільних молекулярних та супрамолекулярних структур, фотохромних систем, тривимірної оптичної пам'яті, мономолекулярних магнітів).

– Когерентна хімія (грунтується на властивості хімічних систем формувати коливальні режими реакції з внесенням нового фактора в управління хімічною реакцією – фази, за допомогою зміни якої можна маніпулювати хімічною поведінкою ансамблів реагуючих часток без зміни енергії).

– Екстремальна хімія, фемтохімія (вивчає рух реагуючих систем на потенціальній поверхні), спінова та хімія високих гравітаційних полів [3].

І.Кант в «Критиці чистого розуму» (1787) не розглядає питання про межі хімії та фізики. У нього те, що є науковим у хімії визначається поняттям «чисте природознавство», а зразком останнього служить фізика. У «Філософії природи» Г.Гегель дає конкретне описання того, що він розуміє під «хімізмом»: це тотальність в яку тіла входять, відповідно до специфічних особливостей». Це означає, що на відміну від поняття «механізм», на відміну від електричних та магнітних взаємодій у хімії розкриваються більш тонкі та специфічні особливості тіл. Ф.Шеллінг у роботі «Ідеї до філософії природи» визначав хімічний процес як вищу єдність магнетизму та електрики. Він відмежував механічне переміщення як нижчу форму руху від хімічного перетворення: «Протилежним до механічного є хімічний рух. Перший передається тілу за допомогою зовнішніх сил, друге, хоч і викликається зовнішніми факторами, але, як здається, здійснюється внутрішніми силами. Перше передбачає частковий спокій у рухомому тілі, друге, навпаки, передбачає частковий рух в непорушному тілі» [4].

На поч. ХХ ст. Г.Рейхенбах в статті «Мета і шляхи фізичного пізнання» висловив думку, що: «проблема фізики та хімії є кінцево завершеною: ми маємо право сказати, що хімія є частиною фізики, подібно до термодинаміки чи вчення про електрику». Дінгл стверджував: «Істина в тому, що хімія дійсно не має місця у серйозній науковій системі». Г.М.Шваб назвав це теоретико-пізнавальною кризою хімії. Тенденція до ліквідації хімії як теоретичної науки, не виникає лише в умовах сучасного розвитку атомної та ядерної фізики. Вона історично пов'язана з часами Канта, який відмовляв хімії в науковості на тій основі, що у неї не були розвинуті кількісні методи та просторові представлення, відсутні дедуктивні основи, а властивості молекул можна математично вивести із деяких дедуктивних принципів, пов'язаних з поведінкою атомних ядер та електронів. Квантова механіка та статична термодинаміка відкрили кількісні закономірності будови та реакційної здатності молекул, з'ясовано природу валентності, просторові характеристики молекул, встановлено зв'язок будови з електричними, магнітними та іншими фізичними властивостями хімічних сполук і т.д. Хімізм не може пояснюватись без залучення фізичних закономірностей. Питання залишається в тому, чи зводиться хімізм цілком до фізичних законів, чи можуть останні бути єдиною вихідною абстракцією для підходу до всього конкретного багатства хімічної поведінки речовин.

У середині 1960-х років Р.С.Малікен оголосив наближення ери «хіміків, які обраховують», що обумовлено появою фундаментальної хімічної дисципліни – квантової хімії, на відміну від хімічної термодинаміки, електрохімії та інших галузей фізичної хімії – квантова утворювала загальну концептуальну та дослідницьку базу майже всіх напрямків цієї науки.

Філософська позиція, здатна пролити світло на співвідношення фізики та хімії, ґрунтується на позиції логічного емпіризму. Вона замінила питання про зведення, на питання про взаємодію: «чи виводяться хімічні закони із фізичних?», «що варто додатково передбачити, щоб це стало можливим?», «яка структура квантової хімії?». Логічний емпіризм використовує концептуальний апарат логіки та ідею обов'язкового емпіричного обґрунтування наукового знання. «Класична структурна теорія, – писав Л.Полінг, – розвивалась на основі лише хімічних фактів, без будь-якої допомоги зі сторони фізики. Теорія резонансу також знаходилась в процесі становлення ще до відкриття квантової механіки. Вона є частиною цієї структурної теорії, яка містить в сутності індуктивну основу, що не є просто галуззю квантової механіки» [5].

Конструктивним бачиться підхід, згідно з яким квантово-фізичні теорії описують та пояснюють фізичні сторони хімічних процесів. Хімічні ж не можна пояснити, розглядаючи

лише фізичні аспекти хімічного. Атом не є адитивною системою і його властивості не розглядають як просту суму властивостей часток, що входять до його складу [1]. Хімічний зв'язок та інші хімічні взаємодії – це лише зв'язок між елементами в системі, а не сама система – матеріальна основа хімічної форми руху. Зведенням хімічного зв'язку до фізичного явища, квантова механіка не в змозі звести всі ці системи до фізичних, тобто таких, структура та організація яких суцільно визначалась би складом із n електронів та m ядер, хоч і цілком правомірно розглядає молекули як єдині «квантово-механічні системи». Хімія добре знає шляхи від складу до структури та від структури до організації; фізика ж до проникнення в неї цих ідей із хімії такими питаннями не займалась [6].

Хімія, розвиваючись та вдосконалюючи свої теоретичні основи, дала широке поле для діяльності українських вчених та здійснення ними низки важливих відкриттів. На сучасному етапі це розробка батуміну – засобу, що швидко та ефективно знищує стафілокок [7]. Інститут загальної та неорганічної хімії НАНУ проводить дослідження у хімії та електрохімії рідкісних металів (утилізація відходів та розробка нових матеріалів з використанням цих металів), фармацевтичній хімії та нанохімії (запис інформації, отримання хімічних джерел струму), фізико-неорганічній хімії (синтез неорганічних речовин під впливом фізичних факторів [8]).

Співробітники кафедри органічної хімії і технології органічних речовин П.О.Гунченко, Л.В.Черниш, А.А.Фокін, використовуючи як вихідні сполуки так звані діамондоїди (вуглеводні нанометрових розмірів, що відтворюють фрагменти структури природного алмазу і добуваються з нафти) синтезували молекули, які містять аномально подовжені зв'язки. Таким чином, вперше у світі експериментально встановлено, що слабкі Ван-дер-Ваальсові сили можуть мати вирішальний вплив на стабілізацію індивідуальних молекул. Одержані результати виявились настільки важливими, що були опубліковані у найбільш авторитетному науковому журналі Nature (2011, т. 477 с.308-311) [9].

Серед важливих досягнень українських аналітиків в області теорії та практики хімічного аналізу різних об'єктів слід відзначити створення метрологічних та методичних основ аналізу нових функціональних матеріалів (А.Б. Бланк), роботи в області методології хромато-мас-спектроскопічного визначення органічних речовин у природних та питних водах (М.В. Мілюкін). Сьогодні ці позиції підкріплені оригінальними та перспективними розробками нових іонселективних електродів (Л.П. Циганок, В.І. Ткач) та методиками високочутливого флуоресцентного визначення біологічно активних речовин за допомогою сенсibilізованої люмінесценції лантанідів (С.В. Бельтюкова, А.В. Єгорова).

Необхідно відзначити масштабний випуск великого асортименту стандартних зразків складу розчинів металів, неметалів, фенолів, пестицидів та ін., необхідних для метрологічного забезпечення лабораторій з контролю забруднень об'єктів довкілля та якості харчових продуктів (Л.І. Ковальчук). На високому науково-технічному рівні проводяться роботи в УкрЦСМ (М.С. Рожнов) із створення атестованих газових сумішей та відповідної апаратури. Є певні успіхи українських аналітиків в області аналітичного приладобудування та апаратного удосконалення сучасних інструментальних методів аналізу. Це прилад для визначення фтороводню у повітрі робочої зони і дослідний зразок високоомного потенціометра для іонселективних електродів, прилад для визначення ртуті методом “холодної пари” (Одеса, Фізико-хімічний інститут охорони навколишнього середовища та людини НАНУ); апаратура для атомно-емісійної спектроскопії та ультразвукової обробки матеріалів, яка випускається в Сумах (“Сэлми”) [10].

Можна підсумувати, що на сучасному етапі хімія як галузь наукового знання не вичерпується лише вивченням складу, будови та властивостей хімічних сполук. Її швидше можна назвати наукою про атомно-молекулярну історію природних та штучних тіл [5]. Як визначають В.Пармон та П.М. Зоркий, сучасна хімія, виступаючи фундаментальною наукою про речовину, «не лише зайняла центральне місце в природознавстві, не лише стала самостійною галуззю знань, але створила нову базу матеріальної культури в сучасній цивілізації» [11].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Янчук Е.И. Философия химии – новое направление в философско-методологическом исследовании химической науки / Е.И. Ярчук // Философия и методология науки. – 2010. - №5. – С.76-80.

2. Каржина Г.А. Методологические аспекты развития химических наук / Г.А. Каржина // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2007. – №4. – С.210-215.
3. Татарковский В.А. Химия в XXI веке. Взгляд в будущее / В.А.Татарковский, С.М.Алдошина // Вестник Российской академии наук. – 2009. - №3. – С.229-237.
4. Березовчук А.В. Философия физики и химии / А.В. Березовчук М.А. Старшов А.В. Шантроха // Молодой учёный. – 2011. - №2. – С.163-164.
5. Печенкин А.А. Проблема редукции химии к физике: діалектика vs аналітична філософія / А.А. Печенкин // Епістемологія і філософія науки. – 2014. - №2. – С.157-171.
6. Кузнєцов В.И. Диалектика развития химии / Кузнєцов В.И. – М.: Наука, 1973. – С.300-303.
7. Винаходи в період незалежності України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukraine.ui.ua/ua/science/izobreteniya-v-period-nezavisimosti>
8. 20 років незалежності України. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2011/08/110811_independence_chemistry_dt.shtml
9. Видатні досягнення наших хіміків. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kpi.ua/1131-1>
10. Основні наукові досягнення українських хіміків-аналітиків 1997-2002 рр. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.achem.univ.kiev.ua/nanu/achivm.htm>
11. Кузнєцов В.И. Общая химия: тенденции развития / Кузнєцов В.И. – М.: Высшая школа, 1989. – С.222.

Грапенюк Л.

Науковий керівник – асист. Яворівський Р. Л.

ІНТРОДУКЦІЯ ПРИНСЕПІЇ КИТАЙСЬКОЇ (*PRINSEPIA SINENSIS* (OLIV.) КОМ.) У ПРАВОБЕРЕЖНОМУ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Важливим питанням сучасної проблеми збереження біорізноманіття та раціонального використання рослинних ресурсів є збагачення асортименту декоративних рослин. Дедалі актуальнішим стає оптимізація стану зелених насаджень. Поліпшити їхню структуру та декоративність можна шляхом розширення асортименту перспективних інтродуцентів. Малопоширеними в Україні, проте перспективними не лише в озелененні, а й в інших галузях народного господарства, є представники роду *Prinsepia* Royle, що належить до родини *Rosaceae* Juss. Результати інтродукції окремих видів цього роду в літературі висвітлено недостатньо [1; 8; 9]. В Україні комплексних досліджень цих екзотичних рослин не проводилося, тому широке коло питань щодо їхніх біологічних особливостей та стійкості до лімітуючих факторів навколишнього середовища залишене поза увагою. Найперспективнішим для інтродукції в межах Правобережного Лісостепу України представником цього роду є принсепія китайська (*Prinsepia sinensis* (Oliv.) Kom.).

Отож, всебічні дослідження принсепії китайської в умовах Правобережного Лісостепу України з метою вивчення її біологічних та екологічних особливостей, а також аналіз успішності її інтродукції у зазначеному районі вважаємо актуальними.

Метою роботи було проаналізувати успішність інтродукції *P. sinensis* у Правобережному Лісостепу України та її перспективність використання в районі дослідження, на основі чого розробити практичні рекомендації застосування *P. sinensis* в народному господарстві.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

1. Проаналізувати систематичне положення та філогенетичні зв'язки *P. sinensis*, а також історію інтродукції її та близьких видів до України.
2. Провести порівняльний аналіз ґрунтово-кліматичних умов природного та інтродукційного ареалів *P. sinensis*.
3. Провести фенологічні спостереження за досліджуваними рослинами.
4. Оцінити ступінь стійкості *P. sinensis* в умовах інтродукції.
5. На основі результатів досліджень, проаналізувати успішність інтродукції *P. sinensis* в Правобережному Лісостепу України.

Розробити практичні рекомендації щодо використання *P. sinensis* в умовах вторинного ареалу.

Об'єктом нашого дослідження була успішність і перспективність інтродукції *P. sinensis* у Правобережному Лісостепу України, а **предметом** – біологічні та екологічні

особливості рослин виду *P. sinensis*, які зростають у колекції дендрарію Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України (НБС).

У роботі користувалися біоекологічними, польовими, лабораторними, морфологічно-описовими та статистичними *методами*.

Практична значимість матеріалів досліджень полягає у тому, що вони можуть бути успішно використані вчителями біології при викладанні ними окремих тем шкільної програми, зокрема, на уроках екологічного і прикладного циклу, а також у гуртковій роботі та позакласних заходах. Матеріали дипломної роботи використовуються при викладанні курсу «Систематика рослин» у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. Володимира Гнатюка.

Рід *Prinsepia* був описаний Джоном Фарбсом Ройлем у 1934 р. з долин правих приток річки Ялу в Мукденській провінції (південна Манчжурія) [3] і названий ним на честь англійського натураліста Джеймса Принсепа, який проводив дослідження у Бенгалії [6].

Згідно Армену Тахтаджяну, рід *Prinsepia* належить до підродини Принсепієві (*Prinsepioideae*), родини Розові (*Rosaceae*), порядку Розоцвіті (*Rosales*), надпорядку Розанові (*Rosanae*), підкласу Розиди (*Rosidae*), класу Дводольні (*Magnoliopsida*), відділу Покритонасінні (*Magnoliophyta*) [7].

До роду належать 4 види (1 ендемічний – принсепія китайська) та 2 різновиди, поширених на Далекому Сході, в Китаї і Гімалаях [10]. В Україну інтродуковано 2 види (п. китайська – *P. sinensis* та п. одноквіткова – *P. uniflora*).

Морфологічні дослідження та аналіз успішності інтродукції принсепії китайської проводили на рослинах цього виду, що зростають у колекції дендрарію НБС впродовж 2013 – 2014 рр.

Принсепія китайська – це листопадний кущ заввишки до 2 м. Скелетні гілки темно-сірі, інколи червонувато-коричневі, поздовжньо-кутасті, гладенькі, кора на старших гілках відшаровується довгими смужками; молоді пагони – світло-сірі або зеленувато-сірі до пурпурово-коричневих, з твердою деревиною, гладкі. Гілки тонкі, прямі або дугоподібно повислі; колючок багато, вони прямі або гачкоподібні, 6–10 мм завдовжки, зазвичай безлисті. Зимові бруньки пурпурово-червоні, яйцеподібні, опушені. Черешки 5–10 мм завдовжки, гладкі. Листкові пластинки яйцеподібно-ланцетні, ланцетні або дуже рідко нитковидні, від 3 до 6,5 см завдовжки, абаксіально блідно-зелені, адаксіально темно-зелені, при основі півкруглі чи ширококлиноподібні, краї віддаленозубчасті, гострокінцеві, часто з довгим звуженням на верхівці. Вторинні жилки абаксіально виступаючі, адаксіально стиснуті. Прилистки парні, шилоподібні. Суцвіття у листових пазухах, від 1 до 4 квіток у пучках. Брактеї дрібні, лускоподібні, ланцетні, адаксіально опушені чи гладкі. Квітки жовті, до 1,5 см в діаметрі, з приємним запахом. Квітконіжки 1–1,8 см завдовжки, гладкі. Гіпантій дзвоникоподібний, ззовні гладкий, його зубці овально-дельтоподібні. Чашолистки трикутно-овальні, короткі, ззовні гладкі, з вільчастими краями. Пелюстки жовті, оберненояйцеподібні, з коротким кігтикком при основі та тупою верхівкою. Тичинок до 10 в двох спіралях. Зав'язь гладка. Стовпчик короткий. Плодоніжки до 2 см завдовжки. Кістянки шароподібні або яйцеподібні, 1,5–2 см завширшки, яскраво-червоні, з соковитою червоною м'якоттю, приємно кислуваті. Кісточка дуже тверда, яйцеподібна, до 12 мм завдовжки, стиснута з боків, борозенчаста, гладка, біла, з товстими сім'ядолями, багатими на жирні масла. Насінина видовженоовальна, бежево-біла, до 10 мм завдовжки, 5–8 мм завширшки [10].

Природний ареал: Далекий Схід (Приморський край: басейни річок Артемівка, Партизанська, Комаровка), Китай (Манчжурія), Корея [10]. Росте поодиноким або утворює невеликі зарості в мішаних лісах або серед чагарників, на затінених схилах, відкритих місцях на схилах, по берегах річок чи біля струмків на намивних ґрунтах чи піщано-гальковому алювії. Трапляється рідко. Ентомофіл, зоохор, зимостійкий, тіневитривалий, мезофіт, мезотерм, мезотроф, асекатор чагарникових угруповань. Рідкісна рослина, з 2000 р. занесена до Червоної Книги Російської Федерації [5].

Вперше інтродукована у 1896 р. до Санкт-Петербургу. В Україну потрапила аж у середині ХХ ст., коли її та ще 1 вид цього роду було інтродуковано в кілька ботанічних садів і дендропарків. У 1950 р. 1 екземпляр *P. sinensis* з Головного ботанічного саду (Москва, Росія)

було передано у НБС де висаджено в колекції дендрарію. У 1955 р. ця рослина з'являється у Нікітському ботанічному саду, а у 1989 р. – в “Асканії Новій”. У 1974 р. ще один вид з роду *Prinsepia*, а саме принсепія одноквіткова (*P. uniflora*) інтродуковано до Нікітського ботанічного саду та в “Асканію Нову” [2].

На сьогодні *P. sinensis* культивується у 5, а *P. uniflora* – 3 ботанічних установах Правобережного Лісостепу Укаїни, які є членами Ради ботанічних садів та дендропарків України.

Згідно інтродукційному районуванню території України, Правобережний Лісостеп належить до Північно-східного інтродукційного району, Правобережного інтродукційного підрайону, де можливі інтродукція та широка культура всіх видів з північних районів Середземномор'я, Кавказу, північних районів Центрального Китаю, рослин з Північно-східного Китаю, Кореї та Примор'я, північної частини Японії; північних та центральних частин Атлантичного та Тихоокеанського регіонів Північної Америки [4]. На основі порівняльного аналізу кліматичних особливостей Правобережного Лісостепу України та природних ареалів видів роду *Prinsepia*, доходимо висновку, що клімат Правобережного інтродукційного підрайону є сприятливим для інтродукції цих рослин.

У процесі інтродукції дерев і кущів терміни настання їхніх фенофаз зміщуються в залежності від кліматичних особливостей нового регіону, тому встановлення відповідності фенофаз деревних інтродуцентів умовам вторинного ареалу є важливим етапом оцінки успішності їхньої інтродукції. Стаціонарні дослідження ритмів росту і розвитку *Prinsepia sinensis* були проведені на базі дендрарію відділу дендрології та паркознавства НБС впродовж 2013 – 2014 років.

Вегетувати *P. sinensis* розпочинає на початку березня, причому першими у цих рослин розкриваються генеративні бруньки. Тривала вегетація принсепії китайської до 02 вересня, хоча глибокій спокій у неї розпочався ще 15 серпня. Таке на перший погляд неспівпадіння фізіологічних процесів пов'язане з переходом рослини до зимівлі і міграцією розчинних форм вуглеводів з листків до основної паренхіми пагонів й відкладання їх у формі крохмалю. Тривалість вегетації *P. sinensis* в умовах Києва становила 177 днів і на 16 днів перевищувала цей показник принсепії китайської в умовах природного ареалу, за рахунок більш раннього виходу її бруньок зі стану вимушеного спокою.

У принсепії китайської раніше за квітки з'являються зелені приквітки, що відбувається ще до встановлення середньодобових температур вище +5 °С (за середньодобової температури 4,7 °С). Після цього у неї починають рости вегетативні пагони (у II – III декаді квітня), а вже потім з'являються квітки.

Квітувати принсепії починають вкінці квітня – на початку травня, за суми ефективних температур 174 °С. Фаза плодоношення у них настає у третій декаді травня за суми ефективних температур 309°С.

Фаза розпускання листків у досліджених рослин доволі дружна, і спостерігається наприкінці квітня – на початку травня. Осіннього забарвлення принсепія китайська набуває 02 – 15 вересня, а листопад розпочинається у кінці вересня – на початку жовтня і до кінця цього місяця листки повністю опадають.

Для інтегральної оцінки кожної дослідженої рослини за комплексом усіх її фенодат були застосовані показники фенологічної атипичності (Φ) та фенологічної аномальності (Φ_1).

За величиною показника фенологічної аномальності фенофази принсепії китайської проходять раніше ($\Phi_1 = -1,78$) порівняно з настанням відповідних фенофаз у аборигенних видів. Також для *P. sinensis* характерним є високий показник фенологічної атипичності, що перевищує 1 і вказує на часткове зміщення термінів настання фенофаз відносно фенодат в умовах Правобережного Лісостепу України. Але таке зміщення не є лімітуючим щодо розвитку *P. sinensis* в умовах Києва, адже сезонний цикл розвитку цих рослин завершується до настання несприятливого зимового періоду року, а ранній початок вегетації дозволяє їм ефективніше використовувати весняну вологу.

Результати польових спостережень за зимостійкістю рослин виду *P. sinensis* свідчать про їхню високу фактичну зимостійкість. Ступінь зимостійкості пагонів *P. sinensis* був

оцінений 4 балами за шкалою М.К. Вехова, а бал польової зимостійкості у цих рослин відповідав 1 за шкалою С.Я. Соколова (рослина зимостійка (перезимувала без пошкоджень)).

В результаті спостережень за посухостійкістю рослин *P. sinensis* впродовж засушливого періоду 2014 року, нами було встановлено, що в умовах Києва вони не страждають від посухи і ступінь їхньої польової посухостійкості відповідав 5 за шкалою С.С. П'ятницького. Це свідчить про те, що посуха не є лімітуючим фактором для росту і розвитку *P. sinensis* в умовах інтродукції у Правобережному Лісостепу України.

Для комплексної оцінки успішності інтродукції виду *P. sinensis* в умовах Правобережного Лісостепу України визначали рівень його адаптації за методикою О.А. Калініченка та акліматизаційне число за методом М.А. Кохна та О.М. Курдюка. У результаті дослідження встановлено, що *P. sinensis* добре адаптувалася до нових умов вторинного ареалу. Для цієї рослини характерний високий рівень адаптації – IV та повна акліматизація (100 %).

Для встановлення господарської цінності принсеї китайської та близьких видів, було проведено оцінку їхньої сезонної декоративності та за літературними джерелами проаналізовано інші корисні якості цих рослин.

Декоративну цінність досліджуваних рослин визначали під час фенологічних спостережень впродовж 2013 – 2014 рр. Встановили, що *Prinsepia sinensis* є високодекоративною рослиною і за шкалою оцінки сезонної декоративності отримала найвищий бал – 5. *P. sinensis* є красивою не лише впродовж вегетаційного періоду чи в час цвітіння, а й взимку, коли її пагони не прикрашені листками, квітками чи плодами, а завдяки архітектоніці її крони. Та, безумовно, найвища декоративність цієї рослини під час вегетації. Встановлено, що впродовж весни – осені виникає 2 піки декоративності цих рослин. Перший з них припадає на травень – період цвітіння. Другий – спостерігається у вересні, коли дозрівають плоди, а листки набувають осіннього забарвлення.

Окрім високо декоративних якостей, представки роду *Prinsepia* також є перспективними в інших галузях господарювання. *P. sinensis* може знайти використання у лікарській промисловості завдяки вмісту синильної кислоти у її пагонах, а також є перспективною плодовою культурою та ґрунтозакріплюючою породою. Оскільки близькоспоріднений з *P. sinensis* вид *P. utilis* містить високоцінну біологічно активну речовину гемітерпен, тому доцільним є проведення аналізів наявності цієї речовини й у плодах принсеї китайської. Також представки роду *Prinsepia* дають міцну та важку деревину, яка може бути успішно використана при виготовленні меблів та різних дрібних виробів.

Опираючись на результати досліджень доходимо таких висновків:

1. На основі аналізу колекційних фондів ботанічних установ за каталогами та літературними даними, а також огляду міських зелених насаджень встановлено, що до України інтродуковано 2 види (*P. sinensis* та *P. uniflora*) роду *Prinsepia*, які зростають переважно в ботанічних садах і дендропарках; в озелененні використовуються зрідка.

2. Порівняльний аналіз ґрунтово-кліматичних умов природного ареалу *P. sinensis* та Правобережного Лісостепу України показав, що інтродукційний район є кліматичним аналогом регіону природного зростання досліджуваного виду, а це обумовлює можливість його успішної інтродукції у цей район.

3. Фенологічні спостереження за рослинами *P. sinensis* засвідчили, що її фенофази проходять раніше порівняно з настанням відповідних фенофаз у аборигенних видів. Також для *P. sinensis* характерним є високий показник фенологічної атипичності (1,78), що перевищує 1 і вказує на часткове зміщення термінів настання фенофаз відносно фенодат в умовах Правобережного Лісостепу України. Але таке зміщення не є лімітуючим щодо розвитку *P. sinensis* в умовах Києва, адже сезонний цикл розвитку цих рослин завершується до настання несприятливого зимового періоду року, а ранній початок вегетації дозволяє їм ефективніше використовувати весняну вологу

4. Результати польових спостережень за зимостійкістю та посухостійкістю рослин *P. sinensis* свідчать про їхні високі показники фактичної зимо- та посухостійкості. Це вказує на те, що суворі умови впродовж зими та засушливі літні періоди не є лімітуючими

факторами росту і розвитку цих рослин в умовах інтродукції у Правобережному Лісостепу України.

Встановлено, що досліджені рослини *P. sinensis* добре адаптувалися до нових умов вторинного ареалу. Для них характерний високий рівень адаптації – IV та повна акліматизація – 100 %), а згідно проведеної оцінки життєздатності цих рослин впливає, що цей вид слід віднести до першої групи перспективності подальшої інтродукції в умовах Правобережного Лісостепу України.

P. sinensis вирізняється високою декоративністю і заслуговує на ширше використання в озелененні. Рекомендуємо використовувати її у солітерних посадках або в групах, композиціях з іншими деревами або кущами, а також для формування живоплотів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дендрофлора України. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Покритонасінні. Ч. 2 : довідник / За ред. М.А. Кохно та Н.М. Трофименко. – К. : Фітосоціоцентр, 2005. – 716 с.
2. Деревья и кустарники. Покрытосеменные : справочник / Под ред. Н.А. Кохно. – К. : Наук. думка, 1974. – 590 с.
3. Коропачинский И. Ю. Древесные растения азиатской России / И. Ю. Коропачинский, Т. Н. Встовская. – Новосибирск : СО РАН, филиал «Гео», 2002. – 707 с.
4. Кохно Н.А. Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине / Н.А. Кохно, А.М. Курдюк. – К. : Наук. думка, 1994. – 186 с.
5. Красная книга Российской Федерации (растения и грибы) / Гл. редколл. Ю. П. Трутнев и др.; Сост. Р. В. Камелин и др. – М. : Товарищество научных изданий КМК, 2008. – 855 с.
6. Лобода А. В. Возможности использования *Prinsepia sinensis* (Oliv.) Bean как декоративного растения / А. В. Лобода // Вестник ДВО РАН. – 2013. – № 2. – С. 116–119.
7. Тахтаджян А.Л. Система магнолиофитов / А.Л. Тахтаджян. – Л. : Наука, 1987. – 439 с.
8. Krussmann G. Handbuch der Laubgehölze. Bd. 2 / G. Krussmann. – Berlin – Hamburg : Parey, 1977. – 486 s.
9. Rehder A. Manual of cultivated trees and shrubs hardy in North America / A. Rehder. – New York : The Macmillan Company, 1949. – 996 p.
10. Tse-Chin K. *Prinsepia* / K. Tsue-Chin, B. Bartholomet // Flora of China. – 2003 – Vol. 9. – P. 389–391.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

Пасічник О.

Науковий керівник – доц. Наумчук В. І.

МЕТОДИКА ЗАГАРТУВАННЯ ОРГАНІЗМУ ПЕРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Актуальність дослідження. Здоров'я є інтегративною характеристикою особистості, яке визначає якість життя. Сьогодні в Україні фіксують високий рівень захворюваності населення, особливо серед дітей і підлітків. Зокрема, за період навчання у школі число здорових дітей зменшується у 3-4 рази. Тому збереження і зміцнення здоров'я дітей, формування навичок здорового способу життя є пріоритетними напрямками розвитку суспільства, реалізація яких забезпечується у процесі фізичного виховання.

Загартування – ефективний немедикаментозний засіб, що дозволяє тренувати дитячий організм, удосконалювати його захисні механізми і підвищувати здатність протистояти патологічним змінам у ньому. Дані спеціальної літератури свідчать про значну кількість джерел, присвячених вивченню впливу загартовуючих процедур на організм дитини (Т. Гончарова, Л. Дроздик, А. Латов, Н. Тупчий, Ю. Фіронов, Ю. Чусов та ін.). Разом з тим, особливості комплексного впливу різних засобів загартування на організм дітей молодшого шкільного віку ще вивчено недостатньо.

Метою загартування є необхідність виробити здібності та можливості організму формувати резерви функціональних систем за допомогою терморегуляції. При цьому загартування є чудовим засобом профілактики захворювань й зміцнення здоров'я через адаптацію організму до несприятливих впливів навколишнього середовища. Захворюваність молодших школярів в останні десятиліття залишається високою, що зумовлює необхідність вивчення реакції організму дітей на значні перепади температури довкілля. Особливої актуальності набувають наукові розробки з оптимізації заходів, що загартовують, у різних формах фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями, котрі навчаються у першому класі.

Мета статті – розкрити зміст методики загартування організму першокласників у процесі фізичного виховання.

Результати дослідження та їх обговорення. Стрижнем експериментальної методики виступало положення про те, що загартування – це не просто складна процедура чи звичка першокласників, а комплекс заходів, спрямований на забезпечення дітей від хвороб, підвищення їх імунітету та збереження прекрасної фізичної форми, що має уможливити врешті-решт ведення здорового способу життя і всебічний й гармонійний розвиток особистості.

Основними правилами загартування учнів першого класу, що виступали певними орієнтирами у процесі фізичного виховання було визначено такі:

- діти мають бути добре обізнані з процесом загартування;
- необхідно забезпечити їх позитивне налаштування;
- гартувальні процедури повинні проводитись систематично;
- тривалість та інтенсивність гартувальних процедур має поступово збільшуватись;
- реалізовуватися має не одна процедура загартування, а їх комплекс;
- потрібно поєднувати різні види загартування з іншими засобами фізичного виховання;
- необхідно враховувати статево-вікові та індивідуальні особливості учнів, реакцію їхнього організму на процедури загартування.

Заходи, що гартують учнів першого класу, розподілялися на загальні й спеціальні. Вони водночас виступали складовими експериментальної методики загартування дітей у процесі фізичного виховання. Загальні заходи включали правильний режим дня, раціональне харчування, заняття фізичними вправами. До спеціальних процедур відносилися такі:

- загартовування повітрям (повітряні ванни);
- загартовування сонцем (сонячні ванни);
- загартовування водою (водні процедури).

Перші місяці навчання є дуже складним періодом життя дитини, оскільки вона адаптується до школи. Протягом навчального року поступово накопичується втома, яка далі позначається на самопочутті і здоров'ї першокласника. Наприкінці зими та весною діти починають частіше хворіти, особливо простудними захворюваннями, не кажучи вже про школярів, які мають хронічні хвороби. Тому вже з першого дня перебування у школі важливим чинником загартовування виступало дотримання учнями першого класу визначеного режиму дня.

Для того, щоб зацікавити дітей, особливо на першому етапі загартовування ми намагалися максимально використовувати можливості гри. Таким чином цей цілеспрямований процес набував позитивного забарвлення та враховував психофізіологічні особливості учнів. Позитивні емоції і думки – запорука досягнення запланованих результатів. Процедури намагалися виконувати в усі пори року, без перерв. Дозування при цьому поступово збільшувалося. Для кожної дитини розроблялася програма з урахуванням віку та стану її здоров'я.

Процес фізичного виховання молодших школярів здійснювався за чинною навчальною програмою для учнів ЗОШ. Разом з тим, його реалізація передбачала певні особливості. Зокрема проведення всіх форм занять з фізичної культури у теплу пору року виносилося на спортивний майданчик чи стадіон, а взимку й у період міжсезоння планувалося декілька разів на тиждень на свіжому повітрі (за винятком негоди).

До змісту занять учнів першого класу входили різноманітні фізичні вправи, рухливі ігри, естафети, які відповідали їх віковим можливостям та рівню підготовленості. Широке використання різноманітних ігор забезпечувало послідовність дошкільного і шкільного періодів розвитку дитини, дозволяло уникати різких змін при переході до навчальної діяльності, створювало позитивну емоційну атмосферу. Адже гра виступає для молодшого школяра знайомим і доступним способом пізнання навколишньої дійсності і має своє внутрішнє продовження у навчанні та праці. Разом з тим, загартовування школярів за допомогою ігрової діяльності здійснювалося не ізольовано, вирішуючи власні специфічні завдання, а у органічній єдності з іншими цілями фізичного виховання, що є стрижнем гармонійного розвитку особистості.

Ми прагнули вийти за межі поширеного стереотипу, що «загартовування – це просто обливання холодною водою або розтирання крижаним снігом». Першокласникам пропонувалася думка, що: «Усі процедури, які включають у себе процес загартовування, формують повноцінний день. Сюди входить і правильний режим дня – міцний, повноцінний сон; і раціональне харчування, з вживанням корисних продуктів, дотриманням режиму; регулярні заняття фізичними вправами, і, безумовно, основні та спеціальні гартувальні процедури, що передбачають використання оздоровчих сил природи: повітря, сонця і води».

Спеціальні заходи щодо загартовування повітрям включали загальні (для всієї поверхні тіла) та часткові (для окремих частин тіла: тулубу, шиї, рук, ніг) повітряні ванни. Враховувався різнобічний вплив повітряних потоків на організм дітей: температура повітря, його вологість та швидкість руху. Реалізація цих гартувальних процедур передбачала як проведення різних форм занять фізичними вправами на свіжому повітрі, так і приймання учнями повітряних ванн та напівванн під час окремих сеансів (наприклад сон на свіжому повітрі або у приміщенні, що постійно провітрювалося). При цьому, відповідно до індивідуальних особливостей та протипоказань медиків, для більшості учнів використовувалися теплі (понад +22 °С), індиферентні (від +21 до +22 °С) та прохолодні (від +17 до +20 °С) повітряні ванни, а для окремих дітей ще й помірковано холодні (від +9 до +16 °С).

Оскільки матеріально-технічні умови нашого дослідження не дозволяли забезпечити штучне ультрафіолетове опромінення, загартовування сонцем передбачало використання лише природних сонячних ванн. Сонячні ванни для учнів першого класу розпочиналися при температурі повітря від +18-+20°С, за швидкості вітру 3-3,5 м/с. Тривалість першої сонячної ванни становила 10-15 хвилин (кожна частина тіла перебувала на сонці не більше як 1,5-2 хв.). Щодня або через день тривалість ванн збільшувалася на 5-10 хвилин і поступово доводилася до

1,5-2 годин. Купання проводилися при температурі не нижчій, ніж $+18^{\circ}\text{C}$ перед прийманням їжі або через 1,5-2 години після її приймання. Найкращим часом для купання було визначено час з 10 до 13 години. Тривалість першого купання становила 1-2 хвилини і поступово збільшувалася до 18-20 хвилин.

У першому півріччі провідним методом загартовування виступав переривчастий, що пов'язано з високою індивідуальною чутливістю до дії ультрафіолетового проміння та станом здоров'я кожної дитини. Навесні цей метод поєднувався з безперервним. Особлива увага зверталася на дозування дії прямого сонячного проміння. Зокрема для профілактики сонячного удару голови школярів захищалися відповідним чином. Максимальний загартовуючий ефект досягався шляхом органічного поєднання сонячних, повітряних ванн в активній фізичній діяльності першокласників.

На основі індивідуального й диференційованого підходів проводилися різноманітні водні процедури. Загартовуванню водою, як правило, передували ходіння дітей босоніж та виконання розминки, що дозволяло підготувати їх організм до зустрічі з водою та викликало позитивні емоції. Водні процедури включали гарячі, теплі й холодні обтирання вологим рушником, умивання та обливання тіла чи його частин водою різної температури, приймання гарячих, теплих, прохолодних і контрастних душів, ванн (переважно контрастних нижніх), користування лазнями і саунами, купання у відкритих водоймах тощо. Вказані процедури поєднувалися з особистою гігієною. Так, температура води, якою діти прополіскували зуби після їжі, поступово знижувалася від $+30$ - $+33^{\circ}\text{C}$ до $+13$ - $+14^{\circ}\text{C}$. Обтирання тіла після ранкової зарядки учні розпочинали із кінцівок, щодня збільшуючи охолоджувану ділянку шкіри. Спочатку шкіра зволожувалася індивідуальною лляною рукавичкою (або губкою), потім діти витиралися сухим рушником. При перших обтираннях температура води становила не нижче за $+28^{\circ}\text{C}$, кожні наступні 2-3 дні її знижували на 1°C , поступово доводячи до $+18$ - $+13^{\circ}\text{C}$.

Комплекс різноманітних процедур реалізовувався поетапно (етапи представлені у попередньому розділі) з урахуванням того, що під час загартовування відбувається складна перебудова всього організму учнів і ефект різко знижується вже через 5-6 днів після припинення гартувальних процедур та майже зникає через 2 тижні.

Безпосередній вибір гартувальних процедур визначався різними чинниками, а саме умовами життя, індивідуальними особливостями організму дитини та її інтересами, медичними протипоказаннями, порою року. Тому пропонована методика загартовування передбачала залучення до цього процесу батьків і близьких кожної дитини. Адже у вихідні й святкові дні, а також під час канікул необхідно було здійснювати належний контроль за всіма заходами. Тим самим вирішувалися питання безпеки дітей, усувалися грубі помилки чи недоліки, забезпечувалася безперервність загартовування.

Висновки. Експериментальна методика загартовування першокласників у процесі фізичного виховання була спрямована на виховання у дітей дбайливого ставлення до власного здоров'я, формування у них потреби ведення здорового способу життя. Основними компонентами пропонованої методики виступали загальні і спеціальні заходи. Правильний режим дня, раціональне харчування і заняття фізичними вправами склали комплекс загальних заходів. Зміст спеціальних заходів, що визначався на основі індивідуального й диференційованого підходів становили повітряні, сонячні та водні гартувальні процедури. У режимі побудованого за певними правилами дня школяра максимальний загартовуючий ефект досягався шляхом органічного поєднання усіх гартувальних процедур, активної рухової діяльності та особистої й громадської гігієни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вільчковський Е. С. Система фізичного виховання молодших школярів / Е. С. Вільчковський, М. П. Козленко, С. Ф. Цвек. – К.: ІЗМН, 1998. – 232 с.
2. Дроздик Л. К. Загартування організму: плюси і мінуси різних методик / Л. К. Дроздик. – К.: Здоров'я, 1994. – 96 с.
3. Завадський Р. Л. Загартування організму: методика і технологія / Р. Л. Завадський. – К.: АМН, 2001. – 106 с.
4. Чусов Ю. Н. Закаливание школьников: пособие / Ю. Н. Чусов. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ.....	3
<i>Майданюк У. Мовленнєвий акт подяки в контексті експліцитних та імпліцитних комунікативних смислів.....</i>	<i>3</i>
<i>Вовк Л. Системні властивості складнопідрядних порівняльних речень в екстраполяції на художній текст Ірен Роздобудько.....</i>	<i>4</i>
<i>Саламандра У. Концепт «життя» у міфопоетичній картині світу Володимира Лиса (на прикладі роману «Століття Якова»).....</i>	<i>7</i>
<i>Бачун Л. Система антропонімних найменувань родини Соколовських у романі Василя Шкляра «Маруся».....</i>	<i>10</i>
<i>Волошина О. Методика опрацювання складного речення на систематичному етапі вивчення (9 клас).....</i>	<i>12</i>
<i>Максимець Х. Авторські метафори у збірці оповідань Володимира Даниленка «Сон із дзьоба стрижа».....</i>	<i>14</i>
<i>Федірко І. Перифрази у мові газет “День”, “Вільне життя плюс”, “Експрес” за 2014 рік.....</i>	<i>16</i>
<i>Воробйов Р. Магічний реалізм у контексті постколоніальних студій.....</i>	<i>20</i>
<i>Луків Л. Лінгвобраз творчої особистості у поетичній мові Ліни Костенко.....</i>	<i>23</i>
<i>Мандзій М. Методика вивчення простого ускладненого речення на основі краєзнавчого матеріалу соціокультурної змістової лінії в умовах середньої школи.....</i>	<i>25</i>
<i>Юрик О. Виборча афористика у контексті політичного дискурсу.....</i>	<i>29</i>
<i>Шульга К. «Шкільний словник антонімів російської мови» М. Р. Львова як дидактичний матеріал для вивчення слів з протилежним лексичним значенням на уроках російської мови.....</i>	<i>33</i>
<i>Сторонянська С. Лінгвостилістичний аналіз переспіву дванадцятого псалма Давидового Тарасом Шевченком.....</i>	<i>35</i>
<i>Федори Н. Використання трансформованих та індивідуально-авторських фразеологізмів в романах В. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії».....</i>	<i>38</i>
<i>Вітяк Ю. Наративні топоси повісті Ірини Вільде «Метелики на шпильках».....</i>	<i>40</i>
<i>Швець К. Новини як тип дискурсу.....</i>	<i>46</i>
<i>Гах О. Теоретичні аспекти визначення підтексту та причини його актуалізації у шістдесятників.....</i>	<i>49</i>
<i>Сович О. Опрацювання лінгвістики тексту під час вивчення лексики та морфології учнями 5-7 класів.....</i>	<i>51</i>
<i>Капітан Н. Мовні засоби реалізації тактики позитивного оцінювання в сучасній публіцистиці.....</i>	<i>54</i>
<i>Коропатницька Н. Лінгвокультурна природа кольорем у малій прозі Бориса Харчука.....</i>	<i>56</i>
<i>Жолинська М. Структурні особливості метафор у поезії Оксани Пахльовської.....</i>	<i>59</i>
ІСТОРІЯ.....	62
<i>Куцик Р. Інформаційно-пропагандистська діяльність Союзу визволення України.....</i>	<i>62</i>
<i>Куцик Р. Розвиток гуманітарних наук на українських землях у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперії.....</i>	<i>66</i>
<i>Литвин Н. Особливості функціонування Львівської академічної гімназії (початок ХХ ст. –</i>	

1939 р.).....	71
Шиндлярський Т. Розвиток охорони здоров'я УРСР в сільській місцевості в 1951–1958 рр.	75
Абдурашитова Е. Україна і Польща: науково-освітня співпраця в євроатлантичному контексті (1991–2014).....	81
Абдурашитова Е. Осмислення проблеми людини у філософії Мирослава Поповича	85
Било О. Демографічна характеристика єврейського населення Правобережної України у 1861-1914 рр.....	89
Бучинська В. Розвиток харчової промисловості на Правобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX століття.....	92
Прийдун С. Олександр Барвінський – просвітник, науковець та громадсько-політичний діяч.....	94
Прийдун С. Зовнішньополітичні аспекти ядерного роззброєння України.....	99
Ревуцька О. Формування адміністративно-військових органів управління Збаразьким Повітом в період російської окупації Східної Галичини (серпень 1914 – червень 1915 рр.).....	105
ГЕОГРАФІЯ.....	110
Костич Н. Стан мікрофлори закритих приміщень навчальних закладів освіти м. Тернополя та Тернопільського району.....	110
Погребняк В. Радіаційне забруднення Тернопільщини та його моніторинг	112
Марчишин О. Особливі політико-територіальні утворення як об'єкт дослідження політичної географії	115
Мацко О. Функціональні типи неформальних столиць	118
Бабін О. Рекреаційно-туристичне господарство полісся: сучасний стан та перспективи розвитку.....	121
Федоруца І. Проблеми та перспективи розвитку міжнародного туризму в Україні	124
Хрін З. Особливості здійснення релігійного туризму в Африці.....	127
Гаврада У. Аналіз ресторанного господарства Львівської області	130
Котович Г. Бальнеологічні ресурси, як передумова розвитку курортів у Львівській області ..	134
Сюсяйло Н. Історико-географічні особливості розвитку ресторанного господарства м. Тернополя	136
Химери О. Гідрологічні ресурси Тернопільської області, як об'єкти рекреації.....	138
Павлишин С. Передумови розвитку сакрального туризму в Підгайцях	142
Черешнюк Т. Аналіз сучасного інформаційного поля «Замкові споруди південної частини Тернопільської області»	144
Щур М. Природні фактори розвитку туристичного ринку Італії	147
Мартинівської Н. Сучасні геодемографічні процеси в Україні	151
Іванейко М. Рекреаційно-туристична оцінка кліматичних ресурсів Східних Бескидів та їх околиць (у межах Львівської області)	155
Тавс Н. Особливості здійснення паломницького туризму на території Тернопільської області	158
ХІМІЯ, БІОЛОГІЯ	163
Курта Ю.Я., Прокопчук О.І. Фактори підтримки гомеостазу фосфору в екосистемі малої річки.....	163

ЗМІСТ

<i>Каспрук Н. Філософія науки: Становлення і розвиток біології в Україні</i>	166
<i>Денисюк Г. Філософія науки: Хімія ХХІ століття: проблеми на сучасному етапі та деякі досягнення українських вчених</i>	169
<i>Грапенюк Л. Інтродукція принсенії китайської (<i>Prinsepia sinensis</i> (Oliv.) Kom.) у Правобережному Лісостепу України</i>	172
ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ	177
<i>Пасічник О. Методика загартування організму першокласників у процесі фізичного виховання</i>	177
ЗМІСТ	180

ББК 74.480.278
С.88

Магістр. — Випуск № 22. — 2015. — 182 с.

***Видрук оригінал-макету
у науковому відділі Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка***

Комп'ютерна верстка: Процик Н.І.